INSTITUT ZA KRIMINOLOŠKA I SOCIOLOŠKA ISTRAŽIVANJA

PRAVO NA ODBRANU

2026

NACIONALNI NAUČNI SKUP SA MEĐUNARODNIM UČEŠĆEM

Nacionalni naučni skup sa međunarodnim učešćem

PRAVO NA ODBRANU

Palić, 11–12. jun, 2026.

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Beograd, Srbija, 2026.

Izdavač
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Gračanička 18, Beograd

Za izdavača
Dr Ivana Stevanović

Urednice
Dr Milica Kolaković - Bojović, naučni savetnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Dr Ivana Stevanović, naučni savetnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja

Recenzenti
Akademik prof. dr Stanko Bejatović, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Srbija
Prof. dr Đorđe Đorđević, Kriminalističko-policijski Univerzitet, Srbija
Prof. dr Veljko Turanjanin, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Srbija

Tehničko uređivanje
Maša Marković, MA

Dizajn korica
Dr Ana Batrićević

Kompjuterska obrada teksta
Slavica Ristić

ISBN: 978-86-80756-90-5
DOI: 10.47152/Palic2026

Štampa
PEKOGRAF D.O.O. Beograd

Tiraž
200

Objavljivanje zbornika radova sa naučnog skupa finansiralo je Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije

NACIONALNI NAUČNI SKUP SA MEĐUNARODNIM UČEŠĆEM
PALIĆ, 2026

Pravo na odbranu

PROGRAMSKI ODBOR

Prof. dr Milan Škulić, redovni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Srbija
Akademik prof. dr Stanko Bejatović, redovni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Srbija
Miroljub Tomić, predsednik Vrhovnog suda Republike Srbije
Jugoslav Tintor, advokat, Srbija
Prof. dr Slađana Jovanović, redovni profesor, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Srbija
Prof. dr Angelina Stanojoska, redovni profesor, Pravni fakultet Sv. Kliment Ohridski, Bitolj, Makedonija
Dr Ivana Stevanović, naučni savetnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Srbija
Dr Milica Kolaković Bojović, naučni savetnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Srbija
Prof. dr Zdravko Grujić, redovni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici
Doc. dr Ivana Miljuš, docent, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Srbija
Dr Emir Ćorović, advokat, Srbija

ORGANIZACIONI ODBOR

Dr Ivana Stevanović, naučni savetnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija
Dr Milica Kolaković - Bojović, naučni savetnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija
Maša Marković, MA, istraživač pripravnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija
Milka Raković, diplomirani pravnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

SADRŽAJ

PREDGOVOR 7

SESIJA 1: PRAVO NA ODBRANU I IZMENE
ZAKONIKA O KRIVIČNOM POSTUPKU 9

Lidija Komlen NIKOLIĆ, Marina MATIĆ BOŠKOVIĆ
EU Standards and the Protection of Defendants Rights During
Investigation: The Evolving Role of the Prosecutor in Serbia 11

Ivana MILJUŠ
Pravo okrivljenog na odbranu u istrazi u svetlu predloženih
izmena i dopuna Zakonika o krivičnom postupku 19

Milan ŠKULIĆ
Oblici veštačke inteligencije kao vid napada/opasnosti kod nužne
odbrane/krajnje nužde i pravo na odbranu/otklanjanje opasnosti 45

Božidar BANOVIĆ
Pravo na odbranu u predistražnom postupku 83

Milena MRVIĆ
Uloga javnog tužilaštva u obezbeđivanju efikasnosti prava na odbranu –
između optužne funkcije i standarda pravičnog suđenja 105

Aleksandar TODOROVIĆ
Pravo na odbranu i izmene Zakonika o krivičnom postupku 121

SESIJA 2: PRAVO NA ODBRANU
I POSTUPAK PREMA MALOLETNICIMA 133

Dragan OBRADOVIĆ
Maloletnici i pravo na odbranu kroz pojedine odredbe
Nacrta novog Zakona o maloletnicima 135

Vuk RABRENOVIĆ
Specifičnosti prava na odbranu u postupku prema maloletnicima 163

Slađana JOVANOVIĆ, Milica MILIĆ
Odbrana maloletnika u prekršajnom postupku
i princip najboljeg interesa deteta 177

Ljubinko MITROVIĆ, Sonja MALIĆ
Kontinuirana edukacija branilaca maloljetnih učinilaca
krivičnih djela – praksa u Republici Srpskoj –..... 195

SESIJA 3: ZLOUPOTREBA PRAVA NA ODBRANU 211

Ivana JOSIFOVIĆ
Zloupotreba prava na odbranu u sudskoj praksi 213

Milica KOLAKOVIĆ-BOJOVIĆ
Zloupotreba prava na odbranu, efikasnost krivičnog postupka
i praksa Evropskog suda za ljudska prava..... 235

Gorica SEKULIĆ, Leonida POPOVIĆ
Pravo okrivljenog na odbranu u prekršajnom postupku 249

Miodrag N. SIMOVIĆ, Marina M. SIMOVIĆ
Suština i ciljevi odbrane u krivičnom postupku Ruske Federacije 273

PREDGOVOR

Pravo na odbranu, kao osnovno pravo okrivljenog u krivičnom postupku, garantovano je najznačajnijim međunarodnim aktima u oblasti zaštite ljudskih prava i sloboda, kao i nacionalnim propisima. U pravnom sistemu Republike Srbije ovo pravo ima rang ustavnog načela, čijim poštovanjem se obezbeđuje jednakost oružja i pravičnost postupka. Ovo podrazumeva stručnost i dostupnost odbrane. Istovremeno, neadekvatno, odnosno ostvarivanje ovog prava na način koji se suprotan njegovoj svrsi, može imati negativan uticaj na efikasnost postupka.

Aktuelnost razmatranja prava na odbranu dodatno je naglašena u svetlu predloženih izmena i dopuna Zakonika o krivičnom postupku i nacrta Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku, koji se izrađuju radi daljeg unapređenja efikasnosti krivičnog postupka, jačanja procesne discipline i usklađivanja sa međunarodnim standardima. Svaka promena u normativnom okviru neposredno se odražava na obim i način ostvarivanja prava na odbranu, te predložene izmene i dopune Zakonika o krivičnom postupku, odnosno donošenje novog Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku, otvaraju prostor za stručnu raspravu o tome da li i u kojoj meri nova normativna rešenja mogu da očuvaju neophodnu ravnotežu između zahteva efikasnosti i imperativa delotvorne odbrane, kao jedne od ključnih garancija pravičnog krivičnog postupka.

Beograd, 12. maj, 2026.

Dr Milica Kolaković - Bojović
Dr Ivana Stevanović

Sesija 1:
Pravo na odbranu i izmene Zakonika o krivičnom postupku

Pregledni rad
DOI: 10.47152/Palic2026.1

EU STANDARDS AND THE PROTECTION OF DEFENDANTS RIGHTS DURING INVESTIGATION: THE EVOLVING ROLE OF THE PROSECUTOR IN SERBIA

Lidija Komlen NIKOLIĆ*
Marina MATIĆ BOŠKOVIĆ**

INTRODUCTION

The protection of defendants' rights constitutes a fundamental element of the rule of law and a core component of the European Union (EU) legal framework. Within the context of Serbia's EU accession process, particular emphasis has been placed on aligning national legislation and practice with EU standards governing procedural safeguards in criminal proceedings.[1] These standards aim to ensure fair trial guarantees, equality of arms, and effective access to justice, especially during the early stages of criminal proceedings, where the risk of rights violations is most pronounced (Matić Bošković, 2022, p. 169).

* Public Prosecutor, Appellate Public Prosecution Office in Belgrade. E-mail: lidija.komlennikolic@beograd.apjt.rs

** PhD, Senior Research Fellow, Institute of Criminological and Sociological Research in Belgrade; https://orcid.org/0000-0003-1359-0276. E-mail: maticmarina77@yahoo.com. This paper represents the result of the author's engagement in accordance with the Working Plan and Programme of the Institute of Criminological and Sociological Research (based on the contract No. 451-03-33/2026-03 /200039) with the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia

[1] Interim Benchmark for Chapter 23: Serbia improves alignment with the EU *acquis* and international standards regarding procedural safeguards. In particular: Serbia adopts a new Law on Legal Aid and establishes a well-resourced legal aid system. Serbia amends its legislation (including the Criminal Procedure Code) so as to align it with the EU *acquis* on procedural rights and on victim's rights.

EU LEGAL FRAMEWORK ON PROCEDURAL SAFEGUARDS

The EU acquis in the field of procedural rights is primarily defined through a series of directives establishing minimum standards for the protection of suspects and accused persons. These include Directive 2013/48/EU on the right of access to a lawyer,[2] Directive 2012/13/EU on the right to information,[3] Directive 2010/64/EU on the right to interpretation and translation,[4] and Directive (EU) 2016/343 on the presumption of innocence.[5] Collectively, these instruments aim to strengthen the procedural position of defendants and ensure the effective exercise of defence rights throughout criminal proceedings.

In the framework of Chapter 23 - Judiciary and Fundamental Rights, Serbia has committed to aligning its legal system with these standards, especially the Criminal Procedure Code. Although significant legislative progress has been achieved, including the adoption of relevant reforms and strategic documents, the European Commission has repeatedly noted that the legal framework remains only partially aligned, particularly in relation to the practical implementation of procedural safeguards.

TRANSFORMATION OF THE INVESTIGATIVE MODEL IN SERBIA

A central reform in Serbia's criminal justice system has been the transition from a judge-led to a prosecutor-led investigation in 2013 (Škulić, Ilić, 2012). This structural shift reflects broader European trends aimed at enhancing efficiency and streamlining criminal proceedings.

[2] Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty.

[3] Directive 2012/13/EU of the European Parliament and of the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings.

[4] Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings.

[5] Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings.

However, it also entails a fundamental redefinition of the role of the public prosecutor.

In the prosecutor-led model, the prosecutor assumes a dual function: directing the investigation and safeguarding procedural rights. This duality raises important normative and practical questions, particularly in systems where prosecutorial independence and institutional safeguards remain under development. The absence of an independent investigative judge as a guarantor of rights places increased responsibility on the prosecutor to ensure compliance with fundamental procedural guarantees.

KEY PROCEDURAL RIGHTS IN THE INVESTIGATIVE PHASE

Right to Information

The right to information represents a cornerstone of effective defence. Although Serbian law formally guarantees that suspects must be informed of their rights and the nature of the accusations, implementation remains inconsistent. The absence of a standardized "Letter of Rights," as envisaged by EU Directive 2012/13/EU, contributes to variability in practice and may undermine the effective exercise of defence rights.

Right of Access to a Lawyer

Early access to legal counsel is essential for safeguarding other procedural rights. While this right is recognized within the Serbian legal framework, practical challenges persist, particularly during police questioning in the pre-investigative phase. Limitations in ensuring timely access to defence counsel may disproportionately affect vulnerable individuals and undermine the fairness of proceedings.

Access to Case Materials and Evidence

The principle of equality of arms requires that the defence has adequate access to case materials. Although the Criminal Procedure Code provides for this right, prosecutorial practice often involves restrictive interpretations during the investigative phase. Such limitations hinder the preparation of an effective defence and raise concerns regarding compliance with EU standards.

Presumption of Innocence

The presumption of innocence is a fundamental procedural guarantee that must be respected throughout criminal proceedings. In practice, however, this principle is frequently challenged, particularly in high-profile cases where media coverage and public statements by officials may prejudge the outcome of proceedings. These dynamics place additional pressure on prosecutors and risk compromising their impartiality.

INSTITUTIONAL AND PRACTICAL CHALLENGES

The effective implementation of procedural safeguards is closely linked to the broader institutional context. In Serbia, several systemic challenges affect the realization of defendants' rights. These include insufficient coordination between police and prosecutors, divergent practices among prosecutorial offices, and limited effectiveness of mechanisms for challenging procedural irregularities (Ilić, Matić Bošković, 2019, p. 281).

Moreover, the hierarchical structure of the prosecution service may limit the effectiveness of internal accountability mechanisms (Ilić, Matić Bošković, 2019, p. 281). Combined with external pressures, including political influence and media scrutiny, these factors create a complex environment in which prosecutors must operate.

THE EVOLVING ROLE OF THE PROSECUTOR

The transition to a prosecutor-led investigation has fundamentally reshaped the position of the public prosecutor within the Serbian criminal justice system. Traditionally perceived primarily as a party to the proceedings representing the interests of the state, the prosecutor now assumes a significantly broader and more complex role. In addition to directing investigative activities, the prosecutor is expected to act as a guarantor of legality and a key actor in safeguarding the procedural rights of suspects and accused persons.

This dual role introduces an inherent tension between efficiency and fairness. On the one hand, prosecutors are tasked with ensuring the effective investigation and prosecution of criminal offences, which may incentivize a results-oriented approach. On the other hand, they are obliged to uphold fundamental rights, including the presumption of

innocence, the right to defence, and the principle of equality of arms. The reconciliation of these functions requires not only a strong normative framework but also a high level of professional integrity and institutional support.

From a normative perspective, the Criminal Procedure Code assigns prosecutors a central role in the investigative phase, including the authority to direct police actions, collect evidence, and decide on the initiation and conduct of proceedings. However, this concentration of powers is not always accompanied by sufficiently robust safeguards to ensure impartiality. Unlike systems with an independent investigative judge, the Serbian model relies heavily on the prosecutor's own commitment to legality and fairness, as well as on internal and external oversight mechanisms, which may not always be effective in practice.

A key aspect of the evolving role of the prosecutor relates to the protection of defendants' rights in the early stages of the procedure. It is during police questioning, evidence collection, and initial detention decisions that the risk of rights violations is highest. In this context, the prosecutor must actively ensure that suspects are informed of their rights, have timely access to legal counsel, and are not subjected to coercion or undue pressure. This requires proactive engagement with the police and effective supervision of their activities, which remains a challenge in practice due to institutional fragmentation and differing lines of accountability.

Furthermore, the prosecutor's role extends to ensuring the fairness of the evidentiary process. EU standards and the European Court of Human Rights (ECtHR) jurisprudence emphasize that the prosecution has a duty not only to present incriminating evidence but also to disclose exculpatory material. In the Serbian context, however, concerns have been raised regarding restrictive access to case files during the investigative phase, which may undermine the ability of the defence to effectively challenge the prosecution's case.

The issue of prosecutorial impartiality is further complicated by the broader institutional environment. Despite recent constitutional and legislative reforms aimed at strengthening prosecutorial independence, risks of undue influence, whether political, hierarchical, or media-driven, persist. Public statements by officials, as well as intense media scrutiny in high-profile cases, may create pressure on prosecutors to act in a manner that prioritizes public perception over strict adherence to

procedural guarantees. In such circumstances, the prosecutor's role as an impartial arbiter of legality becomes particularly difficult to maintain.

Another important dimension of the evolving prosecutorial role concerns the increasing use of simplified procedures, such as plea agreements. While these mechanisms contribute to procedural efficiency, their use in the early stages of the investigation raises concerns regarding voluntariness, transparency, and the protection of defendants' rights. Prosecutors must therefore exercise particular caution to ensure that such agreements are not concluded under coercive circumstances or without adequate legal safeguards.

The effectiveness of the prosecutor in fulfilling these expanded responsibilities depends significantly on institutional capacity and professional training. The complexity of EU procedural standards, combined with the practical challenges of their implementation, necessitates continuous training and specialization. Prosecutors must be equipped with the knowledge and skills to identify and respond to potential violations of procedural rights, as well as to manage interactions with other actors in the criminal justice system.

The evolving role of the prosecutor in Serbia reflects a broader shift towards a model in which prosecutors are central actors in both the efficiency and fairness of criminal proceedings. However, the successful realization of this role depends on the development of strong institutional safeguards, effective oversight mechanisms, and a professional culture that prioritizes the protection of fundamental rights alongside the pursuit of justice.

CONCLUSION

Serbia has made notable progress in aligning its legal framework with EU standards on procedural safeguards. Further alignment is expected through the amendments to the Criminal Procedure Code which is in the process and expected to be adopted in 2026. However, significant challenges remain in ensuring their effective implementation during the investigative phase. The prosecutor-led model of investigation places increased responsibility on prosecutors to balance the objectives of efficiency and fairness.

Strengthening the independence, accountability, and capacity of the prosecution service is therefore essential for ensuring compliance with

EU standards. Future reforms should focus not only on legislative alignment but also on improving institutional practices, enhancing coordination among stakeholders, and ensuring consistent application of procedural rights. Only through such comprehensive measures can the protection of defendants' rights be fully realized in practice.

LITERATURE

Ilić, G. i Matić Bošković, M. (2019) Javno tužilaštvo u Srbiji – Historijski razvoj, međunarodni standardi, uporedni modeli i izazovi modernog društva. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Matić Bošković, M. (2022) *Krivično procesno pravo EU*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Škulić, M. i Ilić, G. (2012) *Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije – Reforma u stilu "Jedan korak napred – dva koraka nazad"*. Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Legal sources

Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings.

Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings.

Directive 2012/13/EU of the European Parliament and of the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings.

Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty.

Criminal Procedure Code of the Republic of Serbia, Official Gazette RS, No. 72/2011, 101/2012, 121/2012, 32/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - decision of the Constitutional court, and 62/2021 – decision of the Constitutional Court.

© 2026 by authors

Ovaj rad se objavljuje pod licencom Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Pregledni rad
DOI: 10.47152/Palic2026.2

PRAVO OKRIVLJENOG NA ODBRANU U ISTRAZI U SVETLU PREDLOŽENIH IZMENA I DOPUNA ZAKONIKA O KRIVIČNOM POSTUPKU

Ivana MILJUŠ*

Pravci potencijalne reforme krivičnoprocesnog zakonodavstva vidljivi su istrazi, „naročito osetljivoj" fazi krivičnog postupka po ostvarivanje prava na odbranu. Tema istraživanja su potencijalne osnovne novine zakonskih rešenja vidljive u Nacrtu zakona o izmenama i dopunama ZKP-a, u svetlu prava okrivljenog na odbranu u formalnoj javnotužilačkoj istrazi. Autorka izdvaja i analizira, pre svega na temelju doktrinarnih razmatranja, sa normativnopravnog i uporednopravnog aspekta, predloge novih/modifikovanih prava na odbranu, uključujući prava učešća subjekata u funkciji odbrane tokom istrage i zakonske mehanizme u korist odbrane. Cilj istraživanja je pre svega kritička analiza jačanja prava na odbranu u istrazi i ukazivanje na potrebu daljeg razvoja krivičnoprocesnog zakonodavstva. Centralna tema rada je sudska kontrola/preispitivanje pokretanja i sprovođenja istrage i njen značaj za ostvarivanje prava na odbranu okrivljenog. Ratio sudske kontrole pokretanja i sprovođenja istrage je, pre svega, ustavnopravni osnov ovog normativnog rešenja, zaštita okrivljenog od „nezakonitog" i arbitrernog krivičnog gonjenja i istrage i pravo okrivljenog da preispituje odluku o vođenju

* Doktor nauka, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, https://orcid.org/0000-0001-8147-4061. E- mail: ivana.miljus@ius.bg.ac.rs

krivičnog postupka. Predložene izmene i dopune odražavaju istovremeno jačanje dokazne aktivnosti suda u tri domena (izvođenje dokaza u korist odbrane, obezbeđenje dokaza, zaštita svedoka) i generalno jačanje zaštitne uloge suda u ostvarivanja prava na odbranu u istrazi.

Ključne reči: istraga, javnotužilačka istraga, pravo okrivljenog na odbranu u istrazi, sud, zaštita svedoka

UVOD

Važnost istrage u kontekstu krivičnog postupka proizlazi iz sfera ostvarivanja funkcije krivičnog gonjenja javnog tužioca i dokazivanja, ali i realizacije prava okrivljenog na pravično vođenje postupka. Započinjanje i sprovođenje istrage rezultat je odluke javnog tužioca, nakon prijema krivične prijave i sprovedenog predistražnog postupka, da krivično goni osumnjičenog. Istraga podrazumeva postojanje optužbe protiv okrivljenog u materijalnom smislu. Tokom istrage, prema krivično-procesnoj doktrini „ispituje se postojeća sumnja" (Vasiljević, 1964, str. 415). U istrazi, saglasno formulacijama u odlukama o sprovođenju istrage u praksi, „bolje se razjašnjava stanje stvari". Ciljevi istrage formalnopravno postavljeni su u domenu dokazivanja. Prvenstveno, u istrazi se pribavljalju dokazi koji su najpre eventualno osnov za optuženje (podizanje optužbe u formalnom smislu)[1] i okvir za suđenje, ili osnov za okončanje postupka obustavom. U procesnoj fazi istrage/dokaznih radnji pre optuženja u našem krivičnom postupku potencijalno se zaključuje sporazum o priznanju krivičnog dela i okončava krivični postupak osuđujućom presudom.

Savremene krivične postupke mešovitog tipa, u koje se svrstavaju kontinentalno-evropski krivični postupci, odlikuju u istrazi „pretežno dominantni inkvizitorski elementi" uz „niz strogih garancija" za delotvorno

[1] Osim što javni tužilac na dokazima prikupljenim u istrazi i rezultatima dokaznih radnji preduzetih u istrazi izvodi zaključak o postojanju opravdane sumnje o krivičnom delu okrivljenog i zasniva optužnicu, dokazni značaj istrage proističe iz mogućnosti suda da se na glavnom pretresu upozna sa sadržinom nalaza i mišljenja veštaka koji je rezulat sprovođenja istrage (član 403 ZKP), sa sadržinom pismena i snimaka (zapisnika o uviđaju, zapisnika o pretresanju stana odnosno drugih prostorija/lica, potvrda o privremeno oduzetim predmetima, isprava, uključujući audio/video/audio-video snimke, elektronske zapise), na osnovu člana 405 ZKP, i izuzetno, na osnovu člana 406 ZKP, pod određenim uslovima sa zapisnicima o ispitivanju svedoka/veštaka iz istrage.

ostvarivanje funkcije odbrane u istrazi (Škulić, 2024, str. 13). Istorijski razvoj mešovitih krivičnih postupaka od juvenilne faze ukazuje na postepeno proširivanje prava na odbranu tokom istrage. Preovlađujući, jaki inkvizitorski elementi (vid. G. P. Ilić, 2008, str. 125-126; Feješ, 2014, str. 125-126) vremenom su zakonodavnim reformama slabili jačanjem prava na odbranu, uvođenjem elemenata načela kontradiktornosti/raspravnosti, pojedinih prava subjekata u funkciji odbrane uključujući i prava učešća u istrazi (pravo okrivljenog na branioca, pravo na poverljivu komunikaciju sa braniocem, prava subjekata u funkciji odbrane da izvrše uvid u spise predmeta, pravo na prisustvo dokaznim radnjama). Matovski koristi termin „paternalistički koncept istrage“ koji odražava model istrage sa učešćem okrivljenog u istrazi i njegovim prisustvom dokaznim radnjama (Matovski, 2014, str. 40).

Zakonik o krivičnom postupku (u daljem tekstu: ZKP) iz 2011. godine odlikuju brojni invizitorski elementi u javnotužilačkoj istrazi, kao što su istraga protiv nepoznatog osumnjičenog, mogućnosti preduzimanja dokaznih radnji bez prisustva subjekata u funkciji odbrane i javnotužilačko obezbeđenje dokaza, ali i određena prava učešća subjekata u funkciji odbrane i procesni mehanizmi u korist odbrane. U krivičnoprocesnoj teoriji se navodi da sama po sebi sudska istraga ima pozitivnu stranu koja se ogleda u većoj jednakosti „oružja“ nego u javnotužilačkoj istrazi (Šugman Štubbs, 2014, str. 85-86). Ograničenja prava na odbranu okrivljenog u istrazi postaju relevantna u smislu eventualne povrede načela jednakosti „oružja“ i ocene prava na pravično suđenje/pravično vođenje krivičnog postupka u celosti ako se položaj okrivljenog prema javnom/državnom tužiocu ne uravnoteži kasnije tokom postupka u celosti (Miljuš, 2022, str. 234). Ranjivost okrivljenog u istrazi posledica je složenosti pravila o dokazivanju, potencijalne primene/primene procesnih mera prinude prema okrivljenom, uključujući i najtežu meru procesne prinude kojom se okrivljeni lišava slobode – pritvor.

Sredstva suprotstavljanja subjekata u funkciji odbrane krivičnoprocesnim radnjama javnog tužioca utvrđena ZKP/2011. godine su prvenstveno: 1. prava subjekata u funkciji odbrane da budu *obavešteni* o preduzimanju određenih dokaznih radnji, da *prisustvuju* njihovom sprovođenju i *određena prava učešća subjekata u funkciji* odbrane tokom preduzimanja dokaznih radnji; 2. *pravo okrivljenog na stručnog savetnika* (pravo na angažovanje stručnog savetnika, pravo da pod uslovima za odbranu siromašnog okrivljenog zahteva postavljenje stručnog savetnika);

3. odgovarajući procesni mehanizmi odbrane: a) prikupljanje dokaza i materijala u korist odbrane; b) preduzimanje dokaznih radnji u korist odbrane tokom istrage; c) prigovor i pritužba zbog odugovlačenja postupka i drugih nepravilnosti u toku istrage.

U najopštijem smislu, cilj potencijalne normativne reforme krivičnoprocesnog zakonodavstva ispoljene u *Nacrtu zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku* (u daljem tekstu: Nacrt) iz 2025. godine ogleda se u unapređenju efikasnosti istrage i sigurnosti, kada je u pitanju zaštita prava i sloboda okrivljenog uz zadržavanje koncepta javnotužilačke istrage (Bugarski, 2025, str. 336). Temeljna odlika reforme je jačanje dokazne uloge suda u odgovarajućem funkcionalnom obliku i jačanje zaštitne uloge suda u ostvarivanja prava na odbranu u istrazi.[2] Osnovni predlozi izmena ZKP-a odnose se na: 1. *sudsku kontrolu/preispitivanje sprovođenja istrage*; 2. *uvođenje sudskih dokaznih ročišta*; 3. *izmene procesnih mehanizama u korist odbrane* – mogućnost aktiviranja dokazne uloge suda za preduzimanje dokaznih radnji u korist odbrane; eliminisanje pritužbe zbog nepravilnosti tokom istrage[3]; 4. *proširivanje određenih prava na odbranu* – pravo branioca saokrivljenog koji je ranije saslušan tokom istrage da prisustvuje dokaznoj radnji saslušanja okrivljenog, pravo okrivljenog i branioca da neposredno pre prvog saslušanja okrivljenog izvrše uvid u dokaze koji su od značaja za odlučivanje u pritvoru (vid. Miljuš, 2025, str. 178-183), izričito formulisanje prava branioca da prisustvuje prepoznavanju i rekonstrukciji,

[2] Tokom reforme hrvatskog krivičnoprocesnog zakonodavstva upotrebljavani su izrazi „judicijalizacija“, konstitucionalizacija i europeizacija krivičnoprocesnog zakonodavstva (vid. Đurđević, 2013, str. 315-318).

[3] Smanjivanje uloge suda u ovom domenu, može se pravdati činjenicom da su pritužbe zbog nepravilnosti tokom istrage, o kojima po važećem rešenju odlučuje sudija za prethodni postupak, pravno sredstvo koje se veoma retko koristi u praksi (vid. Miljuš, 2022, str. 297). Kada je reč o prigovoru zbog nepravilnosti tokom istrage o kojem odlučuje neposredno viši javni tužilac, njegova delotvornost se osporava i u teoriji i praksi, pre svega imajući u vidu hijerarhijska ovlašćenja neposredno višeg javnog tužioca. Normativno rešenje je veoma oskudno, nedostaje jasno definisanje predmeta prigovora. Izraz „nepravilnost“ više asocira na nedostatak tehničke prirode, nego na povredu/ograničavanje prava na odbranu tokom istrage.

U hrvatskoj literaturi se govori o prigovoru kao „instancijskom pravnom sredstvu“ (Đurđević, 2014, str. 64). Primetno je da je u važećem hrvatskom krivično-procesnom zakonu, definisan i jasno razgraničen predmet prigovora – zaštita procesnih prava odbrane od uskraćivanja i povrede i da je zadržana sudska kontrola odlučivanja po prigovoru (vid. član 239a *Zakona o kaznenom postupku Hrvatske*, 2008, poslednje izmene i dopune 2026).

prava u vezi sa veštačenjem[4]; 5. *eliminisanje ograničenja prava na odbranu* u postupcima pred javnim tužilaštvom posebne nadležnosti u pogledu prisustva subjekata u funkciji odbrane ispitivanju svedoka.

POKRETANJE ISTRAGE I OSTVARIVANJE PRAVA NA ODBRANU OKRIVLJENOG

Pravila iz Nacrta o istrazi u većoj meri modifikuju javnotužilački koncept[5] formalne istrage u korist ostvarivanja procesne ravnoteže u istrazi, odnosno pružanja garancija načela jednakosti „oružja"[6], proširujući u opštem smislu kontrolnu ulogu suda u sprovođenju istrage. Značajne izmene prvenstveno se ogledaju u uvođenju prava subjekata u funkciji odbrane na pravni lek protiv odluke o pokretanju istrage, za koji su se zalagali brojni autori naše krivičnoprocesne doktrine od donošenja ZKP iz 2011. godine. Osnovne izmene odnose se na: 1. *relevantan stepen sumnje* – uslov za pokretanje istrage koji se jača/podiže sa osnova sumnje u pogledu krivičnog dela i/ili „učinioca" na nivo *osnovane sumnje* u pogledu krivičnog dela i „učinioca", bez definicije u značenjima izraza pojma osnovane sumnje; 2. *vrstu odluke* kojom se pokreće istraga – odluka javnog tužioca o pokretanju istrage (kao i sudska odluka o nepokretanju istrage) u formi je *rešenja*; 4. dozvoljavanje subjektima u funkciji odbrane da izjave *žalbu protiv rešenja* o sprovođenju istrage; 3. pokretanje istrage sprovođenje istrage isključivo protiv *poznatog okrivljenog* (zakonski: „određenog lica").

Tradicionalno, u sistemu sudske istrage u našem krivičnoprocesnom zakonodavstvu pre stupanja na snagu ZKP/2011 godine, protiv rešenja istražnog sudije o sprovođenju istrage bila je dopuštena žalba subjekata u funkciji odbrane.[7] Osnovna ideja, na kojoj je počivao javnotužilački model

[4] Nacrt utvrđuje dužnost javnog tužioca (u tekstu Nacrta: „javnog tužilaštva") da *bez odlaganja dostavi* naredbu o veštačenju subjektima u funkciji odbrane (kada je naredba inicijalno pisana) i kada se usmeno određuje veštačenje, rok za dostavu pisane naredbe – 3 dana od dana određivanja veštačenja usmenim putem (član 53 stav 2 Nacrta, 2025).

[5] Primarni argument u pravnoj teoriji u prilog javnotužilačke istrage nasuprot sudskoj je „adekvatnija odgovornost za neefikasnu istragu" i kritika „kabinetskog" rada istražnog sudije (Škulić, Bugarski, 2015, str. 376, fn 305).

[6] Ova pitanja dolaze do izražaja od uvođenja javnotužilačke istrage (vid. Ivičević Karas, 2015, str. 93).

[7] Istraživanjem sudske prakse u nekadašnjem Prvom opštinskom sudu u Beogradu i Prvom osnovnom sudu u Beogradu, nalazimo da se u žalbama prevashodno osporavalo postojanje

formalne istrage sadržan u ZKP iz 2006. godine, čija primena je odlagana i naposletku nije ni započeta u ovom delu, sudsko je preispitivanje odluke o pokretanju istrage i time ocene javnog tužioca da postoji osnovana sumnja da je okrivljeni učinio krivično delo koje mu se stavlja na teret. Prema oba Nacrta (Nacrt iz 2024. godine i 2025. godine), javni tužilac donosi rešenje o sprovođenju istrage po slobodnom uverenju[8], koje podleže kontroli suda. Ovaj predlog *de lege ferenda* redaktora Nacrta odražava dejstvo načela jednakosti „oružja" u fazi istrage. Subjektima u funkciji odbrane pruža se pravno sredstvo da se suprotstave optužbi osporavanjem predmeta istrage, relevantnog stepena/intenziteta sumnje neophodnog za pokretanje istrage i isticanjem trajnih i privremenih smetnji za krivično gonjenje. U krivičnoprocesnoj doktrini se navodi da je žalba usmerana na „materijalne i procesne pretpostavke za vođenje istrage (Đurđević, 2014, str. 71).

Kako je na to ukazivano u Hrvatskoj kada je zakonodavac eliminisao sudsku kontrolu započinjanja istrage, na temelju izjašnjavanja Ustavnog suda o saglasnosti sa Ustavom, neophodna je „delotvorna sudska zaštita protiv nezakonitog (arbitrarnog) kaznenog progona i istrage" (Đurđević, 2014, str. 64). Stavros navodi pravo okrivljenog da preispituje odluku o krivičnom gonjenju pre nego što se ova odluka potvrdi (Stavros, 1993, str. 56). Sudska kontrola odluke o sprovođenju istrage ima svoj

---

krivičnog dela za koje se goni po službenoj dužnosti i isticalo da je reč eventualno o krivičnom delu za koje se goni po privatnoj tužbi; zaključak o relevantnom stepenu sumnje/dovoljnosti dokaza u pogledu krivičnog dela označenog kao predmet istrage uz isticanje navoda da je reč eventualno o krivičnom delu za koje se mogao voditi skraćeni postupak ili da iz spisa predmeta nije proizlazila uopšte osnovana sumnja u pogledu dela i „učinioca"; zakonitost preduzimanja dokaznih radnji, pre svega saslušanja okrivljenog u nekadašnjem pretkrivičnom postupku. U žalbama se isticala i nesaglasnost opisa dela sa zakonskim obeležjima krivičnog dela, da nisu sadržana sva objektivna i subjektiva obeležja krivičnog dela, da se neprecizno navode inkriminisane radnje okrivljenog. Uloga vanpretresnog veća po žalbi ogledala se u oceni da li su postojeći dokazi prikupljeni tokom dosadašnjeg postupka, koji su se nalazili u spisima predmeta, ukazivali na osnovanu sumnju u pogledu dela i „učinioca". Subjekti u funkciji odbrane su neretko prigovarali da su rešenja kojim se odbija žalba kao neosnovana, sumarnog/šablonskog karaktera i da ne sadrže podrobnu analizu navoda subjekata u funkciji odbrane.

[8] Škulić, polazeći od koncepcije ZKP/2011, izdvaja kao jedno od osnovnih načela krivičnog postupka koje se odnosi na odlučivanje – načelo slobodnog uverenja organa postupka, po kojem, osim suda postupaju i drugi organi postupka, uključujući i javnog tužioca koji odlučuje o sprovođenju istrage ili donosi rešenje o odbačaju krivične prijave u predistražnom postupku, a ovo načelo je usko povezano sa načelom slobodne ocene dokaza (Škulić, 2024, str. 82-83).

ustavnopravni osnov u ulozi suda da „odlučuje o osnovanosti sumnje“ koja je razlog za pokretanje postupka prema okrivljenom (član 32 stav 1 Ustava Republike Srbije) i zalazi u opseg nadležnosti suda da štiti osnovna ljudska prava u istrazi i odlučuje o pitanjima kojima se odviše zadire u osnovna prava i slobode. Grubač je navodio da važeće zakonsko rešenje ne pruža mogućnost okrivljenom da traži „sudsku zaštitu od arbitrernog pokretanja krivičnog postupka“ (Grubač, 2014, str. 221).[9] Predloženo zakonsko rešenje suštinski bi proširilo garantnu funkciju suda u istrazi.

U postupku po žalbi na rešenje o sprovođenju istrage uspostavlja se krivičnoprocesni odnos između stranaka i suda povodom odluke o pokretanju istrage, tradicionalan u našem krivičnoprocesnom zakonodavstvu koje je uređivalo sudsku istragu. Momenat započinjanja krivičnog postupka u slučaju sprovođenja istrage – nastupanje pravnosnažnosti rešenja o sprovođenju istrage, otklanja koncepcijsku grešku ZKP/2011 – započinjanje *krivičnog* postupka na osnovu odluke javnog tužioca koja ne podleže sudskoj kontroli.[10] Ujedno, odluka o formalnoj istrazi zahteva jači/veći stepen sumnje da je okrivljeni učinio krivično delo od najnižeg procesno relevantnog stepena sumnje (koji se vezuje za vođenje, po pravilu, neformalnog predistražnog postupka) i isti stepen sumnje koji je uslov za eventualno određivanje pritvora, te u slučaju korišćenja prava na žalbu subjekata u funkciji odbrane pravnosnažnu odluku suda kojom se utvrđuje postojanje osnovane sumnje.[11]

[9] U kontekstu dovoljnosti uslova *osnova sumnje* za pokretanje istrage i ujedno krivičnog postupka, Đurđić piše o „stvaranju latentnog polja za arbitrerno krivično gonjenje“ (Đurđić, 2025, str. 354).

[10] Zapažamo da je Nacrt iz 2024. godine sadržao koncepcijsku grešku da se krivični postupak, u slučaju kada se sprovodi istraga, smatra započetim „donošenjem rešenja o sprovođenju istrage“, iz čega je proizilazilo da javni tužilac, kao i prema važećem ZKP-u odlučuje o pokretanju istrage i ujedno i krivičnog postupka. Ovo rešenje nije bilo usklađeno ni sa mogućom odlukom koja se donosi po žalbi na rešenje, nema mesta sprovođenju istrage (vid. Đurđić, 2025, str. 356-357).

[11] Redaktori Nacrta predviđaju da o žalbi izjavljenoj protiv rešenja o sprovođenju istrage odlučuje vanpretresno veće (veće iz člana 21 stav 4 ZKP), a ne sudija za prethodni postupak koji u prvom stepenu u istrazi odlučuje o pritvoru. Razlog je da se izbegne da sudija za prethodni postupak bude „kontaminiran predmetom“ (Bugarski, 2025, str. 341). Zapažamo da je iz stavova naše ranije krivičnoprocesne doktrine u ambijentu sudske istrage sledilo da pravnosnažna odluka suda o postojanju *osnovane sumnje*, sadržana u rešenju o sprovođenju istrage, vezuje sud prilikom odlučivanja o daljem trajanju pritvora u istrazi (vid. Petrić, 1982, str. 461), u smislu da se pritvor ne može ukinuti zbog kasnije ocene o „prestanku“ osnovane sumnje dok istraga traje.

U pravnoj doktrini je predočavana nelogičnost rešenja iz ZKP/2011 da se formalna istraga i ujedno krivični postupak (prema članu 7 ZKP/2011) vodi protiv nepoznatnog učinioca, što je odlika predistražnog postupka (vid. Škulić, 2024, str. 320-321, fn. 352). Ipak, Škulić je zapažao da se u praksi, pre svega kada su u pitanju neki slučajevi „pružanja/dobijanja međunarodne pomoći u krivičnim stvarima“, prvenstveno u postupcima za ratne zločine i organizovani kriminal, može pronaći određeno opravdanje za istrage protiv nepoznatih lica („lica o čijem identitetu nema informacija“), zbog potrebe da se određeni dokazi, koji su potrebni kada se stvore uslovi za uvođenje postupka u naredne procesne stadijume, obezbede (Škulić, 2025, str. 28).

Sprovođenje istrage protiv NN lica u formalnom smislu nije lišeno određenog vida sudske kontrole. Javni tužilac po slovu zakona, ovlašćen je da preduzme dokaznu radnju ispitivanja svedoka/veštaka samo ako je prethodno zatražio i dobio odobrenje sudije za prethodni postupak za postupanje. Međutim, postavlja se pitanje delotvornosti kontrole, posebno s obzirom na činjenicu da ZKP-om nisu propisani zasebni uslovi za preduzimanje ovih dokaznih radnji kao što je opasnost od odlaganja/potreba hitnog postupanja koje bi sudija za prethodni postupak kontrolisao. Suštinski, a i formalno na osnovu utvrđene svrhe istrage, obezbeđenje dokaza se poverava javnom tužioca. Istraga protiv nepoznatog osumnjičenog nije saglasna pravilima o obaveznoj stručnoj odbrani, ne samo po osnovu težine krivičnog dela, već i suđenja u odsustvu koje zahteva obaveznu stručnu odbranu, imajući u vidu da se u ovim istragama ne postavlja branilac po službenoj dužnosti (Đurđić, 2014, str. 145).

Normativno rešenje koje daje ovlašćenje javnom tužiocu u svim postupcima (ne samo pred javnim tužilaštvom posebne nadležnosti) da sprovede istragu protiv nepoznatnog lica tako što će preduzeti dokazne radnje bez prisustva subjekata u funkciji odbrane pretnja je po načelo jednakosti „oružja“. Najpre, ograničava se minimalno pravo osumnjičenog da bude informisan o optužbi. Nadalje, u procesnom ambijentu važenja člana 406 ZKP-a potencijalno se krši pravo okrivljenog da se suoči sa svedocima optužbe, prema praksi ESLJP, temeljni zahtev načela jednakosti „oružja“. Ostvarivo je da se svedok optužbe ispita u takvoj istrazi, da ne može da se ispita na glavnom pretresu usled smrti, bolesti, nedostupnosti sudu u najširem smislu reči, a da je njegov iskaz isključivi/odlučujući dokaz protiv okrivljenog (Miljuš, 2022, str. 237). U

stručnoj praksi opominjano je da se istragom protiv NN lica vređaju prava učešća subjekata u funkciji odbrane u istrazi (Tintor, 2016, str. 21).

Utvrđen je rok u istim formalnim vremenskim jedinicama za izjavljivanje žalbe i za odlučivanje o žalbi – rok od tri dana od dana dostavljanja rešenja odnosno dostavljanja žalbe.[12] Zapažamo da su tvorci Nacrta menjali funkcionalnu nadležnost suda za odlučivanje o žalbi na rešenje o sprovođenju istrage. Najpre, Nacrtom iz 2024. godine nadležnost je bila poverena sudiji za prethodni postupak, koji je u propisanom postupku po žalbi mogao da donese odluku kojom *odbija žalbu kao neosnovanu* ili da *nema mesta sprovođenju istrage*. U postupku nije bila isključena ni nadležnost krivičnog vanpretresnog veća, koje bi zadržalo svoju tradicionalnu procesnu ulogu da odlučuje o žalbi na rešenja sudije za prethodni postupak. Polazeći upravo od načela jednakosti „oružja“, protiv odluke nema mesta sprovođenju istrage, žalbu je imao pravo da izjavi javni tužilac, koji bi nesumnjivo imao za to imao pravni interes. Međutim, ovlašćenje javnog tužioca bilo je limitirano. Prema Nacrtu iz 2024. godine javni tužilac je bio ovlašćen da podnese žalbu samo ako je odluka doneta iz razloga da ne postoji osnovana sumnja da je okrivljeni učinio krivično delo koje mu se stavlja na teret.[13] Javni tužilac u ovom sudskom postupku po žalbi („međuetapi otvaranja istrage“), zadobio bi svojstvo stranke pred sudom (vid. Đurđić, 2025, str. 355-356). Redaktori Nacrta iz 2025. godine, menjaju funkcionalnu nadležnost suda za odlučivanje o žalbi na rešenje o sprovođenju istrage i poveravaju je vanpretresnom veću. Iz teksta ovog Nacrta proizlazi da protiv odluke vanpretresnog veća nema mesta sprovođenju istrage nije dozvoljeno izjavljivanje žalbe.[14]

[12] Rok za izjavljivanje žalbe je prekluzivnog karaktera, dok je rok za odlučivanje po žalbi instruktivne prirode (Škulić, 2025, str. 40).

[13] Ovom rešenju može se u osnovi prigovoriti ne samo sa aspekta načela jednakosti „oružja“ već i procesne doslednosti. Javni tužilac je u kasnijoj fazi/kasnijim fazama ovlašćen da izjavi žalbu protiv sudske odluke kojom se postupak okončava iz razloga ocene suda da delo koje je predmet optužbe nije krivično delo, a da nisu ispunjeni uslovi za izricanje mere bezbednosti ili da delo nije krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti (u postupku optuženja pred vanpretresnim većem), kao i da postoje trajne smetnje za krivično gonjenje (u postupku optuženja pred vanpretresnim većem i kasnijim fazama postupka).

[14] Odluka vanpretresnog veća, polazeći od jezičkog tumačenja prema svojoj izreci, nesumnjivo u slučaju dokaznog deficita, nije obuhvaćena dejstvom načela *ne bis in idem*. Zapažamo da je normativno rešenje ZKP/2006 godine prihvatalo sudsku kontrolu sprovođenja javnotužilačke istrage, ali je utvrđivalo da je *istražni sudija* po žalbi na rešenje o sprovođenju istrage nadležan da donosi odluke koje su „nepovoljne“ za javnog tužioca –

Odluku nema mesta sprovođenju istrage donosi vanpretresno veće kada u postupku po žalbi utvrdi da postoje razlozi koji se odnose na: 1. *postojanje krivičnog dela* – delo koje je predmet istrage (suštinski delo koje je predmet optužbe i potencijalno predmet istrage) nije krivično delo, a nisu ispunjeni uslovi da se prema okrivljenom „primeni mera bezbednosti"/nije krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti; 2. utvrđivanje postojanja *trajnih procesnih smetnji* – nastupanje zastarelosti krivičnog gonjenja/delo obuhvaćeno amnestijom odnosno pomilovanjem/druge trajne procesne smetnje; 3. *dokazni deficit* u pogledu relevantnog stepena sumnje za pokretanje i vođenje istrage – nepostojanje osnovane sumnje da je okrivljeni učinio krivično delo za koje se tereti.

Uočavamo da su tvorci Nacrta primetili i da je na osnovu formulacije postojećeg zakonskog rešenja o vremenskom momentu donošenja naredbe o sprovođenju istrage iz člana 296 ZKP praktično uvedena obligatorna istraga, jer iz jezičkog tumačenja sledi da je javni tužilac u obavezi da donese naredbu o sprovođenju istrage – pre/neposredno posle prve dokazne radnje javnog tužioca/policije tokom predistražnog postupka, 30 dana od obaveštavanja javnog tužioca da je policija preduzela prvu dokaznu radnju (Bugarski, 2025, str. 339).[15]

PRAVA UČEŠĆA SUBJEKATA U FUNKCIJI ODBRANE U ISTRAZI

U istrazi javni tužilac preduzima dokazne radnje, koje je prema prethodno važećem ZKP-u sudskoj istrazi preduzimao tadašnji istražni sudija. Rezultati ovih dokaznih radnji, prema određenim pomenutim važećim pravilima, mogu da se koriste na glavnom pretresu i da budu temelj presude. Dokazne radnje javnog tužioca imaju istu dokaznu snagu kao da ih je preduzeo sud odnosno da su preduzete pred sudom (Đurđić, 2025, str. 353). Škulić navodi da se radi o svojevrsnoj „imitaciji" nekadašnje sudske istrage (Škulić, 2025, str. 28). Polazeći od navedenog, zakonodavac je regulisao prava učešća subjekata u funkciji odbrane tokom istrage.

---

rešenje o *obustavljanju istrage* i rešenje kojim se „*odbacuje rešenje javnog tužioca o sprovođenju istrage*", koje se donosilo u slučaju ocene da postoji dokazni deficit. Javni tužilac je bio ovlašćen da izjavi žalbu na obe odluke. O žalbi je odlučivalo vanpretresno veće (vid. Škulić, 2007, str. 866-867).

[15] Tumačenje o obligatornosti formalne istrage suprotno je pravilima o predistražnom postupku i neposrednom optuženju. Javni tužilac je ovlašćen da po slobodnom uverenju (i slobodnoj oceni dokaza iz najranije faze postupka) odluči da ne goni, da pokrene istragu ili da neposredno podnese optužnicu vanpretresnom veću.

Osnovno pravo učešća je pravo subjekata u funkciji odbrane da prisustvuju „dokaznim radnjama“, a preduslov za ostvarivanje ovog prava, pravo na pozivanje/obaveštavanje osumnjičenog i branioca o ispitivanju svedoka/veštaka. Pisci Nacrta izričito su regulisali dužnost javnog tužioca da pozove na saslušanje okrivljenog branioca saslušanog saokrivljenog, ne formulišući izuzetke od pravila (u vidu opasnosti od odlaganja, ili zaštite okrivljenog). Nesumnjivo, imali su u vidu dosadašnju pravnu prazninu u ZKP/2011 i njena tumačenja, uglavnom u primeni u korist nepozivanja branioca saslušanog saokrivljenog i ograničenja prava na odbranu saslušanog okrivljenog u ovom smislu. Odsustvo izričitog formulisanja pravila o pozivanju branioca saslušanog saokrivljenog da prisustvuje dokaznoj radnji saslušanja okrivljenog tumačeno je u praksi kao odsustvo dužnosti javnog tužioca da pozove branioca ili da je javni tužilac ovlašćen da oceni celishodnosti pozivanja branioca (primenjujući pravilo iz člana 303 stav 1 ZKP) sve dok ne sasluša poslednjeg dostupnog saokrivljenog (vid. Miljuš, 2022, str. 252). Saslušanje (sa)okrivljenog je dokazna radna, a iskaz saokrivljenog može da bude po svojoj sadržini dokaz protiv ranije saslušanog okrivljenog na kojem se temelji optužnica.

U Nacrtu se izričito utvrđuje pravo branioca okrivljenog da prisustvuje prepoznavanju[16], suočenju i pravo subjekata u funkciji odbrane da prisustvuju rekonstrukciji. Jasno je da su ova zakonska rešenja predložena radi usklađivanja našeg krivičnoprocesnog zakonodavstva sa minimalnim standardima Evropske unije (u daljem tekstu: EU) u pogledu prava okrivljenog na pristup braniocu i prava učešća branioca tokom preduzmanja istražnih radnji/prikupljanja dokaza u istrazi, konkretno *Direktivom EU 2013/48* od 22. oktobra 2013. godine o pravu na pristup advokatu u krivičnom postupku i postupku po evropskom nalogu za hapšenje i o pravu trećih lica da budu obavešteni o lišenju slobode i na komunikaciju sa trećim licima i konzularnim telima tokom trajanja lišenja

[16] U praksi se ispravno prepoznavanje tokom istražnih faza postupka (predistražni postupak, istraga) tretira zasebnom dokaznom radnjom o kojoj se sačinjava zapisnik o prepoznavanju čiju sadržinu čini konstatovanje da su ispunjeni zahtevi iz člana 100 u vezi sa članom 90 ZKP-a. Obavlja se u prostorijama policije. Obavezno joj prisustvuje javni tužilac, a braniocu se dopušta da ostvari prava učešća prilikom preduzimanja dokaznih radnji (pravo na obaveštavanje o preduzimanje dokazne radnje, pravo na prisustvo, pravo na primedbe). Branilac se obaveštava o preduzimanju prepoznavanja, a prisustvo branioca se konstatuje na zapisniku o prepoznavanju. Branioci ostvaruju pravo na primedbe u pogledu prostorije u kojoj se vrši prepoznavanje i toka prepoznavanja.

slobode (u daljem tekstu: Direktiva 2013/48/EU).[17] Predložena rešenja prihvataju više standarde od pomenute Direktive („veći stepen zaštite"), koja dopušta ograničenja prava branioca, formulisanjem restriktivnih izuzetaka.[18]

Druga potencijalna novina je brisanje pravila važećeg ZKP-a, elementa invizitorskog postupka u javnotužilačkoj istrazi – osnova u postupcima javnog tužilaštva posebne nadležnosti (ratni zločini, organizovani kriminal) da se ispita svedok bez prisustva (i prethodnog obaveštanja o preduzimanju dokazne radnje ispitivanja svedoka) subjekata u funkciji odbrane. Brojni su razlozi u prilog brisanja/znatnog redigovanja ovog pravila sa aspekta prava na odbranu. Jedini uslov koji utvrđuje ZKP/2011, jezički formulisan veoma uopšteno kao vid koluzionog rizika[19] ili generalno rizik od nekog vida zloupotrebe subjekata u funkciji odbrane[20], je da javni tužilac oceni da prisustvo subjekata u funkciji odbrane „*može* da utiče na iskaz svedoka".[21] Zakonodavac je prepoznao rizik isključivog/odlučujućeg dokaza, propisujući nemogućnost zasnivanja presude na iskazu svedoka koji se oceni kao takav dokaz. Rizik je realan, jer je sud ovlašćen da se na glavnom pretresu upozna sa sadržinom iskaza tog svedoka ako je svedok „nedostupan" (član 406 stav 1 tačka 1) ili ako bez zakonskog razloga neće da svedoči na glavnom pretresu (član 406 stav 1 tačka 4 ZKP). Ne utvrđuje se dužnost javnog

[17] Tekst na engleskom: *Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty*.

[18] Izuzeci se ne odnose samo na prisustvo dokaznim radnjama u istražnim fazama postupka (član 3 stav 6 Direktive), već su primetni i u drugim delovima teksta Direktive (vid. Matić, 2022, str. 182).

[19] Pomenuto je sporno, jer se koluziona opasnost može odnositi isključivo na okrivljenog (prema kojem se mogu primeniti mere za obezbeđenje prisustva okrivljenog i nesmetanog vođenja krivičnog postupka), ne i u odnosu na branioca.

[20] Objašnjavajući inkvizitorski elemenat neprisustvovanja branioca saslušanju svedoka u istrazi, Marković nalazi da je *ratio* tome nepopravljiva šteta od zloupotrebe branioca i jednovremeno manja korist od njegovog prisustva (Marković, 1908, str. 287).

[21] Razlog za uskraćivanje subjektima u funkciji odbrane prava učešća u formalnoj istrazi treba da bude restriktivan i jasno određen prema evropskopravnim standardima i praksi Evropskog suda za ljudska prava. Kada je u pitanju „suočenje" Directiva 2013/48/EU izdvaja dva razloga: 1. opasnost po osnovna dobra lica (život, sloboda, fizički integritet lica); 2. opasnost od odlaganja, odnosno potreba hitnog preduzimanja dokazne radnje. Razlog je prema važećem rešenju formulisan kao apstraktna opasnost uticaja na svedoka, na davanje iskaza u istrazi.

tužioca da donese formalnu odluku u kojoj bi obrazlagao opravdani razlog za primenu ovog ograničenja prava na odbranu.[22] Ova odluka javnog nije podložna sudskom preispitivanju, tačnije ZKP-om se izričito ne propisuje pravno sredstvo subjekata u funkciji odbrane kojim bi osporavali preduzimanje dokazne radnje uz uskraćivanje njihovog prava učešća. Sagledavajući mehanizme u korist odbrane u istrazi, eventualno se ostavlja subjektima u funkciji odbrane na raspolaganju pravno sredstvo prigovor zbog nepravilnosti tokom istrage i supsidijerno pritužba sudiji za prethodni postupak, pravna sredstva retko upotrebljavana i izuzetno retko uspešna po odbranu okrivljenog. Nije regulisan poseban postupak obezbeđenja dokaza.

Ratio zakonodavca je, polazeći od prirode postupka za koje izuzetak važi, zaštita svedoka od zastrašivanja i potreba obezbeđenja dokaza. Instrument za postizanje ove svrhe je ispitivanje zastrašenih svedoka pred sudom na dokaznom ročištu uz primenu mera zaštite svedoka na osnovu pravila o ispitivanju zaštićenog svedoka ili ispitivanje svedoka na dokaznom ročištu bez pozivanja okrivljenog ako je prethodno utvrđeno da je ostvaren restriktivan izuzetak kojeg je neophodno propisati. U tom smislu, polazeći od pojedinih rešenja u uporednom pravu, svrha se mogla postići utvrđivanjem sledećeg uslova za nepozivanje i odsustvo okrivljenog – „ozbiljno ugožavanje svrhe istrage, nacionalna bezbednost, postojanje osobitih okolnosti koje ukazuju da postoji opasnost da će prisustvo okrivljenog uticati na svedoka da ne svedoči ili na verodostvojnost njegovog iskaza“, uz obavezno optičko i tonsko snimanje ispitivanja (Miljuš, 2022, str. 589).

[22] Iako zakonodavac ne propisuje postupak formalnog odlučivanja, smatramo da je nužno da se u spisima predmeta na odgovarajući način konstatuje zakonski osnov za ispitivanje svedoka bez prisustva subjekata u funkciji odbrane uz navođenje opravdanog razloga za postupanje. Subjekti u funkciji odbrane imaju pravo da razmatraju spise predmeta, da budu upoznati sa činjenicom da je primenjeno ograničenje prava na odbranu i sadržinom iskaza svedoka u cilju ostvarivanja prava na preispitivanje zakonitosti preduzete dokazne radnje i preispitivanja verodostojnosti iskaza svedoka.

PREDUZIMANJE DOKAZNIH RADNJI U KORIST ODBRANE

Pravo na predlaganje preduzimanja dokaznih radnji u korist odbrane jedno je od osnovnih prava na odbranu tokom istrage.[23] Pravo se ostvaruje za vreme preduzimanja dokaznih radnji kojima prisustvuju subjekti u funkciji odbrane (član 300 stav 8 ZKP), tokom sprovođenja istrage van preduzimanja dokaznih radnji (pisanim podneskom), ali i nakon završetka istrage, podnošenjem predloga za dopunu istrage (član 311 stav 2 ZKP). Opisuje se i da je jedan od oblika učestvovanja subjekata u funkciji odbrane u javnotužilačkoj istrazi, garancija dužnosti nepristrasnosti javnog tužioca (član 6 stav 4 ZKP) (Miljuš, 2022, str. 271) i „jedan od oblika delovanja u korist odbrane" u javnotužilačkom modelu istrage" (Stojanović, Škulić, Delibašić, 2018, str. 252).

Zakonik o krivičnom postupku propisuje dva pravna sredstva, u zavisnosti od dokazne radnje čije izvođenje u istrazi subjekti u funkciji odbrane predlažu, kojima se aktivira sudska kontrola ostvarivanja ovog prava na odbranu: 1. *podnošenje predloga sudiji za prethodni postupak* radi preispitivanja odluke javnog tužioca o odbijanju predloga za preduzimanje određene dokazne radnje (načelno svake opšte dokazne radnje osim veštačenja)/neodlučivanja javnog tužioca o pomenutom predlogu u roku od 8 dana od dana njegovog podnošenja; 2. *žalba sudiji za prethodni postupak* na rešenje javnog tužioca kojim se odbija predlog za veštačenje (član 117 stav 3 ZKP). Zakonik ne reguliše vrstu odluke javnog tužioca o predlogu, ali se sistemskim tumačenjem (pre svega s obzirom na pravilo iz člana 117 stav 3 ZKP), može zaključiti da je potrebno da javni tužilac donese odluku u formi obrazloženog rešenja. Iz javnotužilačke prakse sledi da predlog za ispitivanje svedoka sadrži osnovne lične podatke o svedoku koji omogućavaju njegovu identifikaciju i uredno pozivanje.[24] Na osnovu tumačenja svrhe rezultata drugog mehanizma u korist odbrane „prikupljanja dokaza i materijala u korist odbrane" (član 301 stav 4 ZKP) i tumačenja pravila o sudskom odlučivanju o dokaznom predlogu, izvodi se

[23] Neretko prema ranijim rešenjima vanpretresnog veća po žalbi na rešenja o sprovođenju istrage, isticano je da zaključak u pogledu postojanja osnovane sumnje ne zalazi u prava subjekata u funkciji odbrane tokom istrage da predlože izvođenje dokaza za koje smatraju da mogu potvrditi navode odbrane okrivljenog: Prvi osnovni sud, Ki br. 5570/13-Kv br. 2606/13 od 16.05.2013. godine.

[24] Rešenje VJT u Beogradu, Ktpi 2/17 od 25. maja 2017. godine.

logičan zaključak da predlog treba da bude potkrepljen materijalima koji ukazuju na verovatnoću da konkretno lice ima saznanja/opažanja o činjenicama koje su predmet dokazivanja. Rok za odlučivanje sudije za prethodni postupak po predlogu za preduzimanje određene dokazne radnje je osam dana. Rok za odlučivanje sudije za prethodni postupak o žalbi na rešenje kojim se odbija predlog za veštačenje odražava hitnost postupanja (48 časova). Isključivo garantna uloga sudije za prethodni postupak, izražena u ovom mehanizmu kao eventualno instruktivna uloga suda – nalaganje javnom tužiocu da preduzme dokaznu radnju i određivanje roka za njeno preduzimanje ako usvoji predlog[25], bez zadiranja u izvođenje dokaznih radnji, rezultat je generalne isključenosti suda u preduzimanje dokaznih radnji tokom istrage. Tvorci Nacrta nesumnjivo su išli u pravcu izvođenja dokaza pred sudom u izuzetnim slučajevima, uključujući i ovaj mehanizam, zarad jačanja garantne funkcije suda.

U krivičnoprocesnoj teoriji se navodi da je institut „preduzimanje dokaznih radnji u korist odbrane“ osmišljen kao korektivni mehanizam subjekata u funkciji odbrane „u pogledu ocene javnog tužioca da je potrebno da se preduzme dokazna radnja koja može dati rezultat koji će delovati u korist subjekata u funkciji odbrane i generalno formalne dužnosti nepristrasnosti javnog tužioca u istrazi“ (Škulić, Bugarski, str. 386). Drugi mehanizam, u formalnom smislu izdvaja se kao zaseban. Suštinski se radi u širem smislu o preduzimanju dokaznih radnji koje su prema potencijalnom efektu, u korist odbrane. Sagledavajući praktičan efekat, postavlja se pitanje delotvornosti naloga javnom tužiocu da preduzme dokaznu radnju. Komentatori primećuju da se ne uređuje zasebno obezbeđenje da se nalog sudije za prethodni postupak sprovede, da je jedini mehanizam odbrane korišćenje pravnog sredstva prigovora zbog nepravilnosti tokom istrage i supsidijerno pritužbe sudiji za prethodni postupak, a da bi bilo logično da u slučaju „neposlušnosti“ javnog tužioca sudija sam sprovede dokaznu radnju (G. P. Ilić, 2022, str. 857-858).

Oba Nacrta (2024, 2025) prihvataju viđenje u doktrini da se delotvornost zaštite prava na odbranu postiže bolje uređivanjem da nakon „negativne odluke“ o predlogu subjekata u funkciji odbrane za izvođenje

[25] Istraživanja pokazuju da retko u praksi sudije za prethodni postupak usvajaju predloge odbrane i nalažu javnom tužiocu da preduzme dokaznu radnju što može da bude posledica postojećeg zakonskog okvira koji pruža osnov za tumačenje da „javni tužilac snosi odgovornost za istragu i da najbolje zna šta mu je potrebno za optuženje“, eliminacije načela istine i istražne uloge suda u istrazi (Miljuš, 2022, str. 273-274).

neke dokazne radnje, „o predlogu konačno odluči sudija za prethodni postupak, i da nakon usvajanja predloga sam sprovede dokaznu radnju, kojoj bi *obe stranke* mogle da prisustvuju (Đurđić, 2014, str. 150). Osim toga, uvođenjem uloge suda u istrazi da izvodi dokaze u određenim procesnim situacijama i pod restriktivnim uslovima, normativno se suštinski ispoljava ravnoteža traganja za istinom (bez vraćanja načela istine u formalnom smislu kako je ono bilo formulisano u ranije važećem ZKP-u) i načela pravičnog vođenja krivičnog postupka, karakteristika kontinentalno-evropskih sistema[26].

Tvorci Nacrta se opredeljuju za rešenje da u slučaju usvajanja predloga subjekata u funkciji odbrane, sudija za prethodni postupak *obavezno* preduzima dokaznu radnju. Za razliku od pomenutog regulisanja, pravilo iz ZKP/2006 bilo je drugačije. Uslov i svrha dokazne aktivnosti suda u istrazi bila je potreba obezbeđenja dokaza. Istražni sudija bio je ovlašćen, ako se ne složi sa odlukom javnog tužioca, da mu „naloži sam da preduzme dokaznu radnju ili da dokaznu radnju sam sprovede ako oceni da postoji verovatnoća da bi izvođenje predmetnih dokaza na glavnom pretresu bilo nemoguće ili znatno otežano (Škulić, 2007, str. 872).

Oba Nacrta menjaju koncept ovog mehanizma u korist odbrane. Sudija za prethodni postupak ako usvoji predlog subjekata u funkciji odbrane rešenjem, sam će preduzeti dokaznu radnju i o *preduzetoj* radnji „obavestiti javnog tužioca uz dostavljanje zapisnika o preduzetoj dokaznoj radnji i drugih materijala u vezi sa preduzetom dokaznom radnjom“. U obrazloženju pravila se navodi namera da se ojača položaj okrivljenog i uspostavi „faktički narušena ravnoteža“ između okrivljenog i javnog tužioca, jer je javni tužilac u istrazi organ postupak“, te da se „pruže veće garancije da će se izvesti dokazi u korist odbrane“ (Nacrt, 2024, str. 60). Dakle, ne propisuje se pravo javnog tužioca da prisustvuje preduzimanju dokazne radnje, što je sporno jer je javni tužilac u pogledu izvođenja predmetne dokazne radnje stranka u postupku. Osim toga, skraćuje se vreme dozvoljenog „vremena razmišljanja“ javnog tužioca o predlogu subjekata u funkciji odbrane i rok za odlučivanje sudije za prethodni postupak o predlogu (sa roka od 8 dana na rok od 3 dana). Sudija za prethodni

[26] Škulić piše o „suštinskoj povezanosti“ načela istine i pravičnog vođenja krivičnog postupka u kontinentalno-evropskim procedurama (Škulić, 2010, str. 608). Škundrić, nadalje o zahtevu postizanja u savremenim procedurama „odgovarajuće ravnoteže između potrebe utvrđivanja istine i zaštite ljudskih prava“, odnosno „ograničavajućem dejstvu načela pravičnog vođenja krivičnog postupka prema delovanju načela utvrđivanja istine“ (Škundrić, 2022, str. 46).

postupak odlučuje o predlogu rešenjem protiv kojeg nije dozvoljeno izjavljivanje žalbe. Zamislivo je da predloženo zakonsko rešenje utiče na javne tužioce da se ređe odlučuju da odbiju dokazni predlog odbrane, s obzirom na to da se eliminišu prava učešća javnog tužioca u ovoj proceduri sudskog izvođenja dokaza, te da se samim tim ovaj mehanizam u korist odbrane još ređe primenjuje u praksi.

SUDSKA DOKAZNA ROČIŠTA

Oba Nacrta (Nacrt iz 2024 i Nacrt iz 2025) na „mala vrata“[27] uvode suštinski sudska dokazna ročišta, posebna ročišta u istrazi čije uređivanje je karakteristično u okvirima javnotužilačke istrage u kontinentalno-evropskim postupcima. Po pravilu kontinentalno-evropske krivične procedure sadrže poseban normativni okvir u javnotužilačkoj istrazi za hitne dokazne radnje. Sudska dokazna ročišta u istrazi prihvataju krivično-procesni zakoni država nekadašnje SFR Jugoslavije[28], uključujući i one koji imaju „ugrađene“ jake adverzijalne elemente u postupku i neformalnu istragu (BiH, Severna Makedonija). Suština se svodi na pravilo da „sud u odgovarajućem funkcionalnom obliku (istražni sudija/sudija za istragu) obezbeđuje dokaze tako što izvodi dokaze za koje postoji opasnost da neće moći da se ponove na glavnom pretresu“ (Škulić, 2024, str. 21). Bejatović navodi da u javnotužilačkoj istrazi sudsko preduzimanje dokaznih radnji treba da bude izuzetno i kada je ocena da je bitno za „pravilno rešenje konkretne krivične stvari (Bejatović, 2014, str. 28).

Uvođenjem dokaznog ročišta za tzv. „incidentalne dokaze“ postiže se, u teoriji opisana „najveća prednost sudske istrage – da se dokazi pribavljeni pred sudom koriste kasnije u krivičnom postupku“ (Novosel, 2014, str. 109). Dokazna ročišta su važna zaštitna garancija ostvarivanje

[27] U oba Nacrta sudska dokazna ročišta nisu izdvojena u zaseban član, već su deo zakonskog člana pod naslovom: „poveravanje pojedinih dokaznih radnji“. Pravila o dokaznom ročištu su formulisana u dva stava. Kako se radi o dva odvojena instituta/mehanizma, smatramo ispravnim mišljenje u pravnoj teoriji da je neophodno normiranje sudskih dokaznih ročišta u zasebnom članom (Đurđić, 2025, str. 359). Sudska dokazna ročišta su posebna ročišta čije održavanje podjednako imaju pravo da iniciraju javni tužilac, koji u ovoj proceduri pred nezavisnim i nepristrasnim sudom zadobija stranačku funkciju i subjekti u funkciji odbrane (okrivljeni i njegov branilac). Javni tužilac kao organ postupka ne poverava (prenosi ovlašćenje) sudu da preduzme dokaznu radnju.

[28] Sudska dokazna ročišta u ambijentu kako formalne tako i neformalne javnotužilačke istrage poznaju zakonodavstva Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Severne Makedonije.

prava na odbranu i pravičnog vođenja krivičnog postupka u celosti. Ispitivanje svedoka optužbe tokom istrage i način njihovog ispitivanja od važnosti je za ocenu da li je postupak pravično vođen u celini. Iz ugla Evropskog suda za ljudska prava: „verovatno je da će pravičnom suđenju da šteti to što ključni svedoci ne mogu kasnije da se saslušanju pred sudom zbog čega se dokazi iz istrage direktno uvode na suđenje“.[29] S druge strane, i u teoriji i u praksi je od donošenja ZKP/2011 godine upozoravano na pitanje kredibiliteta dokaza koje je obezbedio javni tužilac i uopšte dokaza koje je izveo nesudski organ bez sudske kontrole, jer ovi dokazi „prema svom dokaznom kredibilitetu načelno nikada ne mogu da budu u potpunosti izjednačeni sa dokazima koji je izveo sam sud/izvedenim pred sudom i pod kontrolom suda“ (Škulić, Ilić, 2012, str. 50-51). Brkić je isticala da ZKP/2011 izjednačava nesudske dokaze sa sudskim dokazima i da se pojedinim njegovim pravilima povređuje ustavno prava na suočenje, te da „favorizuje javnog tužioca“ u odnosu na okrivljenog (Brkić, 2014, str. 175-176).

Nacrti zadržavaju cilj istrage – obezbeđenje dokaza, ali ovu ulogu dodeljuju sudu sa tendencijom ublažavanja izuzetaka od načela neposrednosti u izvođenju dokaza. Sudiji za prethodni postupak primarno se dodeljuje nadležnost da odlučuje podjednako o predlozima javnog tužioca i subjekata u funkciji odbrane (okrivljenog i branioca) za ispitivanjem određenog svedoka čiji je iskaz potrebno da se obezbedi po osnovu njegove „bolesti, starosti ili drugog važnog razloga“, zbog kojeg postoji verovatnoća da neće moći da se ispita na glavnom pretresu. U slučaju neslaganja sa predlogom stranaka, faktički se inicira drugostepeni postupak odlučivanja – odluku donosi vanpretresno veće u roku od 48 sati.

Naša prava doktrina, prema obimu dokaznih radnji čije izvođenje je na ovaj način dozvoljeno, izdvaja tri osnovna modela uređivanja dokaznih ročišta u uporednom pravu: 1. *dokazna ročišta za načelno sve dokazne radnje*; 2. dokazna ročišta *primarno uređena za ispitivanje svedoka*, ali i za izvođenje drugih dokaznih radnji; 3. *precizno navođenje na koje dokazne radnje* se odnose dokazna ročišta (Đurđić, 2025, str. 359). Redaktori oba Nacrta opredeljuju se za veoma uzak model – sudska dokazna ročišta i ujedno obezbeđenje dokaza odnose se isključivo na izvođenje dokazne radnje ispitivanja svedoka, odnosno obezbeđivanje iskaza svedoka, pri

[29] ECtHR, *Schatschaschwili v. Germany*, Application 9154/10, Grand Chamber, judgment 15 December 2015, para 156.

čemu se ne utvrđuju ograničenja prava na odbranu. Sudska dokazna ročišta prema Nacrtu ne obuhvataju ispitivanje veštaka i saslušanje okrivljenih.

U krivičnoprocesnoj doktrini zalaže se za uvođenje instituta dokaznog ročišta (vid. Brkić, 2014, str. 176; Bejatović, 2014, str. 28; Đurđić, 2025, str. 357). Pojedini autori ukazuju da je predložena pravila neophodno dalje normativno razviti i izričito propisati: 1. proširen osnov za postupanje – obuhvatanje situacije i kada je „znatno otežano izvođenje dokaza“; 2. s obzirom na to da se radi o neophodnosti obezbeđenja dokaza i hitnog postupanja, kratak rok za odlučivanje sudije za prethodni postupak o predlogu/zahtevu za održavanje ročišta; 3. ispitivanje posebno osetljivih svedoka i zaštićenih svedoka na ovom ročištu; 4. u cilju garantovanja načela jednakosti „oružja“ i kontradiktornosti/raspravnosti, prava učešća stranaka i branioca na ročištu (pravo na postavljanje pitanja/primedbe/objašnjenja i pravo na predlaganje prikupljanja dokaza/preduzimanja dokaznih radnji); 5. upotrebu tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka; 6. snimanje toka dokaznog ročišta (Miljuš, Škundić, 2025, str. 431-432).

ZAKLJUČAK

Ravnotežu položaja okrivljenog prema javnom tužiocu u istrazi (na štetu okrivljenog) narušava kako prihvaćena koncepcija istrage, nadležnosti javnog tužioca kao organa postupka, faktičke okolnosti (faktičko preimućstvo javnog tužioca koji raspolaže potencijalnim merama prinude i predlaganjem prinudnih mera), tako i brojna ograničenja prava na odbranu okrivljenog na temelju ZKP/2011 (izričita i ona koja su plod tumačenja u praksi).

Normativni razvoj krivičnoprocesnog zakonodavstva vidljivo ide u smeru opredeljenja za koncept formalne javnotužilačke istrage uz jačanje uloge suda u kontroli istrage, počev od eventualne uloge suda u pokretanju istrage (u postupku po žalbi protiv rešenja o sprovođenju istrage) do proširivanja dokazne uloge suda u istrazi ulogom sudije za prethodni postupak da preduzima dokazne radnje u korist odbrane i izvodi dokaze na sudskom dokaznom ročištu. Sudu se, u restriktivnom domenu i u okvirima prava na odbranu okrivljenog, vraća nadležnost da odluči ujedno da li je preduzimanje tačno određene dokazne radnje (u korist odbrane/koja ne trpi odlaganje) potrebno da bi se bolje razjasnilo stanje stvari u istrazi, čime se postiže ravnoteža traganja za istinom i načela pravičnog vođenja krivičnog postupka, svojstvena kontinentalno-

evropskim procedurama. Primetno je da se pisci Nacrta u obrazloženju brojnih modifikacija važećih rešenja i novih rešenja pozivanju na načelo jednakosti „oružja“. Predlozi pravila nesumnjivo osnažuju procesni položaj okrivljenog i branioca nasuprot javnom tužiocu.

Suštinski, ravnoteža se pojedinim predloženim rešenjima pomera na štetu javnog tužioca: 1. javni tužilac prema Nacrtu iz 2025. godine (za razliku od Nacrta iz 2024, godine) nema pravo na žalbu protiv odluke nema mesta sprovođenju istrage; 2. predloženo zakonsko rešenje ne pruža osnov da javni tužilac prisustvuje preduzimanju dokaznih radnji u korist odbrane. U obe procesne situacije uspostavlja se krivičnoprocesni odnos između stranaka i suda. Smatramo potrebnim da na temelju načela jednakosti „oružja“ obe stranke imaju suštinski jednaka prava i mogućnosti da utiču na ishode ovih procedura.

Institut preduzimanja dokaznih radnji u korist odbrane nesumnjivo je garancija za ostvarivanje načela jednakosti „oružja“. Njegov normativni razvoj ide u pravcu dokazne uloge suda u istrazi i jačanja garantne funkcije suda. U primeni ovog mehanizma se ne može zanemariti praktični aspekt. Sudija za prethodni postupak mora da poseduje celokupne javnotužilačke spise predmeta. Potrebno mu je dovoljno vremena da bi se upoznao sa spisima i da se pripremi za ispitivanje svedoka/veštaka, naročito ako nije u pitanju pritvorski predmet koji je prethodno razmatrao u proceduri odlučivanja o pritvoru. U slučaju podnošenja predloga odbrane sudiji za prethodni postupak, uspostavlja se krivičnoprocesni odnos između suda i stranaka. Javni tužilac u odnosu prema sudu postaje stranka u postupku. Polazeći od pomenutog i načela jednakosti „oružja“, smatramo da je potrebno da se javnom tužiocu, pod istim uslovima kao i subjektima u funkciji odbrane, omogući prisustvovanje preduzimanju dokazne radnje u korist odbrane i ostala prava učešća u ovoj proceduri, kao i na sudskom dokaznom ročištu u istrazi.

Naposletku, sudska dokazna ročišta za obezbeđenje dokaza u javnotužilačkoj istrazi su neophodno potrebno zakonsko rešenje iz brojnih razloga izloženih u radu, a načelno zarad uspostavljanja balansa traganja za istinom i pravičnog vođenja postupka, koje je temelj načela jednakosti „oružja“ kontinentalno-evropskih procedura i zaštite svedoka. Mišljenja smo da je potrebno proširivanje opsega dokaznih radnji i materijalnog uslova za održavanje ročišta (održavanje u situaciji kada se oceni da će znatno biti otežano izvođenje predmetnih dokaza na glavnom pretresu) i

detaljnije uređenje ove procedure, uz izričito propisivanje prava učešća stranaka i branioca.

LITERATURA

Bejatović, S. (2014) 'Tužilačka istraga kao obeležje reformi krivičnog procesnog zakonodavstva zemalja regiona (kriminalnopolitički razlozi ozakonjenja, stanje i pespektive)', u: Jovanović, I. i Petrović-Jovanović, A. (ur.) *Tužilačka istraga – regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*. Beograd: Misija OEBS u Srbiji, 7-32.

Brkić, S. (2014) 'Neusklađenost Zakonika o krivičnom postupku Srbije iz 2011. godine sa drugim propisima'. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, *48*(3), 171-187, doi:10.5937/zrpfns48-6709

Bugarski, T. (2025) 'Nova rešenja istrage kao posebne faze krivičnog postupka i njihov doprinos ostvarenju ciljeva istrage', u: Turanjanin, V. i Čvorović, D. (ur.) *Nova rešenja u krivičnom zakonodavstvu (kriminalno-politički razlozi normiranja i očekivanja od primene.* LXIV Redovno godišnje savetovanje Udruženja, Zlatibor, 25-27. septembar 2025. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 335-373.

Đurđević, Z. (2013) 'Rekonstrukcija, judicijalizacija, konstitucionalizacija, europeizacija hrvatskog kaznenog postupka'. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, *20(*2), 315-362.

Đurđević, Z. (2014) 'Glavna obilježja tužiteljske istrage prema hrvatskom ZKP od 2008. do 2013.godine', u: Jovanović, I. i Petrović-Jovanović, A. (ur.) *Tužilačka istraga – regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni.* Beograd: Misija OEBS u Srbiji, 59-77.

Đurđić, V. (2014) 'Pokretanje i kontrola javnotužilačke istrage (sa posebnim osvrtom na krivični postupak u Srbiji)', u: Jovanović, I. i Petrović-Jovanović, A. (ur.) *Tužilačka istraga - regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*. Beograd: Misija OEBS u Srbiji, 139-151.

Đurđić, V. (2025) 'Koncepcijska doslednost novih rešenja u Nacrtu Zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku', u: Turanjanin, V. i Čvorović, D. (ur.) *Nova rešenja u krivičnom zakonodavstvu (kriminalno-politički razlozi normiranja i očekivanja od primene.* LXIV Redovno godišnje savetovanje Udruženja, Zlatibor, 25-27. septembar 2025. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 335-373.

Feješ, I. (2014) 'Položaj okrivljenog u istrazi u nekim istorijskim modelima krivičnog postupka'. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 4, 103-129.

Grubač, M. (2014) 'Otvaranje istrage prema novom Zakoniku o krivičnom postupku'. *Pravni zapisi*, *5*(1), 217-234.

Ilić, G. P. (2008) 'Marginalije uz dilemu: tužilačka *versus* sudska istraga', u: Ignjatović, Đ. (ur.) *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja II deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 191-202.

Ilić, G. P. *i sar.,* (2022) *Komentar Zakonika o krivičnom postupku.* Beograd: Službeni glasnik.

Ivičević Karas, E. (2015) 'Neka pitanja uređenja rasprave u hrvatskom kaznenom postupku – normativni okvir i praksa', u: Bejatović S. i Jovanović, I. (ur.) *Glavni pretres i suđenje u razumnom roku regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*. Beograd: Misija OEBS –a u Srbiji, 92-110.

Marković, B. (1908) *O dokazima u krivičnom postupku*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije.

Matić, M. (2022) *Krivično procesno pravo EU*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Matovski, N. (2014) 'Koncept istrage i reformisani krivični postupak Makedonije'. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, *52*(1), 35-50.

Miljuš, I. (2022) *Načelo jednakosti „oružja" u krivičnom postupku*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Miljuš, I. (2025) 'Normativni razvoj pravila o pritvoru iz ugla reforme krivičnoprocesnog zakonodavstva', u: Škulić, M., Miljuš, I. i Škundrić, A. (ur.), *međunarodna naučna konferencija „Izazovi međunarodnog krivičnog prava i krivičnog prava", zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije, Tom 1*, Palić 13-16. jun 2025. Beograd: Udruženje za međunarodno krivično pravo, 169-191. DOI: 10.51204/Zbornik_ UMKP_25106A

Miljuš, I., Škundrić A. (2025) 'Posebno osetljivi svedok i Nacrt Zakona o izmenama i dopunama ZKP (adekvatnost zaštite ili ne)', u: Turanjanin, V. i Čvorović, D. (ur.) *Nova rešenja u krivičnom zakonodavstvu (kriminalno-politički razlozi normiranja i očekivanja od primene*. LXIV Redovno godišnje savetovanje Udruženja, Zlatibor, 25-27. septembar 2025, Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 413-435.

Novosel, D. (2014) 'Rezultati uvođenja tužilačke istrage u Republici Hrvatskoj', u: Jovanović, I. i Petrović-Jovanović, A. (ur.) *Tužilačka istraga - regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*. Beograd: Misija OEBS u Srbiji, 107-120.

Petrić, B. (1982) *Komentar Zakona o krivičnom postupku*. Šid: Grafosrem.

Stavros, S. (1993) *The Guarantees for Accused Persons Under Article 6 of the European Convention on Human Rights – An Analysis of the Application of the Convention and a Comparison with Other Instruments*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.

Stojanović, Z., Škulić, M. i Delibašić, V. (2018) *Osnovi krivičnog prava, Knjiga II, Krivično procesno pravo – Krivični postupak kroz praktičnu primenu*. Beograd: Službeni glasnik.

Škulić, M. (2007) *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*. Beograd: Službeni glasnik.

Škulić, M. (2010) 'Načelo pravičnog vođenja krivičnog postupka i načelo istine'. *Pravni život*, Tom I, *539*(9), 587-611.

Škulić, M. (2024) *Krivično procesno pravo*. četrnaesto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Škulić, M. (2025) 'Nova rešenja u Nacrtu Zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku (kriminalno-politički razlozi normiranja i očekivanja od primene)', u: Turanjanin, V. i Čvorović, D. (ur.) *Nova rešenja u krivičnom zakonodavstvu (kriminalno-politički razlozi normiranja i očekivanja od primene*. LXIV Redovno godišnje savetovanje Udruženja, Zlatibor, 25-27. septembar 2025. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 21-55.

Škulić, M. i Bugarski, T. (2015) *Krivično procesno pravo*. Novi Sad: Pravni fakultet u Novom Sadu.

Škulić, M. i Ilić G. (2012) *Reforma u stilu: „Jedan korak napred – dva koraka nazad"*. Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca.

Škundrić, A. (2022) 'Odnos načela utvrđivanja istine i pravičnog vođenja krivičnog postupka', u: Perović Vujačić J. S. (ur.) *Zbornik radova 35. susreta Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović*. Beograd: Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović, 27-49.

Šugman Štubbs, K. (2014) 'Koncept faze istrage u slovenačkom krivičnoprocesnom zakonodavstvu', u: Jovanović, I. i Petrović-Jovanović,

A. (ur.) *Tužilačka istraga – regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni.* Beograd: Misija OEBS u Srbiji, 79-88.

Tintor, J. (2016) *Projekat Reforme krivičnog zakonodavstva konačan izveštaj*. Beograd: Advokatska komora Srbije.

Vasiljević, T. (1964) *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*. Beograd: Naučna knjiga.

Pravni izvori

Direktiva (2013), Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty, Official Journal of the European Union, L 294/1.

Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku (2025),. Dostupno na: https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/120925/120925-vest10.html.

Nacrt zakona o izmenama i dopunama ZKP (2024) – Objašnjenje osnovnih pravnih instituta pojedinačnih rešenja. Dostupno na: https://www.mpravde.gov.rs/.

Zakon o kaznenom postupku Hrvatske (2008), Narodne novine , 152/2008, 76/2009, 80/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014, 70/2017, 126/2019, 126/2019, 130/2020, 80/2022, 36/2024, 72/2025, 13/2026.

Zakonik o krivičnom postupku (2011), Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US.

Sudska praksa

Prvi osnovni sud, Ki br. 5570/13-Kv br. 2606/13 od 16.05.2013. godine.

Rešenje VJT u Beogradu, Ktpi 2/17 od 25. maja 2017. godine.

ECtHR, *Schatschaschwili v. Germany*, Application 9154/10, Grand Chamber, judgment 15 December 2015.

Ivana MILJUŠ*

THE DEFENDANT'S RIGHT TO DEFENCE DURING THE INVESTIGATION PHASE IN LIGHT OF THE PROPOSED AMENDMENTS AND ADDITIONS TO THE CRIMINAL PROCEDURE CODE

Directions for the potential reform of criminal procedural legislation are particularly evident in the investigation phase, a "particularly sensitive" stage of criminal proceedings with regard to the exercise of the right to defence. The subject of this research concerns the potential key novelties in legislative solutions as reflected in the Draft Law on Amendments and Additions to the Criminal Procedure Code, in light of the defendant's right to defence in the formal prosecutorial investigation.

The author identifies and analyses, primarily on the basis of doctrinal considerations and from both normative and comparative law perspectives, the proposed new and/or modified defence rights, including the rights of participation of actors performing the defence function during the investigation, as well as statutory mechanisms in favour of the defence. The aim of the research is, above all, to provide a critical analysis of the strengthening of the right to defence in the investigation phase and to indicate the need for further development of criminal procedural legislation.

The central issue addressed in the paper is judicial control/review of the initiation and conduct of the investigation and its significance for the exercise of the defendant's right to defence. The ratio of judicial control over the initiation and conduct of the investigation lies in the constitutional basis of this normative solution, the protection of the defendant from "unlawful" and arbitrary prosecution and investigation, and the defendant's right to challenge the decision to conduct criminal proceedings.

The proposed amendments and supplements simultaneously reflect a strengthening of the court's evidentiary activity in three domains (the

* PhD, Assistant Professor at the Faculty of Law, University of Belgrade; https://orcid.org/0000-0001-8147-4061. E- mail: ivana.miljus@ius.bg.ac.rs

taking of evidence in favour of the defence, the securing of evidence, and witness protection), as well as a general enhancement of the court's protective role in ensuring the effective exercise of the right to defence during the investigation.

Keywords: investigation; prosecutorial investigation; defendant's right to defence in the investigation; court; witness protection

© 2026 by authors

Ovaj rad se objavljuje pod licencom Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Pregledni rad
DOI: 10.47152/Palic2026.3

OBLICI VEŠTAČKE INTELIGENCIJE KAO VID NAPADA/OPASNOSTI KOD NUŽNE ODBRANE/KRAJNJE NUŽDE I PRAVO NA ODBRANU/OTKLANJANJE OPASNOSTI

Milan ŠKULIĆ*

U radu se ističe da postoje brojni primeri korišćenja raznovrsnih oblika veštačke inteligencije u legitimne društvene svrhe, nekada i u svrhe povezane sa primenom krivičnog prava, ali i radi otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih dela. Međutim, osim što se određeni oblici veštačke inteligencije koriste u te legitimne krivičnoprocesne/kriminalističke svrhe, postoje i potpuno obrnute situacije, pa se tako mnogobrojna krivična dela, poput onih u sferi kompjuterskog kriminaliteta, ali i čitav niz tzv. klasičnih krivičnih dela, mogu izvršiti (i) upotrebom veštačke inteligencije. Određeni oblici veštačke inteligencije mogu biti sredstvo izvršenja niza krivičnih dela ili deo njihovog modus-a operandi-a, a u jednom futurističkom smislu, a što po svemu sudeći više nije stvar neke daleke budućnosti (ako već nije postalo i realnost, naročito kada se radi o određenim militarizovanim formama veštačke inteligencije), određeni oblici veštačke inteligencije bi se mogli pojaviti i u svojstvu učinilaca krivičnih dela, što na sadašnjem nivou razvoja krivičnog prava, ne omogućava adekvatnu krivičnopravnu

* Doktor nauka, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, https://orcid.org/0000-0002-4515-1852. E-mail: skulic@ius.bg.ac.rs

reakciju, te su takva razmatranja još uvek u de lege ferenda domenu.

Osnovni krivičnopravno relevantni oblici korišćenja veštačke inteligencije u kriminalne svrhe su upotreba oblika veštačke inteligencije kao sredstva izvršenja krivičnog dela u šta spada i korišćenje veštačke inteligencije kao segmenta modus operandi-a određenih krivičnih dela, kao i izvršenje krivičnog dela, odnosno dela koje je protivpravno i zakonom propisano kao krivično delo, od strane određenog oblika veštačke inteligencije, koji pri tom, deluje potpuno samostalno i autonomno, što znači da nije pod neposrednom kontrolom čoveka koji njime upravlja. Iz oba ova osnovna krivičnopravno relevantna oblika korišćenja veštačke inteligencije u kriminalne svrhe proizlaze i mogući praktični i teorijski problemi. Deo tih problema i pitanja tiče se i potencijalne primene pravila iz domena nužne odbrane i krajnje nužde kao klasičnih osnova isključenja protivpravnosti (čime se isključuje i postojanje krivičnog dela), onda kada je napad realizovan korišćenjem određenih oblika veštačke inteligencije ili kada opasnost nastaje zahvaljući korišćenju nekih formi veštačke inteligencije.

Autor zaključuje da upotreba nekih oblika veštačke inteligencije koji se koriste kao puko sredstvo napadača koji je čovek, ne predstavlja neki poseban izazov u kontekstu postojećih krivičnopravnih pravila koja se tiču nužne odbrane, ali da obrnuto, onda kada se radi o potpuno samostalnom delovanju oblika veštačke inteligencije u funkciji napada, tada ne bi postojala mogućnost nužne odbrane, jer „napadač“ nije čovek. U toj bi se situaciji, a pod određenim uslovima, mogla primeniti pravila iz domena krajnje nužde, kada bi se „napad“ nekog oblika veštačke inteligencije, mogao tretirati kao opasnost u odnosu na koju postoji pravo na njeno otklanjanje, onda kada su ispunjeni potrebni zakonski uslovi.

Ukoliko bi se razvila posebna koncepcija odgovornosti određenih potpuno samostalno i autonomno delujućih oblika veštačke inteligencije kao učinilaca krivičnih dela, a to bi pre svega, bilo aktuelno kada se radi o korišćenju takvih formi veštačke inteligencije u ratu/oružanom sukobu, tada bi proširivanje koncepta komandne odgovornosti i na takve

situacije, konsekventno omogućilo i da se u konkretnim situacijama „napad“ od strane takvih oblika veštačke inteligencije tretira kao napad u odnosu na koji je pod određenim uslovima, moguća/dozvoljena i nužna odbrana. Tada bi nužna odbrana bila moguća ne samo u pogledu delovanja protiv veštačke inteligencije pod kontrolom čoveka, kada je ona puko sredstvo izvršenja krivičnog dela konkretnog čoveka koji je napadač (što je i sada moguće u kontekstu važećih pravila krivičnog prava), već bi nužna odbrana (sada samo u de lege ferenda domenu), bila moguća i protiv samih oblika veštačke inteligencije, koji deluju kao potpuno autonomni/samostalni i „samomisleći“/“samoodlučujući napadači.

Ključne reči: veštačka inteligencija, krivično pravo, nužna odbrana, krajnja nužda, Krivični zakonik

UVOD

Veštačka inteligencija poslednjih godina doživljava ekspanzivan razvoj i postaje veoma interesantna u nizu oblasti, pa i kada se generalno radi o pravu, koje uobičajeno, „kaska“ za brzim razvojem tehnike i tehnologije, što se naravno, tiče i rapidne ekspanzije nekih oblika veštačke inteligencije u raznovrsnim životnim sferama. Neki aspekti korišćenja veštačke inteligencije imaju i svoje krivičnopravne konsekvence. Tako je kako sa stanovišta korišćenja određenih formi veštačke inteligencije kao sredstva izvršenja krivičnog dela ili segmenta *modus-a operandi-a* određenih krivičnih dela, uz čak futurističko razmatranje mogućih situacija kada bi neki oblici veštačke inteligencije delovali čak i kao učinioci krivičnih dela, što je sada još uvek, pretežno u domenu razmatranja *de lege ferenda* tipa (Škulić, 2025a, str. 19-20), tako i sa stanovišta upotrebe veštačke inteligencije u krivičnom postupku i za potrebe krivičnog postupka (Škulić, 2025b, str. 9). U krivičnopravnoj teoriji se kada je reč o veštačkoj inteligenciji koristi i termin „inteligentni agenti“ pod kojima se podrazumevaju različite forme veštačke inteligencije, za koje se generalno ističe da su zaista „inteligentni“, što istovremeno znači tehničko-tehnološko razvijeni, samo onoliko koliko su isprogramirani u svakom konkretnom slučaju (Gleß, Weigend, 2015, str. 5).

Neki oblici veštačke inteligencije već relativno dugo nalaze svoju primenu u krivičnom postupku i za potrebe krivičnog postupka, a može se realno, imajući u vidu rapidan razvoj nauke, tehnike i tehnologije, da će već u bliskoj budućnosti uslediti dalja ekspanzija korišćenja veštačke inteligencije u krivičnoprocesne svrhe. U nekim državama se poslednjih godina koriste određeni sistemi veštačke inteligencije, koji sudiji pomažu prilikom ocene postojanja/nepostojanja opasnosti od bekstva okrivljenog, kao i opasnosti da on ponovi krivično delo, što se svodi na specifičnu „analizu rizika" (Miljuš, 2024, str. 449). Ovi sistemi se baziraju na analizi svih raspoloživih dokaznih i drugih informacija koje se tiču ličnosti okrivljenog, njegovih porodičnih i socijalnih prilika, nekada i njegovog psihološkog profila, ranije osuđivanosti itd.. Na temelju takve analize i svojevrsnog „ukrštanja" i vrednovanja svih relevantnih podataka u *pro et contra* smislu, sudiji se na raspolaganje stavlja „zaključak" veštačke inteligencije o konkretnom stepenu (najčešće izraženom u procentima), koji je stepen konkretne opasnosti od bekstva ili ponovnog vršenja krivičnog dela, konkretnog okrivljenog. Naravno, odluku na osnovu ovoga konačno donosi čovek, tj. sudija, kome je veštačka inteligencija kao „analizator" od velike pomoći, ali koja svakako (što je još uvek svuda i zakonski imperativ), ne može/ne sme da odluči umesto sudije, tj. supstituiše konkretnog čoveka u funkciji sudije u krivičnom postupku. Naime, ne samo da pravo kažnjavanja ima isključivo država, zbog čega se u teoriji i piše o svojevrsnom „monopoliziranju kažnjavanja od strane države" (Roxin, Schünemann, 2017, str. 2), već to svoje pravo, poznato tradicionalno kao *ius puniendi,* država može da ostvari jedino tako što konkretnim ljudima u funkciji sudija u krivičnom postupku, poverava pravo i dužnost da u zakonito i *fair* krivičnom postupku, između ostalog izriču i krivične sankcije, onda kada su za to ispunjeni neophodni zakonski uslovi.

Upotreba veštačke inteligencije u krivičnom postupku i za potrebe krivičnog postupka je vid legitimnog korišćenja novih tehničko-tehnoloških metoda, a ona ima i svoje kriminalističke aspekte (Škulić, 2026, str. 357). Ovo nužno podrazumeva kako upotrebu određenih oblika veštačke inteligencije u krivičnom postupku u užem smislu, što znači onda kada se vodi konkretan krivični postupak protiv konkretnog okrivljenog, tako i korišćenje veštačke inteligencije u najranijim fazama krivičnoprocesne, ali i kriminalističke reakcije na kriminalitet, s obzirom na usku povezanost krivičnog procesnog prava i kriminalistike (Škulić, Buha, 2024, str. 16), kada se neke forme veštačke inteligencije koriste kao

specifičan kompjutersko-forenzički „alat“ u funkciji doprinošenja otkrivanju i razjašnjavanju krivičnih dela. Ovo se može odnositi kako na oblike visokotehnološkog kriminaliteta, različite forme kompjuterskog kriminaliteta, ali i metode dekriptovanja/nadzora/presretanja komunikacije ostvarene posebnim uređajima/aplikacijama za kripto-komunikaciju (Škulić, 2024a, str. 3-4; Bajović, 2022, str. 155).

Kao i inače, i korišćenje veštačke inteligencije u krivičnom postupku i za potrebe krivičnog postupka, ne samo što kada se radi o nekim kompleksnijim vidovima upotrebe veštačke inteligencije u krivičnoprocesne svrhe, zahteva postojanje i odgovarajuće normativne osnove (što je već u *de lege ferenda* domenu), već se mora realizovati u sklopu opšteg cilja krivičnog postupka, propisanog u članu 1. stav 1. Zakonika o krivičnom postupku, a to je da primena zakonskih pravila omogući da niko nevin ne bude osuđen, a da se učiniocu krivičnog dela izrekne krivična sankcija pod uslovima koje propisuje krivični zakon, te na osnovu zakonito i pravično sprovedenog postupka (Škulić, 2025c, str. 7). Međutim, svaki napredak tehnike i tehnologije najčešće ima i svoju „mračnu stranu“, te često doživljava i svoju primenu u cilju vršenja krivičnih dela. Tako je i kada se radi o veštačkoj inteligenciji, koja se nekada koristi i kao sredstvo vršenja krivičnih dela ili kao segment *modusa operandi-a* određenih vrsta krivičnih dela, posebno onih u sferi kompjuterskog kriminaliteta, kao i nekih drugih oblika tzv. visokotehnološkog kriminaliteta.

Generalno, iz korišćenja veštačke inteligencije u kriminalne svrhe, što znači bilo kao sredstva izvršenja krivičnog dela, bilo kao specifičnog „učinioca“ krivičnog dela, mogu proizići različite krivičnopravne konsekvence, a svakako najkomplikovanije pitanje će biti skopčano sa određivanjem oblika odgovornosti za krivično delo koje je samostalno izvršio određeni konkretni oblik veštačke inteligencije. Ovo pitanje se po svemu sudeći na sadašnjem nivou razvoja krivičnog prava teško može definitvno objasniti u *de lege lata* smislu, već se ono pretežno može rešavati na *de lege ferenda* nivou (Škulić, 2023, str. 426-427).

Dva su osnovna krivičnopravno relevantna oblika korišćenja veštačke inteligencije u kriminalne svrhe. To su: 1) upotreba oblika veštačke inteligencije kao sredstva izvršenja krivičnog dela ili korišćenje veštačke inteligencije kao segmenta *modus operandi*-a određenih krivičnih dela, kao i 2) izvršenje krivičnog dela, odnosno dela koje je protivpravno i zakonom propisano kao krivično delo, od strane određenog oblika veštačke inteligencije, koji pri tom, deluje potpuno samostalno i

autonomno, što znači da nije pod neposrednom kontrolom čoveka koji njime upravlja.

Iz oba prethodno objašnjena osnovna krivičnopravno relevantna oblika korišćenja veštačke inteligencije u kriminalne svrhe proizlaze i mogući praktični i teorijski problemi, a deo njih se tiče i potencijalne primene pravila iz domena nužne odbrane i krajnje nužde kao klasičnih osnova isključenja protivpravnosti (čime se isključuje i postojanje krivičnog dela), onda kada je napad realizovan korišćenjem određenih oblika veštačke inteligencije ili kada opasnost nastaje zahvaljući korišćenju nekih formi veštačke inteligencije.

Oblici veštačke inteligencija u funkciji sredstva izvršenje krivičnog dela ili kao segment načina izvršenja krivičnog dela

Već danas neki oblici kompjuterski generisane veštačke inteligencije nalaze svoju primenu i u kriminalne svrhe, poput upotrebe specifičnih koncepta i načina tzv. dubinske obmane/dubinskog lažiranja, što se tiče nečijeg veštački kreiranog lica, kompletne pojave, govora, ponašanja itd. Naime, ovi oblici svojevrsne „dubinske“ (suštinske) obmane ili radikalnog „lažiranja“ i stvaranja „veštačke stvarnosti“, odnosno „produbljene lažne predstave“ (*Deep fake*), ostvarene korišćenjem posebnih i veoma složenih kompjuterskih programa i tehnologija sa elementima veštačke inteligencije, svode se na kreiranje fotografija, video ili audio materijala koji u stvari, predstavlja vrstu falsifikata, jer se ne radi o pravom, realno postojećem čoveku koji je na fotografiji/video snimku ili koji nešto zaista govori/izgovara (svojim originalnim glasom izražava svoje originalne misli), već je u pitanju veštački realizovana imitacija realnog čoveka, koja na prvi pogled, kada je reč o vrhunskim kreacijama ove vrste, izgleda kao realan/stvarno postojeći čovek, odnosno kreira se glas koji neodoljivo liči na glas konkretnog/originalnog (pravog) čoveka. Ovo nekada može biti zabavno, kada se to radi u nekim medijima kao vid specifične „medijske igre“, realizovane bez malicioznosti, nekada može biti samo neukusno, ili na granici dobrog ukusa i kada se radi o medijskom sadržaju, a nekada to može da bude i veoma opasno, pa čak biti i kriminalnog karaktera, odnosno može poslužiti kao sredstvo/način vršenja određenih krivičnih dela ili samo po sebi, biti određeno krivično delo.

Veštačka inteligencija se na takav način, tj. kao vid kreiranja „lažne stvarnosti“ i „uverljivog privida“ (*Deep fake* mehanizam), najčešće koristi za

izvršenje nekih krivičnih dela koja imaju element falsifikata, nekada i za određene vrste ucena, ali i kao element nekih kompjuterskih, ali i klasičnih prevara. Sama „fotomontaža“, stara inače, skoro koliko i sama fotografija, nalazila je naravno, svoju primeni i u sferi kriminaliteta, ali ona nikada ranije pre razvijanja moderne tehnologije, zasnovane na konceptu i sistemima veštačke inteligencije nije dostigla takav stepen „savršenstva“, a to je posebno upadljivo kada se radi o video materijalu i glasu/govoru kreiranim/kreiranom veštačkom inteligencijom. Sve ovo naravno, već sada nalazi svoju sve ekspanzivniju primenu i u sferi vršenja nekih krivičnih dela, a u praksi se najčešće (dakle ne limitativno), radi o sledećim pojavnim oblicima kriminaliteta ove vrste (Škulić, 2024b, str. 472):

1) *ucena* zasnovana na kreiranju lažnih fotografija/video materijala/ glasa/govora konkretnih ljudi, koji se na takvim „imidžima“, odnosno u takvim audio/video materijalima prikazuju na način koji je za njih sramotan ili ih kriminalizuje (što može imati i elemente krivičnog dela lažnog prijavljivanja, ispoljavati dokaznu opstrukciju i sl.) , uništava im reputaciju itd.;

2) *prevara*, bilo kompjuterska, bilo klasična prevara, koja se realizuje na različite načine, poput one koja je utemeljena na lažnim glasovnim pozivima za pružanjem novčane pomoći veštački kreiranim glasom konkretnog čoveka, ili se veštačkom inteligencijom „kreiraju“ poznate ličnosti (tzv. *celebrities*), koje u audio/video snimcima pozivaju građane da uplate novčane iznose u tobož humanitarne svrhe i sl;

3) *krađa identiteta* primenom veštačke inteligencije, što se potom koristi za vršenje/prikrivanje drugih krivičnih dela;

4) *kreiranje pornografskog materijala* korišćenjem veštačke inteligencije (što je kada je reč o našem zakonodavstvu, samo po sebi krivično delo, samo ako su „akteri“ takvog materijala maloletna lica), pri čemu se tada takvi snimci mogu koristiti i za ucenjivanje stvarnih ljudi, čije su verne „kopije“, tj. veštačkom inteligencijom stvorene imitacije postali akteri pornografskog snimka ili se na takav način ljudima prema kojima se iz bilo kojeg razloga oseća mržnja, visok stepen zavisti i druga negativna osećanja (što je pretežno u sferi patologije), koji su poslovni konkurenti, ili politički protivnici, drastično ruinira ugled i sl.;

5) *proganjanje* ljudi i drugi oblici sistematskog uznemiravanja, nekada povezano i sa seksualnim krivičnim delima (Škulić, 2019, str. 357), najčešće na Internetu, tako što se veštačkom inteligencijom kreira

i na društvenim mrežama emituje materijal koji je za njih uvredljiv, ili ih ponižava, moralno degradira, grubo im vređa čast i dostojanstvo i sl.;

6) *podstrekavanje/podsticanje* putem društvenih mreža ili u medijima, veštačkom inteligencijom kreiranih fotografija/video materijala/ govora, na vršenje određenih krivičnih dela, poput terorizma, tzv. zločina iz mržnje prema ljudima koji pripadaju određenoj naciji, rasi, veri, ili zbog nekih njihovih drugih ličnih osobina/opredeljenja, propagiranje rasnih teorija, širenje šovinizma itd.;

7) *ostvarenje drugih kriminalnih ciljeva*, sa elementima niza drugih krivičnih dela, poput izvršenja bilo klasične špijunaže, bilo industrijske špijunaže, zahvaljujući izdavanju potčinjenima u određenom hijerarhijskom lancu, lažnih naređenja/naloga glasom nadređenog koji se kreira veštačkom inteligencijom i sl.

Konačno, izvesno je da će dalji razvoj sistema veštačke inteligencije brzo dovesti i do daljeg značajnog širenja polja i rasta mogućnosti za korišćenje raznovrsnih oblika i vrsta veštačke inteligencija za vršenje krivičnih dela i uopšte, u kriminalne svrhe, tako da „spisak" krivičnih dela, koja je moguće izvršiti korišćenjem oblika veštačke inteligencije, kao i načini na koje se veštačka inteligencija može koristiti u kriminalne svrhe, svakako nisu limitativnog karaktera, već se realno može očekivati konstantno širenje „lepeze" takvih krivičnih dela u praksi.

OBLICI VEŠTAČKE INTELIGENCIJE U FUNKCIJI KREATORA KRIVIČNOG DELA

Veštačka inteligencija može/mogla bi biti i u funkciji „učinioca" krivičnog dela. Tako je u jednom životnom smislu, a kada se radi o pozitivnom krivičnom pravu (ne samo u Srbiji, već i sa stanovišta uporednog krivičnog prava), takva situacija predstavlja svojevrsnu pravnu prazninu. Kada se radi o subjektu, poput tzv. robota, koji se odlikuje veštačkom inteligencijom, onda je osnovno pitanje kako rešiti problem odgovornosti za krivično delo koje je takav oblik veštačke inteligencije „samostalno" učinio. Pod samostalnim činjenjem krivičnog dela takvog oblika veštačke inteligencije podrazumeva se da je takav „učinilac" ispunio potrebne krivičnopravne zahteve u pogledu svesti i volje, koji se inače, dominantno tiču čoveka, koji izvorno jedini i miže imati „pravu" svest/volju. specifična situacija se tiče odgovornosti za krivična dela pravnih lica (što nije istovetno rešeno u svim krivičnim/kaznenim

zakonodavstvima u uporednopravnom smislu, a koja poznaju takvu mogućnost) (Heine, 2003, str. 624), ali je načelno i kada se radi o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, ona neposredno povezana sa problematikom odgovornosti/krivice za konkretno delo zakonom propisano kao krivično delo, određenih fizičkih lica, poput odgovornih lica u našem krivičnom pravu.

Dakle, *svest* i *volja* nekih oblika veštačke inteligencije (što je još uvek pretežno u domenu bliske futuristike, ako već nije postala i realnost, kada se radi o nekim oblicima militarizovane veštačke inteligencije), kreirani su odgovarajućim algoritmom/obrascem, koji kreiraju ljudi koji stvaraju konkretne oblike veštačke inteligencije sposobne za takvo (samostalno/nezavisno delovanje), ali u se takvoj situaciji više ni u krivičnopravnom smislu, konkretan oblik veštačke inteligencije ne može tretirati kao „puko" sredstvo kojim konkretan čovek izvršava/čini krivično delo, već se tada radi o formi veštačke inteligencije kao specifičnom učiniocu krivičnog dela, a što u ovom momentu nije striktno uređeno postojećim krivičnopravnim pravilima u domenu pozitivnog zakonodavstva.

Moguća su načelno tri osnovna načina krivičnopravnog reagovanja na krivično delo kreirano od strane nekog oblika veštačke inteligencije, od kojih je u osnovi samo jedan prihvatljiv u normalnim životnim okolnostima, dok se ni jedan od njih ne čini sasvim adekvatnim za slučajeve kada u ratu/oružanom sukobu (bar ne na *de lege lata* nivou), ova vrsta militarizovane veštačke inteligencije, izvršava krivično delo. Postoje sledeći načini rešavanja ovog problema:

1) tretiranje robota, koji je oblik veštačke inteligencije kao neposrednog izvršioca krivičnog dela, iza kojeg stoji naravno, konkretan „čovek" kao posredni izvršilac, koji koristeći se na primer, dronom, izvršava svoje/sopstveno krivično delo;

2) tretiranje robota, koji je oblik veštačke inteligencije kao sredstva kojim se izvršava krivično delo izazivanja opšte opasnosti ili ugrožavanja bezbednosti vazdušnog saobraćaja, a nekada i neka drugo krivično delo, kada se takvo tehničko-tehnološko sredstvo može smatrati i „opšteopasnim", odnosno podobnim da se njime ugrožava vazdušni saobraćaj pod određenim okolnostima i u određenim konkretnim uslovima; kao i

3) tretiranje robota, koji je oblik veštačke inteligencije, u okviru prilagođenog koncepta komandne odgovornosti, što bi kada se radi o pozitivnom krivičnom pravu, ne samo Srbije, već praktično većine

savremenih država, bilo moguće samo i isključivo na *de lege ferenda* nivou i pre svega u odnosu na korišćenje militarizovanih oblika veštačke inteligencije u ratu ili u oružanom sukobu.

OSNOVNI ELEMENTI NUŽNE ODBRANE I KRAJNJE NUŽDE KAO OSNOVA ISKLJUČENJA PROTIVPRAVNOSTI

U osnove isključenja protivpravnosti propisane odredbama Krivičnog zakonika Srbije spadaju: 1) delo malog značaja, 2) nužna odbrana, kao i 3) krajnja nužda. Postoje i neki drugi osnovi koji isključuju protivpravnost, a nisu striktno propisani odredbama Krivičnog zakonika, poput pristanka povređenog, vršenja službene dužnosti itd. Tu spadaju i neki osnovi propisani u međunarodnopravnom smislu, tj. sa stanovišta međunarodnog krivičnog prava, što bi u najvećem broju slučajeva, bilo od značaja kada se radi o ratnim zločinima u kontekstu pravila međunarodnog krivičnog prava, ali i sa stanovišta većine nacionalnih krivičnopravnih sistema, onda kada je reč o nekim međunarodnim krivičnim delima (propisanim i u većini nacionalnih krivičnih zakonodavstava), poput ratnih zločina, u pogledu kojih je praktično jedino i moguće efektivno pozivanje na represalije u ratu, kao osnov isključenja protivpravnosti. Tako je na primer, prema shvatanjima doktrine, kada se radi o nemačkom krivičnom pravu (Schönke, Schröder, 2019, str. 623).

Kada je reč o krivičnih delima učinjenim korišćenjem nekih oblika veštačke inteligencije, od značaja su pre svega, nužna odbrana i krajnja nužda kao mogući osnovi isključenja protivpravnosti u odnosu na tako realizovan napad/tako stvorenu opasnost. Moguće je i u ovoj situaciji prema opštim pravilima, postojanje/delovanje i nekih osnova isključenja protivpravnosti koji nisu striktno propisani u krivičnom zakonodavstvu, odnosno u Krivičnom zakoniku, kada se radi o srpskom pozitivnom krivičnom pravu, poput spomenutih represalija, što može biti od posebnog značaja kada se u ratu/oružanom sukobu, koriste određeni militarizovani oblici veštačke inteligencije, poput danas izuzetno aktuelnih dronova, ili već sada aktuelnih nekih vidova „vojnika robota“, robotizovanih oklopnih vozila i sl.

Osnovni elementi nužne odbrane

Nekada konkretni događaj, odnosno određena radnja ili njeno propuštanje, na prvi pogled predstavlja krivično delo (naročito u „očima laičke javnosti"), ali to neće biti tako jer se ne radi o protivpravnom aktu. Takav je slučaj i sa nužnom odbranom koja je jedan od osnova koji isključuju protivpravnost. Delo učinjeno u nužnoj odbrani nije protivpravno, naprotiv, ono je pravom dozvoljeno, pa samim tim i nije krivično delo. I sa moralnog i etičkog stanovišta u opštem smislu, se prema kriterijumu elementarne pravičnosti, nužna odbrana, kao vid sukoba *prava* (**odbrana**) sa *nepravom* (**napad**), načelno se smatra *legitimnom.* Nekada dok je društvena opasnost formalno bila tzv. materijalni element opšteg pojma krivičnog dela u našem krivičnom zakonodavstvu, tj. u vreme jugoslovenskog krivičnog prava, pa i prava Srbije, do novog Krivičnog zakonika iz 2006. godine, vladajuće teorijsko shvatanje je bilo da nužna odbrana isključuje postojanje krivičnog dela, jer delo učinjeno u nužnoj odbrani, ne predstavlja *društveno opasno delo* (Bačić *i sar.*, 1986, str. 51-52).

Nužna odbrana se smatra tipičnim krivičnopravnim institutom koji potiče iz „instinkta samoodržanja, što se ilustruje čuvenom konstatacijom *Cicerona*, koji smatrajući da nužna odbrana spada u *prirodno pravo,* koje kao takvo nije „ni pisano ljudskom rukom", zaključuje: *lex non lata, sed nata* (Čubinski, 1934, str. 90). Nužna odbrana je osnov isključenja krivičnog dela, koji je proistekao iz prava samoodbrane, koje se smatra veoma starim i tradicionalnim krivičnopravnim institutom, utemeljenim na temeljnom pravu čoveka da se brani od neizazvanog i protivpravnog napada (McAlhone, Huxley-Binns, 2010, str. 431). Za nužnu odbranu se uobičajeno konstatuje da je „prvobitno nastala u vezi sa krivičnim delom ubistva", te da predstavlja „jedan od najstarijih instituta opšteg dela krivičnog prava", koji se uobičajeno označava kao klasičan „sukob prava sa nepravom" (Stojanović, 2024, str. 147). Svako ima pravo na nužnu odbranu. Iako uobičajeno ljudi koji nisu pravnici, odnosno koji nisu elementarno pravno obrazovani, smatraju da se nužna odbrana svodi na neku vrstu neposredne samoodbrane ili odbranu isključivo života i tela (što je povezano i sa „istorijatom" nužne odbrane koja se nekada isključivo svodila na odbranu od „smrtonosnog napada" na život i telo), to nije tako, jer svaki čovek ima pravo da štiti od protivpravnog napada kako život i telesni integritet, tako i svoju imovinu, odnosno svako pravom

zaštićeno dobro - kako ono koje pripada njemu samom, tako i pravom zaštićeno dobro drugog lica.

Prema odredbama Krivičnog zakonika neće postojati krivično delo ako je određeno delo, koje je inače propisano kao krivično delo, učinjeno u nužnoj odbrani, što znači da je učinjeno radi odbrane svog ili tuđeg dobra od istovremenog protivpravnog napada. Dakle, mora se raditi o napadu koji realno postoji, što znači da je stvaran prema svim svojim bitnim obeležjima. Taj napad mora biti upravljen na neko pravom zaštićeno dobro, poput života i tela, imovine itd. Osnovna funkcija krivičnog prava je zaštitna funkcija, koja je od ključnog značaja i kada se radi o nužnoj odbrani, koja se takođe realizuje u okviru zaštitne funkcije, ali na jedan specifičan način. Ovde se radi o pravu na „samozaštitu“,[1] što znači da onda kada je protivpravno napadnuto pravno dobro, tj. koje pravo štiti, a u konkretnom slučaju ne mogu dejstvovati odgovarajući pravni mehanizmi „državne zaštite“, u odnosu na takav napad postoji pravo na odbranu, koje podrazumeva mogućnost povrede pravnog dobra napadača (Kühl, 2002, str. 134-135).

Da bi postojala nužna odbrana, moraju se ispoljiti kumulativno kako uslovi koji se odnose na napad, tako i uslovi koji se tiču odbrane, kojom se reaguje na napad (Škulić, 2024c, str. 22-23).

Uslovi napada u okviru instituta nužne odbrane su da je on kumulativno: 1) ponašanje čoveka, 2) uperen protiv nekog pravom zaštićenog dobra, 3) protivpravan, 4) istovremen i 5) stvaran.

Napadač može biti samo *čovek*. Na primer, ako nekoga napadne životinja, poput opasnog psa, takav se pas tretira kao sredstvo koje za napad koristi čovek koji ga je nahuškao da napadne. Isti princip bi načelno trebalo primeniti (što se detaljnije objašnjava u daljem tekstu) i kada se radi o napadu realizovanom određenim oblikom veštačke inteligencije. Međutim, ako je pas napao nezavisno od volje svog vlasnika, odnosno potpuno bez uticaja čovekove radnje na napad psa, ili je na primer, reč o psu u dvorištu i sl.., tada se tu u stvari, ni ne radi o napadu koji omogućava nužnu odbranu, ali i tada postoji mogućnost postupanja u krajnjoj nuždi i onda je u toj situaciji pas vrsta opasnosti koja se može otklanjati prema pravilima krivičnog prava o krajnjoj nuždi.

[1] Ovaj izraz („samozaštita“ – *Selsbstschutz*), koji koristi citirani autor, treba shvatiti u širem smislu, ne samo kao odbranu samo neposredno napadnutog, koji brani baš i isključivo sebe, već kao odbranu kako svog, tako i bilo kog drugog, pa i tuđeg (sa stanovišta onog ko preduzima odbrambenu radnju), pravom zaštićenog dobra.

Napad predstavlja „ljudsku radnju upravljenu na povredu pravno zaštićenog dobra, kojom se za ovo dobro stvar neposredna opasnost od povrede“, pri čemu se radnja napada redovno sastoji u činjenju, ali izuzetno, nije isključeno i nečinjenje“, što znači da nekada „propuštanje ima karakter napada protiv kojeg je dozvoljena odbrana“, poput na primer, odbijanja lekara da pruži pomoć licu kojem je život u opasnosti, kada takvo odbijanje/propuštanje dužne radnje ima karakter protivpravnog napada“ (Babić *i sar.*, 2005, str. 138). Dakle, napadač ne može biti bilo koji oblik veštačke inteligencije, već samo čovek, koji u određenim situacijama može da koriti veštačku inteligenciju kao sredstvo/oruđe svog napada, a ako sama veštačka inteligencija „samostalno napada“, tada se u kontekstu opravdavajućih osnova u krivičnopravnom smislu (osnovi koji isključuju protivpravnost), može raditi o opasnosti u okviru instituta krajnje nužde. Napad se može realizovati i nečinjenjem onda kada napadač ima „pravnu dužnost činjenja“ (Wesels, Beulke, 2003, str. 109), te na taj način nečinjenjem realizuje protivpravni napad.

Napad može biti upravljen u odnosu na *bilo koje pravom zaštićeno dobro*, što znači da se napad može usmeriti na sva pravom zaštićena dobra i interese, odnosno sve vrednosti koje se načelno štite pravom, počev od života i tela, zdravlja, pa do slobode kretanja, seksualne slobode, imovine itd. Među pravnozaštićena dobra se u teoriji svrstavaju raznovrsna dobra koja pripadaju pojedincu i koja su u praksi najčešće meta napada, poput života, slobode, imovine itd., ali i dobra koja pripadaju pravnim licima, pa i državi (Babić, Marković, 2013, str. 158). Inače, uglavnom se u krivičnopravnoj teoriji načelno smatra da su državna pravna dobra samo limitirano podobna da se brane u okviru instituta nužne odbrane (Kühl, Heger, 2019, str. 296).

Napad mora biti sam po sebi *protivpravan*, što znači da se na primer, ne može učinilac krivičnog dela kojeg policija hapsi, odnosno lišava slobode, braniti u odnosu na takav „napad“, odnosno samo hapšenje, tj. lišenje slobode koje se realizuje prema određenom pravnom osnovu. U sudskoj praksi je na primer u nekim situacijama zaključivano i da je dozvoljena odbrana u odnosu na one radnje koje predstavljaju prekoračenje nužne odbrane.

Nužna odbrana je moguća i u slučaju specifične „inverzije“, što znači nakon što je prethodno već postojala drugačije usmerena nužna odbrana. Na primer, čovek štiteći imovinu odbije napad lopova na svoju stvar, što predstavlja nužnu odbranu u odnosu na svojinu, ali onda

potom još juri lopova koji beži, nameravajući da ga telesno povredi ili čak liši života. Tada lopov, iako je prethodno samo pokušao imovinsko krivično delo, ima pravo da se brani i štiti svoj telesni integritet i život, jer napada više nema u situaciji kada prvobitni napadač odustaje i počinje da beži.

Napad je protivpravan i onda kada ga je napadnuti na neki način izazvao, pa je tako na primer, u našoj sudskoj praksi zaključeno da ljubavnik udate žene ima pravo da se brani od prevarenog muža koji ga je „zatekao na delu“ (Stojanović, 2025, str. 91). Izazivanje napada ne sme biti protivpravno, što je jasno u primeru «ljubavnika kojeg napada prevareni muž», u slučaju „flagrantnog bračnog neverstva“, jer bračna prevara nije krivično delo, niti uopšte, predstavlja protivpravan čin, mada svakako nije moralna, ali kao i inače, nije sve što je nemoralno ni protivpravno, a kamoli da je uvek krivično delo.

Ako je napad izazvan protivpravnim aktom, što je posebno upadljivo ako je takav akt krivično delo, onda je pitanje da li bi u odnosu na takav napad, bila dozvoljena nužna odbrana. Čini se da, slično kao što se to čini u nemačkom krivičnom pravu (Wesels, Beulke, 2003, str. 116), treba praviti razliku između izazivanja napada koje samo po sebi stvara situaciju da onaj ko je izazvan načelno ima i sam pravo na nužnu odbranu i izazivanja napada kod kojeg nema prava na nužnu odbranu, poput primera sa «prevarenim mužem». U prvom slučaju se napad od strane čoveka koji je prethodno napadnut, praktično ne bi smatrao napadom, jer bi se ovaj samo branio (pod uslovom da nužnu odbranu ne prekorači), dok bi u drugom slučaju, postojao protivpravni napad, u odnosu na koji bi bila dozvoljena nužna odbrana.

Izazivanje napada koje bi isključilo mogućnost da se na njega odgovori nužnom odbranom, bi moralo biti takvo da se za njega «izazivač može smatrati krivim», što je nesporno kada je *namerno*, ali takođe i kada nije namerno, ali je preduzeto iz određene nepažnje, kao što se to konstatuje i u nemačkoj krivičnopravnoj teoriji (Wesels, Beulke, 2003, str. 116), a ovde inače, s obzirom da izazivanje ne mora da bude i krivično delo po sebi, nije adekvatno upotrebljavati termine kao što su «umišljaj» i «nehat». Međutim, svakako ne treba mešati izazivanje napada od njegovog provociranja (Vuković, 2011, str. 193-209), kada učinilac praktično u nameri da učini krivično delo, na primer teško telesno povredi žrtvu ili je čak ubije, provocira čoveka nameravajući da

ga izazove na napad, koji bi potom sam iskoristio, tvrdeći da se „samo branio“.

Napad mora biti *istovremen*, što znači da je nužna odbrana moguća samo onda kada je napad započeo i dok traje, a smatra se da je ona dozvoljena i kada napad očigledno predstoji. Ako je napad definitivno prestao, onda više nema prostora za nužnu odbranu, to i u logičkom smislu nije moguće, jer se čovek može braniti samo ako napad zaista postoji. U stvari, po logici stvari, uslov istovremenosti je zajednički i za napad i za odbranu, a on se teorijski može pripisati bilo napadu (kao što se to u ovom tekstu čini, a na temelju prethodno citiranog stava u literaturi, ali i zakonskog teksta),[2] bilo odbrani, jer su praktično i napad i odbrane korelativni, te se ostvaruju u isto vreme. Po logici stvari, ne može biti odbrane, ako nema napada, da bi se neko branio, on mora biti napadnut, odnosno da bi se bilo koje dobro branilo, ono se mora povređivati ili ugrožavati napadom.

Kada napad prestane, samim tim prestaje i pravo na odbranu. Dakle, ako je učinilac, poput na primer, provalnika zatečenog u stanu prilikom teške krađe, prestao sa krađom, napušta mesto događaja i beži, tada ga ne može vlasnik stana sustići i lišiti života ili uopšte povrediti. Međutim, vlasnik stana ga i u toj situaciji može lišiti slobode, ako je to realno moguće, uz dužnost da ga sprovede policiji ili javnom tužiocu, odnosno da te organe bez odlaganja obavesti o tome, što se svodi na lišavanje slobode flagrantno učinioca krivičnog dela za koje se goni po službenoj dužnosti.[3]

Potpuno isto kao što je prethodno objašnjeno (u pogledu uslova protivpravnosti napada), da osumnjičeni kojeg policija po zakonskom osnovu lišava slobode, nema pravo da se brani u odnosu na takvo hapšenje, jer tada nema protivpravnog napada, tako se ni flagrantni učinilac kojeg građanin lišava slobode u skladu sa pravilima Zakonika o krivičnom postupku, ne može braniti, jer ni tada ne postoji napad u odnosu na koji bi postojalo pravo na nužnu odbranu. Vladajuće shvatanje u našoj krivičnopravnoj teoriji prihvata ispunjenost uslova istovremenosti i u slučaju preduzimanja određenih automatskih

[2] U samoj zakonskoj odredbi se uz napad koristi atribut – „istovremeni“.

[3] Naime, svaki građanin ima pravo na tzv. građansko hapšenje. To znači da svako a ne samo neposredno oštećeni ima pravo da liši slobode lice koje je zatekao da vrši krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti (tzv. flagrantni učinilac), ali je dužan da to lice potom, odmah preda javnom tužiocu ili policiji, a da ako to ne može da učini, bez odlaganja o tome obavesti policiju ili javnog tužioca (Škulić, 1999, str. 277-302).

«zaštitnih mera» koje se aktiviraju tek u trenutku napada, poput puštanja električne struje u žičanu ogranu ili aktiviranja eksploziva prilikom pokušaja obijanja brave, s tim što u praksi prilikom takvih situacija često dolazi do prekoračenja nužne odbrane (Stojanović, 2008, str. 134).

Napad mora da bude *stvaran*. Samo je u odnosu na napad koji zaista postoji, realno egzistira, moguća odbrana. „Odbrana" u odnosu na realno nepostojeći napad, u stvari i nije odbrana, jer realno nema napada u odnosu na koji bi se ona ostvarivala. Takva aktivnost se smatra putativnom odbranom, što se svodi na svojevrsnu *zabludu* u odnosu na postojanje napada koji bi inače, opravdavano odbranu, a koji u stvarnosti ne postoji. Reč je o *zabludi o napadu* iz koje potom, proističe aktivnost, koja onda sama po sebi, može predstavljati određeno krivično delo, a za koju učinilac („napadnuti" realno nepostojećim napadom), smatra da predstavlja odbranu. Kada se čovek «brani» od *nepostojećeg napada*, tada nema nužne odbrane, a ako je učinilac tako «braneći se», učinio krivično delo, to se rešava primenom zakonskih odredbi koje se odnose na stvarnu zabludu.

Uslovi odbrane su da je kumulativno: 1) kroz radnju odbrane ostvareno biće nekog krivičnog dela, 2) upravljena prema nekom napadačevom dobru, 3) neophodno potrebna za odbijanje napada.

Odbrana mora biti usmerena protiv napadača, tako se njome povređuje ili ugrožava neko njegovo dobro, poput života i tela, slobode itd. Odbranom se čini nešto što je inače krivično delo, poput ubistva, teške telesne povrede, lišavanja slobode i sl., ali to neće biti krivično delo jer je isključena protivpravnost, pošto svako ima pravo da se brani, odnosno da svoje ili tuđe dobro brani od istovremenog protivpravno napada. Ako neko odbije napad a da pri tom ni na koji način ne povredi napadača, odnosno ne učini nešto što bi inače, bilo krivično delo, tada u opšte u krivičnopravnom smislu i ne postoji nužna odbrana, već je to vid faktičke odbrane, bez činjenja nečega što bi inače, bilo krivično delo.

Najvažniji uslov je ipak, kada se radi o segmentu odbrane u okviru krivičnopravnog instituta nužne odbrane, da odbrana mora biti *neophodno potrebna* u odnosu na napad. To znači da ipak *nije sve i bezuslovno dopušteno u odbrani sopstvenog ili tuđeg dobra*. Iako se u našem krivičnom zakonodavstvu kao uslov odbrane formalno ne zahteva odgovarajuća *srazmernost* u odnosu na napad u smislu vrednosti dobra koja se napada i dobra koje se povređuje prilikom

odbrane,[4] u sudskoj praksi se mogu uočiti primeri stava da neka vrsta srazmernosti mora da postoji, jer se smatra da samo ona odbrana koja je u određenoj meri srazmerna napadu, odnosno adekvatna napadu s obzirom na njegovu vrstu, intenzitet i druge kvalitativne i kvantitativne kriterijume, može da se smatra odbranom koja je u konkretnom slučaju bila neophodno potrebna. U teoriji se smatra da svakako postoje određene *socijalno-etičke granice* nužne odbrane, što je posebno upadljivo kada se radi o „situaciji krajnje nesrazmere dobara (Vuković, 2011, str. 431-448).“

Dakle, odbrana mora biti neophodno potrebna u odnosu na konkretan napad. Nužna odbrana nije dozvoljena po svaku cenu, u odnosu na «bilo kakav napad» i bez obzira na sve, što znači da u praksi postoje i određena *socijalno-etička* ograničenja, iako formalno ona kao takva ne egzistiraju u „čistom“ zakonskom tekstu. Neophodnost odbrane podrazumeva potrebu je da se u određenoj razumnoj meri štedi napadačevo dobro, ali tako da to ne ugrozi efikasnost odbrane. Znači, može se napadač na imovinu i lišiti života u nekim okolnostima, na primer, čovek zatekne provalnika i udari ga nekom teškom stolicom po glavi i tako liši života, ali se ne može tek tako lišiti života samo zato što je napao nečiju imovinu, a postojao je alternativni efikasan način odbrane, koji se ne bi sveo na lišavanje čoveka života.

Učiniocu koji je prekoračio granice nužne odbrane kazna se može ublažiti. Da bi se radilo o prekoračenju nužne odbrane, relevantno je samo prekoračenje u vidu tzv. intenzivnog ekscesa, što znači da je učinilac reagovao „preterano“, tako što je preduzeo radnju koja nije bila neophodno potrebna za odbijanje napada, a ukoliko se učinilac „branio“, nakon što je napad već prestao (tzv. ekstenzivni eksces), tada se više ni ne

[4] Inače, u našoj relativno starijoj krivičnopravnoj literaturi se često i *striktno* kao uslov navodila *srazmernost*, iako ni u tada važećem Krivičnom zakonu SFRJ, nije u odredbama koje su se odnosile na nužnu odbranu, kao uslov navođena srazmernost između dobra (nije se ni spominjalo „dobro“, već je korišćena poznata formulacija – „od sebe ili drugog…), koje se odbranom štiti od protivpravnog napada. Uslov srazmernosti se tako na primer, povezano sa zahtevom da odbrana bude „neophodno potrebna,“ izričito spominje u jednom veoma poznatom udžbeniku krivičnog prava, koji je decenijama korišćen za obrazovanje pravnika na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, što je svakako značajno uticalo i na tadašnju sudsku praksu, čiji su stavovi u velikoj meri „živi“ i danas (Srzentić, Stajić, Lazarević, 2000, str. 143). Uovom poznatom udžbeniku iz doba SFRJ, navodi se: „Da bi odbrana bila neophodno poterebna, mora postojati srazmernost između napada i odbrane, što znači da treba da postoji srazmernost u pogledu vrednosti napadnutog dobra i napadačevog dobra.“

radi o nužnoj odbrani, već postoji konkretno krivično delo. Ako je učinilac prekoračio granice nužne odbrane usled jake razdraženosti ili prepasti izazvane napadom, može se i osloboditi od kazne.

Osnovni elementi krajnje nužde

Za razliku od nužne odbrane koja se ogleda u sukobu *prava* (odbrana) i *neprava* (napad), kod krajnje nužde se radi o koliziji između dva prava (jednog kojem preti *opasnost* i drugog koje se povređuje radi *otklanjanja opasnosti*), kada se krivično zakonodavstvo načelno ne upušta u vrednovanje koje je od ta dva prava/dobra vrednije. Tako je i u onim evropskim krivičnopravnim sistemima, poput nemačkog krivičnog prava, kada se radi o *opravdavajućoj krajnoj nuždi (Rechtfertigender Notstand)*,[5] odnosno krajnjoj nuždi, koja isključuje protivpravnost, a kada se smatra da taj institut proizlazi iz „principa odmeravanja interesa" (Rengier, 2020, str. 181), koji su ugroženi odgovarajućom istovremenom i neskrivljenom opasnošću.

Nije krivično delo ono delo koje je učinjeno u krajnjoj nuždi, a krajnja nužda postoji kad je delo učinjeno radi toga da učinilac otkloni od svog dobra ili dobra drugoga istovremenu neskrivljenu opasnost koja se na drugi način nije mogla otkloniti, a pri tom učinjeno zlo nije veće od zla koje je pretilo. Da bi postojala krajnja nužda moraju se ispoljiti kumulativno određeni uslovi koji se tiču: 1) opasnosti i 2) otklanjanja opasnosti.

Uslovi koji se odnose na *opasnost* su: 1) opasnost mora biti neskrivljena, što znači da nije skrivljeno/protivpravno delo izazvalo lice koje je kasnije takvu opasnost otklanjalo; 2) izvor opasnosti može biti veoma raznovrstan i u obzir dolazi čitav niz faktora čijim delovanjem nastupa opasnost, tako da ona može nastati radnjama čoveka, životinje, ili može nastupiti usled određenih elementarnih nepogoda, više sile, požara, poplave, zemljotresa i sl., a iz ovako široko definisanog izvora opasnosti proizlazi da on može biti i samostalno/nezavisno od čoveka delovanje određenog oblika veštačke inteligencije; 3) opasnost mora biti stvarna, što znači da ona realno mora egzistirati u konkretnim okolnostima, 4) opasnost se može ticati bilo kojeg dobra koje se inače

[5] Nemačko krivično pravo poznaje i drugu vrstu krajnje nužde (*Entschuldigender Notstand*), kada se radi o jednom od osnova koji isključuju krivicu. Tada je ta vrsta krajnje nužde „odkrivljujući", odnosno/izvinjavajući osnov, ali tome sada neće biti poklonjena detaljnija pažnja, jer to već uveliko prevazilazi osnovnu temu ovog rada.

pravom štiti, poput života, tela/telesne nepovredivosti, slobode itd.; kao i 5) opasnost mora biti *istovremena,* što znači da sama istovremenost postoji dok traje opasnost, kao i onda kada ona neposredno predstoji, iz čega proizlazi potom, da se i otklanjanje opasnosti mora/može realizovati samo tokom perioda trajanja opasnosti.

Kada je reč o uslovima koji se tiču *otklanjanja opasnosti*, oni se svode na sledeće uslove: 1) *ultima ratio* uslov – opasnost se na drugi način nije mogla otkloniti, osim radnjom kojom je učinilac otklanjajući opasnost ostvario bitna obeležja određenog krivičnog dela, kao i 2) uslov minimalne ekvivalencije - učinjeno zlo radnjom kojom se otklonila/otklanjala opasnost, ne sme biti veće od zla koje je pretilo nastupanjem opasnosti.

Učiniocu koji je sam izazvao opasnost, ali je to učinio iz nehata, može se kazna ublažiti. Takođe, kazna se može ublažiti i učiniocu koji je prekoračio krajnju nuždu, tako što je izvršenjem krivičnog dela radi otklanjanja opasnosti, proizveo veće zlo od onog koje je usled opasnosti pretilo (intenzivni eksces). Ako je učinilac prekoračio granice krajnje nužde pod naročito olakšavajućim okolnostima može se i osloboditi od kazne. Ukoliko je opasnost prestala, a lice koje je do tada bilo u opasnosti izvršilo krivično delo, tada se radi o tzv. ekstenzivnom ekscesu, kada postoji krivično delo lica koje je „otklanjalo opasnost" onda kada je ona realno već prestala da egzistira. Određene kategorije lica, što se pre svega tiče određenih profesija i službi, poput policajaca, vatrogasaca i sl., za koje je između ostalog, karakteristično i da podrazumevaju izlaganje odgovarajućoj opasnosti u određenim okolnostima, ne mogu se pozivati na otklanjanje opasnosti imanentne njihovoj profesiji/službi, činjenjem dela u krajnjoj nuždi. Stoga, nema krajnje nužde ako je učinilac bio dužan da se izlaže opasnosti koja je pretila.

Nužna odbrana u odnosu na napad korišćenjem određenih oblika veštačke inteligencije

Kao što je već objašnjeno u prethodnom tekstu, fenomen veštačke inteligencije, odnosno njenih različitih oblika, kreiranih/korišćenih sa odgovarajućom kriminalnom svrhom, je kada se radi o krivičnom pravu, primarno od značaja kako sa stanovišta korišćenja određenih vidova veštačke inteligencije kao sredstva izvršenja nekih krivičnih dela, tako i u pogledu celovitog kreiranja „kompletnih" krivičnih dela od strane veštačke inteligencije, što na trenutnom nivou razvoja krivičnog prava,

predstavlja veliki izazov, koji se u jednom svom delu pretežno može rešavati u *de lega ferenda* smislu.

Pored toga, onda kada se veštačka inteligencija koristi u kriminalne svrhe i neki drugi opšti krivičnopravni instituti mogu biti relevantni u slučajevima delovanja nekih oblika veštačke inteligencije. Ovo se posebno tiče dva zakonska osnova isključenja protivpravnosti. To su nužna odbrana i krajnja nužda, u pogledu čega se načelno može rezonovati na temelju opštih pravila krivičnog prava. Stoga, ako bi se neki oblik veštačke inteligencije, koja nije celovita, već zahteva da bude „pod nadzorom čoveka", poput daljinski upravljivog drona, koristio kao sredstvo istovremenog protivpravnog napada, koji realizuje konkretan čovek koji upravlja takvim sredstvom, odnosno koristi ga za sopstveni napad, postojalo bi pravo na nužnu odbranu u odnosu na takav napad, kada bi se primenila i sva ostala opšta krivičnopravna pravila koja se tiču nužne odbrane (Škulić, 2017, str. 33-77).

Međutim, ukoliko bi se radilo (što je za sada, ali verovatno ne još dugo, pretežno u domenu naučne fantastike), o napadu određenog vida veštačke inteligencije, gde bi sam taj oblik veštačke inteligencije koji deluje potpuno autonomno i samostalno (sposoban da sam donosi odluke), bio „napadač", tada se ne bi mogla primeniti pravila iz domena nužne odbrane, jer napadač nije čovek, već bi se takvo delovanje konkretnog oblika veštačke inteligencije, koje predstavlja „napad" u životnom smislu, tretiralo kao opasnost u krivičnopravnom smislu, koja se može otklanjati u skladu sa opštim krivičnopravnim pravilima koja se tiču krajnje nužde.

Ipak, određene dileme vezane za „odbranu" od dronova (koji mogu biti i sa elementima veštačke inteligencije) u kontekstu mogućnosti/nemogućnosti postojanja nužne odbrane kao osnova isključenja protivpravnosti/osnova isključenja postojanja krivičnog dela/odgovornosti za krivično delo, egzistiraju i sada, na šta ukazuje i jedan primer iz novije nemačke sudske prakse, koji se objašnjava u daljem tekstu, povezano sa institutom tzv. defanzivne krajnje nužde u građansko-pravnom smislu, a u kontekstu nepostojanja odgovornosti za štetu nastalu uništenjem/oštećenjem tuđe stvari.

Usmeravanjem drona da leti iznad prostora u kojem drugo lice živi, pri čemu se iz takvog drona snima/fotografiše taj prostor, što se prikazuje na „displeju" operatera, odnosno „daljinskog pilota" takvog drona i eventualno pohranjuje u bazama podataka i sl., predstavlja

nasrtaj na privatnu sferu druge osobe, što se svodi i na postojanje kažnjivosti u smislu § 201a StGB).[6] Ovo je posebno uočljivo, kada je imanje ograđeno i time zaštićeno od neželjenih pogleda, a što sve dron prevazilazi, time što snimanjem iz vazduha povređuje intimu ljudi na imanju. U Nemačkoj je u vezi ovoga došlo i do konkretnog sudskog epiloga, kada je Opštinski sud Riza odlučivao o mogućoj odgovornosti optuženog koji je vazdušnom puškom oborio dron koji je iz vazduha povređivao njegovu privatnost.[7]

U konkretnom slučaju je dron u dužem vremenskom periodu leteo preko imanja optuženog i uznemiravao ga, a nakon što je on verbalno pokušao da utiče da se dron udalji, te u tome nije uspeo, odlučio se da upotrebi vazdušnu pušku, te je iz drugog pokušaja, odnosno drugim hicem, uspeo da obori dron, što je Državno tužilaštvo Drezdena tretiralo kao krivično delo oštećenja tuđe stvari (Schröder, 2023).[8] Međutim, Opštinski sud Riza je optuženog oslobodio, ocenjujući da je on opravdano oborio dron, štiteći svoju privatnost. Naime, svojom radnjom je optuženi umišljajno ostvario biće krivičnog dela oštećenje tuđe stvari, ali konkretna radnja nije bila protivpravna, jer je postojao osnov isključenja protivpravnosti, a to je postupanje u nužnoj odbrani, u skladu sa odredbama § 32 StGB. Ovde u kontekstu odbrane od napada na privatnost, treba imati u vidu i da je prema pravilima nemačkog krivičnog prava koja se tiču nužne odbrane, načelno potrebno da onaj koji se brani, u odbrani upotrebi što je moguće blaže sredstvo u odnosu na konkretan napad, ali nije pri tom, neophodno i postojanje srazmernosti između pravnog dobra koje se brani od protivpravnog napada i pravnog dobra napadača koje se povređuje odbranom (Friester, 2020, str. 182).

Kada se u prethodno opisanom slučaju iz nemačke sudske prakse, koja se ticala „napada dronom na privatnost napadnutog“, radilo o mogućoj građanskoj odgovornosti, ni nje nije bilo u konkretnom slučaju, jer je lice uništavajući dron kao tuđu pokretnu stvar, delovalo na pravom dozvoljen način, a u smislu građanskopravnih odredbi o opravdanosti defanzivne krajnje nužde (*Defensivnotstand*) u skladu sa odredbama § 228 BGB.

---

[6] *Verletzung des höchstpersönlichen Lebensbereichs und von Persönlichkeitsrechten durch Bildaufnahmen*.

[7] Urteil vom 24.4.2019 – 9 Cs 926 Js 3044/19, MMR 2019, 548.

[8] Dostupno na: https://www.anwalt.de/rechtstipps/strafbarkeiten-beim-fliegen-von-drohnen-208650.html. Pristupljeno: 13. april 2026.

Postupanje u krajnjoj nuždi kada opasnost nastaje delovanjem određenih oblika veštačke inteligencije

Kada je određenim oblikom veštačke inteligencije izazvana opasnost po određeno pravom zaštićeno dobro/pravom zaštićeni interes, ona se u skladu sa opštim krivičnopravnim pravilima može otklanjati postupanjem u krajnjoj nuždi. Tako je nezavisno od toga da li se radi o obliku veštačke inteligencije koji je pod kontrolom konkretnog čoveka, ili je u pitanju forma veštačke inteligencije koja deluje samostalno/nezavisno od čoveka.

Radi se dakle o dve situacije nastanka opasnosti delovanjem veštačke inteligencije, a koja se pod opštim uslovima propisanim u Krivičnom zakoniku može otklanjati delovanjem u krajnjoj nuždi:

U prvoj situaciji - kada je sam čovek koji upravlja konkretnim oblikom veštačke inteligencije *izvor opasnosti*, koju taj konkretan čovek prouzrokuje oblikom veštačke inteligencije koja predstavlja samo sredstvo kojim prouzrokuje opasnost, opasnost se može otklanjati i to *alternativno* u dva pravca:

1) bilo delovanjem na sam oblik veštačke inteligencije, koji je sredstvo „u rukama“ čoveka, odnosno pod njegovom kontrolom,

2) bilo delovanjem na samog čoveka, poput osobe koja je operater drona.

Postupanje na jedan od ova dva alternativna načina otklanjanja opasnosti (onda kada je faktički (i) moguća takva alternativa), nije stvar slobodnog izbora onoga ko otklanja opasnost, već bi se po pravilu na čoveka koji izaziva opasnost korišćenjem određenog oblika veštačke inteligencije, moglo delovati, pod *dva kumulativna uslova*:

1) samo ukoliko se opasnost na drugi način nije mogla otkloniti u konkretnom slučaju, kao i

2) ukoliko učinjeno zlo radnjom kojim bi se otklonila/otklanjala opasnost, ne bi bilo veće od zla koje je pretilo nastupanjem opasnosti. Iz ovoga praktično proizlazi da bi se na čoveka koji upravlja oblikom veštačke inteligencije te na takav način prouzrokuje opasnost, moglo delovati radi otklanjanja opasnosti, samo onda ukoliko ne bi bilo moguće da se opasnost otkloni delovanjem na sam oblik veštačke inteligencije, koji konkretan čovek koristi kao sredstvo izazivanja opasnosti.

Kada se radi o drugoj situaciji – kada sam oblik veštačke inteligencije deluje samostalno i nezavisno, bez bilo kakve efektivne kontrole

konkretnog čoveka, kao na primer, kada naoružani vazduhoplovni i besposadni dron sam/samostalno bira cilj i sam „odlučuje“ o delovanju na njega, ili samostalno deluje neka vrsta robota koji je potpuno autonoman (što je još uvek pretežno u domenu futuristike), tada takav oblik veštačke inteligencije predstavlja/može predstavljati sa stanovišta pozitivnog krivičnog prava, sam po sebi opasnost/izvor opasnosti, u odnosu na koga se radi otklanjanja opasnosti, može destruktivno delovati u skladu sa opštim pravilima krivičnog prava koja se tiču krajnje nužde.

NUŽNA ODBRANA I VEŠTAČKA INTELIGENCIJA U KONTEKSTU RELEVANTNIH PRAVILA MEĐUNARODNOG KRIVIČNOG PRAVA

Stanje rata i oružanog sukoba, samo po sebi isključuje protivpravnost određenih radnji koje su po logici stvari, primarna sadržina rata/oružanog sukoba, a koje bi inače bile radnje krivičnih dela, poput na primer, ubistva, teške telesne povrede itd. U teoriji krivičnog/međunarodnog krvičnog prava se tako ističe i da se može reći „mada to donekle izgleda paradoksalno, da je rat sam po sebi, osnov isključenja protivpravnosti“, jer je „dozvoljeno ubiti neprijatelja ili mu uništavati imovinu, ukoliko je to u skladu sa međunarodnim pravom“ (Stojanović, 2006, str. 158). Nije naravno, ni u ratu sve dozvoljeno, a određene zabrane i mogućnost kažnjavanja/krivičnog sankcionisanja oblika činjenja/nečinjenja koji nisu u skladu sa pravilima međunarodnog prava, proizlaze kako iz samog releventnog segmenta međunarodnog (javnog prava), koje se bavi pitanjima pravila rata/oružanih sukoba, što se potom konkretizuje kroz određene inkriminacije, poput ratnih zločina, kako u nacionalnom krivičnom pravu, tako i u međunarodnom krivičnom pravu. Stoga i međunarodno krivično pravo slično kao i nacionalna krivična prava, poznaje i određene osnove isključenja protivpravnosti/krivice, što se u Rimskom statutu sintetički (bez podele na osnove isključenja protivpravnosti i osnove isključenja krivice), smatra osnovima isključenja krivične odgovornosti.

Dakle, ranjavanje i ubijanje neprijatelja je u suštini jedan od primarnih neposrednih ciljeva oružanog dejstva u ratu, zahvaljujući čemu se teži ostvarenju drugih osnovnih ratnih ciljeva, poput odbrane/osvajanja određene teritorije i sl. Naravno, takav cilj, kao i niz drugih neposrednih ratnih ciljeva, od kojih se neki odnose na uništavanje imovine neprijatelja, sredstava za proizvodnju, zaliha i sl, ostvaruju se radnjama koje već zbog toga što se vrše u ratu, nisu protivpravne, te kao takve, ne predstavljaju

radnje krivičnih dela. Međutim, to je tako samo ukoliko se takve radnje, kojima se praktično ispoljava suština rata, preduzimaju u skladu sa međunarodnim ratnim i humanitarnim pravom, a u suprotnom, one predstavljaju radnje kojima se čine određena krivična dela, poput ratnih zločina, kao tipičnih međunarodnih krivičnih dela. To znači da ni u ratu nije sve dozvoljeno. Postoje određena ograničenja propisana međunarodnim ratnim pravom. Ipak i tada, kada se u ratu ili oružanom sukobu kršenjem međunarodnog prava, čine određena međunarodna krivična dela, postoje određeni osnovi koji mogu isključiti protivpravnost radnje kojom se inače, krši međunarodno ratno pravo. Tu spada i nužna odbrana, koja predstavlja tipičan krivičnopravni osnov isključenja protivpravnosti, što se u krajnjoj liniji svodi na isključenje postojanja krivičnog dela. Iako to donekle zvuči paradoksalno, jer rat i oružani sukobi podrazumevaju radnje koje su vrste „napada i odbrane“, a često se i po pravilu, u ratu „smenjuju napad i odbrana“ jedne i druge zaraćene strane, nužna odbrana je moguća i u ratu, odnosno u oružanom sukobu. Kao i u pogledu ostalih osnova isključenja postojanja krivičnog dela i nužna odbrana se u Rimskom statutu označava kao osnov isključenja krivične odgovornosti.

Kada je reč o međunarodnom javnom pravu, smatra se da je pravo na (samo)odbranu jedno od osnovnih prava suverene države, a čak stariji autori (samo)odbranu države definišu i kao jednu od njenih „svetih dužnosti“. Rukovođena takvim tradicionalnim shvatanjem u međunarodnom javnom pravu, ni teorija međunarodnog krivičnog prava, dugo nije smatrala da je nužna odbrana relevantna kada se radi o međunarodnim krivičnim delima, kao mogući osnov isključenja protivpravnosti takvog dela, onda kada ga učini pojedinac, odnosno fizičko lice. Do suštinskih promena u odnosu na prihvatanje nužne odbrane kao instituta koji isključuje krivičnu odgovornost, što se u stvari, svodi na isključenje krivičnog dela iz nadležnost Međunarodnog krivičnog suda, dolazi sa stupanjem na snagu Rimskog statuta.

U Rimskom statutu je u članu 31. stav 1. (c), propisano da nije krivično odgovorno lice koje je učinilo krivično delo iz nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda, tako što je postupalo razumno, kako bi sebe ili drugo lice, a u slučaju ratnih zločina i imovinu koja je od suštinskog značaja za opstanak njega ili drugog lica, ili koja je neophodna za izvršenje vojnog zadatka, odbranilo od neposredne i protivpravne upotrebe sile, na način koji je srazmeran stepenu opasnosti za to lice, drugo lice ili zaštićenu imovinu. Druga „pravna

dobra“, odnosno pravom zaštićena dobra, poput slobode, prava svojine, nisu „podobna da se brane“ prema pravilima rimskog statuta koja se tiču instituta nužne odbrane (Satzger, 2018, str. 387). Ovo limitiranje dobara koja se mogu „braniti“ (život i telo, kao i imovina kada se radi o ratnim zločinima i pod posebnim uslovima), je logično i zasniva se ne prirodi samog rata/oružanog sukoba. Pored ove osnovne definicije, u Rimskom statutu se posebno precizira i da okolnost da je lice bilo uključeno u odbrambenu operaciju oružanih snaga, sama po sebi ne predstavlja osnov isključenja krivične odgovornosti u smislu osnove odredbe Statuta koja se odnosi na nužnu odbranu.

Načelna pravila koja se tiču nužne odbrane u međunarodnom krivičnopravnom smislu, bi važila i kada se radi o određenim specifičnim vrstama ratova, poput „rata u informatičkom prostoru“ („Cyber-war“), kada se napadom na informatičke sisteme („interno u okviru računarske mreže“), može prouzrokovati realna, tj. „fizički postojeća šteta“, koja čak može biti ispoljena i u veoma opasnim vidovima „na primer, u vidu manipulacije nuklearnom elektranom ili u odnosu na branu“ (Schönke, Schröder, 2019, str. 623).

Nužna odbrana je u Rimskom statutu definisana prilično široko, tako da se može odnositi na: 1) određena lica i 2) određenu imovinu. Širok je krug lica koja se mogu braniti u sklopu instituta nužne odbrane u Rimskom statutu. To mogu biti kako lice koje se neposredno brani, odnosno koje preduzima odgovarajuće odbrambene radnje, kada se radi o samoodbrani, tako i bilo koja druga lica. Tada se radi o napadu na život ili telo ljudi prema kojima je napad usmeren. Nužna odbrana je moguća i u odnosu na imovinu, ali samo *dodatno uslovljeno,* što znači ne u pogledu bilo koje imovine, već jedino kada se radi o imovini koja je od suštinskog značaja za opstanak lica koje se brani ili drugog lica ili je napad usmeren na imovinu koja je neophodna za izvršenje vojnog zadatka (Škulić, 2024d, str. 204). Pored toga, odbrana imovine je moguće samo kada se radi o ratnim zločinima. U Rimskom statutu se ne postavljaju posebni uslovi koji se specifično odnose na subjektivni element nužne odbrane, što znači da nema nekih posebno formulisanih uslova koji se tiču svesti i volje lica koje postupa u nužnoj odbrani, tako što bi se zahtevalo da on mora imati i „specifičnu odbrambenu volju“, ali se u delu teorije ipak ističe da je u kontekstu opštih krivičnopravnih pravila, neophodno da lice koje se brani, mora biti bar svesno da postupa u nužnoj odbrani (Safferling, 2011, str. 114), a što ne treba poistovećivati sa uslovom delovanja uz obavezno

postojanje odbrambene volje. Obrnuto, postoji i teorijski stav da lice koje postupa u nužnoj odbrani, svakako mora imati odbrambenu volju, što iako se sama odbrambena volja ne spominje striktno u Rimskom statutu (31. stav 1. (c), proizlazi iz jezičke formulacije u definisanju nužne odbrane u Statutu (*kako bi… da bi*),[9] kojom se odbrambene radnje logički i funkcionalno povezuju sa odbijanjem napada (Satzger, 2018, str. 182). U stvari, moglo bi se smatrati da samim tim što je lice svesno da postoji odgovarajući napad u odnosu na koji ono preduzima odbrambene radnje, on svakako ima i volju da se brani od takvog napada, bez obzira što se odbrambena volja sama po sebi, i kao neki poseban uslov za postojanje nužne odbrane, odnosno delovanje u nužnoj odbrani, formalno ne spominje u odredbama Rimskog statuta.

Nužna odbrana može formalno postojati kao osnov isključenja krivične odgovornosti, kada se radi o bilo kojem međunarodnom krivičnom delu koje spada u nadležnost Međunarodnog krivičnog suda, (osim kada se brani imovina, gde se nužna odbrana limitira samo na slučajeve ratnih zločina), ali je ona ipak izrazito tipična za ratne zločine. U stvari, bez obzira što se u Statutu formalno nužna odbrana definiše kao osnov isključenja krivične odgovornosti koji se odnosi na bilo koje međunarodno krivično delo iz nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda, uz limitiranje na ratne zločine kada se radi o odbrani imovine, čini se da je nužna odbrana ipak, jedino ili bar po pravilu, moguća samo kada se radi o ratnim zločinima. Naime, potpuno je načelno nezamislivo da se nužna odbrana odnosi na genocid, naročito s obzirom na genocidnu nameru koja kao dodatni subjektivni element izrazito specifičnog karaktera, mora postojati kod ovog krivičnog dela. Takođe, veoma teško bi bilo zamisliti i nužnu odbranu koja bi se realizovala radnjama koje su inače zločin protiv čovečnosti, jer se ovo međunarodno krivično delo, koje se sastoji u velikom broju opciono propisanih radnji izvršenja, može realizovati jedino kada se neka od tih brojnih mogućih radnji izvršenja vrši u sklopu šireg ili sistematskog napada protiv civilnog stanovništva, tj. kao deo takvog šireg/sistematskog napada, iz čega proizlazi da bi u ovom slučaju praktično bilo nemoguće ispuniti uslov srazmernosti.

Veoma je kontroverzno pitanje nužne odbrane koja bi se sastojala u agresiji, odnosno zločinu protiv mira. To bi se svelo na tzv. preventivni rat,

[9] Citirani autor koji piše na nemačkom, ovde koristi formulaciju na nemačkom jeziku – „um … zu verteidigen“, što odgovara srpskom „da bi odbranio“ ili na engleskom „in order to defence“.

koji i inače, ima prilično lošu istorijsku reputaciju, uz niz primera zloupotreba, a i tada bi po pravilu, veoma teško moglo da se smatra da se takva „odbrana“ realizuje razumnim postupanjem, kao i da je srazmerna, pa bi stoga, trebalo poći od toga da načelno nije moguće izvršiti agresiju, koja ne bi bila protivpravna, jer bi se smatrala nužnom odbranom. Pored toga, ako bi se i prihvatilo pravo na odbranu od predstojeće agresije, agresijom koju u vidu „preventivnog“ započinjanja rata, napadom na potencijalnog agresora, vrši država kojoj je neposredno pretila agresija, tu bi se radilo o pravu države na odbranu (Škulić, 2022). To je već materija međunarodnog javnog prava, dok se međunarodno krivično pravo, a to se tiče i instituta nužne odbrane, odnosi na pojedince i moguću individualnu i subjektivnu odgovornost fizičkih lica za međunarodna krivična dela. I obrnuto, međunarodno krivično pravo definiše takođe i postojanje osnova, poput nužne odbrane, koji pod određenim uslovima isključuju postojanje krivičnog dela fizičkog lica.

Nužna odbrana propisana odredbama Rimskog statuta, kao što je to tipično i inače za taj institut u većini nacionalnih krivičnopravnih sistema, može se u normativnom smislu razložiti na dva osnovna elementa. To su: 1) napad i 2) odbranu od napada. Kako napad, tako i odbrana, moraju ispuniti određene uslove koji moraju postojati kumulativno. U stvari, u Rimskom statutu se ni ne govori o *napadu*, već o „protivpravnoj upotrebi sile“, ali kako se u odnosu na takvu silu, utvrđuje *legitimno pravo odbrane*, može se smatrati da se pod izrazom „sila“, praktično podrazumeva napad, a i inače, nezamislivo je u logičkom smislu da postoji odbrana, ukoliko ne postoji i napad u odnosu na koji se takva odbrana realizuje. Dakle, to su korelativni pojmovi – bez napada, ne može biti ni odbrane.

Uslovi napada kod nužne odbrane u Rimskom statutu su: 1) napad mora biti neposredan, što znači da je on ili već otpočeo ili neposredno predstoji (Satzger, 2018, str. 182), 2) napad se usmerava na lica (bilo ono koje se brani, bilo druga lica), a to podrazumeva napad na život ili telo ljudi, ili na imovinu, što je moguće isključivo kod ratnog zločina i samo pod uslovom da je takva imovina od suštinskog značaja za opstanak lica koje se brani ili opstanak drugog lica ili ako je to imovina koja je neophodna za izvršenje vojnog zadatka, kao i 3) napad mora biti protivpravan.

Uslovi odbrane kod nužne odbrane u Rimskom statutu su: 1) odbrana se mora sastojati u razumnom postupanju lica koje odbranu realizuje, 2) odbrana mora biti proporcionalna, što znači da je neophodno da se

ostvaruje na način koji je srazmeran stepenu opasnosti za: a) lice koje preduzima odbrambene radnje, b) drugo lice ili c) zaštićenu imovinu, kao i 3) odbranom se ostvaruju obeležja određenog međunarodnog krivičnog dela, koje neće postojati, ako su ispunjeni uslovi za nužnu odbranu, jer je tada isključena protivpravnost takvog dela. Onaj ko se brani mora biti u „položaju koji omogućava nužnu odbranu“ (*Notwehrlage*), a što pre svega, znači da je izložen imanentnom i protivpravnom napadu (Ambos, 2018, str. 217).

Ako lice koje preduzima radnju kojom vrši međunarodno krivično delo, smatrajući da tako sebe, drugo lice ili imovinu pod određenim uslovima, brani od neposrednog protivpravnog napada, ima pogrešnu svest da postoji napad u odnosu na koji ima pravo da se brani, a u stvarnosti nema takvog napada, tada se radi o putativnoj nužnoj odbrani, što bi se i kada je reč o Rimskom statutu (iako se to pitanje u njegovim odredbama ne spominje u izričitom smislu), moglo/trebalo rešavati prema njegovim pravilima koja se odnose na stvarnu zabludu.

Iz pravila međunarodnog javnog prava koje podrazumeva da država ima pravo na (samo)odbranu kao što je to na primer, odbrambeni rat u odnosu na agresiju, proizišlo je i pravilo u Rimskom statutu, koje propisuje da nije relevantna za ocenu ispunjenosti/neispunjenosti uslova za postojanje nužne odbrane, činjenica učestvovanja konkretnog lica u odbrambenim ili napadačkim operacijama. U obe situacije, nezavisno od toga da li je konkretna osoba deo napadačkih ili odbrambenih operacija, moguća je nužna odbrana, onda kada su za to ispunjeni potrebni uslovi, propisani u Rimskom statutu. Pored toga, i inače je notorno da rat podrazumeva oružane operacije, koje su i suština rata, a one se po svom karakteru dele na dve osnovne vrste, te mogu biti ofanzivne, koje podrazumevaju napadačke aktivnosti i defanzivne, koje se svode na odbrambene aktivnosti, te se mogu i kombinovati kao ofanzivno/defanzivne operacije, a to što je lice bilo uključeno u odbrambenu operaciju oružanih snaga, samo po sebi ne predstavlja nužnu odbranu, koja može postojati samo onda kada nezavisno od toga da li je onaj koji se brani učesnik ofanzivne ili defanzivne operacije, postoje svi u Rimskom statutu propisani uslovi koji se odnose na napad i odbranu kao osnovne elemente instituta nužne odbrane.

Po logici stvari, kako se u aktuelnim ratovima/oružanim sukobima, sve više koriste raznovrsni oblici militarizovane veštačke inteligencije, gde su posebno tipični dronovi/besposadne letilice, a što će po svemu sudeći, doživeti već u bliskoj budućnosti i daleko veću ekspanziju, kada

se realno može očekivati široka upotreba i potpuno autonomnih i samostalno delujućih militarizovanih vidova veštačke inteligencije, iz takve upotrebe veštačke inteligencije kao vida *napada*, proizlazi i mogućnost/pravo *odbrane.*

Specifični oblici veštačke inteligencije, poput samoupravljvih dronova, sposobnih i za samostalno odlučivanje, prema odgovarajućem obrascu, što uključuje sposobnost automatskog i samostalnog biranja ciljeva na bojištu, samostalnog izbora korišćenja ubojnih sredstava na raspolaganju takvom obliku veštačke inteligencije, koji može biti i „samoubilačkog" karaktera, odnosno predstavljati svojevrsni „lutajući", „šunjajući", ili samostalno delujući projektil, predstavljaju veliki izazov za savremeno krivično pravo, čije norme sada ne „pokrivaju" neke od situacija koje mogu da nastanu već u veoma bliskoj budućnosti, kada se radi o militarizovanih oblicima veštačke inteligencije.

Ti izazovi koji se pred međunarodno krivično pravo postavljaju zbog rapidnog razvoja nauke, tehnike i tehnologije, što ima svoje reperkusije i u domenu razvoja i primene novih načina i sredstava oružane borbe, tiču se i instituta nužne odbrane u međunarodno-krivičnopravnom smislu, a pre svega, sa stanovišta pravila sadržanih u Rimskom statutu. Pored toga, ovo zahteva i odgovarajući *de lege ferenda* pristup, slično kao što se to tiče i mogućnosti da se u odnosu na krivična dela učinjena od strane samostalnih/samostalno odlučujućih oblika militarizovane veštačke inteligencije, primeni prošireni koncept komandne odgovornosti.

Buduće krivičnopravno reagovanje u normativnom smislu na nove načine i vidove upotrebe određenih vidova militarizovane veštačke inteligencije u ratu/oružanom sukobu (na kopnu/vodama/vazduhu/ kosmosu), će verovatno morati da se ispolji u relevantnom (pro)širenju nekih i sada postojećih krivičnopravnih pravila. Ovo će se u suštini primarno svoditi na propisivanje mogućnosti da se pod određeni uslovima, ne samo čovek, već i odgovarajući samostalno delujući/odlučujući oblik militarizovane veštačke inteligencije, može smatrati napadačem u kontekstu instituta nužne odbrane, a što onda podrazumeva i pravo na odbranu od takvog napada pod određenim pravom propisanim uslovima. Dok se eventualno na takav način, ne redefiniše nužna odbrana u međunarodno-krivičnopravnom smislu, a pre svega, sa stanovišta pravila sadržanih u Rimskom statutu, napad realizovanog od potpuno samostalno delujućeg i samostalno odlučujućeg oblika militarizovane veštačke inteligencije, bi se mogao tretirati jedino

kao *opasnost* u kontekstu pravila koja se odnose na krajnju nuždu, kao osnov isključenja protivpravnosti/krivične odgovornosti, što podrazumeva da se pod određenim uslovima, takva opasnost može otklanjati.

ZAKLJUČAK

I kada se radi o pojavi veštačke inteligencije, može se uočiti da je život uobičajeno „inventivniji“ od prava. Pravo najčešće „kaska“ manje ili više, za nekim situacijama koje realno nastaju u životu, zahvaljujući brzom napretku tehnike i tehnologije. To se nekada tiče i krivičnog prava. Stoga se o nekim aspektima krivičnopravne reakcije na neke oblike veštačke inteligencije koja bi se potencijalno koristila u kriminalne svrhe, sada pretežno može razmišljati u jednom *de lege ferenda* smislu.

Veštačka inteligencija se očigledno ubrzano, pa možda i rapidno, razvija u raznovrsnim oblastima života. Postoje ozbiljni nagoveštaji da će u čitavom nizu životnih situacija, početi da se pojavljuju objekti/subjekti veštačke inteligencije, počev od potpuno autonomnih automobila, do „robota – kućnih pomoćnica“, „robota – voditelja TV emisija“, pa naravno i do „robota – vojnika“, „robota – policajaca“ itd. Čitav je niz legalnih i legitimnih načina i oblika upotrebe veštačke inteligencije, nekada i u cilju efikasnog suzbijanja kriminaliteta, Međutim, postoji naravno i ovde jedna „druga strana“, pa stoga, ni korišćenje veštačke inteligencije u kriminalne svrhe nije više pitanje neke daleke i neizvesne budućnosti, već se ono i danas uočava u brojnim oblastima, a sasvim je izvesno da će se veštačke inteligencija još daleko više koristiti u kriminalne svrhe (i) u (već) bliskoj budućnosti.

Danas je veoma tipično i korišćenje raznovrsnih oblika militarizovane veštačke inteligencije u aktuelnim ratovima i oružanim sukobima. Ljudi su nažalost, veoma inventivni i inače, kada se radi o sredstvima destrukcije. To je posebno očigledno u savremenom svetu, koji se po svemu sudeći, imanentno odlikuje velikim razvojem nauke, tehnike i tehnologije, a tradicionalno se takav razvoj primarno uočava u sferi naoružanja i uopšte, sredstava vođenja oružane borbe. Razvoj tehnike/tehnologije najčešće nije korelativan razvoju etike i morala, ali i relevantne pravne regulative u mnogim oblastima, a naročito kada se radi o ratu/oružanim sukobima.

Posebno je interesantno pitanje upotrebe veštačke inteligencije kako u aktuelnim ratovima/oružanim sukobima, tako naročito i u odnosu na buduće ratove i oružane sukobe, ali i u brojnim normalnim i uobičajenim

životnim okolnostima u miru. Kako su danas u svetlu nekoliko poslednjih ratova/oružanih sukoba, a posebno vezano za veliki aktuelni rat između Rusije i Ukrajine, kada su ogromnu ekspanziju doživele razne varijante besposadnih letilica, koje već uveliko rutinski upotrebljavaju obe zaraćene strane. Takva sredstva se široko koriste i u aktuelnom ratu na Bliskom Istoku, od strane svih aktera tog rata. Inače, ova borbena sredstva su izuzetno interesantna za razne vidove analiza, pa i sa stanovišta krivičnog prava.

Kako se već nagoveštava (a verovatno je razvoj takvih sredstava uveliko u toku), rutinsko korišćenje i raznovrsnih usavršenih oblika militarizovane veštačke inteligencije, poput potpuno autonomnih dronova, koji mogu da se koriste na kopnu, moru, drugim vrstama vodenih površina, vazduhu, pa i u kosmosu, neophodno je i da se u odnosu na to pitanje reše određeni krivičnopravni problemi, koji se posebno tiču oblika i osnova odgovornosti za međunarodna krivična dela, a pre sveta ratne zločine, proizišle iz dejstva takvih vrsta borbenih sredstava. U tom pogledu se samo donekle mogu primeniti već postojeća krivičnopravna pravila i to samo na osnovu jednog relativno širokog, ali ipak legitimnog tumačenja, ali bi u odnosu na neke aspekte delovanja dronova kao oblika veštačke inteligencije u ratu/oružanom sukobu (a isto u osnovi važi i za druge vrste veštačke inteligencije u službi rata/oružanog sukoba, poput na primer, „robota – vojnika“ i sl.), trebalo propisati i neka specifična i posebna krivičnopravna pravila, koja bi u osnovu bila relativno slična nekim aspektima i sada postojeće/važeće koncepcije komandne odgovornosti.

Čini se da kada je reč o korišćenju militarizovanih oblika veštačke inteligencije, što se tiče i takve vrste vazduhoplovnih dronova, ima prostora za razmišljanje u *de lege ferenda* smislu, koji se tiče mogućeg proširenja koncepta komande odgovornosti i u odnosu na delovanje oblika militarizovane veštačke inteligencije, poput potpuno autonomnih dronova, pa i tzv. „robota-vojnika“, što je još uvek u domenu futuristike.

Konačno, nije izvesno da li će i kada veštačka inteligencija toliko postati slična ljudima da će se teško/otežano razlikovati ljudsko razmišljanje i rezonovanje „mašine“. To je još uvek veliko pitanje, ali je već sada sasvim jasno da će vrlo brzo raznovrsni oblici autonomne veštačke inteligencije naći svoje mesto i u našem svakodnevnom životu, kao i da će neki njihovi oblici, (pro)naći svoju destruktivnu primenu i u ratovima i oružani sukobima, što sve pred pravo uopšte, ali posebno pred krivično pravo postavlja velike izazove.

Kada je reč o osnovnim krivičnopravnim konsekvencama korišćenja raznovrsnih oblika veštačke inteligencije u normalnim životnim okolnostima, tj. mimo rata/oružanog sukoba, određeni oblici veštačke inteligencije mogu biti pre svega, sredstvo izvršenja određenih krivičnih dela ili mogu da budu element načina izvršenja nekih krivičnih dela, a pored toga, takva sredstva mogu da se koriste i za pripremanje određenih krivičnih dela, što je načelno kažnjivo samo kada se radi o određenim vrstama krivičnih dela, poput terorizma. Ovo samo po sebi, ne predstavlja neki (pre)veliki krivičnopravni problem, jer je tada, određeni vid veštačke inteligencije „samo" oruđe ili „puko" sredstvo izvršenja krivičnog dela, kojim se koristi konkretan čovek kao učinilac, koji takvo sredstvo upotrebljava na odgovarajući način.

Samo po sebi korišćenje nekih oblika veštačke inteligencije, poput autonomnih letilica/vozila, može biti i posebno krivično delo, onda kada se takvim sredstvom izvršava pre svega, krivično delo izazivanja opšte opasnosti, što je naravno, po logici stvari, moguće i realno samo kada se ne radi o ratu/oružanom sukobu, već se radi o normalnim životnim okolnostima. Kada se radi o koncepciji posrednog izvršilaštva, čini se ona u osnovi nije sasvim adekvatna u ovom pogledu, jer je teško i u suštini dubiozno tretirati bilo koju „mašinu", pa i oblik veštačke inteligencije, kao neposrednog izvršioca, dok se čini da koncept komande odgovornosti koji bi se proširio i na militarizovane oblike veštačke inteligencija, ima više rezona, ali naravno, za sada samo u *de lege ferenda* smislu.

Upotreba nekih oblika veštačke inteligencije koji se koriste kao puko sredstvo/oruđe/oružje napadača koji je čovek, ne predstavlja neki poseban izazov u kontekstu postojećih krivičnopravnih pravila koja se tiču nužne odbrane. Međutim, kada se radi o potpuno samostalnom delovanju oblika veštačke inteligencije u funkciji napada, tada ne bi postojala mogućnost nužne odbrane, jer „napadač" nije čovek, već bi se u toj situaciji, a pod određenim uslovima, mogla primeniti pravila iz domena krajnje nužde, kada bi se „napad" nekog oblika veštačke inteligencije, mogao tretirati kao opasnost u odnosu na koju postoji pravo na njeno otklanjanje, onda kada su ispunjeni potrebni zakonski uslovi.

Konačno, ukoliko bi se razvila posebna koncepcija odgovornosti određenih potpuno samostalno i autonomno delujućih oblika veštačke inteligencije kao učinilaca krivičnih dela, a to bi pre svega, bilo aktuelno kada se radi o korišćenju takvih formi veštačke inteligencije u ratu/oružanom sukobu, tada bi proširivanje koncepta komandne

odgovornosti i na takve situacije, konsekventno omogućilo i da se u konkretnim situacijama „napad“ od strane takvih oblika veštačke inteligencije tretira kao napad u odnosu na koji je pod određenim uslovima, moguća/dozvoljena i nužna odbrana. Tada bi dakle, nužna odbrana bila moguća ne samo u pogledu delovanja protiv veštačke inteligencije pod kontrolom čoveka, kada je ona puko sredstvo izvršenja krivičnog dela konkretnog čoveka koji je napadač (što je i sada moguće u kontekstu važećih pravila krivičnog prava), već bi nužna odbrana (sada samo u *de lege ferenda* domenu), bila moguća i protiv samih oblika veštačke inteligencije, koji deluju kao potpuno autonomni/samostalni i „samomisleći“/“samoodlučujući napadači.

LITERATURA

Ambos, K. (2018) Internationales Strafrecht – Strafanwendungsrecht, Völkerstrafrecht, Europäisches Strafrecht, Rechtshilfe. München: C.H.Beck.

Babić, M. i Marković, I. (2013) Krivično pravo – opšti dio. 4. izmenjeno izdanje. Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.

Babić, M. *i sar.*, (2005) Komentar krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini. knjiga I. Sarajevo: Savet Veća Evrope.

Bačić, F. *i sar.*, (1986) Komentar Krivičnog zakona SFRJ. Beograd: Savremena administracija.

Bajović, V. (2022) ‘EncroChat i Sky ECC komunikacija kao dokaz u krivičnom postupku’, Crimen, 13(2), 154-179. https://doi.org/10.5937/crimen2202154B

Čubinski, M. (1934) Naučni i praktični komentar Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije od 1929. godine. Beograd: Geca Kon.

Friester, H. (2020) Strafrecht – Allgemeiner Teil. 9. Auflage. München: C.H.Beck.

Gleß, S. i Weigend, T. (2015) ‘Inteligentni agenti i krivično pravo’. Crimen, 6(1), 3-26.

Heine, G. (2003) ‘Comparative Analysis’, in: Heine, G., Huber, B. and Rose T. O. (eds.), Private Comercial Bribery – A Comparison of National and Supranational Legal Structures. Freiburg im Br: Edition iuscrim.

Kühl, K. (2002) Strafrecht – Allgemeiner Teil. 4. Auflagre. München: Verlag Franz Vahlen.

Kühl, K. und Heger, M. (2019) Strafgesetzbuch – Kommentar. 29. neu bearbeitete Auflage. München: C.H.Beck.

McAlhone C. and Huxley-Binns R. (2010) Criminal Law – the Fundamentals. Second Edition. London: Sweet & Maxwell and Thomson-Reuters.

Miljuš, I. (2024) 'Algoritmi za ocenu rizika sa elementima veštačke inteligencije u krivičnom postupku', 37. susreti Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović: „Pravo na pravdu – izazovi savremenog doba", Tom I, Kopaonik, 13–17. decembar, 2024. Beograd: Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović, 445-466.

Rengier, R. (2020) Strafrecht – Allgemeiner Teil. 12. Auflage. München: C.H.Beck.

Roxin, C. und Schünemann, B. (2017) Strafverfahrensrecht. 29. Auflage. München: Verlag C.H.Beck.

Safferling, C. (2011) Internationales Strafrecht – Strafanwendungsrecht, Völkerstrafrecht, Europäisches Strafrecht. Heidelberg: Springer Verlag.

Satzger, H. (2018) Internationales und Europäisches Strafrecht – Strafanwendugsrecht, Europäisches Straf- und Strafverfahrensrecht, Völkerstrafrecht. 8. Auflage. Baden: Nomos.

Schönke, A. und Schröder, H. (2019) Strafgesetzbuch – Kommentar. 30. neu bearbeitete Auflage. München: C.H.Beck.

Srzentić, N., Stajić, A. i Lazarević, Lj. (2000) Krivično pravo – opšti deo. Beograd: Savremena administracija.

Stojanović, Z. (2006) Osnovi isključenja krivičnog dela u međunarodnom krivičnom pravu, u: Lopičić, Đ. (ur.), Međunarodno krivično pravo. Beograd: Službeni glasnik, 157-166.

Stojanović, Z. (2008) Krivično pravo. Podgorica: CID.

Stojanović, Z. (2024) Krivično pravo – opšti deo. 29. izdanje. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.

Stojanović, Z. (2025) Komentar Krivičnog zakonika. 15. izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Službeni glasnik.

Škulić, M (1999) 'Lišenje slobode od strane građana'. Arhiv za pravne i društvene nauke, 3, 277-302.

Škulić, M. (2017) 'Anglosaksonska doktrina „odbrane zamka" u krivičnom pravu SAD i njene moguće refleksije na nužnu odbranu u srpskom krivičnom zakonodavstvu', u: Ignjatović, Đ. (ur.), Kaznena reakcija u Srbiji. Deo VII. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 33-77.

Škulić, M. (2019). Krivična dela protiv polne slobode. Beograd: Službeni glasnik.

Škulić, M. (2022) Međunarodno krivično pravo – prostorno važenje krivičnog prava, krivično pravo međunarodnog porekla, međarodna krivičnopravna pomoć, začeci krivičnog prava EU. Beograd: Službeni glasnik.

Škulić, M. (2023) 'Upotreba besposadnih letilica/dronova u ratu/oružanom sukobu – analiza sa stanovišta međunarodnog krivičnog prava', međunarodna naučna konferencija „Raskršća međunarodnog krivičnog i krivičnog prava – reforma pravosudnih zakona Republike Srbije", zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije, Palić, 16–19. jun 2023. Palić: Udruženje za međunarodno krivično pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Škulić, M. (2024a) 'Dokazni značaj informacija iz komunikacije ostvarene aplikacijama/modifikovanim uređajima za kriptovanje kao što su Sky ECC i EnchroChat'. Crimen, 15(1), 3-55. https://doi.org/10.5937/crimen 2401003S

Škulić, M. (2024b) Kriminalistika. 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Škulić, M. (2024c) Krivičnopravni aspekti forenzičkog računovodstva. Beograd: Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Škulić, M. (2024d) Međunarodno krivično pravo. 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Škulić, M. (2025a) 'Osnovne krivičnopravne konsekvence korišćenja veštačke inteligencije u kriminalne svrhe', međunarodna naučna konferencija „Izazovi i perspektive krivičnog zakonodavstva i pravosuđa", Godišnjak Pravnog fakulteta Univerziteta „Džemal Bijedić", br. 8. Mostar: Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić", 19-39.

Škulić, M. (2025b) 'Veštačka inteligencija u funkciji ekspertiza i kao predmet veštačenja u krivičnom postupku', nacionalni naučni skup „Veštačenja u kaznenim postupcima", zbornik radova sa nacionalnog naučnog skupa, Palić, 12–13. jun 2025. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 9-43.

Škulić, M. (2025c) Krivično procesno pravo. 15. izdanje. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Škulić, M. (2026) Komentar Zakonika o krivičnom postupku – kriminalistika i dokazno pravo. Beograd: Službeni glasnik.

Škulić, M. i Buha, M. (2024) Krivično procesno pravo – opšti dio. Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.

Vuković, I. (2011) 'Isprovocirani napadi i druga ograničenja nužne odbrane', u: Ignjatović, Đ. (ur.), Kaznena reakcija u Srbiji. Deo I. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 193-209.

Vuković, I. (2011) 'O socijalno-etičkim granicama nužne odbrane uopšte i situacije krajnje nesrazmere dobara', međunarodna naučna konferencija „Pravni sistem i društvena kriza", zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije, sveska 2, Kosovska Mitrovica, 431-448.

Wessels, J. und Beulke, W. (2003) Strafrecht – Allgemeiner Teil – die Straftat und Ihr Aufbau. 33., neu bearbeitete Auflage. Heidelberg: C.F.Müller Verlag.

Sudska praksa

Amtsgericht Riesa, Urteil vom 24.4.2019 – 9 Cs 926 Js 3044/19, MMR 2019.

Internet izvori

Schröder, S. (2023) *Strafbarkeiten beim Fliegen von Drohnen*. Dostupno na: https://www.anwalt.de/rechtstipps/strafbarkeiten-beim-fliegen-von-drohnen-208650.html. (Pristupljeno: 13. april 2026)

Milan ŠKULIĆ*

FORMS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A FORM OF ATTACK/DANGER IN CASE OF NECESSARY DEFENSE/ EXTREME NECESSITY AND THE RIGHT TO DEFEND/REMOVE DANGER

The paper points out that there are numerous examples of the use of various forms of artificial intelligence for legitimate social purposes, sometimes for purposes related to the application of criminal law, but also for the purpose of discovering, clarifying and proving criminal acts. However, in addition to the fact that certain forms of artificial intelligence are used for legitimate criminal procedural/criminalistics purposes, there

* PhD, Full professor at the Faculty of Law, University of Belgrade, https://orcid.org/0000-0002-4515-1852. E-mail: skulic@ius.bg.ac.rs

are also completely reversed situations, so numerous criminal offences, such as those in the sphere of computer crime, but also a whole series of so-called classic criminal acts, can be carried out (i) using artificial intelligence. Certain forms of artificial intelligence can be a means of committing a series of criminal offences or part of their modus operandi, and in a futuristic sense, which is apparently no longer a matter of some distant future (if it has not already become a reality, especially when it comes to certain militarized forms of artificial intelligence), certain forms of artificial intelligence could also appear as perpetrators of criminal offences, which at the current level of criminal law development does not allow for an adequate criminal law response, and they are such considerations still in the *de lege ferenda* domain.

The basic criminal law-relevant forms of using artificial intelligence for criminal purposes are the use of artificial intelligence as a means of committing a criminal offense, which includes the use of artificial intelligence as a segment of the *modus operandi* of certain criminal offenses, as well as the perpetration of a criminal offense, i.e. an act that is illegal and prescribed by law as a criminal offense, by a certain form of artificial intelligence, which at the same time acts completely independently and autonomously, which means that it is not under the direct control of the person who manages it. Possible practical and theoretical problems arise from both of these basic criminally relevant forms of using artificial intelligence for criminal purposes. Part of those problems and questions also concern the potential application of rules from the domain of necessary defense and extreme necessity as classic grounds for excluding illegality (thereby excluding the existence of a criminal offense), when the attack was carried out using certain forms of artificial intelligence or when the danger arises thanks to the use of some forms of artificial intelligence.

The author concludes that the use of some forms of artificial intelligence, which are used as a mere tool of an attacker who is a human, does not represent any special challenge in the context of the existing criminal law rules concerning necessary defense, but that on the contrary, when it comes to the completely independent action of a form of artificial intelligence in the function of an attack, then there would be no possibility of necessary defense, because the "attacker" is not human. In that situation, and under certain conditions, rules from the domain of extreme necessity could be applied, when the "attack" of some form of artificial

intelligence could be treated as a danger in relation to which there is a right to eliminate it, when the necessary legal conditions are met.

If a special conception of the responsibility of certain completely independently and autonomously acting forms of artificial intelligence as perpetrators of criminal acts were to be developed, and this would first of all be relevant when it comes to the use of such forms of artificial intelligence in war/armed conflict, then the expansion of the concept of command responsibility to such situations would also consequently enable that in concrete situations an "attack" by such forms of artificial intelligence is treated as an attack in relation to which, under certain conditions, it is possible/permitted and necessary defense. Then the necessary defense would be possible not only with regard to actions against artificial intelligence under the control of a person, when it is a mere means of committing a criminal act of a concrete person who is an attacker (which is even now possible in the context of the current rules of criminal law), but a necessary defense (now only in the de lege ferenda domain) would also be possible against the very forms of artificial intelligence, which act as completely autonomous/independent and "self-thinking"/"self-determining attackers."

Keywords: Artificial Intelligence, Criminal Law, International Criminal Law Necessary Defense, Extreme Necessity

© 2026 by authors

Ovaj rad se objavljuje pod licencom Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Pregledni rad
DOI: 10.47152/Palic2026.4

PRAVO NA ODBRANU U PREDISTRAŽNOM POSTUPKU

Božidar BANOVIĆ*

Ovaj rad analizira teorijske i praktične aspekte prava na odbranu kao fundamentalnog stuba pravičnog suđenja, sa posebnim fokusom na predistražni postupak. U radu se polazi od međunarodnih standarda uspostavljenih Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i praksom Evropskog suda za ljudska prava, uz naglasak da se pravo na odbranu mora aktivirati od momenta „krivične optužbe" u materijalnom smislu, što često korespondira sa prvim radnjama u predistražnoj fazi. Rad detaljno ispituje zakonska rešenja u Republici Srbiji, uključujući analizu aktuelnog Zakonika o krivičnom postupku i predložene izmene u Nacrtu Zakona o izmenama i dopunama ZKP iz 2025. godine. Posebna pažnja posvećena je pravu na informisanost o prirodi i razlozima optužbe i pravu na pristup braniocu. U završnom delu, kritički se ukazuje na „sive zone" predistražnog postupka, kao što su neformalni razgovori sa građanima koji su faktički osumnjičeni, psihološki i drugi pritisci za odricanje od prava i manjkavosti u obrazloženju rešenja o zadržavanju, zaključujući da efikasnost odbrane u kasnijim fazama direktno zavisi od zaštite prava u najranijim fazama postupka.

* Doktor nauka, redovni profesor Fakulteta bezbednosti Univerziteta u Beogradu, https://orcid.org/0000-0001-9291-7091. E-mail: banovicb@fb.bg.ac.rs

Ključne reči: pravo na odbranu, predistražni postupak, pravično suđenje, branilac, osumnjičeni, Evropski sud za ljudska prava, Zakonik o krivičnom postupku

UVOD

Savremeni krivični postupak odlikuje se, između ostalog, jasnim i preciznim razdvajanjem osnovnih procesnih funkcija i njihovih nosilaca, odnosno subjekata. Funkcija odbrane u krivičnom postupku rezervisana je za okrivljenog, odnosno subjekta protiv koga se krivični postupak pokreće i vodi zbog postojanja određenog stepena sumnje da je izvršio krivično delo. Odbrana se može definisati kao procesna aktivnost koja je usmerena na pobijanje optužbe u celini ili delimično, utvrđivanje činjenica u korist okrivljenog, kao i na primenu onih pravnih propisa koji su za njega najpovoljniji (Grubač, 2006, str. 100; Krapac, 2003, str. 160). Kao procesna funkcija odbrana obezbeđuje poštovanje prava okrivljenog i istovremeno garantuje pravilnost presuđenja (Grubač, 1977, str. 140). Pravo na odbranu u krivičnom postupku jedno je od fundamentalnih ljudskih prava, garantovanih svim relevantnim međunarodnim pravnim dokumentima o ljudskim pravima, a u značajnom broju država, kao i u Srbiji, ima i karakter ustavnog prava (čl. 33 Ustava Republike Srbije). Pravo na odbranu predstavlja civilizacijsku tekovinu koja razdvaja demokratski krivični postupak od inkvizitorskog progona. Suština ovog prava manifestuje se u mogućnosti okrivljenog da se efikasno i delotvorno suprotstavi tvrdnjama organa gonjenja. Pravo na odbranu predstavlja jedan od najvažnijih stubova pravičnog suđenja i osnovni procesni instrument zaštite okrivljenog. Ono podrazumeva korpus prava koja su okrivljenom garantovana kako bi mogao da utiče na utvrđivanje činjenica i primenu zakona u svoju korist.

Pravo na odbranu nije samo interes pojedinca, već i javni interes. Bez adekvatne odbrane, krivični postupak gubi svoj legitimitet, a sudska odluka postaje podložna sumnji u pogledu pravičnosti. Koliko god je odbrana ustanovljena u interesu okrivljenika i neophodan uslov za zaštitu njegovih prava i interesa, ona ima veliki društveni značaj i svoje apsolutno društveno opravdanje, jer otklanja iz postupka sve ono što bi moglo da šteti interesu samog okrivljenika i interesu društvene zajednice (Grubač, 1979, str. 140). Drugim rečima, odsustvo stvarne i efektivne odbrane vodi bitnoj povredi odredaba krivičnog postupka (Škulić, 2023, str. 158).

Pravo na odbranu danas predstavlja međunarodni standard, kao deo šireg koncepta prava na pravično suđenje,[1] odnosno skupa prava garantovanih čl. 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLjP) (Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, 2003). Ovo pravo smatra se najvažnijim pravom, koje obezbeđuje nesmetano funkcionisanje pravosudnog sistema i omogućava da sva druga prava zajemčena EKLjP, dobiju punu primenu, a bez koga ostala prava ostaju samo mrtvo slovo na papiru (Teleki, 2021, str. 93).[2]

PREDISTRAŽNI POSTUPAK (PIP)

Kako bi se odredio momenat aktiviranja garantovanih prava odbrane, način i postupak njihove realizacije, neophodno je odrediti pojam, subjekte, sadržinu i momenat pokretanja PIP.

U pogledu pojma PIP, Zakonik o krivičnom postupku (ZKP), pod pojmom „postupak" obuhvata PIP i krivični postupak (čl. 2 st. 1 tač. 14 ZKP), iz čega proizilazi da PIP jeste vrsta postupka, ali da ne spada u strukturu krivičnog postupka.[3] Polazeći od subjekata i radnji koje se preduzimaju u PIP, može se reći da PIP predstavlja zakonom predviđenu i naučno prihvatljivu delatnost određenih subjekata koja se preduzima radi rasvetljenja krivičnog događaja do stepena sumnje potrebnog za pokretanje krivičnog postupka i na taj način omogućava donošenje adekvatne odluke o njegovom pokretanju i vođenju (Bejatović, 2016, str. 373; Đurđić, 2017, str. 20).

---

[1] „Iako ovo pravo, u stvari, sadrži niz prava i garancija, njegova sadržina može se svesti na to da utvrđivanju krivične odgovornosti mora prethoditi javna rasprava, u razumnom roku i pred nezavisnim i nepristrasnim sudom obrazovanim na osnovu zakona, uz tretiranje okrivljenog kao nevinog lica sve dok se pravnosnažnom odlukom suda ne dokaže suprotno. Sa druge strane, ovo pravo znači obavezu države da svakom pojedincu obezbedi pristup sudu i zakonit i pravičan tretman pred sudom, bez obzira na to protiv koga se vodi postupak i koliko je teško krivično delo koje je predmet postupka" (Banović, Bejatović, 2019, str. 145-146).

[2] Ovakav stav može se opravdati i time što je u više od 40 procenata presuda ESLjP između 1959. i 2016. godine utvrđeno kršenje člana 6. EKLjP, što je ubedljivo najveća grupa povreda ako se analizira po članovima Konvencije (Weinged, 2019, str. 166).

[3] Nacrtom Zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku iz 2025. godine (Nacrt ZKP) (čl. 2 st. 1 tač. 12) postupak je definisan kao pretkrivični i krivični postupak, odnosno reč predistražni je zamenjen rečju pretkrivični. „Uvođenje termina pretkrivični umesto PIP u potpunosti odgovara prirodi ovog neformalnog postupka koji prethodi krivičnom postupku, koji je po svojoj pravnoj prirodi upravno-kriminalistički i koji prethodi svakoj formi krivičnog postupka." - Obrazloženje Nacrta ZKP (2025).

ZKP ne sadrži izričitu odredbu o početku PIP, ali analizom odredaba koje regulišu procesni trenutak početka istrage može se zaključiti da PIP počinje preduzimanjem prve radnje kojom se stiče osnov sumnje da je učinjeno krivično delo. To je, po pravilu, neka od operativno-taktičkih radnji policije (Ilić, Banović, 2013, str. 106).

Predmet PIP je prikupljanje podataka. Po pravilu, u PIP prikupljaju se podaci, a u krivičnom postupku izvode dokazi, kako bi se podaci utvrdili kao činjenice u postupku. Drugim rečima, aktivnosti u PIP, prvenstveno, služe otkrivanju izvora saznanja o činjenicama, a ne utvrđivanju činjenica, odnosno u PIP ništa se ne dokazuje, nego se otkriva i priprema materijal za dokazivanje (Grubač, 2011, str. 490). Važnost razlikovanja radnji u PIP i dokaznih radnji značajna je zbog toga što među njima postoji stvarna (fizička) podudarnost ili sličnost strukture (Pavišić, 2011, str. 432). Međutim, iako se PIP često posmatra kao faza „prikupljanja podataka", realnost je da se u njoj formira fundament buduće optužnice, te zbog toga svaka povreda prava u ranim fazama ima „domino efekat" na celokupan tok postupka, čineći odbranu u kasnijim fazama postupka često jalovom i neefikasnom (Ashworth, Redmayne, 2010).

Zadatak PIP je da se pronađe učinilac krivičnog dela, da se spreči sakrivanje ili bekstvo učinioca ili saučesnika, da se otkriju i obezbede tragovi krivičnog dela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, kao i da se prikupe sva obaveštenja koja bi mogla biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka (Banović, 2020, str. 9).

U PIP može učestvovati veći broj *subjekata* u različitim svojstvima i sa različitim fondom prava i dužnosti. Međutim, javni tužilac i policija su jedini subjekti bez kojih nema PIP. Predistražnim postupkom rukovodi javni tužilac (čl. 285. st. 1. ZKP), a pod rukovođenjem se podrazumeva skup radnji koje javni tužilac preduzima usmeravajući aktivnosti različitih državnih organa koji mogu biti angažovani na poslovima otkrivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca (Ilić *i sar.,* 2012, str. 608).

Radnje koje se preduzimaju u PIP, po pravilu, nisu procesne radnje i ne preduzimaju se po pravilima krivičnog postpka. Stroga forma, koja karakteriše procesne radnje, ovde se ne zahteva. Radi se o neformalnim radnjama (potražne, operativno-taktičke radnje), koje se preduzimaju na osnovu odredbi drugih zakona, pre svega, Zakona o policiji i podzakonskih akata, a po pravilima kriminalistike (Ilić, Banović, 2013, str. 106). Zbog toga se PIP označava kao pripremna, latentna, faza ili postupak u nepravom,

širem smislu, odnosno kriminalističko istraživanje i slično (Pavišić, 2011, str. 432).

Međutim, treba imati u vidu da se pojedinim od ovih radnji mogu neposredno stvoriti uslovi za preduzimanje dokaznih radnji, a neke su po sadržaju vrlo slične dokaznim radnjama, pa je u praksi ponekad teško razgraničiti kada prestaje neformalno postupanje a počinje dokazna radnja (Ilić, Banović, 2013. str. 108). Rezultati ovih radnji dokumentuju se službenim beleškama i izveštajima, koji se u kasnijem toku postupka izdvajaju iz spisa premeta i ne mogu se koristiti u postupku, niti se na njima može zasnivati presuda, što znači da nemaju dokaznu snagu. Samo izuzetno, u PIP preduzimaju se dokazne radnje, i to kada postoji opasnost od odlaganja, ali one se tada preduzimaju po pravilima njihovog preduzimanja u istrazi, pa se i njihovi rezultati mogu koristiti kao dokaz u kasnijim fazama postupka. Ovakav karakter radnji PIP nikako ne znači proizvoljno i arbitrarno postupanje, a još manje urgožavanje, odnosno povređivanje osnovnih ljudskih prava. Svi subjekti koji preduzimaju radnje u PIP, dužni su da postupaju profesionalno, poštujući načelo zakonitosti i pravila svoje struke (Banović, 2020, str. 14). Dužnost ovih subjekata je i da, u skladu sa pozitivnim obavezama svake države potpisnice EKLjP, obezbede i omoguće ostvarivanje garantovanih prava odbrane osumnjičenog.

STANDARDI OSTVARIVANJA PRAVA NA ODBRANU U PREDISTRAŽNOM POSTUPKU

Garancije prava na pravično suđenje iz čl. 6 EKLjP, pa time i korpus minimalnih prava na odbranu (čl. 6. st. 3 EKLjP),[4] primenjuju se prilikom odlučivanja o „krivičnoj optužbi“, odnosno zajemčene su licu „optuženom za krivično delo“. Pojam „krivična optužba” ima autonomno značenje, koje je razvijeno kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava (ESLjP) (vid. više Trechsel, 2005, str. 16-46; Schabas, 2015, str. 276-277), odnosno ESLjP je

[4] Korpus minimalnih prava na odbranu „optuženog za krivično delo”, definisan čl. 6. st. 3 EKLjP, sadrži sledeća prava: da u najkraćem mogućem roku, podrobno i na jeziku koji razume, bude obavešten o prirodi i razlozima za optužbu protiv njega; da ima dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane; da se brani lično ili putem branioca koga sam izabere ili, ako nema dovoljno sredstava da plati za pravnu pomoć, da ovu pomoć dobije besplatno kada interesi pravde to zahtevaju; da ispituje svedoke protiv sebe ili da postigne da se oni ispitaju i da se obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka u njegovu korist pod istim uslovima koji važe za one koji svedoče protiv njega; da dobije besplatnu pomoć prevodioca ako ne razume ili ne govori jezik koji se upotrebljava na sudu.

dao prednost „materijalnom“, umesto „formalnom“ pojmu optužbe (European Court of Human Rights, 2022, str. 9). Za potrebe ovog rada rada od izuzetnog značaja je momenat od koga se aktiviraju pomenuta prava, a ESLjP smatra da „krivična optužba” postoji od trenutka kada nadležni organ zvanično obavesti lice o sumnji da je učinio krivično delo, ili od trenutka kada je njegova situacija značajno pogođena aktivnostima koje su preduzele vlasti, zbog postojanja odgovarajuće sumnje protiv njega.[5] Prema tome, iako se prema tekstu čl. 6 EKLjP skup prava na pravično suđenje, pa time i prava na odbranu, garantuju u postupku „pred sudom“, nema prepreke da se pomenuta prava primenjuju i na pretpretresne faze postupka,[6] odnosno od trenutka „zvaničnog saopštenja o sumnji“, pa i na PIP,[7] kako je on definisan u krivičnoprocesnom zakonodavstvu Srbije. To potvrđuje i stav ESLjP u presudi *Berliński v. Poland*,[8] na koju se ukazuje i u literaturi (Schabas, 2015, str. 307). Shodno tome, pomenuta minimalna prava pripadaju i osumnjičenom u PIP. S obzirom na temu ovog rada, u daljem tekstu koristićemo termin „osumnjičeni“ za lice, koje se, prema tektu EKLjP, naziva „optuženim za krivično delo“, kome se priznaju pomenuta minimalna prava odbrane.

Pri tome, ESLjP tretira pomenuta prava kao posebne aspekte prava na pravično suđenje i razmatra eventualne povrede ovih prava u kontekstu povrede opšteg prava na pravično suđenje iz čl. 6. st. 1 EKLjP.[9] Drugim rečima, ova prava nisu sama sebi cilj, a njihova uloga i

[5] *Deweer v. Belgium*, Application no. 6903/75, 27 February 1980, par. 42-46; *Ibrahim and others v. the United Kingdom*, Application no. 50541/08, par. 249; *Vegotex International S.A. v. Belgium*, 3 November 2022, par. 150.

[6] *Imbrioscia v. Switzerland*, Application no. 13972/88, 24 November 1993, par. 36.

[7] „Sud je utvrdio da bi, kako bi ostvario svoje pravo na odbranu, optuženom trebalo normalno dozvoliti da ima efikasnu korist od pomoći advokata *od početnih faza postupka*, jer nacionalni zakoni mogu imati posledice za stav optuženog *u početnim fazama policijskog ispitivanja* koje su odlučujuće za izglede odbrane u bilo kom kasnijem krivičnom postupku. Sud je takođe priznao da se optuženi često nalazi u posebno ranjivom položaju u toj fazi postupka i da se u većini slučajeva to može pravilno nadoknaditi samo uz pomoć advokata, čiji je zadatak, između ostalog, da pomogne u osiguravanju da se poštuje pravo optuženog da ne inkriminiše samog sebe“ (*Dvorski v. Croatia*, Application no. 25703/11, 20 October 2015, par. 77).

[8] „Čl. 6 posebno st. 3, može biti relevantan pre nego što se slučaj pošalje na suđenje ako i ukoliko je verovatno da će pravičnost suđenja biti ozbiljno ugrožena početnim nepoštovanjem njegovih odredbi. Način na koji se st. 3 primenjuje tokom preliminarne istrage zavisi od posebnih karakteristika postupka i od okolnosti slučaja“ (*Berliński v. Poland*, Applications no. 27715/95 and 30209/96, 20 June 2002, par. 75).

[9] *Iglin v. Ukraine*, Application no. 39908/05, 13 May 1980, par. 64.

smisao je da omoguće da postupak u celini bude pravičan.[10] Osim toga, praksa ESPLj pokazuje da spisak pomenutih minimalnih prava predstavlja samo tipične situacije koje se javljaju u krivičnom postupku, te da je taj spisak neiscrpan i podložan dopuni kroz sudsku praksu.[11]

Pravo osumnjičenog da bude obavešten o prirodi i razlozima za „optužbu"

Obaveštenje o prirodi i razlozima za „optužbu" trebalo bi da bude dato u najkraćem roku, da bude podrobno i na jeziku koji osumnjičeni razume. Ukoliko se ovo pravo poštuje, stvaraju se uslovi za ostvarivanje prava na dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane, pa se ova dva prava u sudskoj praksi ESLjP često zajedno razmatraju.[12] Jasno je da je sadržina ovog prava takva da su pojedini njegovi elementi primenjivi tek u kasnijim fazama krivičnog postupka, te da u PIP potpuna primena ovog prava nije moguća. Međutim, prateći sudsku praksu ESLjP i tumačenje sintagme „pridoda i razlozi za optužbu", svakako je nepohodno osumnjičenom saopštiti činjenice na kojima se zasnivaju osnovi sumnje i eventualnu pravnu kvalifikaciju krivičnog dela. Realizaciju ovog prava ZKP predviđa, prvenstveno, kroz opštu odredbu po kojoj je organ postupka dužan da pouči okrivljenog ili drugog učesnika u postupku o pravima koja mu pripadaju, te na posledice propuštanja neke radnje ili nekorišćenja svojih prava (čl. 8). Sledeća opšta odredba odnosi se na pravo učesnika u postupku na korišćenje svog jezika i pisma u postupku, te o pravu na besplatno prevođenje onoga što oni ili drugi iznose, kao i isprava i drugog pisanog dokaznog materijala (čl. 11).[13]

Konkretizaciju ovog prava ZKP vrši kroz odredbe o saslušanju osumnjičenog (čl. 289) po kojima, policija može prikupljati obaveštenja i od lica protiv koga postoje osnovi sumnje da je učinilac krivičng dela, ali ga u tom slučaju sme pozivati isključivo u svojstvu osumnjičenog, a u pozivu se

[10] *Correia de Matos v. Portugal*, Application no. 56402/12, 4 April 2018, par. 120.
[11] *Artico v. Italy*, Application no. 6694/74, par. 32.
[12] *Block v. Hungary,* Application no. 56282/0, 25 January 2011, par. 21.
[13] Članom 6. Nacrta ZKP dodati su novi članovi i to 11a i 11b koji se odnose na prevođenje i tumačenje i prevođenje pismena, zapisnika, odluka i drugog materijala. Detaljno regulisanje prava na prevođenje usledilo je u cilju potpunog usklađivanja postojećih normi ZKP sa Direktivom 2010/64/EU o pravu na tumačenje i prevođenje u krivičnom postupku (Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings).

mora upozoriti da ima pravo na branioca. Ako u toku prikupljanja obaveštenja od lica koje je pozvano u svojstvu garđanina oceni da taj građanin može biti smatran osumnjičenim, policija je dužna je da ga odmah, a svakako pre saslušanja, pouči o pravima iz čl. 68. st 1 tač. 1 i 2 koja pripadaju okrivljenom, odnosno da ga podrobno i na jeziku koji razume obavesti o delu koje mu se stavlja na teret, kao i da sve što izjavi može da bude korišćeno kao dokaz u postupku, te da ne mora ništa ne izjavi, da može uskrati odgovor na pojedino pitanje, slobodno iznese svoju odbranu, prizna ili ne prizna krivicu.[14] Ovim se osumnjičenom omogućava da blagovremeno uzme branioca i isplanira, kako svoju odbranu, tako i dalje procesne korake (Ilić *i sar.,* 2012, str. 620). Sa druge strane, na ovaj način sprečava se kalkulisanje policije u pogledu statusa osumnjičenog, odnosno onemogućava pozivanje lica za koje postoje osnovi sumnje da je učinilac krivičnog dela prvo u svojstvu građanina, a zatim naknadno proglašavanje tog lica osumnjičenim, što nije redak slučaj u praksi. Policija na ovaj način dobija na vremenu, s obzirom na kratke rokove predviđene za postupanje sa osumnjičenim, ali su prava osumnjičenog, pre svega pravo na odbranu, bila ograničena ili ugrožena, jer je kasnije nego što bi trebalo bio obavešten o svom statusu u postupku (Ilić, Banović, 2013, str. 112-113). Na sličnu praksu policija u pojedinim evropskim državama ukazuje se i u inostranoj literaturi (Cape *i sar.,* 2010, str. 584). Policija je dužna da, bez odlaganja, obavesti javnog tužioca o svom postupanju, čime se naglašava da se javni tužilac mora obavestiti pre saslušanja, a nikako u toku ili nakon saslušanja. Javni tužilac može obaviti saslušanje osumnjičenog, prisustvovati saslušanju ili saslušanje poveriti policiji. U praksi se najčešće događa da tužilac poveri policiji saslušanje osumnjičenog, što je verovatno pre svega rezultat nedovoljnih ljudskih i materijalnih resursa tužilaštva, a s obzirom da prisustvo tužioca nije obavezno, povećava se rizik da osumnjičeni prethodno ne dobije zakonom propisana obaveštenja ili da dobijena obaveštenja ne razume i shodno tome ne koristi prava odbrane ili odustane od njih.

Za policijsko hapšenje (čl. 291) ZKP propisuje posebnu vrstu pouke o pravima koju policija mora saopštiti uhapšenom licu. Analogno obaveštenju

[14] Nacrtom Zakona o izmenama i dopunama ZKP znatno je proširena lista prava koja pripadaju okrivljenom, pa kada je u pitanju osumnjičeni, pomenuta pouka proširena je i poukom o pravu da se služi jezikom i pismom koje razume, odnosno da ima pravo na prevođenje i tumačenje u skladu sa odredbama ZKP. (čl. 27 Nacrta ZKP). Osim toga, predviđeno je i da se obaveštenje, odnosno pouka o pravima, preda okrivljenom (osumnjičenom) i u pisanom obliku.

o „prirodi i razlozima optužbe" koje se daje osumnjičenom pre prvog saslušanja, ova pouka o pravima mora se dati odmah po hapšenju, na jeziku koji uhapšeni razume i mora sadržati, pre svega razloge hapšenja, a zatim i pouku o ostalim pravima (prava okrivljenog iz čl. 68. st. 1 tač. 2-4 i tač. 6, kao i prava uhapšenog iz čl. 69).[15] Slična situacija postoji i kod tzv. „građanskog hapšenja", jer i u toj situaciji uhapšeno lice se mora odmah predati javnom tužiocu ili policiji, koji su onda dužni da uhapšenom licu daju prethodno navedeno obaveštenje i pouku o pravima. S obzirom da uhapšeno lice može saslušati isključivo javni tužilac, ZKP je propisao dužnost javnog tužioca da obaveštenje o razlozima hapšenja i pouku o pravima, pre saslušanja, saopšti uhapšenom.

Ovde bi trebalo spomenuti i zadržavanje osumnjičenog (vid. više Ćorović, Ćorović, 2025), kao poseban oblik lišenja slobode bez odluke suda (čl. 2. st. 1 tač. 23 i čl. 294 ZKP). Naime, javni tužilac ili, po njegovom odobrenju, policija odmah, a najkasnije u roku od dva časa od kada je osumnjičenom saopšteno da je zadržan, donosi i uručuje rešenje o zadržavanju U rešenju moraju biti navedeni delo za koje se osumnjičeni tereti, osnovi sumnje, dan i čas lišenja slobode ili odazivanja pozivu, kao i vreme početka zadržavanja (čl. 294 st. 2 ZKP). Dakle, i ovo rešenje mora sadržati obaveštenje o delu za koji se osumnjičeni tereti i osnovima sumnje, drugim rečima o „prirodi i razlozima za optužbu". Međutim, istraživanje koje je sprovela Advokatska komora Vojvodine, u kome je učestvovalo 324 advokata, pokazuje da „3/4 advokata ističe da više od 90% rešenja o zadržavanju, prema njihovom dosadašnjem iskustvu, ne sadrži suštinsko obrazloženje o razlozima određivanja zadržavanja" (2021, str. 14).[16]

[15] Za razliku od aktuelnog ZKP, po kome se obaveštenje (pouka) o razlogu hapšenja i ostalim pravima daje odmah po hapšenju, Nacrtom ZKP predviđeno je da se pomenuto obaveštenje uhapšenom daje „u trenutku hapšenja". Osim toga, predviđeno je i da se, prilikom hapšenja, pouka o pravima predaje uhapšenom i u pisanom obliku, da je uhapšeni može da zadrži za vreme trajanja lišenja slobode, te da ako uhapšeni ne razume jezik postupka, obavestiće se o pravima na jeziku koji razume bez nepotrebnog odlaganja. (čl. 28 Nacrta ZKP).

[16] U pomenutom istraživanju, kao razlog za ovakvo stanje u praksi navodi se da „vrlo često rešenje o zadržavanju uopšte ne donosi samo tužilaštvo, već da to čini policija po odobrenju tužilaštva. Glavna posledica toga je da policijski službenici, koji uglavnom ne poseduju adekvatna znanja za sačinjavanje takvog akta, rešenje sačinjavaju po principu formulara, tako što popunjavaju opšti „model" tog akta, koji se nalazi u njihovom računaru, ličnim podacima zadržanog, potom daju kratak opis dela, pobroje dokaze i navedu da iz tako pobrojanih dokaza proizilazi i sumnja i osnovanost zadržavanja, pri čemu tako popunjen „formular" uopšte nema adekvatno obrazloženje. Mada nije sasvim sigurno iz kojih razloga se tako postupa u praksi, čini se da je razumno pretpostaviti da su i sami tužioci, kao i policijski

Osim toga, propisano je da u ovom slučaju osumnjičeni ima prava uhapšenog lica, te shodno tome mora biti poučen o pomenutim pravima. Pravilnik o policijskim ovlašćenjima (PPO) propisuje širok spektar prava, a prvenstveno pravo da bude obavešteno o razlozima zadržavanja, o kojima zadržano lice mora biti obavešteno od strane policijskog službenika, usmeno i uručivanjem pisanog obaveštenja na maternjem ili jeziku koji razume (čl. 29. st. 1 PPO, 2022).

Pravo osumnjičenog da se brani lično ili putem izabranog branioca

Među minimalnim pravima odbrane, predviđene EKLjP (čl. 6. st.3 (c)) i Ustavom (čl. 33, st. 2 i 3), svakako centralno mesto zauzima pravo „optuženog za krivično delo" (osumnjičenog) da se brani sam i (ili) putem branioca koga sam izabere.[17] Ovo pravo predstavlja jedno od najvažnijih elemenata pravičnog postupka, jer igra značajnu ulogu u širenju kulture ljudskih prava, sprovođenju vladavine prava i izbegavanju sudskih zabluda (Almusawi, 2023, str. 581).

Ovde se nećemo detaljnije bavit prvim aspektom ovog prava, odnosno pravom osumnjičenog da se sam brani, ali svakako bi trebalo imati u vidu rizike i posledice odricanja osumnjičenog od prava na branioca, pogotovo ukoliko je to učinjeno pod uticajem ili pritiskom organa postupka, kao i situacije u kojima organ postupka može osumnjičenom da nametne branioca, protivno njegovoj volji (vid. više Trechsel, 2005, str. 263-266). U

službenici koji postupaju po njihovoj naredbi, uočili da u odnosu na takve akte izostaje stvarna sudska kontrola i sudska sankcija (u vidu usvajanja žalbe), pa stoga nemaju ni potrebu ni motiv da rešenja zaista i obrazlože" (2021, str. 13). Nacrt ZKP predviđa unapređenje u ovom smislu jer se prelaže uvođenje novog elementa rešenja o zadržavanju - i to obrazloženje okolnosti iz kojih proizlaze osnovi sumnje.

[17] O značaju ovog prava govori i donošenje dve direktive Evropske unije (EU): Direktiva o pravnoj pomoći za osumnjičene i okrivljene u krivičnom postupku i za tražena lica u postupku na osnovu evropskog naloga za hapšenje (2016) i Direktivom o pristupu braniocu u krivičnom postupku i u postupku na osnovu evropskog naloga za hapšenje i o pravu na obaveštavanje trećeg lica u slučaju lišenja slobode i na komunikaciju s trećim licima i konzularnim predstavništvima (2013). U literaturi se kao osnovni razlog donošenja ovih direktiva navodi sledeće: „Premda su sve članice EU-a ujedno i članice Vijeća Europe te stranke EKLjP, konvencijski mehanizam zaštite temeljnih ljudskih prava osumnjičenika i okrivljenika ne ostvaruje željene harmonizacijske uninke, ponajprije zbog toga sto države imaju veliku slobodu u odlučivanju na koji će način konvencijske standarde ugraditi u svoje pravne sustave" (Ivičević, Burić, Bonačić, 2016, str. 14). Na usklađivanje sa ovim direktivama poziva se i u obrazloženju izmena koje se tiču prava okrivljenog i uhapšenog lica u Nacrtu ZKP (2025).

svakom slučaju, prema praksi ESLjP smatra se da izbor okrivljenog da se sam brani neće uticati na pravičnost postupka i neće biti u suprotnosti sa čl. 6 EKLjP, osim ako interesi pravde ne nalažu drugačije.[18] Odluka o tome da li će se braniti sam, ili uz pomoć branioca, zavisi od važećeg prava i sudske prakse u nacionalnom pravu. U slučaju da osumnjičeni izabere da se brani sam, i dalje je dužan da pokaže marljivost u svojoj odbrani.[19] ZKP ne ovlašćuju organe postupka da osumnjičenom, suprotno njegovoj volji, nametnu branioca, osim kada su u pitanju slučajevi obavezne odbrane, ali i u tim situacijama uzima se u obzir volja osumnjičenog da se brani sam, jer su ovlašćenja branioca znatno sužena (čl. 72 st. 2 ZKP). Međutim, Nacrt ZKP (2025) predviđa potpuno brisanje ove odredbe, uz obrazloženje da „takvo rešenje odgovara ostvarivanju svrhe obavezne odbrane i zaštite svih prava okrivljenog u postupku, a osim toga, okrivljeni može da se odrekne samo svojih prava u postupku, ali ne i obaveza u smislu slučajeva obavezne odbrane".

Bez obzira na jezičke razlike koje postoje između engleskog i francuskog teksta EKLjP, Trechsel navodi da se u čl. 6. st. 3(c) EKLjP radi o kumulativnim, a ne alternativnim pravima, pozivajući se na presudu *Pakelli v. Germany*.[20] Isti autor ističe da, iako se u teoriji razlikuju materijalni i formalni aspekt prava na odbranu, u praksi je glavni fokus ove garancije na formalnom aspektu, odnosno pravu na profesionalnu pomoć i usluge branioca (Trechsel, 2005, str. 244). Pri tome, ovaj autor izdvaja posebne aspekte prava na stručnu pomoć branioca: tehnički, psihološki, humanitarni i strukturni (vid. više Trechsel, 2005, str. 244-247), uz posebno isticanje tehničkog aspekta, kroz koji se uloga branioca ispoljava najdirektnije. Branilac pruža optuženom tehničke veštine neophodne za korišćenje prava koja mu garantuju procesni zakoni, ustav ili međunarodno pravo. Naime, propust da se reaguje blagovremeno može dovesti do trajnog gubitka nekog prava, a pogrešna odluka može naneti nepopravljivu štetu, s obzirom laik, po pravilu, nije u stanju da proceni posledice takvih odluka. Ta situacija je dodatno otežana činjenicom da je okrivljeni okružen stručnjacima, od policije i istražitelja, preko tužioca, pa sve do sudije. Čak i u sistemima kontinentalne Evrope, gde zakon nalaže tužiocu da pazi i na prava odbrane, praksa pokazuje da je stručna pomoć branioca sve samo ne suvišna. Braniočevo znanje je

[18] *Galstyan v. Armenia*, Application no. 26986/03, 15 November 207, par. 91.
[19] *Melin v. France*, Application no. 12914/87, 22 June 1993, par. 25.
[20] *Pakelli v. Germany*, Application no. 8398/78, 25 April 1983, par. 31.

neophodno da bi se utvrdilo da li se prema optuženom postupa ispravno i da li se poštuju pravila postupka. Ukratko, svrha je pružiti okrivljenom najbolju šansu za postizanje najpovoljnijeg ishoda postupka (Trechsel, 2005, str. 245). Branilac svojim sudelovanjem u postupku donosi poznavanje prava, sposobnost primene prava u datum situacijama, analitičke veštine i moć argumentacije (Nsereko, 2001, str. 488).

Jedno od osnovnih pitanja koje se postavlja u kontekstu teme ovog rada jeste od kog procesnog momenta osumnjičeni ima pravo na pristup braniocu i njegovu stručnu pomoć. U literaturi se navodi da je pravo na branioca vremenom doživelo transformaciju, kako u pogledu najranijeg procesnog trenutka od koga okrivljeni može imati pristup braniocu, tako i u pogledu obima i sadržine pravne pomoći u pojedinim stadijumima postupka.[21] Sa druge strane, kao što je već navedeno u ovom radu, praksa ESLjP na stanovištu je da ovo pravo važi tokom čitavog trajanja postupka, odnosno da se može primenjivati i pre početka suđenja, ako i u meri u kojoj je verovatno da će pravičnost suđenja biti narušena nepoštovanjem ovih odredaba,[22] posebno ukoliko propisi predviđaju da izjave ili ponašanje okrivljenog tokom najranijih stadijuma mogu imati posledice na njegovu odbranu tokom kasnijih faza postupka. Kao ključnu presudu ESLjP u ovom smislu većina autora navodi presudu u slučaju *Salduz v Turkey* iz 2008. godine, kojom je uspostavljen standard u pogledu momenta aktiviranja prava na branioca i eventualnih ograničenja ovog prava od strane organa postupka.[23] Ovi standardi dalje su razvijeni kroz presude *Ibrahim and others v. the United Kingdom*[24] i *Beuze v. Belgium*.[25]

---

[21] Krapac tako navodi da u prvo vreme nije bilo jasno da li okrivljeni uopšte ima pravo na branioca u prethodnom postupku, posebno može li branilac prisustvovati policijkom ispitivanju, te da se u većini država kontinentalne pravne tradicije ranije izostavljalo izričito priznavanje ovog prava tokom policijskog postupanja (vid. više Krapac, 2010, str. 25).

[22] *Öcalan v. Turkey*, Application no. 46221/99, 12 May 2005, par. 131.

[23] S obzirom na celokupan izneti kontekst, Sud nalazi da član 6 stav 1, kako bi pravo na pravično suđenje bilo u dovoljnoj meri "praktično i delotvorno" nalaže da, po pravilu, pristup braniocu treba da bude obezbeđen *od trenutka prvog ispitivanja osumnjičenog u policiji*, sem ukoliko se u svetlosti konkretnih okolnosti svakog pojedinačnog slučaja ne dokaže da postoje imperativni razlozi da se to pravo ograniči. Čak i tamo gde imperativni razlozi mogu izuzetno opravdati uskraćivanje mogućnosti pristupa braniocu, to *ograničenje* - bez obzira na to čime je ono opravdano - *ne sme naneti neopravdanu štetu pravima optuženog po osnovu člana 6*. *Pravo na odbranu je, u načelu, nenadoknadivo narušeno onda kada se za formiranje optužnice koriste inkriminišući iskazi dati prilikom policijskog ispitivanja bez prisustva advokata* (*Salduz v Turkey*, Application no. 36391/02, 27 November 2008, par. 55).

[24] Hitan pristup advokatu predstavlja važnu protivtežu ranjivosti osumnjičenih u policijskom pritvoru, pruža fundamentalnu zaštitu od prinude i lošeg postupanja policije prema

Međutim, pojedini autori u poslednje vreme iznose vrlo argumentovanu kritiku aktuelne prakse ESLjP, koja se kreće u pravcu slabljenja i relativizacije garancija prava na pravično suđenje, a posebno prava odbrane (vid. više Goss, 2023).

I u literaturi se naglašava na značaj priznavanja prava na branioca od najranijih faza postupka, a posebno u kontekstu zaštite prava osumnjičenog na ćutanje, kao i sprečavanja samooptuživanja i odricanja od prava na branioca (Almusawi, 2023, str. 582-583; Cape, 2019, str. 189-208).

Osim u slučajevima obavezne odbrane, odredbe ZKP ne određuju procesni momenat sticanja prava na branioca. Na osnovu odredbi o pravima okrivljenog, uhapšenog i zadržanog lica, očigledno je da se ovo pravo faktički priznaje od početka PIP, osnosno od momenta hapšenja ili od momenta kada je lice osumnjičeno, što je u skladu sa stavovima ESLjP da radnje koje se preduzimaju u najranijim fazama postupka mogu imati posledice na delotvornost odbrane u kasnijim stadijumima.

Zbog ograničenog obima ovog rada nećemo detaljnije analizirati odredbe aktuelnog ZKP vezane za ovaj segment prava na odbranu, ali je potrebno naglasiti da se Nacrtom ZKP prava okrivljenog (osumnjičenog) i uhapšenog lica proširuju i kad je u pitanju pravo na branioca. Okrivljeni (osumnjičeni), pored prava se brani uz stručnu pomoć branioca i da njegovom saslušanju prisustvuje branilac, što mu garantuje aktuelni ZKP, prema Nacrtu ZKP ima pravo da mu na lični zahtev sud postavi branioca po službenoj dužnosti na teret budžetskih sredstava, ako prema svom imovinskom stanju okrivljeni ne može da snosi troškove za rad branioca, te pravo da slobodno, nesmetano i poverljivo komunicira s braniocem. Kada su u pitanju prava uhapšenih, predlaže se proširenje sadržine obaveštenja koja se daje uhapšenom u trenutku hapšenja, što između ostalog, obuhvata i obaveštenje da ima pravo da bude saslušan u prisustvu branioca. Osim toga predlaže se i pravo uhapšenog na komunikaciju sa sa diplomatsko-konzularnim predstavnikom države čiji je državljanin, odnosno predstavnikom ovlašćene međunarodne organizacije javnopravnog karaktera, ako je u pitanju izbeglica ili lice bez državljanstva, koji može da poseti uhapšeno lice i da mu pomogne u izboru branioca.

---

osumnjičenima, i doprinosi sprečavanju sudskih zabluda i ostvarivanju ciljeva člana 6, naročito jednakosti oružja između istražnih ili tužilačkih organa i optuženog (*Ibrahim and others v. the United Kingdom*, Application no. 50541/08, 13 September 2016, par. 255).

[25] *Beuze v. Belgium*, Application no. 71409/10, 9 November 2018.

UMESTO ZAKLJUČKA – „SIVE ZONE" PREDISTRAŽNOG POSTUPKA

Na kraju ovog rada, potrebno je ukazati na neke tzv. „sive zone" predistražnog postupka, u kojima se propisane garancije prava na odbranu, posebno prava na branioca, relativizuju, ograničavaju, a čak i delimično ili potpuno obesmišljavavaju.

Prethodno smo već ukazali na razloge nedelotvornosti žalbi na rešenje o zadržavanju. U situacijama kada se zadržavanje određuje uhapšenim licima često se manipuliše vremenom lišenja slobode. „Primećeno je da se u praksi dešavaju situacije u kojima se lica faktički lišavaju slobode, a da se o tome ne izdaje blagovremeno rešenje niti vodi adekvatna evidencija, već se umesto toga izveštaji o hapšenju i rešenja o zadržavanju izdaju nakon isteka zakonom propisanih rokova, dok se u tim aktima navodi da je lice lišeno slobode kasnije nego što je faktički lišeno slobode. Za ovakve situacije pripadnici MUP-a koriste različite eufemizme poput, „obezbeđenja lica", „dovoženja uz pratnju", pozivanja sa istovremenim nuđenjem" prevoza i slično. Postoji dakle disparitet između vremena od kog je lice faktički lišeno slobode i vremena koje se licu priznaje kao vreme za koje je bilo lišeno slobode. Opisana situacija posebno je zabrinjavajuća jer u tom vremenskom razmaku lica lišena slobode nemaju nikakva prava, niti imaju branioce koji bi se o njihovom pravu mogli starati. Uočeni vremenski interregnum policija neretko koristi za obavljanje „neformalnih" razgovora u kojima prikuplja obaveštenja od osumnjičenih. Ovaj period posebno je podoban za različite zloupotrebe na štetu lica lišenih slobode" (Advokatska komora Vojvodine, 2021, str. 20). Imajući u vidu da u najvećem broju slučajeva javni tužilac poverava policiji donošenje rešenja o zadržavanju, rizik za manipulaciju se uvećava.

Obaveštenje (pouka) o pravima često se u praksi relativizuje kao formalnost, kao dosadna birokratska obaveza, te je veliko pitanje u kojoj meri osumnjičeni razume ono što mu se saopštava. Čak i kada bi se uvelo pisano obaveštenje, koje se predlaže Nacrtom ZKP, veliko je pitanje kako će to obaveštenje izgledati i kako i kojoj meri će ga osumnjičeni razumeti. Pri tome, trebalo bi imati u vidu da pouku o pravima daju i policijski službenici koji tokom formalnog obrazovanja nisu imali programske sadržaje vezane za krivični postupak, pa se postavlja i pitanje njihove kompetentnosti da osumnjičenom protumače elemente pouke o pravima.

Uprkos tome što to ZKP izričito zabranjuje, u praksi policija često zloupotrebljava pozivanje lica u svojstvu građanina, radi prikupljanja

obaveštenja, iako se unapred zna da se radi o osumnjičenom licu. Tako se izbegava obaveštenje (pouka) o pravima, a posebno pravu na branioca i pravu da se brani ćutanjem, a umesto prikupljanja obaveštenja vrši neformalno saslušanje osumnjičenog, sa intencijom dobijanja priznanja ili barem informacija na osnovu kojih će se naknadno preduzeti pojedine dokazne radnje i obezbediti dokazi (tzv. plodovi otrovnog drveta). Drugi metod koji se često koristi je proglašavanje građanina, od koga se prikupljaju obaveštenja, osumnjičenim pri kraju roka od 4 časa, predviđenog za prikupljanje obaveštenja, čime se dobija na vremenu, a istovremeno osumnjičeni faktički ograničava ili onemogućava da realizuje pravo na branioca i da pripremi odbranu. Čak i kada zahteva angažovanje branioca, u kom slučaju saslušanje ne može početi do dolaska branioca, ostaje dovoljno vremena za neformalni razgovor sa osumnjičenim u kome se koriste različite metode ubeđivanja, pritiska, pa čak i zlostavljanja, u cilju dobijanja odgovarajuće izjave (priznanja) ili informacije koja posredno rezultira samooptuživanjem osumnjičenog.

U ovakvim situacijama često se sugeriše osumnjičenom da se odrekne prava na branioca, „jer će se tako sve brže završiti", ili da izabere branioca koji mu se predlaže ili nameće.[26] U praksi su zabeleženi i slučajevi nametanja branilaca po službenoj dužnosti (uprkos izričitoj zakonskoj odredbi o redosledu po kome se angažuju branioci po službenoj dužnosti). Odricanje osumnjičenog od prava trebalo bi da bude dobrovoljno i nedvosmisleno, bez ikakvog verbalnog ili fizičkog pritiska, zasnovano na razumevanju onoga što se odricanjem gubi.[27] Međutim, istraživanja pokazuju da se u stanju stresa, umora i straha u policijskoj stanici, značajan broj osumnjičenih brzopleto odrekne garantovanih prava, ne razmišljajući o krajnjem ishodu krivičnog postupka.

Tehnike poput „prećutnog navođenja na odricanje od prava" mogu navesti čak i nevine ljude da lažno priznaju izvršenje krivičnog dela, verujući da će im to u tom trenutku olakšati situaciju. Policija koristi i tehniku „psihološke izolacije" čiji su elementi: fizički prostor (mala prostorija, bez

[26] Zaobilaženje ili relativizovanje pouke o pravima, te pritisak i ubeđivanje osumnjičenog da se odrekne prava na branioca i prava na ćutanje beleže u mnogim državama, uz korišćenje različitih tehnika i metoda (vidi npr. Leo, 1996; Inbau *i sar.,* 2011).

[27] Nacrt ZKP u izmenjenom članu 289. koji se odnosi na saslušanje osumnjičenog predviđa novi stav 4, po kome će osumnjičenog koji se odazvao pozivu i osumnjičenog koji je prinudno doveden policija pre početka saslušanja poučiti o pravima i uveriće se da li je osumnjičeni pouku razumeo. Ako osumnjičeni izjavi da pouku nije razumeo, poučiće se o pravima na njemu razumljiv način.

prozora, fiksirane stolice), autoritet (policajac dominira prostorom) i pravni vakuum (period pre dolaska advokata koristi se za stvaranje utiska da je advokat „neprijatelj“ koji će sprečiti osumnjičenog da se „opere“ pred zakonom) (vid. više Kassin, 2008). Ovome bi trebalo dodati i slučajeve nedelotvorne pravne pomoći od strane pojedinih advokata angažovanih po službenoj dužnosti (Advokatska komora Vojvodine 2021, str. 22).

Uhapšeni, pre nego što bude saslušan, ima pravo na poverljiv razgovor sa braniocem, koji se nadzire samo gledanjem, a ne i slušanjem (čl. 69 st. 1 tač. 2 ZKP, 2021). Međutim, veliko je pitanje u kojoj meri organi postupka obezbeđuju adekvatne prostorne i ostale uslove da razgovor zaista bude poverljiv.[28] Osim toga, pošto zakonodavac nije odredio vreme trajanja ovog razgovora, često se u praksi događa da se zbog prekratkog trajanja ovo pravo uhapšenog i njegovog branioca obesmisli.[29]

Nabrojana, a i druga, protivzakonita postupanja i nepravilnosti dodatno dobijaju na značaju jer ih je jako teško, skoro nemoguće dokazati, posebno jer se obično dešavaju u okruženjima zatvorenim za oči javnosti. Ovome bi trebalo dodati i činjenicu da se u tzv. „osetljivim predmetima“ javnost isključuje i na glavnom pretresu, po različitim osnovama, a pre svega radi zaštite nacionalne bezbednosti ili privatnosti. Na taj način dokazi, neposredno ili posredno pribavljeni povredom prava osumnjičenih lica u početnim fazama postupka, opstaju do njegovog kraja, direktno utičući na ishod postupka.

[28] „U najvećem broju sudova, tužilaštava i policijskih uprava nema ili nema dovoljno prostorija u kojima bi zadržano lice moglo da obavi poverljiv razgovor sa braniocem, kao i poverljiv pregled sa lekarom. Vrlo često, zadržana lica i branioci svedeni su na situaciju u kojoj od dobre volje postupajućeg organa zavisi da li će im biti omogućena privatnost tako što će sva lica biti udaljena iz neke prostorije ili će se „privatnost“ obezbediti tako što će branilac i zadržano lice poverljiv razgovor obavljati u hodniku” (Advokatska komora Vojvodine 2021, str. 24). Na slične probleme ukazuje se i u Hrvatskoj (Ivičević Karas, Burić, Bonačić, 2016, str. 522, 533).

[29] U ZKP Hrvatske trajanje poverljivog razgovora ograničeno je na 30 minuta (čl. 108 st. 7, 2026).

LITERATURA

Almusawi, B. J. (2023) 'Early access to legal assitance within criminal proceedings in european jurisdictions: England & Wales as case study'. *Brazilian Journal of International Law*, *20*(2), 579-592. https://doi.org/10.5102/rdi.v20i2.9110

Ashworth, A. and Redmayne, M. (2010) *The criminal process*. Fourth Edition. New York: Oxford University Press.

Banović, B. (2020) *Krivično procesno pravo – posebni deo*. Beograd: Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu.

Banović, B. i Bejatović, S. (2019) *Krivično procesno pravo – opšti deo*. Beograd: Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu.

Bejatović, S. (2016) *Krivično procesno pravo*. Beograd: Službeni glasnik.

Cape, E. (2019) 'Defense Rights, Duties, Norms, and Practices in Common Law and Civil Law Jurisdictions', in: Brown, D. K., Turner, J. I. and Weisser, B. (eds.) *The Oxford handbook of criminal process*. New York: Oxford University Press, 189-206.

Cape, E. *i sar.,* (2010) *Effective Criminal Defence in Europe*. Antwerp – Oxford – Portland: Intersentia.

Ćorović, E. i Ćorović, A. (2025) 'Mera zadržavanja osumnjičenog u predistražnom postupku'. *Crimen 16*(1), 124-140. https://doi.org/10.5937/crimen2501124C

Đurđić, V. (2017) *Krivično procesno pravo – posebni deo*. Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.

Goss, R. (2023) 'The Disappearing 'Minimum Rights' of Article 6 ECHR: the Unfortunate Legacy of Ibrahim and Beuze'. *Human Rights Law Review*, *23*(4), 1-23. https://doi.org/10.1093/hrlr/ngad024

Grubač, M. (1979) 'Zaštita prava čoveka u jugoslovenskom krivičnom postupku'. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, *17*(1), 123-149.

Grubač, M. (2006) *Krivično procesno pravo - uvod i opšti deo*. 4. izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union i Službeni glasnik.

Grubač, M. (2011) 'Nove ustanove i nova rešenja Zakonika o krivičnom postupku Srbije'. *Pravni zapisi 2*(2), 467-514.

Ilić, P. G. i *sar*. (2012) *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*. Beograd: Službeni glasnik.

Ilić, P. G. i Banović, B. (2013) 'Policija i nova rešenja u Zakoniku o krivičnom postupku', u: Bejatović, S. (ur.) *Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu srbije i njihova praktična primena*. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Intermeks, 99-116.

Inbau, F.E. *i sar.* (2013) *Criminal Interrogation and Confessions*. Fifth Edition. Chicago: John E. Reid and Associates, Inc.

Ivičević Karas, E., Burić, Z. i Bonačić, M. (2016) 'Prava obrane u različitim stadijima hrvatskog kaznenog postupka: rezultati istraživanja prakse'. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, *23*(2), 509-545.

Ivičević Karas, E., Burić, Z. i Bonačić, M. (2016) 'Unapređenje procesnih prava osumnjičenika i okrivljenika u kaznenom postupku: pogled kroz prizmu europskih pravnih standarda'. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, *23*(1), 11-58.

Kassin, S.M. (2008) 'The Psychology of Confessions'. *Psychological Science in the Public Interest, 4*, 193-217. https://doi.org/10.1146/annurev.lawsocsci.4.110707.172410

Krapac, D. (2003) *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: institucije*. 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Narodne novine.

Krapac, D. (2010) 'Pravo branitelja u kaznenom postupku kao standard nekih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i slobodama'. *Odvjetik*, *83*(5-6), 21-30.

Leo R. A. (1996) 'The Impact of "Miranda" Revisited'. T*he Journal of Criminal Law and Criminology*, *86*(3), 621-692.

Nsereko, D., D. N. (2001) 'Ethical Obligations Of Counsel In Criminal Proceedings: Representing An Unwilling Client'. *Criminal Law Forum*, *12*(4), 487-507. https://doi.org/10.1023/A:1016198403235

Pavišić, B. (2011) *Komentar Zakona o kaznenom postupku*. Rijeka: Dušević & Kršovnik

Škulić, M. (2023) *Krivično procesno pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Teleki, C. (2021). *Due Process and Fair Trial in EU Competition Law: The Impact of Article 6 of the European Convention on Human Rights*. Leiden; Boston: Brill/Nijhoff.

Trechsel, S. (2005) *Human rights in criminal proceedings*. New York: Oxford University Press.

Weinged, T. (2019) 'Defense right in European legal syustems under the influence of the European court of human rights', in: Brown, D. K.,

Turner, J. I. and Weisser, B. (eds.) *The Oxford handbook of criminal process*. New York: Oxford University Press, 165-188.

Pravni izvori

Directive (EU) 2016/1919 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on legal aid for suspects and accused persons in criminal proceedings and for requested persons in European arrest warrant proceedings, OJ L 297, 4.11.2016.

Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings, OJ L 280, 26.10.2010.

Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty, OJ L 294, 6.11.2013.

Pravilnik o policijskim ovlašćenjima, Službeni glasnik RS, br. 41/2019 i 93/2022.

Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 98/2006 i 115/2021.

Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, br. 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 130/20, 80/22, 36/24, 72/25, 13/26.

Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (2003), Službeni list SCG, Međunarodni ugovori, br. 9/2003-16.

Zakonik o krivičnom postupku (2011), Službeni glasnik RS, br.72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 (US), 62/2021 (US).

Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku (2025), https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/120925/120925-vest10.html.

Presude Evropskog suda za ljudska prava

Artico v. Italy, Application no. 6694/74, 13 May 1980. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57424

Berliński v. Poland, Applications no. 27715/95 and 30209/96, 20 June 2002. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60521

Beuze v. Belgium, Application no. 71409/10, 9 November 2018. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187802

Block v. Hungary, Application no. 56282/09, 25 January 2011. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103043

Correia de Matos v. Portugal, Application no. 56402/12, 4 April 2018. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-182243

Deweer v. Belgium, Application no. *6903/75*, 27 February 1980. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469

Dvorski v. Croatia, Application no. 25703/11, 20 October 2015. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158266

Galstyan v. Armenia, Application no. 26986/03, 15 November 207. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83297

Ibrahim and others v. the United Kingdom, Application no. 50541/08, 50571/08, 50573/08 i 40351/09, 13 September 2016. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-166680

Iglin v. Ukraine, Application no. 39908/05, 12 January 2012. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108506

Imbrioscia v. Switzerland, Application no. 13972/88, 24 November 1993. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57852

Melin v. France, Application no. 12914/87, 22 June 1993. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101877

Öcalan v. Turkey, Application no. 46221/99, 12 May 2005. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69022

Pakelli v. Germany, Application no. 8398/78, 25 April 1983. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57554

Salduz v. Turkey, Application no. 36391/02, 27 November 2008. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114385

Vegotex International S.A. v. Belgium, Application no. 49812/09, 3 November 2022. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-220415

Internet izvori

Advokatska komora Vojvodine (2021) *Izveštaj komisije za praćenje prava zadržanih i pritvorenih lica*, Novi Sad, https://akv.org.rs/wp-content/uploads/2021/05/Izvestaj-komisije-zapracenje-prava-zadrzanih-pritvorenih-lica-mart-2021.pdf (Pristupljeno: 14. april 2026)

Evropski sud za ljudska prava, *Vodič za član 6 Konvencije* (2022) *Pravo na pravično suđenje (krivični aspekt)*. Dostupno na: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_srp (Pristupljeno: 10. April 2026)

Božidar BANOVIĆ*

THE RIGHT TO DEFENSE IN PRE-INVESTIGATION PROCEDURE

This paper analyzes the theoretical and practical aspects of the right to defense as a fundamental pillar of a fair trial, with a special focus on the pre-investigation procedure. The work is based on international standards established by the European Convention on Human Rights and the practice of the European Court of Human Rights, emphasizing that the right to defense must be activated from the moment of "criminal accusation" in the material sense, which often corresponds to the first actions in the pre-investigation phase. The paper examines the legal solutions in the Republic of Serbia in detail, including an analysis of the current Code of Criminal Procedure and proposed changes in the Draft Law on Amendments to the Code of Criminal Procedure from 2025. Special attention is paid to the right to be informed about the nature and reasons of the accusation and the right to access a defense attorney. In the final part, the "gray zones" of the pre-investigation procedure are critically pointed out, such as informal conversations with citizens who are de facto suspects, psychological and other pressures to waive rights, and shortcomings in the explanation of detention decisions, concluding that the effectiveness of the defense in the

* PhD, Full professor at the Faculty of Security Studies, University of Belgrade, https://orcid.org/0000-0001-9291-7091. E-mail: banovicb@fb.bg.ac.rs

later stages directly depends on the protection of rights in the earliest stages of the procedure.

Keywords: right to defense, pre-investigation proceedings, fair trial, defense counsel, suspect, European Court of Human Rights, Code of Criminal Procedure

© 2026 by authors

Ovaj rad se objavljuje pod licencom Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Pregledni rad
DOI: 10.47152/Palic2026.5

ULOGA JAVNOG TUŽILAŠTVA U OBEZBEĐIVANJU EFIKASNOSTI PRAVA NA ODBRANU – IZMEĐU OPTUŽNE FUNKCIJE I STANDARDA PRAVIČNOG SUĐENJA

Milena MRVIĆ*

Polazeći od značaja prava na odbranu kao jednog od osnovnih procesnih prava okrivljenog, koje je garantovano kako Ustavom i zakonima Republike Srbije, tako i međunarodnim propisima, prevashodno Evroskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, rad ispituje u kojoj meri postupanje javnog tužilaštva može uticati na stvarnu delotvornost ovog prava. Cilj rada je analiza normativnog i funkcionalnog položaja javnog tužilaštva u kontekstu obezbeđivanja procesnih garancija odbrane, kao i utvrđivanje da li i na koji način javno tužilaštvo pored optužne uloge doprinosi ostvarivanju standarda pravičnog suđenja, odnosno da li je moguće uspostaviti ravnotežu između efikasnog krivičnog gonjenja i zaštite procesnih garancija okrivljenog. Efikasno ostvarivanje prava na odbranu ne zavisi isključivo od aktivnosti odbrane i suda, već i od odgovornog i profesionalnog postupanja javnog tužilaštva, koje mora prevazići usko shvatanje svoje optužne funkcije i aktivno doprinositi ostvarivanju prava na pravično suđenje.

* Glavni javni tužilac Višeg javnog tužilaštva u Novom Pazaru. E-mail: milenamrvic@gmail.com

Ključne reči: okrivljeni, javno tužilaštvo, odbrana, pravično suđenje

POJAM I VRSTE ODBRANE

Pojam prava na odbranu

Krivični postupak podrazumeva učešće više krivičnoprocesnih subjekata, zato što se u postupku ostvarivanja zadataka krivičnog procesnog prava preduzima niz krivičnoprocesnih radnji. Učešće takvog broja krivično procesnih subjekata je nužnost svakog krivičnog postupka i zbog toga se oni javljaju kao osnovni krivično procesni pojmovi. Oni su istovremeno i nosioci zakonom određenog fonda prava i dužnosti čijom se realizacijom ostvaruje krivičnoprocesni zadatak. Prava i dužnosti kojima raspolažu ne samo da su različita po svojoj vrsti, već je njihov doprinos u ostvarivanju zadataka krivičnog procesnog prava različit. U tom smisli se kaže:

Postoje krivičnoprocesni subjekti koji su nosioci takvih krivičnoprocesnih funkcija bez kojih se ne mogu zamisliti ni krivično pravo ni krivični postupak. To su ovlašćeni tužilac, okrivljeni sa braniocem ili bez njega i sud (Bejatović, 2014, str. 121).

Sud kao organ koji odlučuje o krivičnom delu okrivljenog, nosilac je funkcije suđenja, javno tužilaštvo je nosilac funkcije krivičnog gonjenja i optužbe, a okrivljeni, kao lice prema kojem se vodi krivični postupak, je nosilac funkcije odbrane. Budući da je aktivnost organa gonjenja i suda usmerena prema okrivljenom u cilju utvrđivanja postojanja krivičnog dela, savremeno krivično procesno pravo razvilo je čitav niz procesnih garancija koje imaju za cilj da spreče proizvoljno postupanje državnih organa i obezbede pravičnost postupka. Upravo među tim garancijama centralno mesto zauzima pravo na odbranu koje predstavlja jedno od osnovnih prava okrivljenog i jedan od ključnih elemenata standarda pravičnog suđenja, a koje pravo je garantovano kako nacionalnim, tako i međunarodnim pravnim aktima. Na nacionalnom nivou pravo na odbranu je zagarantovano Ustavom Republike Srbije[1], kao i Zakonom o krivičnom postupku (u daljem

[1] Ustavom su u okviru ljudskih i manjinskih prava i sloboda zagarntovana posebna prava okrivljenog koja su propisana čl. 33, a koja prava obuhvataju materijalnu i formalnu odbranu okrivljenog, da u najkraćem roku bude obavešten o prirodi, razlozima dela za koje se tereti i dokazima koji su prikupljeni protiv njega, nesmetano opštenje sa braniocem, dovoljno vremena za pripremanje odbrane, besplatnog branioca ukoliko nije u mogućnosti sam da ga

tekstu ZKP),[2] koji na sveobuhvatan način regulišu procesna prava okrivljenog. Na međunarodnom planu pravo na odbranu predstavlja sastavni deo prava na pravično suđenje koje je primarno zagarantovano Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (u daljem tekstu EKLJP).[3] Polazeći od svih normativnih rešenja koja su zastupljena kako u međunarodnim dokumentima, tako i u domaćem zakonodavstvu pravo na odbranu možemo definisati kao jedno od osnovnih procesnih prava okrivljenog u krivičnom postupku, koje obezbeđuje mogućnost da se lice

---

plati, pravo na dokaznu inicijativu, pravo da se sudi bez odugovlačenja, pravo da ne daje iskaz protiv sebe ili bliskih lica itd.

[2] Odredbom čl. 68 ZKP zakonodavac je jasno propisao prava okrivljenog, i to pravo da: 1) u najkraćem roku, a uvek pre prvog saslušanja, podrobno i na jeziku koji razume bude obavešten o delu koje mu se stavlja na teret, o prirodi i razlozima optužbe, kao i da sve što izjavi može da bude korišćeno kao dokaz u postupku; 2) ništa ne izjavi, uskrati odgovor na pojedino pitanje, slobodno iznese svoju odbranu, prizna ili ne prizna krivicu; 3) se brani sam ili uz stručnu pomoć branioca u skladu sa odredbama ovog zakonika; 4) njegovom saslušanju prisustvuje branilac; 5) u najkraćem mogućem roku bude izveden pred sud i da mu bude suđeno nepristrasno, pravično i u razumnom roku; 6) neposredno pre prvog saslušanja pročita krivičnu prijavu, zapisnik o uviđaju i nalaz i mišljenje veštaka; 7) mu se osigura dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane; 8) razmatra spise i razgleda predmete koji služe kao dokaz; 9) prikuplja dokaze za svoju odbranu; 10) se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznosi činjenice i dokaze u svoju korist, da ispituje svedoke optužbe i zahteva da se, pod istim uslovima kao svedoci optužbe, u njegovom prisustvu ispitaju svedoci odbrane; 11) koristi pravna sredstva i pravne lekove;12) preduzima druge radnje kada je to određeno ovim zakonikom. Organ postupka je dužan da pre prvog saslušanja okrivljenog pouči o pravima koja su navedena od 2) do 4) i 6).

[3] Odredbom čl. 6 EKLJP zagarantovano je pravo na pravično suđenje koje obuhvata to da: 1. svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona; se presuda izriče javno, ali se štampa i javnost mogu isključiti s celog ili s dela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka, ili u meri koja je, po mišljenju suda, nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde; se svako ko je optužen za krivično delo smatra nevinim sve dok se ne dokaže njegova krivica na osnovu zakona; da se svako ko je optužen za krivično delo ima sledeća minimalna prava - a) da u najkraćem mogućem roku, podrobno i na jeziku koji razume, bude obavešten o prirodi i razlozima za optužbu protiv njega; b) da imadovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane; c) da se brani lično ili putem branioca koga sam izabere ili, ako nema dovoljno sredstava da plati za pravnu pomoć, da ovu pomoć dobije besplatno kada interesi pravde to zahtevaju; d) da ispituje svedoke protiv sebe ili da postigne da se oniispitaju i da se obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka u njegovu korist pod istim uslovima koji važe za one koji svedoče protiv njega; e) da dobije besplatnu pomoć prevodioca ako ne razumeili ne govori jezik koji se upotrebljava na sudu.

protiv kojeg se vodi postupak aktivno i delotvorno suprostavi optužbi koja mu se stavlja na teret i na taj način zaštiti svoja prava i interese. S tim u vezi se konstatuje da:

Od prava na odbranu treba razlikovati odbranu kao skup delatnosti u krivičnom postupku. Odbrana predstavlja jednu od tri osnovne krivično procesne funkcije. Prema svojoj sadržini, reč je o skupu svih procesnih aktivnosti kojima subjekti odbrane nastoje da se suprostave optužbi. Vršeći svoju procesnu aktivnost, okrivljeni teži potpunom ili delimičnom odbijanju napada tužioca (Aksić, 2015, str. 5).

Pravo na odbranu predstvlja jedno od osnovnih procesnih jemstava zaštite prava i sloboda okrivljenog i doprinosi utvrđivanju istine u krivičnom postupku. Poseban značaj se ogleda i u ostvarivanju načela pravičnog suđenja, naročito načela kontradiktornosti i jednakosti oružja, odnosno u krivičnom postupku okrivljenom se mora omogućiti da pod jednakim uslovima učestvuje u postupku, da se upozna sa dokazima optužbe i da na njih odgovori i na takav način se obezbeđuje pravičan odnos između stranaka u postupku. U tom smislu se navodi da:

Suština odbrane, njen obim i funkcionisanje nije samo stvar okrivljenog i njegovog branioca, već je to istovremeno i stvar pravosuđa i društva kao celine, jer u savremenom - mešovitom tipu krivičnog postupka i pored toga što je funkcija odbrane odvojena od funkcije suđenja, organi koji vode krivični postupak nisu oslobođeni obaveze utvrđivanja činjenica koje idu u prilog okrivljenom (Bejatović, 2014, str. 221).

VRSTE ODBRANE OKRIVLJENOG

Materijalna odbrana okrivljenog

Pravo na odbranu kao jedno od osnovnih procesnih prava okrivljenog u krivičnom postupku ispoljava se kroz više oblika u zavisnosti od načina njegovog ostvarivanja, procesne funkcije koju vrši, kao i subjekta koji ga realizuje. U teoriji krivično procesnog prava najčešće se susrećemo sa podelom na materijalnu i formalnu odbranu, pri čemu se u okviru ovih osnovnih oblika razlikuju i posebni modaliteti. Materijalna odbrana podrazumeva pravo okrivljenog da samostalno učestvuje u krivičnom postupku i da preduzima procesne radnje radi zaštite svojih prava i interesa. Ovaj vid odbrane proizilazi iz procesnog položaja okrivljenog kao

subjekta postupka i obuhvata prava okrivljenog da iznosi činjenice i predlaže dokaze u svoju korist, da se izjasni o navodima optužbe, postavlja pitanja svedocima, veštacima i drugim učesnicima u krivičnom postupku, osporava izvedene dokaze, kao i da koristi redovna i vanredna pravna sredstva. U okviru materijalne odbrane posebno mesto zauzima pravo okrivljenog da ne iznosi svoju odbranu, „pravo na ćutanje“ i privilegija protiv samooptuživanja (*nemo teneturse ipsum accusare*). Iako je materijalna odbrana primarno pravo okrivljenog, određenu funkciju materijalne odbrane u krivičnom postupku mogu vršiti i druga lica. Pre svega zakonski zastupnik vrši materijalnu odbranu kada se krivični postupak vodi protiv maloletnog učinioca krivičnog dela ili kada se kao okrivljeni pojavljuje lice koje je procesno nesposobno, preduzimajući radnje u njegovom interesu i radi zaštite njegovih prava. Takođe materijalnu odbranu može vršiti i sud i drugi državni organi. Meterijalna odbrana sa jedne strane omogućava zaštitu subjektivnih prava okrivljenog, dok sa druge strane doprinosi rasvetljavanju činjenica i utvrđivanju materijalne istine. Upravo aktivnim učešćem okrivljenog mogu se utvrditi činjenice i okolnosti koje nisu poznate organima postupka, čime se doprinosi zakonitom i pravilnom donošenju odluke.

Formalna odbrana okrivljenog

Formalna odbrana okrivljenog predstavlja zakonom ustanovljen oblik ostvarivanja prava na odbranu putem stručne pomoći branioca, kao procesnog subjekta koji raspolaže stručnim znanjem neophodnim za efikasno korišćenje procesnih ovlašćenja i zaštitu prava i interesa okrivljenog. Za razliku od materijalne odbrane koja se ostvaruje ličnim i neposrednim preduzimanjem procesnih radnji od strane okrivljenog, formalna odbrana se realizuje posredstvom stručnog lica-branioca, čija je funkcija da u granicama zakonskih ovlašćenja preduzima radnje u korist okrivljenog i doprinese ostvarivanju načela zakonitosti, kontradiktornosti i jednakosti oružja u krivičnom postupku. Institut formalne odbrane svoje normativno utemeljenje nalazi prevashodno u Ustavu Republike Srbije, zatim u ZKP, kao i u međunarodnim pravnim izvorima, pre svega u EKLJP. Sa aspekta procesne funkcije formalna odbrana predstavlja ne samo instrument zaštite individualnih prava okrivljenog, već i važan korektiv u odnosu na optužnu funkciju koju vrši javno tužilaštvo. Imajući u vidu da javni tužilac raspolaže stručnim aparatom i institucionalnim kapacitetima države, angažovanje stručnog branioca predstavlja nužan preduslov za

ostvarivanje procesne ravnopravnosti stranaka i obezbeđivanje pravičnog krivičnog postupka. Procesna ovlašćenja branioca okrivljenog u krivičnom postupku regulisana su ZKP[4] i njihovo vršenje je povereno nezavisnoj i samostalnoj javnoj službi-advokaturi.[5] U pozitivnom zakonodavstvu Republike Srbije razlikuju se sledeće vrste formalne odbrane: fakultativna formalna odbrana, obavezna formalna odbrana, odbrana siromašnih. Zakonikom o krivičnom postupku i to čl. 68 st. 1 tač. 3 propisano je da okrivljeni može imati branioca u toku celog krivičnog postupka. Definišući fakultativnu formalnu odbranu možemo reći da fakultativna formalna odbrana postoji u svim slučajevima u kojima zakonodavac nije propisao obaveznu odbranu, odnosno obavezno prisustvo branioca. Naime:

Pravo okrivljenog da se sam brani i pravo na branioca po službenoj dužnosti treba posmatrati kao dva potpuno odvojena prava i tako posmatrano bi se moglo zaključiti da pravo okrivljenog da se brani sam, isključuje mogućnost da mu sud, protivno njegovoj volji postavi branioca po službenoj dužnosti (Kolaković-Bojović, 2013, str. 134).

U takvim slučajevima odluka o angažovanju stručne pravne pomoći zavisi isključivo od volje okrivljenog. Reč je o opštem obliku formalne odbrane koja predstavlja izraz dispozitivnosti okrivljenog u korišćenju procesnih prava. Suprotno fakultativnoj formalnoj odbrani, gde je angažovanje branioca prepušteno volji okrivljenog zakonodavac je propisao slučajeve obavezne formalne odbrane čije postojanje je nezavisno od dispozicije okrivljenog. Obavezna formalna odbrana okrivljenog predstavlja zakonom propisanu procesnu garanciju u slučajevima kada je zakonodavac, imajući u vidu težinu krivičnog dela, složenost postupka ili posebna svojstva okrivljenog ocenio da okrivljeni ne može efikasno ostvariti svoje pravo na odbranu bez stručne pomoći

[4] Odredbom čl. 71 ZKP branilac ima pravo da: sa uhapšenim, pre njegovog prvog saslušanja, obavi poverljiv razgovor (čl. 69 st. 1. tač. 2); neposredno pre prvog saslušanja osumnjičenog pročita krivičnu prijavu, zapisnik o uviđaju i nalaz i mišljenje veštaka; posle donošenja naredbe o sprovođenju istrage ili posle neposrednog podizanja optužnice (čl. 331 st. 5), a i pre toga ako je okrivljeni saslušan, u skladu sa odredbama ovog zakonika, razmatra spise i razgleda predmete koji služe kao dokaz; sa okrivljenim koji je u pritvoru na poverljiv način razgovara (čl. 69 st. 1 tač. 2) i neometano vodi prepisku, osim ako ovim zakonikom nije drugačije određeno; u korist okrivljenog preduzima sve radnje koje može preduzeti okrivljeni; preduzima druge radnje kada je to određeno ovim zakonikom.

[5] Odredbom čl. 3 st. 1 tač. 4 Zakona o advokaturi propisano je da pružanje pravne pomoći iz čl. 2 st. 1 ovog zakona obuhvata između ostalog zastupanje I dobranu fizičkih i pravnih lica

branioca. ZKP je taksativno propisao slučajeve u kojima okrivljeni mora imati branioca, tako da:

Sve slučajeve obavezne odbrane okrivljenog možemo svesti na tri grupe okolnosti. To su: karakter spora (njegova važnost, složenost, visina zakonom propisane kazne i dr.), lična svojstva okrivljenog (maloletnost, fizički i psihički nedostaci i dr.) i procesne teškoće (Bejatović, 2014, str. 227).

Ratio legis ovog instituta se ogleda u potrebi zaštite pravičnosti postupka, ostvarivanja načela jednakosti oružja i sprečavanje neravnopravnosti između okrivljenog i javnog tužilaštva kao stručnog nosioca optužne funkcije. Kada govorimo o obaveznoj formalnoj odbrani poseban značaj ima situacija u kojoj je zakonom propisana obavezna formalna odbrana okrivljenog, a okrivljeni sam ne angažuje branioca. U takvim situacijama, radi očuvanja zakonitosti postupka i zaštite procesnih prava okrivljenog, branioca okrivljenog postavlja po službenoj dužnosti organ postupka. Postavljanje branioca po službenoj dužnosti nije fakultativno ovlašćenje organa postupka, već njegova zakonska obaveza. U zavisnosti od faze u kojoj se nalazi krivični postupak branioca po službenoj dužnosti može postaviti javni tužilac i sud, a postavljeni branilac ima ista prava i dužnosti kao i izabrani branilac, a njegova procesna aktivnost proizvodi jednako pravno dejstvo. Institut odbrane po službenoj dužnosti u okviru obavezne odbrane nema samo svrhu zaštite interesa okrivljenog, već i zaštitu javnog interesa za zakonito vođenje krivičnog postupka. Sa aspekta standarda pravičnog suđenja iz EKLJP i prakse Evropskog suda za ljudska prava obavezna odbrana predstavlja jedan od ključnih instrumenata obezbeđivanja efektivnog, a ne samo formalnog prava na odbranu. Nije dovoljno da samo branilac bude formalno postavljen, neophodno je da odbrana bude stvarna i delotvorna, odnosno da branilac aktivno učestvuje i preduzima radnje u interesu okrivljenog, stoga se institut obavezne formalne odbrane može posmatrati kao procesna garancija dvostruke funkcije: zaštite individualnih prava okrivljenog i obezbeđivanje zakonitosti i pravičnosti krivičnog postupka u celini. Pored navedenih vrsta formalne odbrane zakonodavac je predvideo i odbranu siromašnih, odnosno pravo na besplatnu pravnu pomoć u krivičnom postupku. Odbrana siromašnih predstavlja posebnu vrstu formalne odbrane okrivljenog kojim se obezbeđuje ostvarivanje prava na pravično suđenje i načela jednakosti oružja u krivičnom postupku u situacijama kada okrivljeni usled svog slabog imovnog stanja nije u mogućnosti da snosi troškove angažovanja branioca.

Ovaj institut se zasniva na shvatanju da pravo na odbranu ne sme ostati samo formalno priznato pravo, dostupno isključivo licima koja raspolažu finansijskim sredstvima, već mora biti efektivno i dostupno svakom okrivljenom nezavisno od njegovog materijalnog položaja. U suprotnom ekonomska nemoć okrivljenog mogla bi dovesti do faktičke neravnopravnosti u odnosu na javno tužilaštvo kao profesionalnog i institucionalno osnaženog nosioca optužbe, čime bi bilo dovedeno u pitanje ostvarivanje pravičnog postupka. Normativni osnov prava na odbranu siromašnog nalazi se u Ustavu Republike Srbije koji jemči pravo na pravnu pomoć, kao i u ZKP kojim je propisana mogućnost postavljenja branioca na teret budžetskih sredstava kada su za to ispunjeni zakonom propisani uslovi. Na međunarodnom planu ovaj institut je garantovan ne samo EKLJP, već i Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima.[6] O postavljenu branioca po ovom osnovu odlučuje organ postupka vodeći računa o ispunjenosti zakonskih pretpostavki. Branilac koji je postavljen po osnovu slabog materijalnog položaja okrivljenog ima ista prava i dužnosti kao izabrani branililac ili branilac koji je postavljen po službenoj dužnosti. Samo pravo na besplatnu pravnu pomoć ne sme biti iluziorno ili teorijsko. ESLJP je kroz svoju praksu zauzeo stav da država nije ispunila svoju obavezu pukim formalnim postavljanje branioca, ukoliko odbrana nije bila delotvorna i stvarna. Pravo na odbranu siromašnog podrazumeva ne samo pristup braniocu, već i efektivnu stručnu pomoć. Institut odbrane siromašnog predstavlja izraz socijalne funkcije države i jedno od najznačajnih sredstava za ostvarivanje ravnopravnosti stranaka. Svrha prava na odbranu siromašnog je upravo potreba da se očuva legitimitet pravosuđa, jer ukoliko bi pristup pravdi zavisio od materijalne moći pojedinca ne bi se moglo ostvariti pravo na pravično suđenje.

[6] Odredbom čl. 14 st. 3 tač. d propisano je da svako lice koje je optuženo za krivično delo ima, uz potpunu ravnopravnost, prava bar na sledeće garancije između ostalog da prisustvuje raspravi i da se samo brani ili da ima branioca koga je izabralo; ako nema branioca, da bude obavešteno o svom pravu da ga ima i, svaki put kad to zahtevaju interesi pravde, da mu se dodeli branilac po službenoj dužnosti besplatno, ako nema mogućnosti da ga nagradi.

ULOGA JAVNOG TUŽIOCA U OSTVARIVANJU MATERIJALNE ODBRANE OKRIVLJENOG

Procesni položaj javnog tužioca u krivičnom postupku

Kada govorimo o procesnom položaju javnog tužioca u krivičnom postupku njegova uloga se ne može jednoznačno odrediti bilo kroz kategoriju organa postupka, bilo kroz kategoriju stranke u postupku, ovo iz razloga upravo dualne pravne prirode funkcije javnog tužioca. Naime, javni tužilac u određenim fazama postupka nastupa kao organ postupka sa značajnim ovlašćenjima upravljanja i usmeravanja procesnih radnji, dok se u drugim fazama nalazi u položaju stranke u postupku, odnosno u položaju nosioca optužne funkcije u kontradiktornom postupku pred sudom. Ovakva procesna pozicija proizilazi iz ustavopravnog i zakonskog položaja javnog tužilaštva kao samostalnog državnog organa koji goni učinioce krivičnih dela i preduzima mere zaštite ustavnosti i zakonitosti. Procesni položaj javnog tužioca možemo razlikovati, kako je navedeno, kroz faze krivičnog postupka, u predistražnom postupku javni tužilac ima dominantan procesni položaj, odnosno kao rukovodilac predistražnog postupka usmerava rad policije i drugih državnih organa u otkrivanju krivičnih dela i njihovih učinilaca i u ovoj fazi javno tužilaštvo nastpa kao organ postupka koji ima autoritativni karakter:

Javni tužilac je nosilac funkcije krivičnog gonjenja za dela koja se gone po službenoj dužnosti. On je za oficijelna krivična dela rukovodilac pretkrivičnog postupka (čl. 46. st. 2. tač. 1) kao rukovodilac pretkrivičnog postupka koordinira radnje traganja državnih organa i svih drugih subjekata (...). S obzirom na takvu ulogu, javni tužilac je nadležan da odlučuje hoće li zahtevati pokretanje krivičnog postupka, primeniti kakvu diverzionu formu ili odbaciti krivičnu prijavu, čime se pretkrivični postupak i završava. (Đurđić, Subotić, 2010, str. 9).

Procesni položaj javnog tužioca naročito dolazi do izražaja u fazi tužilačke istrage usvojene u domaćem zakonodavstvu. Kao organ postupka javni tužilac donosi naredbu o pokretanju istrage, preduzima ili nalaže preduzimanje dokaznih radnji, saslušava osumnjičenog, ispituje svedoke, predlaže određivanje pritvora i drugih mera za obezbeđenje prisustva okrivljenog, kao i preduzimanje mera za obezbeđenje dokaza. U ovoj fazi krivičnog postupka ovlašćenja javnog tužioca neposredno utiču na procesni

položaj okrivljenog, zbog čega je njegova obaveza zakonitog, objektivnog i nepristrasnog postupanja naročito izražena. Nakon potvrđivanja optužnog akta i prelaska krivičnog postupka u sudsku fazu, procesni položaj javnog tužioca se menja, U fazi glavnog pretresa i odlučivanja pred sudom, javni tužilac prvenstevno nastupa kao stranka u postupku, odnosno kao nosilac optužne funkcije. U kontradiktornom postupku pred sudom javni tužilac zastupa optužnicu, iznosi dokaze, predlaže izvođenje dokaznih radnji, ispituje svedoke i veštake, daje završnu reč i ulaže pravne lekove.

Javni tužilac je odgovoran ne samo za pribavljanje dokaza za optužbu nego, u određenoj meri, i za izvođenje dokaza na glavnom pretresu, s obzirom na ovlašćenja koja ima u vezi sa izvođenjem dokaza. Odgovornost javnog tužioca za pribavljanje dokaza počinje od pretkrivičnog postupka i traje do završetka glavnog pretresa, a odnosi se i na dokaze u korist okrivljenog (Đurđić, Subotić, 2010, str. 96).

Međutim, iako je naizgled u fazi glavnog pretresa pred sudom procesni položaj javnog tužioca formalno ravnopravan položaju odbrane, ipak ni u svojstvu stranke u postupku javni tužilac ne gubi određena obeležja državnog organa zaštite zakonitosti. Za razliku od privatnog tužioca, oštećenog kao tužioca, javni tužilac nije vođen ličnim interesom, već javnim interesom za pravilnu i zakonitu primenu krivičnog prava. Upravo zbog toga njegova procesna aktivnost mora biti usmerena ne samo ka dokazivanju optužbe, već ka očuvanju zakonitosti i pravičnosti postupka. Kada govorimo o procesnom položaju javnog tužioca treba istaći da:

Postupka bez tužioca nikako ne može biti, ne samo prilikom pokretanja već u celom njegovom toku. Tužilac snosi teret dokazivanja i sud se u taj posao ne meša. Ako tužilac ne dokaže osnovanost svoje tužbe, sud će okrivljenog osloboditi optužbe (*actore non probante reus absolvitur)* (Grubač, 2004, str. 72).

Procesni položaj javnog tužioca posebno dolazi do izražaja i u postupku po pravnim lekovima. Kao ovlašćeni podnosilac redovnih i vandrednih pravnih lekova, javni tužilac može pobijati sudske odluke kada smatra da su nezakonite ili nepravilne, ali i intervenisati u korist okrivljenog radi otklanjanja povreda zakona. Na taj način procesna funkcija javnog tužioca prevazilazi usko shvaćenu optužnu funkciju i dobija korektivni katakter. Iz svega navedenog proizilazi da procesni položaj javnog tužioca u krivičnom postupku karakteriše funkcionalna dualnost: u predistražnom i istražnom postupku javni tužilac nastupa kao organ postupka, dok u sudskoj fazi ima položaj stranke u postupku. Međutim, bez obzira na procesnu fazu funkcija

javnog tužioca u krivičnom postupku ostaje obeležena načelom zakonitosti, objektivnosti i pravičnosti, što njegov položaj čini *sui generis* u odnosu na ostale procesne subjekte.

Uloga javnog tužioca u materijalnoj odbrani okrivljenog

U prethodnim redovima smo nešto više govorili o procesnom položaju javnog tužioca u krivičnom postupku, istakli da je javni tužilac nosilac optužne funkcije, međutim, neophodno je napomenuti i to da se njegova uloga u krivičnom postupku ne iscrpljuje isključivo u dokazivanju krivice okrivljenog, već ona obuhvata i obavezu postupanja u skladu sa opštim načelima zakonitosti i pravičnosti. Upravo u tom smislu, značaj javnog tužioca ogleda se i u obezbeđivanju uslova za ostvarivanje materijalne odbrane, kako kroz poštovanje njegovih procesnih prava, omogućavanje izjašnjenja o navodima optužbe, ali i kroz preduzimanje dokaznih radnji u korist odbrane i predlaganje tih dokaza u daljem toku postupka, a sve u cilju pravilnog i potpunog utvrđivanja činjeničnog stanja.

Načelo zakonitosti krivičnog gonjenja koje je propisano čl. 6 ZKP se između ostalog odnosi i na nepristrasno postupanje javnog tužioca, pa je tako st. 4 istog člana javni tužilac obavezan da nepristrano razjasni sumnju o krivičnom delu za koje sprovodi službene radnje, i da sa jednakom pažnjom ispituje činjenice koje terete okrivljenog i čenjenice koje mu idu u korist. Nepristrasnost javnog tužioca se u skladu sa čl. 51 Zakona o javnom tužilaštvu odnosi na obezbeđivanje poštovanja i zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda, međutim, u samom krivičnom postupku, to se dalje precizira njegovom dužnošću da postupa i odlučuje nepristrasno, odnosno, da očuva poverenje u nepristranost u svom radu:

Nepristrasnost u subjektivnom smislu svodi se na činjenicu da pravosudni funkcioner, postupajući po svojoj savesti, nema nikakvog razloga da favorizuje neku stranku. Nepristrasnost označava odsustvo predrasuda i svega drugog što bi moglo da utiče na neutralnost (Ilić, 2023, str. 162).

Uloga javnog tužioca u materijalnoj odbrani okrivljenog prevashodno dolazi do izražaja u fazi sprovođenja istrage, dok nešto manje u fazama optuženja, glavnog pretresa i po pravnim lekovima. Istraga predstavlja fazu postupka čija je svrha prikupljanje dokaza i podataka koji su potrebni da bi se moglo odlučiti da li će se podići optužnica ili obustaviti postupak. Javni tužilac, kao organ postupka koji sprovodi istragu, je upravo rukovodeći se načelom zakonitosti krivičnog postupka u obavezi

da sa jednakom pažnjom prikuplja dokaze i podatke koji idu na teret, ali i onih koji idu u korist okrivljenog. Zakonodavac je u tom smislu osim mogućnošću koju je čl. 301 ZKP-a dao odbrani da prikuplja dokaze i materijal u korist odbrane, u čl. 302 ZKP-a propisao preduzimanje dokaznih radnji u korist odbrane. Naime, ukoliko osumnjičeni i njegov branilac smatraju da je potrebno da se preduzme određena dokazna radnja u istrazi, predložiće javnom tužiocu da je preduzme. Ovde dakle treba praviti razliku:

„Prikupljanje“ pri tome ima ulogu akcesorne i trajno pomoćne aktivnosti u vezi sa dokazima, u odnosu na “pribavljanje” i „preduzimanje”. Dok je u “prikupljanju“ odbrana suverena u “pribavljanju” I “preduzimanju” u kome postoje izgledi da do dokaznih učinaka dođe, odbrana je, po pravilu, u podrđenoj poziciji i zavisnom položaju. (G.P. Ilić *i sar.,* 2014, str. 735).

U slučaju da javni tužilac odbije predlog odbrane za preduzimanje određene dokazne radnje ili o tome ne odluči u roku od osam dana od dana podnošenja predloga, osumnjičeni i njegov branilac mogu podneti isti predlog sudiji za prethodni postupak. Sudija za prethodni postupak je u obavezi da o tom predlogu odbrane odluči u roku od osam dana. Ukoliko sudija za prethodni postupak usvoji predlog odbrane naložiće javnom tužiocu da preduzme dokaznu radnju i za to će mu odrediti rok. Radi se o nalogu sudije za prethodni postupak koji u slučaju nepostupanja javnog tužioca nema do kraja svoje procesne garancije budući da ne postoji izričito zakonsko rešenje koje bi garantovalo sprovođenje tog naloga, niti postoji mogućnost da sudija sam sprovede preduzimanje dokazne radnje. Međutim, odbrani je data mogućnost da u skladu sa čl. 312 ZKP-a podnese prigovor neposredno višem javnom tužiocu zbog nepravilnosti u toku istrage, pa će tada neposredno viši javni tužilac, u slučaju da usvoji prigovor, izdati obavezno uputstvo postupajućem javnom tužiocu da preduzme predloženu dokaznu radnju.

Osim toga, uloga javnog tužioca u materijalnoj odbrani okrivljenog se ogleda i u obavezi javnog tužioca da u skladu sa čl. 303 ZKP osumnjičenom koji je saslušan i njegovom braniocu omogući da u roku dovoljnom za pripremanje odbrane razmotre spise predmeta i razgledaju predmete koji služe kao dokaz, a zatim, nakon toga da ih pozove da u određenom roku stave predlog za preduzimanje određenih dokaznih radnji.

Kod podizanja optužnice, posredna uloga javnog tužioca u ostvarivanju materijalne odbrane, i to sada kao stranke u postupku, se ogleda pre svega

u obavezi javnog tužioca da optužnicu zasnuje na zakonito pribavljenim dokazima uz poštovanje načela nepristrasnosti. Javni tužilac je dužan da u skladu sa čl. 332 ZKP-a činjenični opis dela što preciznije i tačnije odredi, opredeli pravnu kvalifikaciju krivičnog dela u skladu sa činjeničnim stanjem, te jasno, precizno i potpuno navede dokaze u optužnici kako bi okrivljeni bio blagovremeno upoznat o razlozima optužbe i kako bi mogao delotvorno da pripremi odbranu. Prilikom predlaganja dokaza, javni tužilac je u obavezi da predloži ne samo dokaze koji idu u korist optužbe već i dokaze koji idu u korist odbrane. Na glavnom pretresu, javni tužilac je dužan da nakon izvođenja dokaza i potpunog utvrđivanja činjeničnog stanja, eventualno izmeni svoj stav i stav optužbe i u korist odbrane. Na kraju glavnog pretresa javni tužilac u skladu sa čl. 413 ZKP-a iznosu ocenu dokaza izvedenih na glavnom pretresu, izvodi zaključke o činjenicama važnim za odluku, ali i navodi olakšavajuće i otežavajuće okolnosti koje bi sud trebao da uzme u obzir prilikom odluke o krivičnoj sankciji, te u skladu sa svim tim okolnostima predloži vrstu i meru krivične sankcije. Na ovaj način jednim objektivnim pristupom javni tužilac doprinosi individualizaciji kazne i ostvarivanju pravične krivične sankcije.

Na kraju, ništa manje važno, istina u praksi izuzetno retko, javni tužilac u skladu sa čl. 433 ZKP-a može izjaviti žalbu kako na štetu tako i u korist okrivljenog. Javni tužilac žalbu može podneti iz svih zakonom propisanih osnova, a takođe u skladu sa čl. 434 ZKP-a može se odreći prava na žalbu ili odustati od već izjavljene žalbe. Takođe je zakonodavac propisao i da:

Ako javni tužilac u korist optuženog izjavi žalbu, optuženi se tome ne može usprotiviti, jer ulaganje žalbe u ovom slučaju ima za cilj da se zaštiti ne samo optuženikov već i opšti interes (G.P. Ilić *i sar.,* 2014, str. 964).

ZAKLJUČAK

Pravo na odbranu, kao konstitutivni element prava na pravično suđenje, ne iscrpljuje se u normativnom garantovanju, već podrazumeva njegovu stvarnu i efektivnu realizaciju u krivičnom postupku. U tom kontekstu, položaj i postupanje javnog tužilaštva imaju poseban značaj, imajući u vidu njegovu funkcionalno dualnu prirodu i obavezu postupanja u skladu sa načelima zakonitosti, objektivnosti i nepristrasnosti. Analiza ukazuje da javni tužilac, iako primarno nosilac optužne funkcije, istovremeno ima i važnu ulogu u obezbeđivanju uslova za ostvarivanje prava na odbranu,

naročito kroz prikupljanje i izvođenje dokaza u korist okrivljenog i obezbeđivanje procesne ravnoteže između stranaka. Time njegova funkcija dobija širi, korektivni karakter u službi pravičnosti postupka. Stoga se može zaključiti da efikasno krivično gonjenje i zaštita procesnih garancija okrivljenog nisu suprotstavljeni ciljevi, već komplementarni zahtevi, čije usklađivanje zavisi od pravilnog razumevanja i dosledne primene uloge javnog tužilaštva u savremenom krivičnom postupku.

LITERATURA

Aksić. M. (2015) *Pravo na odbranu u krivičnom postupku*. Master rad. Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu.

Bejatović, S. (2014) *Krivično procesno pravo*. Treće izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Službeni glasnik.

Đurđić, V. i Subotić, D. (2010) *Procesni položaj javnog tužioca i efikasnost krivičnog postupka*. Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije.

Grubač, M (2004) *Krivično procesno pravo*. Treće izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Službeni glasnik.

Ilić, G. (2023) *Komentar Zakona o javnom tužilaštvu*. Beograd: Službeni glasnik.

Ilić, G. *i sar.* (2014) *Komentar zakonika o krivičnom postupku*. Sedmo izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Službeni glasnik

Kolaković-Bojović, M. (2013) *Pravo na stručnu odbranu okrivljenog i efikasnost krivičnog postupka*. Beograd: Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja.

Pravni izvori

Evropska konvencija o ljudskim pravima (ECHR). Dostupno na: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_bos (Pristupljeno: 20. april 2026)

Ustav Republike Srbije (2021), Službeni glasnik RS, br. 98/2006 i 115/2021

Zakonik o krivičnom postupku (2011), Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US.

Milena MRVIĆ*

THE ROLE OF THE PUBLIC PROSECUTOR'S OFFICE IN ENSURING THE EFFECTIVENESS OF THE RIGHT TO DEFENSE – BETWEEN THE PROSECUTORIAL FUNCTION AND THE STANDARDS OF A FAIR TRIAL

Starting from the importance of the right to defense as one of the fundamental procedural rights of the accused, guaranteed both by the Constitution and the laws of the Republic of Serbia, as well as by international regulations, primarily the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, this paper examines the extent to which the conduct of the public prosecutor's office can influence the actual effectiveness of this right. The aim of the paper is to analyze the normative and functional position of the public prosecutor's office in the context of ensuring procedural guarantees of the defense, as well as to determine whether and in what way the public prosecutor's office, in addition to its prosecutorial role, contributes to the achievement of fair trial standards, that is, whether it is possible to establish a balance between effective criminal prosecution and the protection of the procedural guarantees of the accused. The effective exercise of the right to defense does not depend exclusively on the activities of the defense and the court, but also on the responsible and professional conduct of the public prosecutor's office, which must overcome a narrow understanding of its prosecutorial function and actively contribute to the realization of the right to a fair trial.

Keywords: accused, public prosecutor's office, defense, fair trial

© 2026 by authors

Ovaj rad se objavljuje pod licencom Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

* Chief Public Prosecutor of the Higher Public Prosecutor's Office in Novi Pazar. E-mail: milenamrvic@gmail.com

Pregledni rad
DOI: 10.47152/Palic2026.6

PRAVO NA ODBRANU I IZMENE ZAKONIKA O KRIVIČNOM POSTUPKU

Aleksandar TODOROVIĆ*

U radu se analiziraju predložene izmene Zakonika o krivičnom postupku u domenu položaja okrivljenog i njegovog prava na odbranu. Primenom standarda koje uspostavlja Evropski sud za ljudska prava na polju prava na delotvornu odbranu, autor će ukazati na to koje od predloženih izmena predstavljaju približavanje a koje udaljavanje od prakse ESLJP-a. Autor će takođe ukazati i na odredbe ZKP-a koje su ostale neizmenjene u nacrtu novog teksta a koje su prema praksi suda u Strazburu morale biti korigovane.

Ključne reči: pravo na odbranu, jednakost oružja, zakonik o krivičnom postupku

UVOD

Kada govorimo o državi obično ističemo da se na strani države nalazi monopol fizičke prinude. Sa razvojem ideje o demokratiji, ovoj odrednici države kao monopoliste fizičke prinude dodali smo i zahtev da taj monopol fizičke prinude mora ili bar treba da bude legitiman (Veber, 1998, str. 7). Iz monopola fizičke prinude proizilazi i autoritet države da kažnjava za krivična dela. Ukoliko pak država pretenduje da bude pravna država onda postupak

* Doktor nauka, advokat, Advokatska komora Vojvodine, https://orcid.org/0000-0003-2501-6351. E-mail: aleksandar@aktodorovic.rs

kažnjavanja mora biti pravno ustrojen na način da okrivljenom (koji je uvek slabija strana u krivičnom postupku) budu pružena određena jemstva koja će mu omogućiti da se na delotvoran način brani. Delotvorna odbrana zamišljena je tako da predstavlja protivtežu tužilačkoj superiornosti. (Mrčela, 2017, str. 18).

U tom smislu čitav krivični postupak jeste balansiranje sukobljenih interesa: interesa države da sprovede *ius puniendi* i interesa okrivljenog kao slobodnog bića da ostane slobodan. Na normativnom planu ovaj sukob interesa određuje se ciljem krivičnog postupka kog naš zakonodavac određuje na način da propisuje da je cilj zakona da: „niko nevin ne bude osuđen, a da se učiniocu krivičnog dela izrekne krivična sankcija pod uslovima koje propisuje krivični zakon, na osnovu zakonito i pravično sprovedenog postupka".

Svaki postupak, pa i krivični boluje od onog što Rols naziva sindromom nesavršenosti proceduralne pravde (Rawls, 1999, str. 74-75). Jednostavnije rečeno, ni jedan krivični postupak, ma kako on bio zamišljen od strane zakonodavca nije stopostotno učinkovit. Da bi se smanjila inherentna nesavršenost proceduralne pravde potrebno je odbrani omogućiti da pod istim uslovima kao i tužilaštvo izvodi dokaze, iznosi i brani svoje stavove i napada i opovrgava stavove tužilaštva. Samo u takvoj preraspodeli procesnih ovlašćenja sud uistinu pred sobom može imati adekvatni razjašnjeno pravno relevantno činjenično stanje što je preduslov pravilnog sudskog odlučivanja (Omkar, 2017, str. 79).

Upravo u okviru diskursa koji je određen u uvodnom delu, autor će preispitati kako predložene izmene u nacrtu ZKP-a utiču na balansiranje sukobljenih interesa optužbe i odbrane i u kojoj meri te izmene doprinose minimizaciji nesavršenosti proceduralne pravde.

Analiza je podeljena u tri dela: Uticaj predloženih izmena na delotvornost odbrane u postupku lišenja slobode; Uticaj predloženih izmena na delotvornost odbrane u istrazi; i Uticaj predloženih izmena na delotvornost odbrane na glavnom pretresu.

UTICAJ PREDLOŽENIH IZMENA NA DELOTVORNOST ODBRANE U POSTUPKU LIŠENJA SLOBODE

Pre ukazivanja na izmene koje predviđa trenutni nacrt treba sa žaljenjem istaći da se nacrtom ne menjaju bitno odredbe ZKP-a koje regulišu institut zadržavanja osumnjičenog. U našoj pravnoj teoriji više puta

je istaknuta kontradikacija u pogledu cilja ustanovljavanja i ovog instituta sa jedne strane i prava okrivljenog sa druge (Todorović, 2021; Ćorović, 2025). Saslušanje okrivljenog nije pravo tužilaštva, jer okrivljeni može da se brani ćutanjem. Okrivljeni ima pravo ali ne i obavezu da iskaz. Ideja da okrivljeni bude lišen slobode radi ostvarenja njegovog sopstvenog prava (da pruži iskaz ili da se brani ćutanjem) nema nikakvo opravdanje. Ova kontradikcija donekle je ublažena jer je zakonopisac u nacrtu izmena kao razlog određivanja zadržavanja osim saslušanja osumnjičenog predvideo i „potrebu preduzimanja drugih dokaznih radnji".

U pogledu uređenja postupka odlučivanja o pritvoru nacrt izmena predviđa značajan korak napred. I to tako što određuje da okrivljeni ima pravo da neposredno pre prvog saslušanja ostvari uvid u sve dokaze od kojih zavisi odluka o pritvoru, dok važeći zakonik garantuje samo pravo na uvid u krivičnu prijavu i veštačenje (ukoliko postoji). Ono što ostaje manjkavo i u nacrtu izmena jeste izostanak izričite obaveze da se odbrani uruči primerak predloga za donošenje rešenja o određivanju pritvora pre otpočinjanja ročišta kod sudije za prethodni postupak. Naime u praksi, odbrana o sadržini predloga tužilaštva saznaje samo iz kratkog usmenog izlaganja tužilaštva o tome šta se u predlogu nalazi. Eventualno traženje odbrane da joj se omogući da pročita predlog zavisi od dobre volje tužilaštva ili sudije za prethodni postupak. Neretko se ovakvi zahtevi odbrane odbijaju što nije prihvatljivo sa aspekta prakse ESLJP-a koji nalaže da odbrana mora imati mogućnost da pročita sve podneske tužilaštva od kojih zavisi odlučivanje o pravu okrivljenog.[1]

Dodatno usklađivanje sa praksom suda u Strazburu je predložena izmena o pravu na žalbu u situaciji u kojoj je pritvor određen usvajanjem žalbe tužioca. U sadašnjem tekstu zakonika nije izričito predviđena mogućnost žalbe okrivljenog u situaciji u kojoj je sudija za prethodni postupka odbio predlog tužilaštva za određivanje pritvora, a pritvor potom određen od strane veća po žalbi tužioca. Mada je naša sudska praksa upravo pozivanjem na Strazbur i predmet *Kampanis protiv Grčke*[2] prepoznala i „izlečila" zakonski nedostatak pravnog leka u opisanoj situaciji, pohvalno je što je zakonopisac uvideo greške u sadašnjem normativnom rešenju i ponudio normativno preciznije određenje procesne situacije.

[1] *Lamy v Belgium*, Application no. 10444/83, 30 March 1989, para. 29.
[2] *Kampanis v. Greece*, Application no. 17977/91, 13 July 1995.

Ipak, bilo bi korisno da se u predlogu izmena našla i odredba kojom se određuje da odbrana ima pravo na odgovor na žalbu tužioca protiv rešenja kojim je odbio predlog za određivanje pritvora. Takvo rešenje išlo bi ruku pod ruku sa zapažanjima ESLJP-a u predmetu *Benet Praha protiv Češke*.[3]

Treba pohvaliti i nastojanje da se proširi krug prava pritvorenika time što nacrt predviđa pravo pritvorenika na telefonsku komunikaciju sa bliskim licima (ukoliko sud iz posebno opravdanih razloga ne reši drugačije). Po pitanju održavanja odnosa okrivljenog sa bliskim licima značajna je i izmena predložena u vezi sa merom zabrane prilaženja, sastajanja ili komuniciranja (član 197 ZKP-a). Član 197 u nacrtu je dopunjen tako što je navedeno da se merom iz tog člana ne može ograničiti pravo okrivljenog da se nesmetano viđa sa članovima porodice i bliskim srodnicima, osim ako to nije suprotno interesima vođenja krivičnog postupka.

Ono što značajno zabrinjava na polju delotvorne odbrane lica lišenih slobode svakako jeste predložena izmena člana 293 ZKP-a koja uređuje pravila o saslušanju uhapšenog lica. Stavom dva člana 293 u važećem tekstu određeno je da; „Ako uhapšeni ne obezbedi prisustvo branioca u roku od 24 časa od kada mu je to u smislu stava 1. ovog člana omogućeno ili izjavi da ne želi da uzme branioca, javni tužilac je dužan da ga bez odlaganja sasluša“. Zapisnici o saslušanju obavljenog na opisani način prema važećoj sudskoj praksi ne mogu se koristiti kao dokaz u postupku i imaju se izdvojiti iz spisa predmeta. Suprotno ovom, inače preko potrebnom rešenju, predložena je izmena koja bi izričito dozvolila da se takvi zapisnici koriste u postupku.

Jednaku zabrinutost izaziva i predložena promena osnova za pritvor iz člana 211 stav 1 tačka 4 koja predlaže da osnov određivanja pritvora može biti i postojanje posebno teških okolnosti pod kojima je učinjeno krivično delo ili težina posledice krivičnog dela to opravdava, ako se okrivljenom stavlja na teret krivično delo za koje je propisana kazna zatvora preko pet godina sa elementima nasilja ili krivično delo za koje se može izreći kazna zatvora od deset godina ili teža kazna. Ovo praktično znači da je zakonodavac odustao od sopstvenog određenja prirode i svrhe mere pritvora koja se ogleda (ili bar treba da se ogleda) u tome da se merom pritvora omogući prisustvo okrivljenog i nesmetano vođenje postupka.

[3] *Benet Praha, SPOL. S R. O. v. the Czech Republic*, Application no. 33908/04, 7937/05, 25249/05, 29402/05 i 33571/06, 24 February 2011, paras. 139-143.

Predložena izmena očito imam sasvim drugi cilj određivanja pritvora, a to je kažnjavanje okrivljenog pre izricanja presude. Treba primetiti i da bi usvajanjem predložene izmene faktički bila obesmišljena naknadna sudska kontrola opravdanosti produženja pritvora.

UTICAJ PREDLOŽENIH IZMENA NA DELOTVORNOST ODBRANE U ISTRAZI

Evropski sud za ljudska prava jasno insistira na tome da pravo na delotvornu odbranu uz pomoć branioca otpočinje već sa prvim saslušanjem osumnjičenog. Što dalje podrazumeva i pravo osumnjičenog da se uz pomoć branioca pripremi za prvo saslušanje.[4] Da bi se osumnjičeni pripremio za prvo saslušanje sa svojim braniocem mora najpre znati šta mu se i iz kojih razloga stavlja na teret. Drugim rečima osumnjičenom pripada neotuđivo pravo da se nakon uvida u krivičnu prijavu a pre prvog saslušanja konsultuje sa svojim braniocem. Prema važećem zakoniku, osumnjičeni će imati takvo pravo samo ukoliko ima tu „sreću" da je uhapšen. Jedino u toj situaciji postoji zakonska garancija prava na poverljiv razgovor pre saslušanja. Ako osumnjičen nije uhapšen zakon mu ne garantuje ovo osnovno pravo.[5]

I u nacrtu izmena zakonika, stoji pravo uhapšenog da pre prvog saslušanja obavi razgovor sa braniocem koje je raspoređeno u korpus prava iz člana 69 koji se razlikuje od garancija koje ima osumnjičeni (koji nije uhapšen) a koje su nabrojane u članu 68. Ipak pohvalno je da je zakonopisac već u članu 68, dakle u korpus prava osumnjičenog uneo i pravo na nesmetanu komunikaciju sa braniocem. Ovo jemstvo najviše će doprineti poboljšanju položaja zadržanog lica. Prema nacrtu, zadržano lice koje je *per definicionem* osumnjičeni ima pravo na nesmetanu komunikaciju sa braniocem i tokom perioda zadržavanja.

Izričito propisano pravo branioca u da prisustvuje prepoznavanju ne samo osumnjičenog već i drugih lica i predmeta, koje nalazimo u nacrtu izmena nesumnjivo predstavlja korak napred u pogledu povećanja delotvornost odbrane, isto važi i za pravo branioca i okrivljenog da prisustvuju uviđaju.

---

[4] *A. T. v. Luxembourg*, Application no. 30460/13, 9 April 2015, para. 69.

[5] Treba ipak reći da u praksi ovo nije čest problem, tužioci po pravilu dozvoljavaju osumnjičenom (koji nije uhapšen) da se konsultuje sa svojim braniocem nakon predočavanja navoda iz krivične prijave.

Žalba na rešenje o sprovođenju istrage koju predviđa predlog predstavlja novo oružje u arsenalu odbrane. Da li će ono biti delotvorno u praksi, ostaje da se vidi. Ipak koncepcijski i teorijski jeste opravdano pružiti mogućnost okrivljenom da se sebe skine teret vođenja postupka (istražnog) u situacijama u kojima nema mesta voženju istrage.

U našoj pravnoj teoriji sa pravom su upućivane kritike postojećim rešenjima tužilačke istrage, najviše u domenu aktivne uloge odbrane u postupku izvođenja dokaza, do te mere da su pojedini autori navodili (da čim se i ovaj autor slaže) da je uloga branioca u ovako koncipiranoj tužilačkoj istrazi ograničena na kontrolu rada tužilaštva (Đurđić, 2022) umesto što omogućava delotvornu odbranu. Reklo bi se da zakonopisac nije ostao ravnodušan istaknutim karikama. Predlog izmena donosi sa sobom neke bitne novine koje ograničavaju samovolju tužilaštva i daju odbrani mogućnost da posezanjem za novopredloženim ovlašćenjima sudije za prethodni postupak tokom istrage ima značajno aktivniju ulogu nego do sad.

Nacrt najpre predviđa da javni tužilac, okrivljeni i branilac mogu predložiti sudiji za prethodni postupak da ispita određenog svedoka, ako je verovatno da, zbog bolesti, starosti ili drugih važnih razloga, neće moći da bude ispitan na glavnom pretresu.

Nacrtom izmena u članu 302 pravo odbrane da se obrati sudiji za prethodni postupak ukoliko tužilac odbije predlog za preduzimanje dokazne radnje, koje pravo je predviđeno i u važećem ZKP-u. Novum je taj što prema nacrtu sudija za prethodni postupak preduzima dokaznu radnju ukoliko usvoji predlog odbrane, čime se odbrana stavlja u povoljniji položaj nego što je to po važećem rešenju. Dobro je i to što su skraćeni rokovi za odlučivanje o predlogu.

Šteta je što nacrtom izmena nije predviđena mogućnost odbrane da se direktno obrati sudiji za prethodi postupak radi pribavljanja dokaza koje tužilaštvo nije ovlašćeno da pribavi bez odluke suda. Primer toga bi bilo pribavljanje dokaza u vidu zadržanih podataka mobilnog operatera. Zadržane podatke mobilni operater daje samo na osnovu odluke suda, pa bi bilo prirodno da se odbrani omogući da se obrati sudiji za prethodni postupak ovakvim predlogom direktno. U nedostatku odredbe koja reguliše ovo pitanje, braniocima ostaje da se snalaze, tako što će tužilaštvo predložiti pribavljanje dokaza u vidu zadržanih podataka, tužilaštvo će takav predlog jamačno odbiti jer nema ovlašćenja da dokaz

pribavi i izvede, što potom otvara mogućnost odbrani da pokuca na vrata sudije za prethodni postupak.

UTICAJ PREDLOŽENIH IZMENA NA DELOTVORNOST ODBRANE NA GLAVNOM PRETRESU

Nacrt izmena ZKP-a najdrastičnije izmene, koje možemo označiti i kao fundamentalne i kao koncepcijske izmene, predviđa upravo u fazi glavnog pretresa. Nacrtom izmena redefiniše se uloga suda na glavnom pretresu, sa obrazloženjem koje je jednako lišeno smisla kao i predložena izmena članova. Predloženom izmenom članova 15 i 16 ZKP-a napušta se adverzijalni koncept krivičnog postupka i vraćamo se na ranije napuštena rešenja koja se ogledaju u dominantnoj ulozi suda u dokazanom postupku. Čime se ponovo uvodi načelo istine za koje zakonopisac tvrdi da je limitirano.

Ništa od gore navedenog ne predstavlja učitavanje autora u značaj predloženih izmena zakonopisac to sam navodi u obrazloženju teksta predloga izmena.[6] Razlog za takve izmene zakonopisac nalazi u članu 32 Ustav kojim je definisano pravo na pravično suđenje spram člana 6 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Podsećanja radi član 32 Ustava glasi: „Svako ima pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom već ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i o optužbama protiv njega.“ Dok je članom 6 Konvencije propisano da „Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona“. Iz ovih razloga, komisija zadužena za pripremu nacrta izmena ZKP-a izvod sasvim neutemeljen zaključak i obrazloženju nacrta navodi: „Za razliku od EKLJP koja dopušta i adverzijalni tip dokaznog postupka na glavnom pretresu, Ustav RS striktno uređuje dominantno raspravljanje predmeta postupka od strane suda, a ne stranaka. To znači da u našem krivičnom postupku, a u skladu sa članom 32. stav 1. Ustava RS, dokaze treba primarno da izvodi sud, a ne stranke pred sudom“. Potpuno je nejasno kojom su tehnikom tumačenja autori došli do istaknutog zaključka.

[6] Vid. str. 50-51 Nacrta izmena ZKP-a sa obrazloženjem.

Šta više, frapantno je smela tvrdnja da dosadašnji način uređenja krivičnog postupka (koji je *per definitionem* adverzijalni) nije u skladu sa Ustavom. Čini se da autori gornjeg zaključka poistovećuju obavezu da se nešto raspravi sa obavezom da se nešto istraži. To se jednostavno ne može prihvatiti kao ispravno tumačenje sadržaja jemstva iz člana 32 ustava.

Osim toga, posebno je neprihvatljivo da se nešto što predstavlja jemstvo ljudskog prava zloupotrebljava na način da se predlažu zakonske izmene koje idu na uštrb delotvorne odbrane i principa *in dubio pro reo* koji sastavni deo prava na delotvornu odbranu. Ako pogledamo i dato obrazloženje i predložene izmene člana 16 ZKP-a lako zaključujemo da se primena načela *in dubio pro reo* sada odlaže za kasniji procesni momenat. Naime, ukoliko sud nakon izvođenja dokaza na predlog stranaka ostane u nedoumici u pogledu postojanja ili nepostojanja određenih relevantnih činjenica sud neće primeniti navedeno načelo (koje je u korist okrivljenog) već će novi dokaznim radnjama pokušati da otkloni nedoumicu, pa će tek ako ni tada ne bude mogao da otkloni nedoumicu primeniti načelo *in dubio pro reo*. Ovim se otežava položaj odbrane i olakšava posao tužilaštva. Ako to dovedemo u vezu sa kritikama koje su istaknute u delu koji se odnosi na značajna preimućstva tužilaštva spram odbrane u istrazi dolazimo u situaciju da je delotvorna odbrana dvostruko ugrožena, najpre u istrazi a potom i na glavnom pretresu.

Konceptualno je neprihvatljivo tražiti od suda da se umesto primene načela in dubio pro reo angažuje na strani tužilaštva a na uštrb odbrane.

Sa aspekta poststrukturalne kritike prava koja opravdano ukazuje na to da sud sudi na osnovu logosa etosa i patosa, ovo angažovanje suda na strani tužilaštva otvara vrata da se još jače aktivira patos suda u okviru tužilačkog narativa što direktno umanjuje prostor nepristrasnog delovanja suda na glavnom pretresu.

Pravo na delotvornu odbranu dodatno je umanjeno i izmenama u članu 104 koji je uskraćuje mogućnost postavljanja kapcioznih i sugestivnih pitanja posebno osetljivim svedocima i maloletnim licima. Mada bi ova intervencija bila opravdana kod maloletnih lica, sasvim je nejasno zato se predlaže opšta zabrana kapcioznih i sugestivnih pitanja kod ispitivanja posebno osetljivih svedoka jer razlozi određivanja statusa posebno osetljivog svedoka obuhvataju širok krug osoba. Ovde bi daleko pravičnije rešenje bilo da se sudu ostavi na ocenu (nakon izjašnjenja psihologa) da li određenog osetljivog svedoka treba zaštiti i zabranom ovakve vrste pitanja.

Oštre kritike autora u ovom delu rada, ne znače da u nacrtu izmena po pitanju glavnog pretresa nema i određenih pomaka ka poboljšanju položaja odbrane.

Najznačajniji pomak, hvale vredan, nalazi se u predloženoj izmeni člana 358 koja predviđa mogućnost žalbe protiv rešenja o izdvajanju spisa i rešenja kojim se odbija predlog za izdvajanje iz spisa. Za odbranu je veoma korisno da tokom glavnog pretresa u svojim rukama ima pravni lek u odnosu na odluku suda o nedozvoljenosti kakvog dokaza, jer od dokazne građe po pravilu zavisi i narativ odbrane. Dosadašnja situacija koja je ostavljala prvostepenim sudovima mogućnost da o izdvajanju odluče praktično na poslednjem ročištu, stavljala je odbranu u situaciju da do kraja postupka nije sigurna od kojih se tačno dokaza brani.

Vrlo je koristno i što predlog izmena prepoznaje institut prigovora na pitanje, koji do sada postojao u praksi u vidu „protivljenja“ pitanju.

Na kraju treba navesti da ukidanje ovlašćenja suda da dokazni predlog odbije zbog prekludiranosti iako normativno utiče na poziciju i odbrane i tužilaštva u stvarnosti predstavlja unapređenja prava odbrane jer češće odbrana ta koja naknadno saznaje za mogućnost korišćenja dodatnih dokaza u postupku (iz prostog razloga što je tužilaštvo već obavilo „svoju“ istragu i po pravilu je dokazno pripremljenije na početku glavnog pretresa).

ZAKLJUČAK

Kako to neretko biva u našem zakonodavstvu, predložene izmene predstavljaju dva koraka napred i jedan nazad u približavanju standardima delotvorne odbrane koju proizilaze iz prakse Evropskog suda za ljudska prava.

Najproblematičnije predloge izmena autor prepoznaje upravo u koncepcijskim izmenama krivičnog postupka sa aspekta uloge suda u dokazivanju. Odlaganje momenta primena načela *in dubio pro reo* nije ništa drugo do guranje suda na tas tužilaštva.

U drugim aspektima izmena uviđa se da je zakonopisac mahom išao za tim da poboljša položaj odbrane kako u istrazi tako i na glavnom pretresu. O tome svedoče i novi pravni lekovi koje odbrana može koristiti u ranim fazama postupka.

Ipak treba primetiti da je rad na noveliranju ZKP-a nedovršen jer mnoge odredbe koje su u pravnoj praksi ali i pravnoj teoriji kritikovane

nisu obrađene u okviru predloženih izmena. Ruku na srce, ni postupak noveliranja nije okončan imajući u vidu da nacrt izmena za sada još nije postao predlog, pa ostaje nada da će se u okviru vremena koje je preostalo za javnu diskusiju moći uticati na dalje poboljšanje prava odbrane u okviru nacrta izmena.

LITERATURA

Ćorović, E. i Ćorović, A. (2025) 'Mera zadržavanja osumnjičenog u predistražnom postupku'. *Crimen*, *16*(1), 124-140. https://doi.org/10.5937/crimen2501124C

Đurđić, V. (2022) 'Normativna osnova efikasnosti krivičnog postupka Srbije'. *Zbornik radova Centra za edukaciju sudija i tužilaca RS, 13(*13), 138-162. https://doi.org/10.7251/CEST1322138DJ

Mrčela, M. (2017) 'Adversarial principle, the equality of arms and confrontational right –European Court of Human Rights recent jurisprudence'. *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC)*, *1*, 15-31. https://doi.org/10.25234/eclic/6519.

Omkar, S. (2017) *The concept of equality of arms in criminal proceedings under Article 6 of the European Convention on Human Rights*. Cambridge: Intersentia. https://doi.org/10.1017/9781780687452

Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice: Revised Edition*. Harvard University Press. https://doi.org/10.2307/j.ctvkjb25m

Todorović, A. (2021) 'Opšta nedelotvornost žalbe na rešenje o zadržavanju – konačni rezultati istraživanja'. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, *93*(1), 87-118. https://doi.org/10.5937/gakv93-29896

Veber, M. (1998) *Politika kao poziv*. Beograd: Filip Višnjić.

Pravni izvori

Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 98/2006 i 115/2021.

Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, br.72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 (US), 62/2021 (US).

Praksa Evropskog suda za ljudska prava

A. T. v. Luxembourg, Application no. 30460/13, 9 April 2015. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-153960

Benet Praha, SPOL. S R. O. v. the Czech Republic, Application no. 33908/04, 7937/05, 25249/05, 29402/05 i 33571/06, 24 February 2011. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103625

Kampanis v. Greece, Application no. 17977/91, 13 July 1995. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57930

Lamy v Belgium, Application no. 10444/83, 30 March 1989. Dostupno na: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57514

© 2026 by authors

Ovaj rad se objavljuje pod licencom Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Sesija 2:
Pravo na odbranu i postupak prema maloletnicima

Pregledni rad
DOI: 10.47152/Palic2026.7

MALOLETNICI I PRAVO NA ODBRANU KROZ POJEDINE ODREDBE NACRTA NOVOG ZAKONA O MALOLETNICIMA

Dragan OBRADOVIĆ*

Odredbe Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, ključnog propisa kojim se na celovit način uređuje postupanje prema maloletnicima u sukobu sa zakonom, u proteklih preko 20 godina, ostale su jedini propis iz kazneno-pravne oblasti u Srbiji bez izmena i dopuna. Krajem 2025. godine urađen je Nacrt Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku, koji u velikoj meri zadržava postojeća, dobra rešenja iz važećeg zakona, ali sadrži i određen broj novih rešenja od značaja za ostvarivanja prava na odbranu maloletnika. U radu smo ukazali na pojedina rešenja od značaja za ostvarivanje prava na odbranu maloletnika, kroz pojedine odredbe Nacrta urađenog zakona, na najvažnije međunarodne i domaće propise koji se odnose na zaštitu dece – maloletnika u krivičnom postupku, i u kojoj meri su rešenja u pogledu prava na odbranu maloletnika navedena u Nacrtu usklađena sa najvažnijim međunarodnim propisima i standardima. Takođe, ukazali smo i na pojedine slučajeve iz prakse međunarodnih, odnosno domaćih sudova, od značaja za pojedina pitanja odbrane maloletnika u sukobu sa zakonom.

* Doktor nauka, sudija Višeg suda u Valjevu u penziji; redovni profesor Univerziteta Singidunum u Beogradu u penziji; https://orcid.org/0000-0002-3234-599X. E-mail: dr.gaga.obrad@gmail.com

Ključne reči: Nacrt zakona, maloletnici, pravo na odbranu, oportunitet, vaspitni nalog

UVOD

U vreme održavanja ove konferencije, prošlo je punih 20 godina od početka primene Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica dana 1.1.2006. godine (u daljem tekstu: ZM).[1] U vreme kada je počela primena, odredbe ZM su bile u skladu sa odredbama tada najvažnijih zakona iz krivičnopravne oblasti i to: Krivičnog zakonika (KZ)[2] i Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (dalje: prethodni ZIKS)[3], s obzirom na to da su ti zakoni usvojeni na istoj sednici Narodne skupštine Republike Srbije i objavljeni 6.10. 2005. godine i da je primena svih ovih propisa počela 1.1.2006. godine. Odredbe ZM bile su, takođe, u skladu sa odredbama tada važećeg Zakonika o krivičnom postupku (prethodni ZKP).[4]

ZM je doneo u celosti veliki broj novih rešenja u svim odredbama. Profesor Jovašević navodi da je najznačajnija novina novog maloletničkog krivičnog prava uvođenje alternativnih, neformalnih ili diverzionih mera, sredstava i postupaka koji treba da vode skretanju krivičnog prava na druge grane prava (porodično pravo, pravo socijalnog staranja). To su vaspitni nalozi (Jovašević, 2010, 34). Prvi put su odredbe materijalnog, procesnog i izvršnog zakonodavstva koje se odnose na maloletnike na jednom mestu, u istom propisu. U odnosu na odredbe materijalnog karaktera, ZM precizno definiše kategorije lica na koje se odnosi (čl. 1), afirmiše načelo vaspitavanja (čl. 10), proširuje okolnosti koje sud uzima prilikom izbora vaspitne mere (čl. 12), uvodi nove vrste vaspitnih mera (čl. 11 i 18) i skraćuje dužinu trajanja svih vaspitnih mera, a sadrži i brojne druge novine (Obradović, 200, str. 255). Osim toga, ZM prvi put sadrži i odredbe koje se odnose na zaštitu maloletnih lica oštećenih krivičnim delom (Obradović, 2015, str. 387). Osim toga, prvi put je uvedena obaveza specijalizacije svih procesnih subjekata

[1] Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (Službeni glasnik RS br. 85/2005).

[2] Krivični zakonik (Službeni glasnik RS br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 i 94/2024).

[3] Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (Službeni glasnik RS br. 85/2005, 72/09 i 31/11).

[4] Zakonik o krivičnom postupku ("Službeni list SRJ", br. 70/01 i 68/02 i "Službeni glasnik RS", br. 58/04, 85/05, 85/05 - dr. zakon, 115/05, 49/07, 122/08, 20/09 - dr. zakon, 72/09 i 76/10).

koji učestvuju u postupcima prema maloletnicima – policije, javnih tužilaca, branilaca i sudija.

Od tada do danas, ovo je jedini zakon iz krivičnopravne oblasti u Srbiji koji nije pretrpeo bilo kakve izmene i dopune, iako se o tome govorilo u više navrata. Samim tim, ZM već odavno nije u skladu sa Ustavom Republike Srbije, koji u čl. 194 propisuje da je Ustav najviši pravni akt u Srbiji i da svi zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji moraju biti saglasni sa Ustavom, a u čl. 16 propisuje da potvrđeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava predstavljaju deo pravnog poretka Srbije.[5]

Svi ostali najvažniji propisi iz krivičnopravne oblasti su u međuvremenu promenjeni manje – više. Novi – sada važeći Zakonik o krivičnom postupku (Zakonik)[6] koji se primenjuje od 1.10.2013. godine u postupcima pred sudovima opšte nadležnosti u Srbiji, uneo je značajne izmene, počev od toga da je prvi put u Srbiji istraga prešla u nadležnost javnih tužilaca, uz brojne druge promene. Od početka primene Zakonika vlada, u određenoj meri, neusklađenost sa normama ZM koja se prevazilazi kroz postupanja nadležnih pravosudnih organa (javni tužioci – sudije za maloletnike) koji postupaju prema maloletnicima u sukobu sa zakonom. Takođe, donet je i novi Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS).[7] Svi ovi novi zakoni – Zakonik, ZIKS, kao i KZ, u međuvremenu su imali brojne izmene i dopune.

Polazeći od toga, a imajući u vidu da je Republika Srbija, ratifikacijom Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, preuzela obavezu usaglašavanja sa relevantnim standardima, da je kroz proces pristupnih pregovora sa Evropskom unijom (prvenstveno u okviru pregovaračkog Poglavlja 23) izvršen visok stepen konkretizacije standarda sa kojima je potrebno izvršiti usaglašavanje, ali i činjenicu da oblast prava deteta predstavlja jedno od polja sa najbržim razvojem međunarodnih (kako univerzalnih, tako i regionalnih standarda), pojedini autori navode da se nameće kao neophodnost ubrzana normativna aktivnost u ovoj oblasti, i da je u Republici Srbiji neophodno donošenje novog Zakona o maloletnicima (Stevanović, 2023, str. 68).

Posle izbora nove Vlade Republike Srbije u aprilu 2025. godine, ministar pravde formirao je radnu grupu za izradu novog ZM, koja je tokom druge

[5] Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS br. 98/2006, 115,2021, čl. 194., čl. 16.

[6] Zakonik o krivičnom postupku (Službeni glasnik RS, 72/2011,101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/19).

[7] Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (Službeni glasnik RS br. 55/2014, 35/2019).

polovine 2025. godine uradila Nacrt Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku (Nacrt). Nacrt se u novembru 2025. godine pojavio na sajtu Ministarstva pravde, u postupku javne rasprave koja je trajala 30 dana. Posle javne rasprave, Nacrt je poslat na mišljenje Evropskoj komisiji u Brisel i u momentu pisanja ovog rada još uvek nije dobijena povratna informacija o prihvatljivosti istog.

Cilj je da u radu ograničenog obima, držeći se teksta Nacrta, sagledamo pojedina, po našem mišljenju, najvažnija rešenja koja se odnose na pravo na odbranu maloletnika u krivičnom postupku u odredbama Nacrta, da li su i u kojoj meri ta rešenja usaglašena sa međunarodnim dokumentima i standardima. Nemamo pretenzije da je moguće sagledati sva rešenja.

PRAVO NA ODBRANU MALOLETNIKA U NAJVAŽNIJIM MEĐUNARODNIM DOKUMENTIMA

Pravo na odbranu, kao osnovno pravo okrivljenog u krivičnom postupku, garantovano je najznačajnijim međunarodnim aktima u oblasti zaštite ljudskih prava i sloboda, kao i nacionalnim propisima. Pomenućemo samo neke, po našem mišljenju, najvažnije od tih dokumenata koji su prihvaćeni i ratifikovani od strane država – pravnih prethodnica današnje Republike Srbije. To su: Univerzalna deklaracija o pravima čoveka – Rezolucija br. 217 A (III),[8] Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima Rezolucija 2200 A (XXI)[9] i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (dalje: Evropska konvencija).[10]

[8] Univerzalna delaracija o pravima čoveka, usvojena i proglašena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br. 217 A /III od 10 decembra 1948.

[9] Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Službeni list SFRJ br. 7/71.

[10] Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda izmenjena u skladu sa Protokolom broj 11, koja je sačinjena 4. novembra 1950. godine u Rimu, Protokol uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koji je sačinjen 20. marta 1952. godine u Rimu, Protokol broj 4 uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u Konvenciju i Prvi Protokol uz nju, koji je sačinjen 16. septembra 1963. godine u Strazburu, Protokol broj 6 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne, koji je sačinjen 28. aprila 1983. godine u Strazburu, Protokol broj 7 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koji je sačinjen 22. novembra 1984. godine u Strazburu, Protokol broj 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koji je sačinjen 4. novembra 2000. godine u Rimu i Protokol broj 13 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima, Službeni list SCG –

Kada su deca u pitanju na svetskom nivou, u međunarodnim dokumentima dete je prvi put definisano u Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima deteta (Konvencija),[11] koja je usvojena od strane Generalne skupštine UN 20. novembra 1989. godine. Konvencija uspostavlja obavezu država da u svim postupcima koji obuhvataju decu i maloletnike prvenstveno vode računa o najboljem interesu deteta. Konvencija uspostavlja obavezu država da u svim postupcima koji obuhvataju decu i maloletnike prvenstveno vode računa o najboljem interesu deteta. U skladu sa Konvencijom, primenu diverzionih modela (mehanizama) treba razmotriti u svim slučajevima, osim kada bezbednost društvene zajednice, usled vršenja težih krivičnih dela, nalaže vođenje redovnog krivičnog postupka. Državama članicama je ostavljeno diskreciono pravo za kreiranje diverzionih mehanizama – mera i programa pri čemu je važno obezbediti poštovanje i zaštitu ljudskih prava deteta (Stevanović, Vujić, 2022, str. 208). Tadašnja naša zajednička država je ratifikovala Konvenciju 1990. godine.[12]

Pored Konvencije, pomenućemo samo još neke pravno neobavezujuće međunarodne dokumente od značaja za pravo na odbranu maloletnika, o kojima će biti više reči u daljem tekstu, i to: Opšti komentar broj 24(2019) uz Konvenciju o pravima deteta u maloletničkom pravosuđu kojim se menja Opšti komentar br. 10(2007)[13] donet od strane Komiteta za prava deteta, Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za primenu maloletničkog pravosuđa (tzv. Pekinška pravila) – ključni međunarodni dokument koji direktno promoviše oportunitet i diverzioni postupak;[14] Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mere alternativne institucionalnom tretmanu (tzv.Tokijska pravila) – koja se primenjuju i na maloletnike.[15] Od ostalih dokumenata, u vezi sa temom ovog rada značajno

---

Međunarodni ugovori br. 9/2003, 5/2006, 7/2005, Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori br. 12/2010 i 10/2015.

[11] United Nations Convention on the Rights of the Child, adopted 20. november 1950, General Assembly.

[12] Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih Nacija o pravima deteta, Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori br. 15/90, Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori br. 4/96, 2/97. čl. 1: Za svrhe ove konvencije, dete je ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života, ako se, na osnovu zakona koji se odnosi na dete, punoletstvo ne stiče ranije.

[13] Opšti komentar broj 24(2019) uz Konvenciju o pravima deteta u maloletničkom pravosuđu kojim se menja Opšti komentar br. 10(2007).

[14] Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za primenu maloletničkog pravosuđa, Rezolucija 40/33 Generalne skupštine UN, Peking, 1985. Pravilo 11.

[15] Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mere alternativne institucionalnom tretmanu, Rezolucija 45/110 Generalne skupštine UN, Tokio, 1990.

je pomenuti i Evropska pravila za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere.[16]

PRAVO NA ODBRANU U VAŽEĆEM KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU SRBIJE

Ustav Republike Srbije (Ustav) proklamuje pravo na odbranu kao jedno od ustavnih načela i garantuje posebna prava okrivljenog.[17] Ta prava se odnose na sve okrivljene, uključujući i maloletnike prema kojima je pokrenut krivični postupak, a jedno od proklamovanih ustavnih načela je i pravo deteta.[18]

To je posebno značajno zbog zaštite ljudskog dostojanstva okrivljenih i maloletnika, jer se o ljudskom dostojanstvu razmišlja, pre svega, sa aspekta zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda lica koja dođu u sukob sa zakonom, pa im je sloboda oduzeta. U pitanju su lica lišena slobode – pritvorena lica, osuđena lica u kaznenom postupku – krivični postupak, ali i u prekršajnim postupcima u kojima je okrivljenim licima određena mera lišenja slobode – zadržavanje, odnosno izrečena efektivna kazna zatvora. Tada se najčešće obraća pažnja na vezu između ljudskog dostojanstva i slobode (Obradović, 2022, str. 61).

U odredbama KZ i ZM, deca su definisana kao lica koja u vreme izvršenja protivpravnog dela, u zakonu predviđenog kao krivično delo, nisu navršila četrnaest godina[19],[20]. Ta granica uzrasta je u pogledu uzrasta nešto uža od definicije dece iz Konvencije koja podrazumeva lica uzrasta do osamnaest godina. Deca uzrasta od 14-18 godina su u Srbiji u pogledu uzrasta u ovim domaćim propisima definisana kao maloletnici[21],[22], odnosno maloletna lica.[23] Za potrebe ovog rada, držaćemo se pomenute definicije maloletnika iz ZM – lica koja se pojavljuju kao mogući izvršioci krivičnih dela i samim tim

[16] Preporuka CM/Rec (2008)11 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o evropskim pravilima za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere, usvojena od strane Komiteta ministara Saveta Evrope 5. novembra 2008. godine na 1040. sednici zamenika ministara.
[17] Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS br. 98/2006, 115/2021, čl. 33.
[18] Ustav, čl. 64.
[19] KZ, čl. 112 tač. 8.
[20] ZM, čl. 2.
[21] KZ, čl. 112 tač. 9.
[22] ZM, čl. 3.
[23] KZ, čl. 112 tač. 10.

mogu da budu krivično odgovorni, za razliku od dece koja nisu krivično odgovorna.

NACRT I PRAVO NA ODBRANU MALOLETNIKA

Nacrt zadržava sistematizaciju ZM – osnovne odredbe, odredbe materijalnog krivičnog prava, odredbe krivičnog postupka prema maloletnicima, odredbe koje se odnose na primenu vaspitnih naloga i izvršenje krivičnih sankcija i posebne odredbe o zaštiti maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku. U svakom od ovih delova, Nacrt zadržava postojeća dobra rešenja iz ZM, ali sadrži i nova rešenja u skladu sa najboljim interesom deteta – maloletnika!

Za razliku od ZM u kome to nije bilo eksplicitno definisano u osnovnim odredbama, Nacrt u čl. 2 definiše cilj postupka prema maloletniku koji se sastoji u tome da se odredbe ovog zakona primenjuju tako da se u zakonito i pravično sprovedenom krivičnom postupku, maloletnom učiniocu krivičnog dela izrekne krivična sankcija koja obezbeđuje ostvarivanje njegovog najboljeg interesa, ili da se takav interes maloletnika ostvari nevođenjem krivičnog postupka prema njemu, odnosno obustavom već pokrenutog postupka prema maloletniku onda kada to nalažu razlozi celishodnosti, kada se takvo krivično negonjenje maloletnika ili takva obustava postupka prema njemu može usloviti ispunjavanjem određenih obaveza od strane maloletnika. U ovoj odredbi, precizno se definiše način na koji se taj cilj ostvaruje. Ovom odredbom obezbeđuju se uslovi da osnovna načela predviđena Evropskim pravilima za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere dobiju svoju punu operacionalizaciju u zakonu i podzakonskim aktima (Stevanović, 2018, str. 515).

U odredbama materijalnog krivičnog prava Nacrt, kao i ZM, prvo navodi vaspitne naloge, koji kao alternativne mere nisu sankcije, već svojevrsne mere *sui generis*, čiji je cilj da se ne pokreće krivični postupak, ili ako je pokrenut da se obustavi (Perić, 2007, str. 24). Vaspitni nalozi se mogu i dalje izreći prema obe kategorije maloletnika (mlađi – stariji) za koje postoji osnovana sumnja da su izvršili krivična dela, uz delimično novo rešenje. *Nacrt dalje širi lepezu ovih diverzionih mera,* shodno Opštem komentaru broj 24(2019) uz Konvenciju, kojim predviđa da država članica treba da obezbedi široki spektar mera kako bi se osiguralo da se sa decom postupa na način koji je proporcionalan okolnostima i učinjenom delu, a za njihovu dobrobit, što obuhvata jasno izražene raznovrsne programe koji se

sprovode u društvenoj zajednici, koji podrazumevaju, pre svega, jačanje mreže podrške detetu u porodici i zajednici, a mogu obuhvatiti staranje, savetovanje i nadzor, programe za školovanje, stručno osposobljavanje i druge mere (Stevanović, Vujić, 2022, str. 209).

Primena vaspitnih naloga je u odredbama ZM bila predviđena kao mogućnost u pravcu izbegavanja vođenja postupka prema pojedinim maloletnicima. U odredbama Nacrta, to je i dalje mogućnost koja ostaje na raspolaganju, pre svega, javnim tužiocima za maloletnike, u manjoj meri sudijama za maloletnike, a izuzetno, to je mogućnost i veća za maloletnike, mada ne postoje podaci o tome da li su i u kojoj meri veća za maloletnike pojedinih viših sudova u proteklom periodu primenjivali vaspitne naloge. To potvrđuju i podaci Republičkog zavoda za statistiku o primeni vaspitnih naloga (dalje: RZS).[24]

***Tabela 1**: Primena vaspitnih naloga po godinama*

Godina	**2022**	**2023**	**2024**
Javni tužioci	183	192	165
Sudije za maloletnike	76	83	69
Ukupno	**259**	**275**	**234**

Izvor: Republički zavod za statistiku

U kojoj meri se vaspitni nalozi danas primenjuju u Srbiji u odnosu na podnete krivične prijave od strane policije javnom tužiocu za maloletnike može se sagledati i na osnovu podataka RZS.[25]

[24] RZS, Saopštenje broj 191 Statistika pravosuđa Maloletni učinioci krivičnih dela 2022 od 14.7.2023; RZS, Saopštenje broj 181 Statistika pravosuđa Maloletni učinioci krivičnih dela 2023 od 12.7.2024; RZS, Saopštenje broj 189 Statistika pravosuđa Maloletni učinioci krivičnih dela 2024 od 16.7.2025.

[25] RZS, Saopštenje broj 189 Statistika pravosuđa Maloletni učinioci krivičnih dela 2024 od 16.7.2025.

***Tabela 2**: Odnos podnetih krivičnih prijava prema maloletnicima prema primeni vaspitnih naloga po godinama*

Godina	**2022**	**2023**	**2024**
Podnete krivične prijave	2.410	2.598	2.724
Ukupno vaspitnih naloga	259	275	234
Odnos (%)	**10,75%**	**10,59%**	**8,59%**

Izvor: Republički zavod za statistiku

Ovi podaci pokazuju da primena vaspitnih naloga još uvek, posle skoro dve decenije primene ZM, nije dobila onaj zamah koji se možda očekivao u prvim godinama od početka primene ovog zakona. Navedeni podaci o primeni vaspitnih naloga se ne razlikuju mnogo od podataka RZS iz 2019. godine, kada je realizovano samo 244 vaspitnih naloga,[26] odnosno iz 2015. godine, kada je realizovano 246 vaspitnih naloga.[27] Takođe, ovi podaci su u skladu sa istraživanjem autora iz Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, gde je na osnovu dobijenih podataka od Republičkog javnog tužilaštva, u periodu 2011. do 2019. godine utvrđeno da su vaspitni nalozi izrečeni u 2-10% od ukupnog broja predmeta u kojima nije odbačena krivična prijava (Karić *i sar.,* 2021, str. 38). Potvrda toga jestu da su da primena vaspitnih naloga još uvek nije dobila onaj zamah koji se možda očekivao su i podaci od pre petnaest godina da Evropska iskustva govore da se vaspitni nalozi primenjuju kod 20-30% maloletnika koji su učinili krivično delo, što je znatno češće nego u Srbiji (Satarić, Obradović, 2011, str. 25).

Novina je da Nacrt propisuje da je vaspitne naloge moguće izreći za krivično delo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do osam godina (čl. 6 st. 1), u odnosu na ZM, gde je bila propisana mogućnost izricanja vaspitnih naloga za krivična dela za koja je zaprećena novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina. Prema ovom rešenju, sada je moguće izreći vaspitne naloge i za teža krivična dela koja maloletnici vrše, od kojih izdvajamo krivično delo teška krađa (bilo koji od osnovnih oblika), a koje

[26] RZS, Bilten 666, Maloletni učinioci krivičnih dela u Srbiji, 2019 – Prijave, Optuženja, Osude – Beograd, 2020.

[27] RZS, Bilten 618, Maloletni učinioci krivičnih dela u Srbiji, 2015 – Prijave, Optuženja, Osude – Beograd, 2016.

krivično delo maloletnici vrlo često vrše u pogledu bagatelnih stvari, kao što je obijanje sanduka sa sladoledima ispred pojedinih prodavnica u noćnim uslovima, kada oduzmu jedno ili više pakovanja sladoleda, pa prema radnji izvršenja bez obzira na vrednost, vrše pomenuto krivično delo. Prema odredbama ZM, do sada nije bila moguća primena vaspitnog naloga za to krivično delo, imajući u vidu zaprećenu sankciju prema odredbama KZ.

Nacrt, u pogledu lica ovlašćenih za primenu vaspitnih naloga, zadržava rešenje da vaspitni nalog prema maloletniku mogu primeniti nadležni javni tužilac za maloletnike, odnosno sudija za maloletnike, ali predviđa kao *novinu da vaspitne naloge može primeniti i veće za maloletnike (čl. 6 st. 2)*, koja mogućnost je postojala i u odredbama ZM, ali nije bila izričito navedena (čl. 59 ZM).

Uslovi za primenu vaspitnog naloga u Nacrtu propisani su detaljnije nego u ZM i zahtevaju, pored priznanja krivičnog dela od strane maloletnika i njegovog odnosa prema krivičnom delu i oštećenom, (koje rešenje je bilo propisano u ZM), dodatne uslove i to: da priznanje krivičnog dela od strane maloletnika bude potkrepljeno drugim dokazima, da okolnosti pod kojima je to krivično delo učinjeno, koje opravdavaju primenu vaspitnog naloga, kao i pristanak maloletnika na primenu vaspitnog naloga iz kojih svih okolnosti zajedno proizlazi opravdanost primene vaspitnog naloga (čl. 6. st. 3). Na taj način, u Nacrtu se dodatno potvrđuju navodi pojedinih autora da diskreciona odluka organa postupka o primeni vaspitnog naloga mora biti utemeljena na kriterijumima koji su propisani, i ne može i ne sme biti stvar pune arbitrarnosti (Bugarski, 2015, 97).

Nacrt posebno propisuje u kojim fazama postupka može biti dato priznanje maloletnika iz čl. 6 st. 3 – prilikom saslušanja maloletnika koje sprovodi organ postupka (policija u predistražnom postupku, uz ispunjenje svih zakonom propisanih uslova za saslušanje maloletnika, što se odnosi na prisustvo pojedinih lica tom saslušanju – zakonski zastupnici odnosno staratelji maloletnika, koje se obavlja u prisustvu branioca – primedba autora), davanjem izjave javnom tužiocu za maloletnike, odnosno u postupku pred sudijom za maloletnike.

U pogledu vrste vaspitnih naloga koje se mogu izreći prema maloletniku *Nacrt (čl. 8) zadržava svih postojećih pet vaspitnih naloga iz ZM, neke precizira, dopunjuje ili terminološki usaglašava sa odredbama drugih kaznenih propisa,* tako što propisuje da maloletnik može obavljati poslove komunalnog sadržaja (u okviru lokalnih poslova – umesto lokalnih poslova predviđenih ZM), da se može podvrgnuti odgovarajućem ispitivanju i

odvikavanju od zabranjenih psihoaktivnih kontrolisanih supstanci (širi pojam propisan posebnim zakonom,[28] umesto termina opojnih droga predviđenih ZM) i proširuje krug organizacija u kojima maloletnik može biti uključen u pojedinačni ili grupni tretman u odnosu na ZM, utoliko što navodi da se to odnosi i na druge ovlašćene organizacije. Osim toga, *Nacrt propisuje i dva nova vaspitna naloga koja nisu bila propisana odredbama ZM* – pohađanje kurseva ili priprema i polaganje ispita kojima se proverava određeno znanje (tač. 4) i uključivanje u određene sportske aktivnosti (tač. 5). To su vaspitni nalozi identični pojedinim od vaspitnih mera posebne obaveze iz čl. 17 st. 2 tač. 6 Nacrta – da se uključi u određene sportske aktivnosti i iz čl. 17 st. 2 tač. 9 Nacrta - da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite kojima se proverava određeno znanje, koje se mogu izreći prema maloletnicima.

Nacrt zadržava rešenje iz ZM o ograničenim mogućnostima primene vaspitnih naloga od strane javnog tužioca za maloletnike – prva tri ista vaspitna naloga koje proširuje i na dva nova propisana u Nacrtu, koje sve može da primenjuje i sudija za maloletnike, s tim da i dalje prihvata rešenje iz ZM prema kome dva poslednja vaspitna naloga – medicinskog karaktera mogu da primenjuju samo sudije za maloletnike.

Nacrt zadržava takođe, dobro rešenje iz ZM, da u postupku izricanja vaspitnog naloga, kada je javni tužilac doneo rešenje o određivanju vaspitnog naloga prema maloletniku, kao i o odbačaju krivične prijave prema maloletniku nakon što je vaspitni nalog izvršen, nije obavezno da maloletnik ima branioca odnosno da nije obavezna odbrana, kao od momenta pokretanja pripremnog postupka. Zbog toga nema ni povrede čl. 40 Konvencije kojom se, pored ostalog, garantuje pretpostavka nevinosti, kao i pravo na pravnu ili drugu odgovarajuću pravnu pomoć u pripremi i iznošenju odbrane svakom detetu za koje se tvrdi da je osumnjičeno ili optuženo da je prekršilo krivični zakon, pa ni povrede krivičnog zakona. Po ovom pitanju, takav stav je zauzeo i Vrhovni sud.[29]

Generalno posmatrano, *nova rešenja u pogledu mogućnosti proširenja primene vaspitnih naloga* na krivična dela za koja je zaprećena kazna zatvora do osam godina, kao i nove mogućnosti za primenu pojedinih vaspitnih naloga – dva nova vaspitna naloga, *po našem mišljenju, u vezi sa uslovima za njihovu primenu predstavljaju značajno poboljšanje uslova*

[28] Zakon o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama, (Službeni glasnik RS br. 99/2010, 57/2018).

[29] Vrhovni sud, Rešenje Kzz 463/2023 od 31.5.2023.

odbrane maloletnika u krivičnom postupku. To se odnosi na sve situacije – da se prema njima ne pokreće krivični postupak, odnosno, ukoliko javni tužilac za maloletnike odluči da ne pokrene pripremni postupak prema maloletniku za blaža krivična dela iz razloga propisanih u čl. 62 Nacrta (o čemu će biti više reči u daljem tekstu) ili da se u postupku pred sudijom za maloletnike, na osnovu njihove odbrane, a u vezi sa ostalim zahtevima iz čl. 6. st. 3 Nacrta, ispune uslovi za primenu vaspitnih naloga.

Predložena rešenja u Nacrtu u pogledu vaspitnih naloga su usklađena sa naprednim evropskim i svetskim trendovima u pogledu šire primene tzv. diverzionih mehanizama u odnosu na maloletne učinioce krivičnih dela.

U odredbama koje se odnose na krivične sankcije, *Nacrt* u pogledu vrsta krivičnih sankcija koje se mogu izreći prema maloletnicima zadržava rešenja iz ZM, s tim da *dodatno potencira da se prema maloletnicima ne može izreći ni mera bezbednosti javno objavljivanje presude (čl. 12. st. 1).*

U odredbama koje se odnose na izbor vaspitne mere (čl. 15) Nacrt zadržava rešenje iz ZM u kome se prvi put insistiralo da se, pored ostalih okolnosti, ceni i zrelost maloletnika. To rešenje je u potpunosti opravdano i našlo je primenu u sudskoj praksi, posebno imajući u vidu da se kao izvršioci pojedinih krivičnih dela pojavljuju i maloletnici koji pohađaju škole u programu inkluzije (Obradović, 2015, str. 392-393).

U pogledu vaspitnih mera upozorenja i usmeravanja, kao i vaspitnih mera pojačanog nadzora, Nacrt zadržava rešenja iz ZM, s obzirom da su se pokazala kao adekvatna u sudskoj praksi, a posebno rešenje da se uz vaspitne mere pojačanog nadzora mogu izricati i pojedine posebne obaveze (čl. 22). U sudskoj praksi, ova kombinacija vaspitnih mera je prihvaćena.

To se odnosi, takođe, na zavodske vaspitne mere upućivanja u vaspitnu ustanovu, odnosno *najteže zavodske vaspitne mere upućivanja u vaspitno popravni dom* – kod koje *Nacrt prvi put definiše obavezu suda da u odluci kojom izriče ovu vaspitnu meru odredi najduže trajanje mere*, s tim da se trajanje mere do jedne godine određuje na pune mesece, a preko jedne godine na pune godine (čl. 24 st. 4).

Predloženo rešenje kojim se definiše najduže trajanje ove vaspitne mere ima opravdanje u tome da maloletnici prema kojima je izrečena najteža zavodska vaspitna mera moraju da znaju koliko će trajati ta mera prema njima, koju oni izdržavaju u uslovima izdvojenosti od porodice, odnosno sredine u kojoj su do tada boravili. Na taj način, maloletnici su izjednačeni sa punoletnim licima koja su osuđena na

efektivne kazne zatvora koji u momentu izricanja presude, odnosno po pravnosnažnosti presude, tačno znaju na koju su kaznu zatvora osuđena, što maloletnici prema kojima je izrečena najteža zavodska vaspitna mera, prema dosadašnjem rešenju iz ZM do sada nisu znali, već je to, po pravilu, bila stvar procene vaspitača iz VPD Kruševac, koji su najčešće predlagali obustavu izvršenja ove vaspitne mere, odnosno podržavali molbe maloletnika za uslovni otpust.

Ovo rešenje predstavlja pozitivnu novinu koje je u skladu sa međunarodnim standardima.

U odredbama krivičnog postupka prema maloletnicima, *Nacrt* zadržava rešenja iz ZM u pogledu postupanja javnog tužioca za maloletnike, odnosno postupanja suda kada utvrdi da maloletnik – izvršilac nije navršio četrnaest godina, s tim da odredbu dopunjuje utoliko što *precizira postupanje policajca za maloletnike kada utvrdi da je protivpravno delo koje je u zakonu predviđeno kao krivično delo učinjeno od strane lica koja u vreme izvršenja nije navršilo četrnaest godina – policajac za maloletnike sačinjava izveštaj koji dostavlja javnom tužiocu za maloletnike i organu starateljstva (čl. 50 st. 1).*

Značajnu novinu u pogledu poboljšanja prava na odbranu maloletnika predstavlja odredba čl. 52 Nacrta – *pravo na informisanje,* u kojoj je detaljno navedeno kome se daju te informacije – maloletniku, njegovim roditeljima ili zakonskom zastupniku; način davanja informacija – usmeno, ali na zahtev tih lica u pisanoj formi; način saopštavanja tih informacija maloletniku i sadržaj tih informacija u pogledu pojedinih prava maloletnika koje dobijaju on, njegovi roditelji, odnosno zakonski zastupnik.

Ove odredbe suštinski su postojale i ranije u svim najvažnijim propisima u vezi sa krivičnim postupcima koji se vode prema punoletnim, odnosno maloletnim licima – u Zakoniku, u ZM, kao i u Pravilniku o načinu i uslovima primene policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima,[30] ali nisu bile na ovako jasan način navedene.

U tom delu, Nacrt prihvata standarde iz pojedinih međunarodnih dokumenata – odredbe Pekinških pravila koje se odnose na prava maloletnika (Pravilo 7), zaštitu privatnosti (Pravilo 8), pritvor (Pravilo13), pravnu pomoć, roditelje i staratelje (Pravilo 15), pa na taj način pokazuje

[30] Pravilnik o načinu i uslovima primene policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima, Sl. glasnik RS, br. 83/19.

dodatno unapređenje položaja maloletnika u sukobu sa zakonom, u pogledu prava na odbranu.

Profesor Škulić navodi da je *u postupku prema maloletnicima propisana mogućnost primene oportuniteta,* koji se klasifikuje na bezuslovljen (klasičan) oportunitet i uslovljen oportunitet (Škulić, 2011, str. 320-323). To rešenje je postojalo u odredbi čl. 58 ZM, a *u Nacrtu je zadržano i usklađeno sa odredbama koje se odnose na mogućnost primene vaspitnih naloga za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora do osam godina ili novčana kazna (čl. 62 st. 1),* zbog čega *predstavlja novinu i povoljnije rešenje koje je u korist odbrane maloletnika*, s obzirom na rešenje iz ZM prema kome je ta mogućnost bila na raspolaganju javnom tužiocu za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna. To je prvi od dva slučaja kada javni tužilac za maloletnike ima *mogućnost primene tzv. klasičnog oportuniteta* – iako postoje dokazi iz kojih proizlazi osnovana sumnja da je maloletnik učinio krivično delo, ako smatra da ne bi bilo celishodno da se vodi postupak prema maloletniku, s obzirom na prirodu krivičnog dela i okolnosti pod kojima je učinjeno, raniji život maloletnika i njegova lična svojstva. Nacrt je zadržao postojeće rešenje iz ZM koje se odnosi na drugi slučaj mogućnosti primene tzv. klasičnog oportuniteta – kada je izvršenje kazne (jedina kazna koja se može izreći prema maloletniku je maloletnički zatvor) ili vaspitne mere u toku, javni tužilac za maloletnike može odlučiti da ne zahteva pokretanje krivičnog postupka za drugo krivično delo maloletnika, ako s obzirom na težinu tog krivičnog dela, kao i na kaznu, odnosno vaspitnu meru koja se izvršava, ne bi imalo svrhe vođenje postupka i izricanje krivične sankcije za to delo (čl. 62 st. 3). Ovo se odnosi na dva moguća slučaja izvršenja drugog krivičnog dela od strane maloletnika – da je drugo krivično delo izvršio u vreme dok je izvršenje kazne ili vaspitne mere (bez razlike da li je u pitanju neka od vaspitnih mera otvorene zaštite ili zavodska vaspitna mera) ili se naknadno sazna – otkrije od strane policije i o tome obavesti javni tužilac za maloletnike za drugo učinjeno krivično delo za koje se nije znalo u vreme vođenja krivičnog postupka u kome je prema maloletniku pravnosnažno izrečena kazna maloletničkog zatvora, odnosno neka od vaspitnih mera. Profesor Grubač navodi da tada oportunitet nije vezan za težinu krivičnog dela, već se jedino uzima u obzir svrha vođenja krivičnog postupka i izricanje krivične sankcije za to delo, "ako s obzirom na njegovu težinu, kao i na kaznu ili vaspitnu meru koja se izvršava, ne bi imalo svrhe pokretati postupak i izricati novu

sankciju (čl. 58 st. 3 ZM)" npr. zato što se stroža kazna ili vaspitna mera ne može izreći (Grubač, 2009, str. 506).

Postupanje javnog tužioca za maloletnike u slučaju primene tzv. klasičnog oportuniteta u odredbama Nacrta nije podložno samovolji, kao što to nije bilo ni u odredbama ZM. Jedan vid kontrole predstavlja njegova obaveza da, kada oceni da nije celishodno da se pokrene postupak prema maloletniku, obavesti o tome, uz navođenje razloga, u roku od osam dana od prijema obaveštenja, organ starateljstva i oštećenog koji mogu, u roku od osam dana, zahtevati od Apelacionog javnog tužioca da odluči o pokretanju postupka u smislu čl. 61 st. 3 Nacrta. U tom delu samo *postoji razlika u pogledu drugostepenog organa koji odlučuje o osnovanosti odluke javnog tužioca za maloletnike* – u ZM, to je bilo veće za maloletnike neposredno višeg suda – Apelacionog suda (čl. 58 st. 4 ZM), *u Nacrtu je predviđeno da je to Apelacioni javni tužilac*, koje rešenje smatramo da je ispravno i *u skladu sa odredbama čl. 51 Zakonika,* prilikom odlučivanja o prigovoru oštećenih u krivičnom postupku na odluku prvostepenog javnog tužioca – da odlučuje neposredno viši javni tužilac.

U periodu od 2006-2020. godine na osnovu istraživanja autora iz Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, utvrđeno je da između 6,1% i 12,4% podnetih krivičnih prijava bude odbačeno primenom instituta oportuniteta, i da osim što je procenat primene oportuniteta izuzetno nizak, zabrinjava i prekid trenda rasta, odnosno izražen pad primene ovog instituta u 2019. godini sa 12,35 na 8,78%. U postupcima prema maloletnicima, primena uslovljenog oportuniteta dominira u odnosu na oportunitet iz člana 58 ZM (Karić, *i sar,* 2021, str. 31).

Nacrt propisuje i slučaj primene tzv. uslovljenog oportuniteta na isti način kao u odredbama ZM, s tim da *listu vaspitnih naloga proširuje za dva nova, tako da odluku o nepokretanju postupka iz čl. 62 st. 1. Nacrta može usloviti pristankom maloletnika i njegovih roditelja ili zakonskog zastupnika, kao i spremnošću maloletnika da prihvati i ispuni jedan ili više vaspitnih naloga iz člana 8. tač. 1) - 5) Nacrta (čl. 64 st. 1).* U svemu ostalom, Nacrt u tom delu zadržava rešenje iz ZM.

Rešenja predložena u Nacrtu, u pogledu tzv. klasičnog i uslovljenog oportuniteta, su u potpunom skladu sa odredbama Konvencije, koja u članu 40 stav 3(b), propisuje da su države dužne promovisati mere za postupanje sa decom bez pribegavanja sudskom postupku, kad god je to moguće i poželjno.

Ova rešenja su u skladu i sa Pekinškim pravilima koja predviđaju mogućnost rešavanja slučajeva bez formalnog sudskog postupka, uz saglasnost maloletnika i njegovih roditelja/staratelja gde god je to moguće (Pravilo 11). U ovom međunarodnom dokumentu, posebno se naglašava široka diskrecija – da su policija, tužilaštvo ili drugi organi (sudovi – primedba autora) koji se bave slučajevima maloletnika u svim fazama postupka ovlašćeni da te slučajeve rešavaju po svom nahođenju, bez pribegavanja formalnim raspravama, uz profesionalnu kontrolu (Pravilo 6) i uz proporcionalnu reakciju, ne samo prema krivičnom delu, nego i prema ličnosti i potrebama maloletnika (Pravilo 17). To predstavlja temelj za primenu načela oportuniteta.

Ova rešenja su, takođe, u skladu i sa Tokijskim pravilima koja predviđaju postojanje mogućnosti da se slučajevi rešavaju bez formalnog suđenja i pored ostalog, propisuje da kad se radi o lakšim prestupima, tužilac može izreći odgovarajuću meru alternativnu institucionalnom tretmanu. U ovom međunarodnom dokumentu, posebno se naglašava široka diskrecija – da su policija, tužilaštvo ili neke druge agencije koje se bave krivičnim predmetima treba da imaju ovlašćenja da oslobode prestupnika, ako smatraju da nastavak sudskog postupka prema njemu nije potreban za zaštitu društva, prevenciju kriminala ili unapređenje poštovanja zakona i za prava žrtava (Pravilo 5). Tokijska pravila, pored ostalog sadrže odredbe koje se odnose na razvoj mera koje izbegavaju formalni postupak (Pravilo 2.3).

Na osnovu navedenih rešenja, jasno je da Nacrt dosledno ostaje posvećen najboljem interesu deteta u sukobu sa zakonom, u skladu sa relevantnim međunarodnim dokumentima, i da nastavlja da širi lepezu primene vaspitnih naloga radi izbegavanja pokretanja krivičnog postupka prema maloletnicima, odnosno primenu oportuniteta kad god je to moguće u različitim fazama postupka u odnosu na ovu kategoriju učesnika.

Nova odredba u Nacrtu odnosi se na prisustvo pojedinih lica saslušanju maloletnika u svojstvu osumnjičenog, koja nije bila izričito propisana u ZM, a u potpunosti je u skladu sa odredbama Zakonika. Tu radnju obavlja policajac za maloletnike, kada mu ovo ovlašćenje poveri javni tužilac za maloletnike, uz obavezno prisustvo roditelja ili zakonskog zastupnika maloletnika, odnosno u tačno određenim slučajevima, uz prisustvo predstavnika organa starateljstva ili ustanove za smeštaj maloletnika, i branioca maloletnika (čl. 63). S obzirom da maloletnici mogu da izvrše krivična dela, što se dešava u praksi, za vreme dok se nalaze na izvršenju zavodske vaspitne mere, odnosno kazne maloletničkog zatvora, novo

rešenje je da se njihovo saslušanje u svojstvu osumnjičenog može obaviti u prisustvu predstavnika ustanove za smeštaj maloletnika umesto u prisustvu roditelja ili zakonskog zastupnika, koji po pravilu imaju prebivalište na drugom području u odnosu na sedište ovih ustanova. Prisustvo ovih lica i branioca maloletnika, prilikom saslušanja od strane policajca za maloletnike, daje saslušanju maloletnika u svojstvu osumnjičenog zakonsku snagu u skladu sa odredbama Zakonika i od značaja za kvalitet odbrane maloletnika u toj fazi postupka.

Sadržina zahteva za pokretanje pripremnog postupka u Nacrtu je propisana detaljnije nego u ZM.

Nacrt definiše obavezu policije i javnog tužioca u odnosu na uhapšenog maloletnika – policija je dužna da sudiji za maloletnike u roku od 24 časa od hapšenja dovede uhapšenog maloletnika, a javni tužilac za maloletnike je dužan da u roku od najkasnije 24 časa od hapšenja maloletnika podnese zahtev za pokretanje pripremnog postupka sa predlogom za određivanje pritvora, ukoliko smatra da postoje razlozi za određivanje pritvora prema maloletniku (čl. 66 st. 2-3).

Prema novom rešenju u Nacrtu, policija može maloletnika da uhapsi ako postoji razlog za određivanje pritvora (čl. 211 Zakonika), shodno čl. 70. Nacrta, ali ga ne dovodi javnom tužiocu koji odlučuje o zadržavanju, kako je to propisano za punoletna lica, već ga *sprovodi sudiji za maloletnike u roku od 24 časa od hapšenja, s tim da je obaveza javnog tužioca za maloletnike da u tom slučaju, istovremeno sa zahtevom za pokretanje pripremnog postupka, podnese predlog za određivanje pritvora, ukoliko smatra da postoje razlozi za određivanje pritvora prema maloletniku.*

U vreme kada je počela primena ZM, bilo je jasno definisano da se maloletnik ne može zadržati u smislu člana 229 prethodnog Zakonika (čl. 61 ZM). U tom periodu, bilo je moguće lišenje slobode maloletnika u pretkrivičnom postupku, ali je ono bilo strogo funkcionalnog karaktera, jedino da bi se maloletnik sproveo sudiji za maloletnike, kada se radi o shodnoj primeni određenih opštih odredaba Zakonika o krivičnom postupku (čl. 227), pri čemu se maloletnik lišen slobode od strane policije, umesto istražnom sudiji, sprovodi sudiji za maloletnike (Škulić, 2011, str. 334). Sprovođenje maloletnika lišenog slobode kod sudije za maloletnike, moralo je da se obavi u roku od osam sati, ako postoji bilo koji razlog za određivanje pritvora shodno čl. 142 prethodnog Zakonika.

Suštinski, ovo je novo rešenje u Nacrtu koje je opravdano, imajući u vidu da se pritvor prema maloletnicima određuje kao izuzetna, najteža mera, kada se nijednom drugom merom ne može delovati u odnosu prema maloletniku. To su situacije kada su maloletnici izvršili teška, pa i najteža krivična dela, kada je objektivno potrebno određeno vreme da se u predistražnoj fazi postupka, uz krivičnu prijavu, prikupe neophodni podaci i dokazi koji opravdavaju određivanje pritvora prema maloletniku koji mora da predloži javni tužilac za maloletnike, uz predlog za pokretanje pripremnog postupka.

To potvrđuju i sledeći podaci RZS o određivanju pritvora prema maloletnicima u pripremnom postupku u odnosu na podnete krivične prijave od strane policije.[31]

***Tabela 3**: Odnos podnetih krivičnih prijava prema maloletnicima prema primeni mere pritvora po godinama*

Godina	**2022**	**2023**	**2024**
Podnete krivične prijave	2.410	2.598	2.724
Pritvor –pripremni postupak	41	53	35
Odnos (%)	**1,70%**	**2,04%**	**1,28%**

Izvor: Republički zavod za statistiku

Navedeni podaci pokazuju da se pritvor prema maloletnicima u pripremnom postupku određuje isključivo kao poslednja, najteža i izuzetna mera od strane sudija za maloletnike u Srbiji.

Još jedan podatak govori prethodnoj konstataciji u prilog. U istom posmatranom periodu, broj određenih pritvora je svake godine manji od broja sprovedenih i pravnosnažno okončanih krivičnih postupaka prema

[31] RZS, Bilten 703 Maloletni učinioci krivičnih dela u Srbiji, 2022 – Prijave, Optuženja, Osude – Beograd, 2023; RZS, Bilten 715 Maloletni učinioci krivičnih dela u Srbiji, 2023 – Prijave, Optuženja, Osude – Beograd, 2024 RZS, Bilten 726 Maloletni učinioci krivičnih dela u Srbiji, 2024 – Prijave, Optuženja, Osude – Beograd, 2025.

maloletnicima, i izrečenih svih zavodskih vaspitnih mera i kazni maloletničkog zatvora zajedno, što takođe proizlazi iz podataka RZS.[32]

***Tabela 4**: Odnos pritvor: izrečene zavodske vaspitne mere i kazna maloletničkog zatvora zajedno*

Godina	**2022**	**2023**	**2024**
Zavodske vm+mal.zatvor	80 zvm+4mz =**84**	59zvm+ 4 mz =**63**	49zvm+2mz = **51**
Pritvor –pripremni postupak	41	53	35
Odnos pritvor /sankcije (%)	**48,81%**	**84,13%**	**66.04%**

Izvor: Republički zavod za statistiku

Kada su u pitanju *odredbe o pritvoru* Nacrt zadržava skoro u potpunosti rešenja iz ZM sa jednom razlikom – *novinom*, a to je da *od podnošenja predloga za izricanje krivične sankcije, pritvor prema obe kategorije maloletnika može da traje najduže do šest meseci*. U ZM, bilo je propisano da u toj fazi postupka pritvor prema starijem maloletniku može da traje najduže do šest meseci, a prema mlađem maloletniku najduže četiri meseca (čl. 67 st. 5). Smatramo da je predložena novina suštinski u najboljem interesu maloletnika, i da omogućava da se, shodno načelu materijalne istine koje je i dalje jedno od ključnih načela u maloletničkom krivičnom postupku, za razliku od Zakonika, tokom glavnog pretresa razjasne sve okolnosti pod kojima je izvršeno neko od krivičnih dela zbog kojih je prema maloletniku (nezavisno od uzrasta – mlađi ili stariji maloletnik) određen pritvor i da se donese na zakonu zasnovana odluka. Sud će u ovom roku moći pravilno, bez obzira na uzrast maloletnika da donese odluku o (ne)postojanju njegove krivice, i da prema maloletniku ukoliko utvrdi da je kriv, izrekne adekvatnu krivičnu sankciju, vodeći se upravo najboljim interesom tog maloletnika. Tim pre, što se pritvor

[32] RZS, Bilten 703 Maloletni učinioci krivičnih dela u Srbiji, 2022 – Prijave, Optuženja, Osude – Beograd, 2023; RZS, Bilten 715 Maloletni učinioci krivičnih dela u Srbiji, 2023 – Prijave, Optuženja, Osude – Beograd, 2024 RZS, Bilten 726 Maloletni učinioci krivičnih dela u Srbiji, 2024 – Prijave, Optuženja, Osude – Beograd, 2025.

određuje samo izuzetno, po pravilu za najteža krivična dela koja pojedini maloletnici izvrše, u kom slučaju sud mora da sagleda, ne samo krivično delo koje je maloletnik izvršio, već i celokupnu ličnost tog maloletnika, njegove porodične i socijalne prilike, kao i sve ostale činjenice, ukoliko iste nisu detaljno utvrđene u pripremnom postupku shodno čl. 67 Nacrta, što je ponekad u toku pripremnog postupka zbog kratkog vremena i potreba različitih vrsta veštačenja praktično teško izvodljivo.

Značajnu novinu u Nacrtu predstavlja odredba koja propisuje *izricanje pojedinih vaspitnih mera prema maloletniku koje nisu zavodske vaspitne mere* – propisuje se *dalje postupanje od strane sudije za maloletnike,* uz shodnu primenu odredaba Zakonika o krivičnom postupku koje se odnose na skraćeni postupak – *donosi rešenje o izricanju maloletniku vaspitne mere koja nije zavodska ili će doneti rešenje o obustavi postupka prema maloletniku,* kada za to postoje razlozi propisani u Nacrtu (čl. 72 st. 3). Ova odredba je u najboljem interesu maloletnika, u skladu sa načelom hitnosti ove vrste krivičnih postupaka, shodno čl. 60 Nacrta što je propisano u čl. 50 Sudskog poslovnika,[33] i usmerena je u pravcu unapređenja efikasnosti krivičnog postupka.

Nacrt propisuje *značajnu novinu* u odnosu na ZM *u odredbama koje se odnose na postupak pred većem za maloletnike koje se odnose na glavni pretres, kada je u pitanju izricanje zavodskih vaspitnih mera, odnosno kazne maloletničkog zatvora* (čl. 76-80) – postupa drugi predsednik veća za maloletnike. To je dodatna razrada novine – odredba Nacrta koja se odnosi na nadležnost u prvom stepenu (čl. 45 st. 4) u kojoj je propisano da sudija za maloletnike prvostepenog suda *koji je vodio pripremni postupak ne može biti predsednik veća za maloletnike u istom predmetu.*

To je u skladu sa odredbom čl. 49 Sudskog poslovnika, da maloletnik ima pravo na slučajnog sudiju, ali i u skladu sa međunarodnim dokumentima – čl. 6 st. 1 Evropske konvencije kojom je propisano da svako ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom. To proizlazi i iz pojedinih odluka Evropskog suda za ljudska prava (dalje: ESLJP) koje se odnose na problem učestvovanja istog sudije u različitim procesnim fazama postupka prema maloletniku.[34] U toj

[33] Sudski poslovnik, Službeni glasnik RS br. 10/2009, 70/2011, 19/2012, 89/2013, 96/2015, 104/2015, 113/2015, 39/2016, 56/2016, 77/2016, 16/2018, 78/2018, 43/2019, 93/2019, 18/2022.

[34] Adamkievič protiv Poljske (Adamkiewicz v. Poland. Application No. 54729/00, Date of Judrment: 02/03/2010).

odluci konstatovano je da postoji povreda prava na pravičan postupak (čl. 6(1) Konvencije) zbog toga što je isti sudija učestvovao u postupku istrage vođene u odnosu na maloletnika, kao i potom, u daljem toku postupka bio član, odnosno predsednik sudskog veća koje je sudilo maloletniku (Škulić, 2011, str. 205-209).

Slično rešenje bilo je predloženo u nekadašnjem *Nacrtu Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku* iz 2015. Tada je predlagano ukidanje *pripremnog postupka* prema maloletniku i pretvaranje te nekadašnje prve faze postupka prema maloletniku u klasičan prvostepeni postupak: pred sudijom za maloletnike u najvećem broju slučajeva, odnosno pred većem za maloletnike kada postoji mogućnosti izricanja zavodskih vaspitnih mera ili kazne maloletničkog zatvora (Škulić, 2015, str. 60-61). Taj Nacrt iz 2015. godine nikada nije prešao u dalju zakonsku proceduru, zbog čega se na ovaj Nacrt i ovaj predlog koji je na tom predloženom rešenju čekalo narednih 10 godina.

Prihvatanjem ovog rešenja, u Nacrtu je prihvaćen međunarodni standard uspostavljen u navedenoj odluci ESLJP, a to je da isti sudija za maloletnike ne može da postupa tokom trajanja celokupnog postupka prema maloletnicima, shodno sada važećem rešenju iz ZM, nasleđeno iz vremena bivše zajedničke države. Samim tim, izbegava se moguće predubeđenje sudije koji treba da postupa u krivičnim postupcima koji slede posle okončanja pripremnog postupka, u kojima je javni tužilac za maloletnike podneo predlog za izricanje krivične sankcije prema pojedinim maloletnicima i predložio izricanje pojedinih zavodskih vaspitnih mera odnosno kazne maloletničkog zatvora, kao najteže krivične sankcije koju je moguće izreći prema maloletnicima.

ZAKLJUČAK

Nacrt Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku, iako suštinski nov propis, kroz predložena rešenja predstavlja kontinuitet i uspešnu nadgradnju rešenja iz Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, najdugovečnijeg zakona bez izmena i dopuna iz krivične oblasti u Srbiji.

U pogledu prava na odbranu maloletnika, Nacrt nastavlja da širi primenu tzv. diverzionih mehanizama kroz nove vaspitne naloge koje mogu

da primenjuju i javni tužioci za maloletnike i sudije za maloletnike, u odnosu na maloletne učinioce krivičnih dela. Takođe, širi se mogućnost primene tzv. uslovljenog oportuniteta prema maloletnim učiniocima krivičnih dela koje stoje na raspolaganju javnim tužiocima, ali i većima za maloletnike nadležnih sudova, sve u cilju da se izbegne pokretanje postupka prema maloletnim učiniocima krivičnih dela. U tom pogledu, predložena nova rešenja predstavljaju dalje usklađivanje sa naprednim svetskim standardima iz najvažnijih međunarodnih dokumenata na svetskom nivou – Konvencije o pravima deteta, ali i neformalnih izvora prava koje se odnose na maloletnike u sukobu sa zakonom.

Nacrt sadrži značajnu novinu u pogledu poboljšanja jasno vidljivog prava na odbranu maloletnika kroz odredbu koja se odnosi na pravo na informisanje maloletnika, i u pogledu mogućnosti koje se odnose na hapšenje maloletnika i postupanje nadležnih organa u tom slučaju – policije odnosno javnog tužioca za maloletnike, koja je usklađena sa međunarodnim standardima. Potvrda toga su i navedeni podaci, da je i do sada lišenje slobode maloletnika i određivanje pritvora prema maloletmom učiniocu krivičnih dela bila izuzetna mera, koja se objektivno retko primenjivala.

Kroz predložena rešenja, Nacrt pokazuje tendenciju da se dosledno poštuje načelo hitnosti kao i da se ubrza trajanje pripremnog postupka prema maloletnim učiniocima lakših i srednje teških krivičnih dela – onih za koje je propisana kazna zatvora do osam godina i novčana kazna ukoliko je to moguće, tako što će odluke iz otvorenog tretmana doneti sudija za maloletnike koji je prema njima vodio pripremni postupak. To predstavlja dalje unapređenje efikasnosti krivičnog postupka prema maloletnim učiniocima krivičnog dela, u cilju što bržeg okončanja krivičnih postupaka.

Za najteža krivična dela za koje je javni tužilac za maloletnike predložio izricanje zavodskih vaspitnih mera, odnosno kazne maloletničkog zatvora, Nacrt prihvata međunarodni standard uspostavljen u odluci ESLJP da isti sudija za maloletnike ne može da postupa tokom trajanja celokupnog postupka prema maloletnicima, radi izbegavanja mogućeg predubeđenja sudije u tim predmetima i samim tim, povrede prava na pravično suđenje.

Navedena nova rešenja su u skladu sa Ustavom, relevantnim nacionalnim zakonodavstvom, predstavljaju dodatno usklađivanje sa međunarodnim standardima, doprinose delotvornoj odbrani maloletnika, ali i efikasnosti krivičnog postupka, i očuvanju neophodne ravnoteže

između istih, a sve to u cilju garancija pravičnog krivičnog postupka prema maloletnicima u sukobu sa zakonom.

Smatramo da je neophodno, dok traje zakonska procedura za usvajanje ovog zakona, započeti pripreme za izradu seta podzakonskih propisa, kako se ne bi dugo čekalo na početak primene novog zakona i da bi se izbegla situacija koja je pratila još uvek važeći Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica da se pojedini od podzakonskih propisa – pravilnika nikada ne usvoje.

Osim toga, neophodno je predstojeće vreme iskoristiti na najbolji način od strane nadležnih organa države – pre svega ministartsva zdravlja u saradnji sa ministarstvom pravde, kako bi se formirala odgovarajuća zdravstvena ustanova u kojoj bi se izvršavala zavodska vaspitna mera – Upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje, koja ustanova u periodu od početka primene još uvek važećeg zakona do danas nije formirana, ili ukoliko formiranja jedne takve centralne ustanove nije moguće ili da u nekoliko regionalnih ustanova koje se bave pacijentima sa psihičkim poremećajima formira posebna odeljenja za lečenje i osposobljavanje ove kategorije maloletnih izvršilaca krivičnih dela, jer će samo na taj način oni imati adekvatan tretman.

LITERATURA

Bugarski, T. (2015) 'Vaspitni nalozi kao diverzioni model postupanja i njihova primena u praksi Višeg javnog tužilaštva i Višeg suda u Novom Sadu'. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1, 89-116. https://doi:10.5937/zrpfns49-8004

Grubač, M. (2009) *Krivično procesno pravo*. šesto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Službeni glasnik.

Jovašević, D. (2010) 'Evropski standardi i neformalne mere u maloletničkom krivičnom pravu'. *Evropsko zakonodavstvo*, 9, 19-42.

Karić, T. *i sar.* (2021) *Analiza uticaja primene Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica u period 2006. do 2020.godine*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Obradović, D. (2006) 'Krivičnopravne odredbe o maloletnicima i dosadašnja iskustva u njihovoj primeni', XVIII Savetovanje Udruženja za krivično pravo i kriminologiju SCG, 254-276.

Obradović, D. (2015) 'Pojedine specifičnosti postupka prema maloletnicima – analiza konkretnog slučaja', u: Stevanović, I. (ur.), *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 387-394.

Obradović, D. (2022) 'Upotreba audio vizuelne veze u ispitivanju dece u krivičnom postupku – iz ugla sudije'. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 2, 59-75. https://doi.org/10.47152/rkkp.60.2.2

Perić, O. (2007) *Komentar zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*. Beograd: Službeni glasnik.

Satarić N. i Obradović D. (2011) 'Analiza primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza u Srbiji'. *Aktuelnosti – Informativni bilten Udruženja stručnih radnika socijalne zaštite Republike Srbije*, Beograd, *12*(5-6), 23-42.

Škulić, M. (2011) *Maloletničko krivično pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

Škulić, M. (2015) 'Reforma maloletničkog krivičnog prava u Srbiji', u: Stevanović, I. (ur.) *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 39-68.

Stevanović, I. (2018) 'Organizacija sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji (s ciljem unapređenja efikasnosti reagovanja u sistemu maloletničkog pravosuđa)', *Zbornik radova*, LVIII Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu. Zlatibor-Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Intermex, 511-521.

Stevanović, I. (2023) 'Donošenje novog Zakona o maloletnicima – neophodnost ili ne', *Dve decenije reforme kaznenog zakonodavstva: iskustva i pouke. Zbornik radova,* LXII Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor-Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Intermex, 67-85.

Stevanović, I. i Vujić, N. (2022), 'Vaspitni nalozi i načelo Ne bis in idem', u: Bejatović, S. i Novaković, N. (ur.) *Načelo Ne bis in idem i pravna sigurnost građana (međunarodni pravni standardi, regionalna zakonodavstva i iskustva u primeni)*. Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji, 203-218.

Pravni izvori

Univerzalna deklaracija o pravima čoveka (1948), usvojena i proglašena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih Nacija br. 217 A /III od 10 decembra 1948.

Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (1971), Službeni list SFRJ br. 7/71.

United Nations Convention on the Rights of the Child (1950), adopted 20. November 1950, General Assembly.

Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta (1990), Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori br. 15/90, Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori br. 4/96, 2/97.

Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda izmenjena u skladu sa Protokolom broj 11, koja je sačinjena 4. novembra 1950. godine u Rimu, Protokol uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koji je sačinjen 20. marta 1952. godine u Rimu, Protokol broj 4 uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u Konvenciju i Prvi Protokol uz nju, koji je sačinjen 16. septembra 1963. godine u Strazburu, Protokol broj 6 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne, koji je sačinjen 28. aprila 1983. godine u Strazburu, Protokol broj 7 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koji je sačinjen 22. novembra 1984. godine u Strazburu, Protokol broj 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koji je sačinjen 4. novembra 2000. godine u Rimu i Protokol broj 13 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima (2003), Službeni list SCG – Međunarodni ugovori br. 9/2003, 5/2006, 7/2005, Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori br. 12/2010 i 10/2015.

Opšti komentar broj 24(2019) uz Konvenciju o pravima deteta u maloletničkom pravosuđu kojim se menja Opšti komentar br. 10(2007) (Committee on the Rights of the Child General Comment No. 24 (2019), replacing General Comment No. 10 (2007) on children's rights in juvenile justice, Geneva, 18 September 2019).

Preporuka CM/Rec (2008)11 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o evropskim pravilima za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere, usvojena od strane Komiteta ministara Saveta Evrope 5. novembra 2008. godine na 1040 sednici zamenika ministara.

Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za primenu maloletničkog pravosuđa (Pekinška pravila), Rezolucija 40/33 Generalne skupštine UN, Peking, 29.11.1985. (United Nations Standard Minimum

Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules") Adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985).

Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mere alternativne institucionalnom tretmanu (Tokijska pravila), Rezolucija 45/110 Generalne skupštine UN, Tokio, 1990. (United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules) Adopted by General Assembly resolution 45/110 of 14 December 1990).

Ustav Republike Srbije (2006), Službeni glasnik RS br. 98/2006, 115/2021.

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (2005), Službeni glasnik RS br. 85/2005, 72/2009 i 31/2011.

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (2014), Službeni glasnik RS br. 55/2014, 35/2019.

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (2005), Službeni glasnik br. RS 85/2005.

Zakon o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama (2010), Službeni glasnik RS br. 99/2010, 57/2018.

Zakonik o krivičnom postupku (2001), Službeni list SRJ br. 70/01, 68/02, Službeni glasnik RS br. 58/04,85/05, 115/05,49/07,72/09 i 76/2010.

Zakonik o krivičnom postupku (2011), Službeni glasnik RS, br. 72/2011,101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021-odluka US, 62/2021-odluka US.

Krivični zakonik (2005), Službeni glasnik RS br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 3572019 i 94/2024.

Pravilnik o načinu i uslovima primene policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima (2019), Službeni glasnik RS, br. 83/19.

Sudski poslovnik, Službeni glasnik RS br. 10/2009, 70/2011, 19/2012, 89/2013, 96/2015, 104/2015, 113/2015, 39/2016, 56/2016, 77/2016, 16/2018, 78/2018, 43/2019, 93/2019, 18/2022.

Sudska praksa

Adamkievič protiv Poljske (Adamkiewicz v. Poland. Application No. 54729/00, Date of Judrment: 02/03/2010).

Statistički izveštaj

Vrhovni sud, Rešenje Kzz 463/2023 od 31.5.2023. Statistički izveštaji

Republički zavod za statistiku, Bilten 618, Maloletni učinioci krivičnih dela u Srbiji, 2015 – Prijave, Optuženja, Osude – Beograd, 2016.

Republički zavod za statistiku, Bilten 666, Maloletni učinioci krivičnih dela u Srbiji, 2019 – Prijave, Optuženja, Osude – Beograd, 2020.

Republički zavod za statistiku, Bilten 703 Maloletni učinioci krivičnih dela u Srbiji, 2022 – Prijave, Optuženja, Osude – Beograd, 2023.

Republički zavod za statistiku, Bilten 715 Maloletni učinioci krivičnih dela u Srbiji, 2023 – Prijave, Optuženja, Osude – Beograd, 2024.

Republički zavod za statistiku, Bilten 726 Maloletni učinioci krivičnih dela u Srbiji, 2024 – Prijave, Optuženja, Osude – Beograd, 2025.

Republički zavod za statistiku, Saopštenje broj 181 Statistika pravosuđa Maloletni učinioci krivičnih dela 2023 od 12.7.2024.

Republički zavod za statistiku, Saopštenje broj 189 Statistika pravosuđa Maloletni učinioci krivičnih dela 2024 od 16.7.2025.

Republički zavod za statistiku, Saopštenje broj 191 Statistika pravosuđa Maloletni učinioci krivičnih dela 2022 od 14.7.2023.

Dragan OBRADOVIĆ[*]

MINORS AND THE RIGHT TO DEFENSE THROUGH CERTAIN PROVISIONS OF THE DRAFT NEW LAW ON MINORS

The provisions of the Law on Juvenile Offenders and Criminal Legal Protection of Minors, a key regulation that comprehensively regulates the treatment of minors in conflict with the law, have remained the only

[*] PhD, retired judge of the Higher Court in Valjevo; retired full professor at Singidunum University, Belgrade; https://orcid.org/0000-0002-3234-599X. E-mail: dr.gaga.obrad@gmail.com

criminal law regulation in Serbia for over 20 years without amendments. At the end of 2025, the Draft Law on Juvenile Perpetrators of Criminal Offenses and the Protection of Juveniles in Criminal Proceedings was prepared, which to a large extent retains the existing, good solutions from the current law, but also contains a certain number of new solutions important for exercising the right to defense of minors. In the paper, we pointed out certain solutions of importance for exercising the right to the defense of minors through certain provisions of the Draft of this law, the most important international and domestic regulations related to the protection of children - minors in criminal proceedings, and to what extent the solutions regarding the right to the defense of minors specified in the Draft are harmonized with the most important international regulations and standards. We have also pointed to certain cases from the practice of international and domestic courts of importance for certain issues of the defense of minors in conflict with the law.

Keywords: Draft law, minors, right to defense, opportunity, educational measure

© 2026 by authors

Ovaj rad se objavljuje pod licencom Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Pregledni rad
DOI: 10.47152/Palic2026.8

SPECIFIČNOSTI PRAVA NA ODBRANU U POSTUPKU PREMA MALOLETNICIMA

Vuk RABRENOVIĆ*

Svrha postupka prema maloletnicima značajno utiče na procesne odredbe postupka, uključujući rešenja koja se posredno ili neposredno odnose na samog maloletnika i njegov položaj u postupku, kao i njegovo pravo na odbranu. Rad predstavlja pregled kako postojećih zakonskih odredbi, tako i onih predviđenih nacrtom Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku, koje postupak prema maloletnicima čine različitim od postupka koji se vodi protiv punoletnih učinilaca krivičnih dela.

Ključne reči: maloletnici, pravo na odbranu, zakon o maloletnim učiniocima

REGULISANJE POSTUPKA PREMA MALOLETNICIMA

Postupak prema maloletnicima je regulisan Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (ZM), a odredbe Krivičnog zakonika (KZ), Zakonika o krivičnom postupku (ZKP), Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS) i drugi opšti propisi primenjuju se ako nisu u suprotnosti sa ovim zakonom. U tom smislu ZM predstavlja *lex specialis* u odnosu na KZ, ZKP i ZIKS, kao *lex generalis*.

* Sudija Višeg suda u Beogradu, Odeljenje za maloletnike. E-mail: vulerabren@yahoo.com

SVRHA VASPITNIH NALOGA I KRIVIČNIH SANKCIJA I PRAVO NA ODBRANU MALOLETNIKA

Pravo na odbranu u postupku prema maloletnicima ima brojne specifičnosti u odnosu na isto pravo u redovnom postupku koji se vodi protiv punoletnih lica, a te specifičnosti su neraskidivo vezane za svrhu samog postupka, koja se ogleda kroz svrhu vaspitnih naloga i krivičnih sankcija. Svrha vaspitnih naloga, predviđena članom 6. ZM, je da se ne pokreće krivični postupak prema maloletniku ili da se obustavi postupak, odnosno da se primenom vaspitnog naloga utiče na pravilan razvoj maloletnika i jačanje njegove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivična dela. Nacrtom ZM nisu predviđene izmene postojeće zakonske odredbe, što ukazuje na nespornost postojećeg zakonskog rešenja. Svrha krivičnih sankcija, u koje spadaju vaspitne mere i kazna maloletničkog zatvora, određena je članom 10. ZM tako da je u okviru opšte svrhe krivičnih sankcija (član 4. KZ, koji predviđa suzbijanje dela kojima se povređuju ili ugrožavaju vrednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom), svrha krivičnih sankcija prema maloletnicima da se nadzorom, pružanjem zaštite i pomoći, kao i obezbeđivanjem opšteg i stučnog osposobljavanja, utiče na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, na vaspitavanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, kako bi se obezbedilo ponovno uključivanje maloletnika u društvenu zajednicu. Svrha maloletničkog zatvora je, pored napred navedene svrhe, i vršenje pojačanog uticaja na maloletnog učinioca da ubuduće ne vrši krivična dela, kao i na druge maloletnike da ne vrše krivična dela. Nacrt Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku (nacrt ZM) svrhu krivičnih sankcija određuje članom 13. koji predviđa da je, u okviru opšte svrhe krivičnih sankcija propisane KZ, svrha krivičnih sankcija prema maloletnicima da se nadzorom, pružanjem zaštite i pomoći, kao i obezbeđivanjem opšteg stručnog osposobljavanja utiče na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, na vaspitavanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, kako bi se obezbedilo da ubuduće ne vrši krivična dela. Rešenje predviđeno Nacrtom ZM predstavlja poboljšanje u odnosu na postojeću zakonsku odredbu, koja nepotrebno svrhu krivičnih sankcija koja se ogleda u vršenju pojačanog uticaja na maloletnog učinioca da ubuduće ne vrši krivična dela, kao i na druge maloletnike da ne vrše krivična dela, vezuje isključivo za svrhu maloletničkog zatvora.

Za razliku od postojećeg ZM članom 2. Nacrta ZM određen je cilj postupka prema maloletniku, pa je tako navedenom odredbom predviđeno da se odredbe zakona primenjuju tako da se u zakonito i pravično sprovedenom krivičnom postupku, maloletnom učiniocu krivičnog dela izrekne krivična sankcija koja obezbeđuje ostvarivanje njegovog najboljeg interesa, ili da se takav interes maloletnika ostvari nevođenjem krivičnog postupka prema njemu, odnosno obustavom već pokrenutog postupka prema maloletniku onda kada to nalažu razlozi celishodnosti, kada se takvo krivično negonjenje maloletnika ili takva obustava postupka prema njemu može usloviti ispunjavanjem određenih obaveza od strane maloletnika. U tom smislu ostvarivanje najboljeg interesa maloletnika, koje se kao takvo ne ističe u postojećem ZM ali posredno proizilazi iz aktuelnih zakonskih odredbi, biva jasno opredeljena i izražena težnja u vođenju krivičnog postupka prema maloletniku i sankcionisanju ili nesankcionisanju maloletnika, a što je u skladu sa ciljevima maloletničkog pravosuđa prema Standardnim minimalnim pravilima Ujedninjenih nacija za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila), gde se navodi da će sistem maloletničkog pravosuđa isticati dobrobit maloletnika i obezbeđivati da svaka reakcija prema maloletnim prestupnicima uvek bude u srazmeri sa okolnostima koje se tiču i prestupnika i prestupa.

TERMINOLOGIJA KAO IZRAZ SUŠTINE POSTUPKA PREMA MALOLETNICIMA

Da je uticanje na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, na vaspitavanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, kako bi se obezbedilo da ubuduće ne vrši krivična dela, odnosno ostvarivanje njegovog najboljeg interesa, prioritet samog postupka prema maloletnicima vidi se već u pojmovnim određenjima ZM, odnosno terminologiji koja predstavlja izraz suštinske težnje da se maloletnik zaštiti i postupkom pre svega na njega izvrši vaspitni uticaj. Tako kada je učinilac krivičnog dela maloletnik, on nema svojstvo okrivljenog, već se umesto ovog termina koristi termin maloletnik. Sam postupak ne označava se kao krivični postupak, iako u osnovi to jeste, već kao postupak prema maloletniku. Pri tom postupak se ne vodi protiv, već prema maloletniku što jasno ukazuje na težnju i svrhu samog postupka i sankcija koje eventualno treba maloletniku izreći.

MERE PROCESNE OBAZRIVOSTI

Osetljivost mladih lica koja je povezana sa njihovim uzrastom i duševnom razvijenošću zahteva posebno oprezno postupanje i vođenje računa o mnoštvu faktora koji mogu uticati na njihovo aktuelno i buduće ponašanje i razvoj. U tom smislu je ZM-om predviđeno niz mera procesne obazrivosti:

- isključenje javnosti,
- ograničavanje davanja podataka o toku postupka i ishodu istog,
- mesna nadležnost,
- nemogućnost suđenja u odsustvu,
- razdvajanje i spajanje postupaka,
- pozivanje maloletnika.

Ove mere su neposredno sračunate na maksimalnu zaštitu ličnosti maloletnika i njegove privatnosti i predstavljaju značajan doprinos delotvornosti odbrane maloletnika.

Isključenje javnosti

Odredbom člana 75. ZM predviđeno je da će se uvek isključiti javnost kada se sudi maloletniku, s tim da veće može dozvoliti da glavnom pretresu prisustvuju lica koja se bave zaštitom i vaspitavanjem maloletnika ili suzbijanjem prestupništva mladih.

Ograničavanje davanja podataka o toku postupka i ishodu istog

Odredbom člana 55. stav 1 ZM predviđeno je da se bez dozvole suda ne sme objaviti tok krivičnog postupka prema maloletniku, ni odluka donesena u tom postupku, dok je stavom 2 istog člana predviđeno da se objaviti može samo onaj deo postupka, odnosno samo onaj deo odluke za koji postoji odobrenje, ali u tom slučaju ne smeju se navesti ime maloletnika i drugi podaci na osnovu kojih bi se moglo zaključiti o kom je maloletniku reč.

Odredbom člana 27. ZM predviđeno je da se podaci o izrečenim vaspitnim merama mogu dati samo sudu, javnom tužilaštvu i organu

starateljstva, a da se ne mogu davati podaci o vaspitnim merama izrečenim za krivična dela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine ako je lice na koje se podaci odnose navršilo 21. godinu. Članom 30. nacrta ZM predviđena je mogućnost davanja napred navedenih podataka i organizacionoj jedinici policije nadležnoj za suzbijanje maloletničke delikvencije.

Mesna nadležnost

Privilegovani položaj maloletnika u odnosu na redovni krivični postupak koji se vodi protiv punoletnih učinilaca ogleda se i u zakonskim odredbama koje se odnose na mesnu nadležnost, pa je tako članom 45. ZM predviđeno da je za postupak prema maloletniku mesno nadležan, po pravilu, sud njegovog prebivališta, a ako maloletnik nema prebivalište ili ono nije poznato – sud boravišta maloletnika. Postupak se može sprovesti pred sudom boravišta maloletnika koji ima prebivalište ili pred sudom mesta izvršenja krivičnog dela, odnosno pred sudom na čijem se području nalazi zavod ili ustanova za izvršenje krivičnih sankcija u kojoj se maloletnik nalazi, ako je očigledno da će se pred tim sudom lakše sprovesti postupak. Prema tome i po pitanju mesne nadležnosti prioritet imaju okolnosti koje su usmerene na olakšavanje procesnog položaja maloletnika i koje pogoduju njegovom pravu na odbranu.

Nemogućnost suđenja u odsustvu

Maloletniku se ne može suditi u odsustvu (član 48. stav 1 ZM).

Spajanje i razdvajanje postupaka

Članom 51. ZM predviđeno je da će se, kada je maloletnik učestvovao u izvršenju krivičnog dela zajedno sa punoletnim licem, postupak prema njemu razdvojiti i sprovesti po odredbama ovog zakona. Postupak prema maloletniku može se spojiti sa postupkom protiv punoletnog lica i sprovesti po opštim odredbama ZKP, samo ako je spajanje postupka neophodno za svestrano razjašnjenje stvari, a rešenje o tome donosi veće za maloletnike i protiv takvog rešenja nije dozvoljena žalba. Kada se sprovodi jedinstven postupak za maloletnika i punoletne učinioce, u pogledu maloletnika će se uvek primeniti odredbe člana 48 – 50, člana 53-56, člana 64. i 66., člana 68. stav 1 i člana 75. i

76. ovog zakona kada se na glavnom pretresu razjašnjavaju pitanja koja se odnose na maloletnika, kao i član 78. i 79., a ostale odredbe ovog zakona – ukoliko njihova primena nije u suprotnosti sa vođenjem jedinstvenog postupka.

Pozivanje

Maloletnik se poziva preko roditelja, odnosno zakonskog zastupnika, osim ako to nije mogućno zbog potrebe hitnog postupanja ili drugih okolnosti (član 54. stav 1 ZM). Maloletniku se pismena neće dostavljati isticanjem na oglasnoj tabli suda (član 54. stav 3 ZM).

SPECIJALIZACIJA UČESNIKA POSTUPKA

Adekvatno postupanje prema maloletniku u postupku zahteva da svi učesnici poseduju posebna znanja i veštine vezano za rad s mladima. Tako je za sudije za maloletnike i sudije veća za maloletnike (član 44. stav 1 ZM) ali i javnog tužioca za maloletnike (član 57. stav 1 ZM) i branioca (član 49. stav 3 ZM) neophodno da poseduju posebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih, dok je za sudije – porotnike neophodno da imaju iskustvo u radu sa decom i mladima, zbog čega se i biraju iz redova nastavnika, učitelja, vaspitača, kao i drugih stručnih lica koja imaju ovakva iskustva. Nacrtom ZM je, kada je u pitanju branilac, dosadašnje zakonsko rešenje delimično izmenjeno, pa je, ukoliko je branilac maloletnika postavljen po službenoj dužnosti, i dalje predviđena obaveza da to može biti samo advokat koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih, dok ista obaveza nije predviđena ukoliko sam maloletnik, njegov zakonski zastupnik ili srodnici uzmu branioca, odnosno ako isti nije postavljen po službenoj dužnosti. Iako razumljivo, ovakvo rešenje, koje teži maksimalnom povlađivanju individualnim pravima maloletnika i njemu najbližih lica, predstavlja prilično diskutabilan i rizičan korak pošto lako može doći u sukob sa suštinskom svrhom i ciljem postupka, koji se ogleda u ostvarivanju najboljeg interesa maloletnika.

Posebnu ulogu u postupku prema maloletniku i suštinskoj zaštiti njegovih interesa ima organ starateljstva čiji radnici, sastavljeni od strane stručnih lica koja poseduju posebna znanja potrebna za sagledavanje ličnosti maloletnika i njegovo okruženje kao i odgovarajućeg postupanja sa istim, a sastoje se iz pedagoga, psihologa, socijalnog radnika i specijalnog

pedagoga. Rad organa starateljstva predstavlja nezamenljivu pomoć sudu u sagledavanju ličnosti maloletnika i njegovog okruženja, a samim tim i neophodan uslov za odluku koja će prema maloletniku imati najpogodnije dejstvo. Sem ovoga postupanje organa starateljstva i njegov nalaz i mišljenje predstavljaju za odbranu maloletnika neophodan uslov sveobuhvatnog sagledavanja najpovoljnijeg interesa maloletnika, što može uticati na delotvornu odbranu i koncepciju iste.

Obavezno pribavljanje mišljenja organa starateljstva koje je predviđeno članom 64. stav 3 ZM je neophodno da bi se u pripremnom postupku utvrdile činjenice potrebne za ocenu zrelosti maloletnika, sredine u kojoj i prilike pod kojima maloletnik živi i druge okolnosti koje se tiču njegove ličnosti i ponašanja.

BRZINA POSTUPANJA

Brzina postupanja u postupku prema maloletnicima je u direktnoj vezi sa ispunjavanjem svrhe postupka, a pre svega pravovremenim vaspitnim uticajem na maloletnika da ne čini nova krivična dela. Razdoblje adolescencije predstavlja samo po sebi prelazno doba čovekovog razvoja, fazu brojnih psihofizičkih promena koje su vremenski zgusnutije u odnosu na druge faze razvoja čoveka. Blagovremeno postupanje zbog toga predstavlja jedino svrsishodno i delotvorno postupanje, dok neblagovremeno delovanje na postojeće probleme uočene u ličnosti, postupanju, razvoju i vaspitanju maloletnika, predstavlja propuštanje mogućnosti da se na iste probleme delotvorno utiče. Zgusnutost vremena koje zahteva hitno i efikasno delovanje u postupku prema maloletnicima najbolje se uočava u činjenici da u okviru vremenskog perioda od sedam godina i dva dana postoji pet starosnih procesnih kategorija, koje imaju uticaj na krivičnoprocesne odredbe. Tako za lica mlađa od četrnaest godina – decu ne postoji krivična odgovornost, lica koja su u vreme izvršenja krivičnog dela navršila četrnaest, a nisu navršila šesnaest godina su mlađi maloletnici, lica koja su u vreme izvršenja krivičnog dela navršila šesnaest, a nisu navršila osamnaest godina su stariji maloletnici, dok su mlađa punoletna lica ona koja su u vreme izvršenja krivičnog dela navršila osamnaest, a u vreme suđenja nisu navršila dvadestjednu godinu, a ispunjavaju uslove iz člana 41. ZM. Punoletnom licu koje je u vreme suđenja navršilo dvadesetjednu godinu sud može, shodno članu 40. stav 3 ZM, izreći umesto maloletničkog zatvora, zatvor ili uslovnu osudu.

OBAVEZNOST BRANIOCA

Kada su u pitanju učesnici postupka i odbrana maloletnika neizostavna je uloga branioca. Maloletnik mora imati branioca prilikom prvog saslušanja, kao i tokom čitavog postupka (član 49. stav 1 ZM), a ako sam maloletnik, njegov zakonski zastupnik ili srodnici ne uzmu branioca, njega će po službenoj dužnosti postaviti sudija za maloletnike (član 49. stav 2 ZM).

MOGUĆNOST OPORTUNITETA

Članom 58. stav 1 ZM je između ostalog predviđeno da za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora do pet godina (do osam godina prema članu 62. nacrta ZM) ili novčana kazna, javni tužilac za maloletnike može odlučiti da ne zahteva pokretanje krivičnog postupka iako postoje dokazi iz kojih proizilazi osnovana sumnja da je maloletnik učinio krivično delo, ako smatra da ne bi bilo celishodno da se vodi postupak prema maloletniku s obzirom na prirodu krivičnog dela i okolnosti pod kojima je učinjeno, raniji život maloletnika i njegova lična svojstva. Kada je izvršenje kazne ili vaspitne mere u toku, javni tužilac za maloletnike može odlučiti da ne zahteva pokretanje krivičnog postupka za drugo krivično delo maloletnika, ako s obzirom na težinu tog krivičnog dela, kao i na kaznu, odnosno vaspitnu meru koja se izvršava, ne bi imalo svrhe vođenje postupka i izricanje krivične sankcije za to delo (član 58. stav 3 ZM).

Ako u toku pripremnog postupka ili po njegovom okončanju javni tužilac za maloletnike nađe da nema osnova za vođenje postupka prema maloletniku ili da postoje razlozi iz člana 58. stav 1 i 3 ovog zakona podneće predlog sudiji za maloletnike da obustavi postupak (član 70. stav 1 ZM).

Veće za maloletnike će, shodno članu 78. stav 2 ZM rešenjem obustaviti postupak i kad nađe da nije celishodno izreći maloletniku kaznu niti vaspitnu meru.

NEMOGUĆNOST ZADRŽAVANJA I HAPŠENJE MALOLETNIKA

Za razliku od mogućnosti zadržavanja punoletnog osumnjičenog predviđeno odredbom člana 294. ZKP-a (člana 229. ZKP-a od 2005. godine), maloletnik se ne može zadržati u smislu navedenih članova ZKP-a, već se shodno odredbi člana 291. stav 3 (ranije člana 229. stav 3) ZKP-a prilikom

hapšenja ako postoji razlog za određivanje pritvora mora bez odlaganja sprovesti nadležnom sudiji za maloletnike, a najkasnije u roku od osam časova. U suprotnom, ako je zbog neotklonjivih smetnji sprovođenje uhapšenog trajalo duže od osam časova, policija je dužna da sudiji za maloletnike ovakvo zakašnjenje posebno obrazloži o čemu će sudija za maloletnike sačiniti službenu belešku, u koju će uneti i izjavu uhapšenog maloletnika o vremenu i mestu hapšenja. Postojeće zakonsko rešenje je u situacijama složenijih krivičnih dela, većeg broja izvršenih krivičnih dela ili obezbeđivanja procesnih preduslova za saslušanje maloletnika, koje se ogleda u obezbeđivanju branioca, roditelja, zakonskog zastupnika ili predstavnika ustanove u kojoj maloletnik boravi, pokazalo kao ostvarivo samo uz vanredne napore svih aktera postupka, ali se dešavalo i da faktički onemogući razmatranje predloga o određivanju pritvora, posebno vodeći računa o maksimalnom poštovanju prava maloletnika. Po svemu sudeći je upravo zbog toga članom 66. stav 2 nacrta ZM predviđeno da javni tužilac za maloletnike u slučaju da je maloletnik uhapšen, a on smatra da postoje razlozi za određivanje pritvora, dužan da najkasnije u roku od dvadesetčetiri časa od hapšenja maloletnika podnese zahtev za pokretanje pripremnog postupka, sa predlogom za određivanje pritvora, dok je stavom 3 istog člana predviđeno da je policija dužna da sudiji za maloletnike u roku od dvadesetčetiri časa dovede uhapšenog maloletnika.

PRITVOR

Specifičnost postupka prema maloletniku ogleda se i u mogućoj dužini trajanja pritvora prema maloletniku, pa je tako mogućnost stavljanja maloletnika u pritvor predviđena samo izuzetno kada postoje razlozi iz člana 142. stav 2 ZKP-a, ako se svrha, radi čijeg je ostvarenja pritvor određen, ne može postići merom privremenog smeštaja maloletnika iz člana 66. stav 1 ZM. Pritvor u pripremnom postupku na osnovu rešenja o pritvoru koje je doneo sudija za maloletnike može trajati najduže mesec dana, a veće za maloletnike istog suda može, iz opravdanih razloga, produžiti pritvor najduže još za mesec dana. Prema tome pritvor u pripremnom postupku prema maloletniku može najduže trajati dva meseca. Posle završetka pripremnog postupka, od podnošenja predloga za izricanje krivične sankcije, pritvor prema mlađem maloletniku može trajati najduže četiri meseca, a prema starijem maloletniku do šest meseci. Od izricanja vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom i od izricanja

kazne maloletničkog zatvora pritvor prema maloletniku može trajati najduže šest meseci (član 67. ZM). Izuzetnost stavljanja maloletnika u pritvor predviđena je i članom 70. nacrta ZM, kojim je na isti način kao i u postojećem ZM rešeno pitanje maksimalne dužine trajanja pritvora prema maloletniku u pripremnom postupku i od izricanja vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom i od izricanja kazne maloletničkog zatvora, ali je u delu postupka od podnošenja predloga za izricanje krivičnih sankcija predviđeno da pritvor prema maloletniku može trajati najduže do šest meseci, čime je ujednačena mogućnost dužine trajanja pritvora prema mlađim i starijim maloletnicima u ovoj fazi postupka.

SASLUŠANJE MALOLETNIKA

Kada je u pitanju saslušanje maloletnika polazi se od sagledavanja njegovog uzrasta, zrelosti, nivoa razumevanja i eventualnih posebnih potreba maloletnika. Vodeći računa o pravu maloletnika da razume ono što mu se stavlja na teret, prirodu i razloge podnetog zahteva za pokretanje pripremnog postupka, sudija za maloletnike treba da koristi jezik primeren uzrastu i zrelosti maloletnika, odnosno nivou njegovog razumevanja, pri čemu posebno treba voditi računa o teškoćama u komunikaciji sa kojima se maloletnik može suočiti. Ovome može značajno doprineti atmosfera prilikom saslušanja koja će donekle biti prilagođena uzrastu, zrelosti maloletnika i njegovom nivou razumevanja postojećih okolnosti. Sastavni deo poštovanja prava maloletnika prilikom njegovog saslušanja je i vođenje računa o dužini trajanja saslušanja, koje mora biti primereno mogućnostima maloletnika. Pri preduzimanju radnji kojima prisustvuje maloletnik, a naročito pri njegovom saslušanju, učesnici u postupku dužni su da postupaju obazrivo, vodeći računa o zrelosti, drugim ličnim svojstvima i zaštiti privatnosti maloletnika, kako vođenje krivičnog postupka ne bi štetno uticalo na njegov razvoj (član 48. stav 2 ZM). Maloletnik ima pravo, kako da ništa ne izjavi i uskrati odgovor na pojedino pitanje, tako i da slobodno iznese svoju odbranu, prizna ili ne prizna krivicu. Pri tom prilikom saslušanja maloletnika njegovo otvoreno iznošenje negativnih aspekata sopstvenog postupanja predstavlja zalog kako mogućeg suočavanja sa sopstvenim protivpravnim postupanjem i pojedinim osobinama ličnosti na koje se vaspitavanjem i pravilnim razvojem ličnosti maloletnika samim postupkom i eventualnim krivičnim sankcijama i želi uticati, tako i pokazatelj neophodnog i potrebnog uticanja na maloletnika putem

eventualnih krivičnih sankcija. Pravo je odbrane da se opredeli za koncepciju odbrane za koju smatra da će najviše odgovarati interesima maloletnika, ali je važno istaći da tu može doći ne samo do kolizije shvatanja obezbeđivanja ostvarivanja najboljeg interesa maloletnika između tužioca i odbrane, moguće i organa starateljstva i suda, već i u okviru same odbrane, između maloletnika, roditelja i branioca, koja shvatanja nose specifičnu težinu zbog razlika u uzrastu, zrelosti, vrednosnim prioritetima i stručnim znanjima.

OBAVEZA SVEDOČENJA

Članom 50. ZM predviđeno je da niko ne može biti oslobođen dužnosti da svedoči o okolnostima potrebnim za ocenjivanje zrelosti maloletnika, upoznavanje njegove ličnosti i prilika u kojima živi. Ova obaveza je i ustanovljena u cilju omogućavanja utvrđivanja relevantnih podataka o maloletniku koji će poslužiti u svrhu pronalaženja načina ostvarivanja najboljeg interesa maloletnika.

TROŠKOVI POSTUPKA

Na kraju, specifičnost postupka prema maloletnicima koja je neposredno vezana za pravo na odbranu je budžetsko pokrivanje svih troškova postupka, uključujući nagradu i nužne izdatke branioca. Tako je odredbom člana 79. stav 1 ZM predviđeno da ako je prema maloletniku izrečena vaspitna mera ili je postupak obustavljen, troškovi postupka padaju na teret budžetskih sredstava, a oštećeni se radi ostvarivanja imovinskopravnog zahteva upućuje na parnični postupak, dok sud može maloletnika obavezati na plaćanje troškova krivičnog postupka i na ispunjenje imovinskopravnog zahteva samo ako je maloletniku izrekao kaznu. Nacrtom ZM predviđena je delimična izmena dosadašnjeg rešenja vezano za snošenje troškova odbrane, pa je tako između ostalog članom 82. stav 1 nacrta ZM predviđeno da troškovi postupka, ako je prema maloletniku izrečena vaspitna mera ili je postupak obustavljen, padaju na teret budžetskih sredstava, izuzev troškova branioca koga je angažovao maloletnik, njegov zakonski zastupnik ili srodnik.

Pravni izvori

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (2005), Službeni glasnik RS, br. 85/05.

Nacrt zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku. Dostupno: na: https://mpravde.gov.rs

Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US.

Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila) usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 40/33 od 29. novembra 1985. godine (A/Rezol/40/33, 29. novembar 1985).

Vuk RABRENOVIĆ*

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE RIGHT OF DEFENCE IN JUVENILE PROCEEDINGS

The purpose of proceedings against minors significantly influences the procedural provisions, including decisions that directly or indirectly concern the minor and his position in the proceedings, as well as his right to defence. This paper provides an overview of existing legal provisions, as well as those in the draft Law on Juvenile Offenders and Criminal Legal Protection of Minors, which distinguishes proceedings against minors from those conducted against adult offenders.

Keywords: minors, right to defence, law on juvenile offenders

© 2026 by authors

Ovaj rad se objavljuje pod licencom Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

* Judge of the Higher Court in Belgrade, Juvenile Department. E-mail: vulerabren@yahoo.com

Pregledni rad
DOI:10.47152/Palic2026.9

ODBRANA MALOLETNIKA U PREKRŠAJNOM POSTUPKU I PRINCIP NAJBOLJEG INTERESA DETETA

Slađana JOVANOVIĆ*
Milica MILIĆ**

Predmet rada je pravo na odbranu maloletnika u prekršajnom postupku, posmatrano iz perspektive najboljeg interesa deteta. Na prvom mestu je razmatran problem stručne odbrane, koja prema pozitivnom pravu nije obavezna u prekršajnom postupku prema punoletnom licu, dok se u odnosu na maloletnike s tim u vezi primenjuju odredbe Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica. Međutim, primena pomenutih odredbi u praksi nije bila dosledna, jer, u slučajevima kada je maloletni učinilac prekršaja postao punoletan u toku postupka, njegovo pravo na (obaveznu) odbranu se povređivalo time što mu u slučaju nepostojanja izabranog branioca nije postavljan branilac po službenoj dužnosti (na šta je ukazao Vrhovni kasacioni sud). Pored ove greške koja povređuje princip najboljeg interesa maloletnika („deteta u sukobu sa zakonom"), ukazano je i na problem ostvarivanja prava na odbranu u praksi, takođe iz aspekta najboljeg interesa deteta. Tako se ističe uočen problem „porodičnih branilaca" koji brane maloletnike i u prekršajnom i u krivičnom postupku, neretko i njihove roditelje, a sa

* Doktor nauka, redovna profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu, https://orcid.org/0000-0001-8300-2594. E-mail: sladjana.jovanovic@pravnifakultet.edu.rs
** Sudija Prekršajnog suda u Beogradu. E-mail: milic.milica2022@gmail.com

glavnim/jedinim ciljem - da se izbegne kako odgovornost svake vrste tako i sankcionisanje. Autorke se dotiču i odbrane maloletnika koju vrše roditelji, imajući u vidu njihov odnos prema delu svog deteta i minimizovanje problema, kao i sopstvene odgovornosti. Nezaobilazna je i tema nadekvatnog postupanja organa starateljstva, nedovoljna obučenosti svih aktera u postupku prema maloletnicima sto je takođe, prema autorkama, protivno najboljem interesu maloletnika/deteta.

Ključne reči: prekršajni postupak prema maloletniku, odbrana maloletnika, izabrani branilac, odgovornost roditelja, najbolji interes deteta

UVOD

Problem „maloletničkog prekršajnog prava" je odnedavno predmet interesovanja, a u skladu sa preovlađujućim odnosom prema prekršajima kao deliktima koji su manje važni, lakši i koji ne zavređuju interesovanje kakvo zavređuju krivična dela i njihovi učinioci. Do skoro, nije bilo specijalizacije sudija za ovu problematiku, a pojedina normativna rešenja i postupanje u praksi su takođe tek nedavno postali predmet interesovanja, ali i kritike (Jovanović, Marinović, 2016; Jovanović, Ristanović, 2023, Milić, 2023). Republički zavod za statistiku ne analizira podatke o prekršajima (bar najfrekventnijim), što nije slučaj kada su u pitanju krivična dela, kako punoletnih tako i maloletnih učinilaca, što takođe govori u prilog tezi da se prekršaji kao kažnjivi delikti ne smatraju naročito značajnom pojavom. Minimizovanje značaja prekršaja, naročito kada su u pitanju maoletnici, predtstavlja veliku grešku imajući u vidu da su oni neretko uvod u kriminalnu karijeru, kao i da su često poziv u pomoć na koji bi bilo nužno pravovremeno i adekvatno odgovoriti.

Nesporno je da su maloletnici posebna kategorija učinilaca koja zavređuje i poseban pristup (baziran prvenstveno na specijalno-preventivnim efektima), ali bi valjalo da on bude i jedinstven, koherentan i smisleno kreiran. Nažalost, to u pozitivnom srpskom pravu nije slučaj. Maloletnici su, kao posebna kategorija učinilaca, 2005. godine „počašćeni" *Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* (ZM), dok su maloletni učinioci prekršaja dobili dva seta odredbi u *Zakonu o prekršajima* (2013) (ZP): Glavu VI: Odrebe o

maloletnicima i Glavu XXXIII: Postupak prema maloletnicima. Način na koji su uređene pomenute oblasti pokazuju da se u suštini nije mnogo pažnje posvetilo ovoj problematici. Očigledno je postupano u pokušaju da se isprate postojeće odredbe ZM, ali istovremeno zadrže i osnovne postavke prekršajnog prava, što je dovelo do veoma upitnih, neusklađenih rešenja i sledstveno problematičnog postupanja u praksi (Jovanović, Marinović, 2016). Vremenom je u praksi bivao sve upadljiviji raskorak sa odredabama ZM i nedostatak jedinstvenog, koherentnog pristupa kažnjivim delima maloletnika (na čijoj se specifičnosti – kao „deci u sukobu sa zakonom" insistira i u međunarodnom i u domaćem pravu).

Imajući u vidu da maloletnička delikvencija, pored krivičnih dela, obuhvata i prekršaje, nameće se potreba za usklađivanjem krivičnopravnog i prekršajnopravnog sistema reakcije. Pravovremena i adekvatna intervencija sudije u prekršajnom postupku takođe može imati značajan preventivni efekat, kako u sprečavanju ponavljanja prekršaja, tako i u otklanjanju rizika od kasnijeg vršenja krivičnih dela (Škulić, 2013).

S druge strane, postaje jasno da prekršajne aktivnosti maloletnika nisu uvek bezazleni „dečji nestašluci", da se neretko ponavljaju, i/ili prethode krivičnim delima maloletnika ili se pojavljuju u sticaju sa njima, a da je često samo pitanje okolnosti konkretnog slučaja dovelo do kvalifikacije određenog događaja kao prekršaja, a ne kao krivičnog dela. Na primeru „saobraćajnih nezgoda" je ova razlika najočiglednija. Od nastupanja objektivnog uslova inkriminacije u datom slučaju (lake telesne povrede drugoga ili imovinske štete visne preko 200.000 dinara) zavisi da li će delo biti kvalifikovano kao prekršaj ili krivično delo. Slično je i sa razgraničenjem tuče kao krivičnog dela (čl.123 *Krivičnog zakonika* (2005) (KZ)) i prekršaja protiv javnog reda i mira (čl. 9 *Zakona o javnom redu i miru* (2016) (ZJRM) – pitanje je samo da li je u konkretnoj tuči ostvaren objektivni uslov inkriminacije – teška telesna povreda ili smrt drugog lica. Dalje, formalizam u postupanju i propisi koji nisu usaglašeni i/ili se ne primenjuju na pravi način rezultuju pitanjem – da li se u konkretnom slučaju postupalo zaista u najboljem interesu „deteta u sukobu sa zakonom", jer maloletnik (star 14 godina, mlađi od 18) je, u skladu sa čl. 1. *Konvencije o pravima deteta* (1989), dete i da li društvo može očekivati pozitivan ishod, u smislu da maloletnik neće učiniti novi prekršaj ili krivično delo, kao i da će drugim maloletnicima biti poslata adekvatna poruka koja će prevenirati delinkventno ponašanje. Kako stvari stoje, čini se da bi se, gotovo na prvi pogled, imajući u vidu situaciju u praksi, mogao izvući zaključak da se

vršenje prekršaja od strane maloletnika isplati ili bar da ne košta mnogo (Jovanović, Ristanović, 2023). Ni maloletnike ni njihove roditelje.

Jedan od problema u sferi maloletničkog prekršajnog prava i njegove primene u praksi, jeste problem prava na odbranu maloletnika, naročito onog koji je u vreme postupka postao punoletan, a kome prekršajni sudovi nisu obezbeđivali pravo na odbranu putem angažovanja branioca po službenoj dužnosti u slučaju da izabranog (sa odgovarajućom specijalizacijom)[1] nije bilo, iako odredba čl. 82 Zakona o prekršajima jasno upućuje na obaveznost odbrane maloletnika. Čini se da su se sudovi po inerciji oglušivali o ovu odredbu (i ne samo o nju, što je i dovelo do intervencija od strane Vrhovnog (tada) kasacionog suda) imajući u vidu da odbrana u prekršajnom postupku (protiv punoletnih lica) nije obavezna. Posebno pitanje je pitanje kvaliteta odbrane iz aspekta principa najboljeg interesa deteta, a u tim okvirima nezaobilzan je osvrt na odnos roditelja prema prestupništvu dece, te i njihova odgovornost s tim u vezi.

OSVRT NA PREKRŠAJE MALOLETNIKA I REAKCIJU SUDA

Kako se „maloletničko prekršajno pravo" tek probija i skreće pažnju na različite probleme kako u normativnim tako i u praktičnim okvirima, ne čudi ni što nema mnogo istraživanja na temu prekršajne aktivnosti maloletnika, a opštepoznato je da ne postoje ni zvanični podaci o tome. Tako, na sajtu Republičkog zavoda za statistiku, u odeljku „Pravosuđe" postoje podaci o maloletnim učiniocima krivičnih dela,[2] ali kada su u pitanju prekršaji to nije slučaj (i to ne samo za maloletnike, već uopšte). Ne postoji ni centralna baza podataka prekršajnih sudova u Srbiji, pa se povremeno pogled na prekršajne aktivnosti maloletnika ilustruje podacima iz baza pojedinih sudova i intervjuima sa sudijama sa dugogodišnjim iskustvom.

Tako je i pre deset godina, prema podacima Prekršajnog suda u Beogradu (i Prekršajnog apelacionog suda) konstatovano da maloletnici najčešće vrš prekršaje sa elementima nasilja, da nije redak recidiv i razvoj

[1] Prema čl. 49, st. 3 ZM, samo advokat sa posebnim znanjima iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih može biti branilac. Odbrana maloletnika je obavezna (ukoliko nema izabranog branioca, postavlja se branilac po službenoj dužnosti), od prvog saslušanja i tokom čitavog postupka (čl. 49, st. 1-2 ZM).

[2] Utvrđeno je i da je u ovoj sferi potrebno unapređenje sistema prikupljanja podataka, ali i da postoji nedostatak adekvatne i kritičke upotrebe podataka u cilju planiranja i sprovođenja usmerene politike u ovoj oblasti (Stevanović, 2012, str. 251-253).

prestupničke karijere (Jovanović, Pašalić, 2015). Situacija se, danas, promenila ali ne nabolje. Kada su u pitanju prekršaji sa elemtnima nasilja, dominiraju prekršaji iz grupe prekršaja protiv javnog reda i mira čiji se opisi gotovo preklapaju sa bićima određenih krivičnih dela sa elementima nasilja (prekršaji iz čl. 8 ZJRM (nepristojno, drsko ili bezobzirno ponašanje, čl. 9 ZJRM (vređanje, vršenje nasilja, pretnja ili tuča). Slede prekršaji iz čl. 48 *Zakona o oružju i municiji* (2015) i najteži prekršaji iz oblasti bezbednosti saobaćaja na putevima (vožnja bez dozvole, vožnja nakon izdatog naređenja o isključenju vozača i vozila iz saobraćaja, prekršaji nasilničke vožnje). Godinama unazad, statistički podaci Prekršajnog suda u Beogradu, preuzeti iz elektronskog upisnika SIPRES, pokazuju da broj prekšaja sa elementima nasilja ne opada (Ristanović, Milić, 2024). Razloga ima više, pa autorke u radu posvećuju pažnju upravo propustima koji se pojavljuju u pogledu normativnog okvira, nedovoljne obučenosti svih aktera u postupku resocijalizacije maloletka, neadekvatnog institucionalnog odgovora centara za socijalni rad i škola, i uopšte uzev, kako porodice, tako i društva u celini. S obzirom na sličnost/istovetnost opisa dela, moguće je činjenično iste situacije kvalifikovati kao prekršaj ili kao krivično delo. Vrlo je verovatno da će se u slučajevima maloletnika češće „pogledati kroz prste“, te će se delo kvalifikovati kao prekršaj. O ovoj pojavi - kompenzaciji pada broja krivičnih dela maloletnika sa elementima nasilja rastom broja prekršaja govore i rezultati istraživanja u čijim okvirima je vršeno poređenje ove dve vrste delikata maloletnika (Simeunović Patić, 2009, str. 202).

Polazeći od sagledavanja postojećeg stanja, kao i potrebe za daljim unapređenjem u skladu sa razvojem međunarodnih normi i standarda u ovoj oblasti, Prekršajni sud u Beogradu je Godišnjim rasporedom poslova za 2023. godinu, i dalje, u skladu sa Sudskim poslovnikom i preporukama sadržanim u relevantnim međunarodnim instrumentima, obrazovao posebno Odeljenje za maloletnike, koje čine četiri ili pet sudija, u zavisnosti od posmatrane godine. Cilj formiranja ovog odeljenja ogleda se u omogućavanju sudijama koje u njemu postupaju da, kroz zajedničke sednice i kontinuirano praćenje sudske prakse, na sveobuhvatan način sagledaju prekršajnu odgovornost maloletnika, kao i da obezbede ujednačenost u postupanju. Poseban značaj ima i rešenje prema kome sudija koji postupa u predmetima maloletnika (PRM predmeti), u slučaju povrata, nastavlja da postupa u istim predmetima, čime se obezbeđuje kontinuitet u praćenju ponašanja maloletnika i stvaraju uslovi za adekvatnu individualizaciju sankcije. Važno je i to što se sudije koje postupaju u ovim

predmetima biraju i prema afinitetu za pomenutu materiju što unapređuje posvećenost problemu maloletničkog prestupništva. Međutim, da bi sudska reakcija bila delotvorna, neophodno je da sudija raspolaže jasnim i preciznim zakonskim okvirom, mogućnošću izbora adekvatne sankcije, kao i podrškom kroz efikasnu saradnju svih nadležnih organa. Samo koordinisanim delovanjem može se postići da maloletnik nakon učinjenog prekršaja ne ponovi protivpravno ponašanje i da bude odvraćen od izvršenja težih delikata. U tom smislu, prekršaji se mogu posmatrati kao rana faza delikventnog ponašanja, odnosno kao potencijalno „predvorje" krivičnih dela.

Na osnovu analiza prekršajnih postupaka prema maloletnicima (PRM predmeti) koji su vođeni pred Prekršajnim sudom u Beogradu, u porastu su prekršaji maloletnika sa elementima nasilja (Ristanović, Milić, 2024), a jedan od mogućih razloga za ovakvu sliku jeste i to što se ovlašćeni podnosioci zahteva za pokretanje prekršajnog fokusiraju na teže prekršaje (upravo ove, sa elementima nasilja) kako ne bi „gubili vreme" zbog onih „lakših" za koje će maloletnici biti (najverovatnije) ukoreni, što može (neformalno) da učini i sam policijski službenik u datom slučaju. Pored ovih prekršaja i dalje je značajno prisustvo saobraćajnih prekršaja (vrlo često u sticaju i povratu) a čija se opasnost ne sme zanemariti (imajući u vidu pomenutu tanku granicu između saobraćajnog prekršaja i krivičnog dela ugrožavanje javnog saobraćaja (čl. 287 KZ) ili teškog dela protiv bezbednosti saobraćaja (čl. 297 KZ). Takođe, sama činjenica da dete bez položenog vozačkog ispita, bez poznavanja saobraćajnih pravila i bez vozačke dozvole upravlja vozilom, opasna je već sama po sebi. Dalje, ono što odlikuje prekršaje sa elementima nasilja jeste i sve češća upotreba noževa ili drugih sečiva („u modi" su kaiševi sa kopčom u čijoj je unutrašnjosti sakriveno sečivo, kao i kutijice poput tabakera ili kutije za vizit karte koje kada se rasklope otkrivaju sečivo). Maloletnici tako „naoružani" odlaze u školu ili posećuju druga mesta na na kojima vrše nasilje najčešće prema svojim vršnjacima.

Važno je istaći i da postupanje u predmetima prema maloletnicima podrazumeva ne samo primenu prava, već i razumevanje psihosocijalnih karakteristika mladih, uključujući njihov bunt, kao i različite, ponekad i veoma nasilne forme ponašanja. Takav bunt može predstavljati deo procesa izgradnje ličnog i generacijskog identiteta, te je od suštinskog značaja da sudije koje postupaju u ovim predmetima ispolje visok stepen tolerancije, objektivnosti i razumevanja za specifičnosti razvojnog doba

maloletnika. Istovremeno, neophodno je uvažiti i realnost sudske prakse, u kojoj se određeni broj maloletnika više puta pojavljuje u prekršajnom postupku (u povratništvu), dok se kod nekih paralelno vode ili su već vođeni i krivični postupci. Takve okolnosti ukazuju na složenost problema i ograničene domete postojećih mehanizama reakcije. Pitanje da li će maloletnik već nakon prvog kontakta sa sudom promeniti ponašanje i ponovo se uključiti u uobičajene socijalne tokove ili će nastaviti sa kršenjem propisa i eventualno vršenjem krivičnih dela, zavisi od više faktora. Među njima se posebno izdvajaju kvalitet i jasnoća normativnog okvira, ali i stepen senzibilisanosti, stručne osposobljenosti, obučenosti i koordinacije svih učesnika u postupku, škole, predstavnika centra za socijalni rad, policije i naročito sudija.

Osvrt na aktuelnu sliku prekršajnog ponašanja maloletnika je učinjen upravo zbog ukazivanja na opasnost prekršajnog ponašanja maloletnika, te s tim u vezi i na značaj adekvatne odbrane učinilaca, koja ne sme biti sračunata na izbegavanje odgovornosti, a protivno najboljem interesu maloletnika.

ODBRANA MALOLETNIKA – NORMATIVNI OKVIR I SITUACIJA U PRAKSI

Odbrana u prekršajnom postupku nije obavezna, pa ni za maloletnike, ali kako je odredbom čl. 291, st. 2 Zakona o prekršajima predviđena shodna primena odredbi ZM, to je u praksi tumačeno tako da maloletnik mora imati branioca u prekršajnom postupku (u skladu sa čl. 49 ZM). S tim u vezi je i tumačenje da branilac, izabrani ili postavljeni po službenoj dužnosti mora imati potrebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih. Međutim, u slučajevima kada maloletnik koji je izvršio prekršaj postane punoletan u toku postupka, prekršajni sudovi nisu primenjivali ovo pravilo, te punoletnim licima koja su izvršila prekršaj kao maloletna, a koja nisu imala izabrane branioce, nisu postavljani branioci po službenoj dužnosti. Na ovakvu povredu prava na odbranu maloletnika je ukazao Vrhovni kasacioni sud u više navrata.[3] Pored ove povrede, ukazivano je i na druge, koje su takođe od značaja za odbranu, ali i uopšte za adekvatan pristup i

[3] Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz Pr 34/2020 od 21. 1. 2021. godine; Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz Pr 7/21 od 9. 3. 2021. godine; Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz Pr 43/2021 od 23. 12. 2021. godine; Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz Pr 36/2021 od 21. 10. 2021. godine.

sagledavanje slučaja maloletnika koji tek što je postao punoletan – a odnose se na pozivanje preko roditelja (usvojitelja, staratelja), obaveštavanje roditelja o pokretanju postupka, prisustvo roditelja i organa starateljstva na glavnom pretresu, a nije bilo ni isključenja javnosti sa pretresa (Jovanović, Ristanović, 2023).

Stručna odbrana maloletnika iz perspektive najboljeg interesa deteta

Prema ZM, branilac maloletnika može biti samo advokat koji mora imati potrebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih kako bi svoju dužnost obavio na pravi način, pretpostavka je – u najboljem interesu branjenika. Na edukacijama iz ove oblasti (kako bi se stekao potrebni sertifikat za zastupanje maloletnih učinilaca) se podučava da je najbolji interes deteta da se suoči sa svojom odgovornošću za učinjenog delo, kao i sa mogućim posledicama ponavljanja protivpravnog/prestupničkog ponašanja. Naime, obavezna odbrana maloletnika podrazumeva da branilac vodi računa o zakonitosti postupka, o tome da maloletnik ne bude stigmatizovan ili da na drugi način njegova prava ne budu ugrožena/povređena u postupku, ali je takođe važno da i on bude jedan od delotvornih aktera u mehanizmu koji se aktivira, u najboljem interesu deteta. Međutim, u praksi neki branioci (i to najčešće izabrani) postupaju tako što najbolji interes deteta tumače neretko kao zapravo svoj najbolji interes ili interes roditelja koji ih angažuju, te se angažovanje/honorar pravda uspešnom odbranom maloletnika koja podrazumeva podsticanje izgovaranja neistina ili različite vrste opstrukcije postupka, kako bi se, ako ne drugačije, nastupanjem zastrelosti stiglo do povoljnog ishoda za maloletnog učinioca. U praksi se primećuje da češće upravo izabrani branioci savetuju maloletnika da govori neistinu, što se ne bi moglo oceniti kao postupanje u njegovom najboljem interesu. Takođe, u prekršajnom postupku se pojavljuju i „porodični" izabrani branioci koji se neretko staraju o prestupništvu više članova porodice – npr. roditelja i deteta, pa se tako dešava da je roditelj okrivljeni u krivičnom postupku, a dete u prekršajnom, a branilac postupa, moglo bi se reći, nesumnjivo u svom najboljem interesu i stara se da i dete izbegne sankciju u prekršajnom postupku. Vredan je pomena i vrlo ilustrativan za ono o čemu je prethodno bilo reči, slučaj branioca koji „teši" roditelje i maloletnika u sudskom hodniku rečima: „Kada sam ga spasao u krivičnom postupku, kako neću u prekršajnom". Sve

navedeno bi se moglo oceniti kao loša praksa i postupanje protivno ciljnom tumačenju normi o obaveznoj odbrani maloletnih učinilaca i preduzimanju radnji u najboljem interesu deteta.

Zabrinjavajuće je i to što se pojedini maloletnici više puta pojavljuju kao učinioci prekršaja (pet, šest ili više puta), a prema izveštajima Centara za socijalni rad i kao učinioci krivičnih dela, te se opravdano postavlja pitanje delotvornosti postojećeg sistema reakcije. U situacijama u kojima se maloletnicima izriču vaspitne mere, a njima se očigledno ne postiže ni opšta svrha sankcija, niti posebna svrha vaspitnih mera usled visokog stepena vaspitne zapuštenosti, nameće se potreba za preispitivanjem izbora i dometa sankcija. Stoga se kao ključno postavlja pitanje: koja sankcija može imati stvarni efekat, odnosno kako uticati na maloletnika da ubuduće ne vrši prekršaje i da se spreči ukorenjivanje i intenziviranje delikventnog ponašanja?

Važno je napomenuti i da *Pravilnik o izvršenju vaspitnih mera posebnih obaveza* (2006) inače uređuje vrste i način izvršenja posebnih obaveza, određuje organe nadležne za njihovo sprovođenje, kao i međusobne odnose tih organa, te propisuje druga pravila relevantna za izricanje i izvršenje svih posebnih obaveza predviđenih ZM. S druge strane, ZP, iako donet kasnije, pitanje posebnih obaveza uređuje na opšti i nedovoljno razrađen način, pri čemu za njihovo izvršenje nije donet odgovarajući podzakonski akt. Odredbe ovog zakona koje se odnose na izvršenje posebnih obaveza svode se, pre svega, na obavezu suda da prilikom njihovog izricanja upozori maloletnika na mogućnost zamene u slučaju neispunjenja, kao i na propisivanje nadzora od strane organa starateljstva, koji o toku izvršenja obaveštava sud, a što u praksi uopste nije slučaj, nema nadzora niti obaveštenja od strane centra za socijalni rad ni kada su u pitanju višestruki povratnici, niti izvršioci najtežih prekršaja u sticaju. Ovakvo normativno rešenje ukazuje na postojanje pravne praznine, što je prepoznato i u praksi, uključujući i stavove Vrhovnog kasacionog suda, te predstavlja jasan primer neusklađenosti prekršajnog i krivičnopravnog sistema sankcionisanja maloletnika. Naime, u prekršajnom postupku izostaje pravilnik donet na osnovu ZP koji bi na sveobuhvatan način uredio vrste i način izvršenja posebnih obaveza, nadležnost organa, njihovu međusobnu saradnju, kao i druga pitanja od značaja za efikasnu primenu ovih mera. U takvim okolnostima, ponovo se otvara ključno pitanje postupanja sudija u prekršajnom postupku, u uslovima odsustva preciznih, jasnih i međusobno usklađenih normi, kao i ujednačene sudske prakse.

Istraživanja maloletničke delinkvencije ukazuju na potrebu posvećivanja posebne pažnje ovom problemu u okviru prekršajnog prava. Ova potreba proizlazi kako iz strukture prekršaja koje maloletnici vrše i stepena njihove društvene opasnosti, tako i iz uočenih nedostataka na normativnom planu, koji su posledica neusklađenosti krivičnopravnog i prekršajnopravnog odgovora na delikte maloletnika. U tom smislu, nameće se kao nesumnjiva potreba uspostavljanje jedinstvenog i koordinisanog sistema, čiji je osnovni cilj obezbeđenje (pre)vaspitanja maloletnika i podsticanje njihovog pravilnog razvoja.

Roditelji, njihova odgovornost iz aspekta odbrane maloletnika i njegovog najboljeg interesa

Nezaobilazno je pitanje odgovornosti roditelja za dela dece i generalno njihov odnos prema prestupništvu dece, što ima veze i sa prethodno navedenim. Već je ukazano na pojavu „porodičnih" branilaca koji se staraju da sačuvaju od sankcionisanja i roditelje i decu, te ih indirektno održavaju na putu prestupništva i neodgovornosti.[4] Odnos roditelja prema delu i njihovo poimanje najboljeg interesa deteta nesumnjivo imaju uticaja na odbranu maloletnika (roditelji biraju branioca i imaju uticaja na koncipiranje odbrane), ali na prestupništvo maloletnika posle susreta sa prekršajnim (ili krivičnim) sudom. Naime, roditelji čija je uloga od izuzetne važnosti u samom postupku, najčešće (u aproksimativno dve trećine slučajeva) negiraju odgovornost sopstvenog deteta, ali i vlastitu odgovornost ili neku vrstu doprinosa (bar propuštanje nadzora, ako ne aktivniju ulogu u vidu podsticanja, bar indirektnog da do prekršaja dođe (npr. podsticanje deteta da upravlja motornim vozilom bez vozačke dozvole i sl. (Jovanović, Ristanović, 2023).

Neretko roditelji dobro znaju da je deo detetovog školskog pribora npr. nož, pa spremno, u postupku, odgovaraju da je to sasvim u redu, jer razne opasnosti prete, nasilnika ima na svakom koraku, pa dete mora da nosi neko podesno sredstvo za odbranu. Negira se i čak i sama mogućnost da je dete učinilo „nešto takvo", ispoljava se neverica u vezi sa navodima optužbe i apsolutno neprihvatanje sposobnosti deteta da npr. naudi drugome ili učestvuje u grupi koja je učinila neki prekršaj (ili krivično delo). Ako se i dozvoli bar mogućnost da je dete bilo akter nekog prestupa, za to se krive drugi, najčešće vršnjaci – ili su ga provocirali ili su ga naveli na

[4] Isti zaključci važe i za krivične predmete maloletnika (Jovanović, Sofrenović, 2016).

„pogrešan put". Roditelji sami pak svoju odgovornost negiraju vrlo često rečima – da su sve uradili što je do njih, ali da je eto, neko drugi kriv (npr. škola, vršnjačka grupa). Ilustrativan je primer roditelja (oca) koji je izjavio: „Ja ne znam šta sam više mogao da uradim za njega. Sve sam mu pružio." Ovde je neophodno pojasniti da je to „pružanje svega" podrazumevalo i kupovinu moćnog automobila sinu koji ga je iskoristio za nasilničku vožnju, odnosno ostvarenje težeg prekršaja iz oblasti bezbednosti saobraćaja i davao ga čak drugovima/vršnjacima na korišćenje na sličan način. U drugom slučaju je majka ispred sudnice Prekršajnog suda u Beogradu, neposredno pre prozivanja, pozvala dete da pobegnu, što su i učinili. Desilo se i da otac, čiji je sin koristio sekiru u obračunu sa komšijama (ali je sve ostalo u granicama prekršaja), ispoljio najviše interesovanja u vezi sa oduzimanjem sekire, te iskrenu zabrinutost što je sekira oduzeta, dok mu sinovljevo ponašanje nije bilo sporno niti se moglo zaključiti da bi mogao uticati na njega kako ubuduće ne bi vršio slična (ili druga) dela.

Kada se sagleda preovlađujući model ponašanja roditelja u postupcima prema maloletnim učiniocima, jasno je i da su njihove „vaspitne" tehnike i roditeljski kapaciteti dobrim delom doprineli prestupništvu dece, ali i da njihov odnos prema učinjenom delu i prema sopstvenoj odgovornosti nisu obećavajući u smislu specijalno-preventivnih učinaka. Naprotiv, dobrim delom se čine ohrabrujućim iz aspekta očekivanja recidiva od strane maloletnika. Ilustrativan je i primer jednoroditeljske porodice (majka se stara o deci) u kojoj je najpre stariji sin više puta viđen pred prekršajnim sudom i sankcionisan, da bi se u skorije vreme pojavio i mlađi. Postavlja se pitanje kakva je uspešnost reakcije sistema (na čijem je kraju ili bi trebalo da bude intervencija suda) kada nije uspelo preveniranje prestupništva dva deteta iz iste porodice. Biće da je sveukupna reakcija i odnos prema problemu, očigledno vezanom dobrim delom, za neadekvante roditeljske kapacitete delovala čak podržavajuće (svakako nije bila obeshrabrujuća) za ispoljavanje prestupničkog ponašanja i drugog deteta.

Kada je u pitanju odgovornost roditelja, neophodno je podsetiti na postojanje odredbi čl. 72 ZP. Razlikuju se dve situacije, u zavisnosti od uzrasta maloletnog lica. Naime, kada kada je dete (lice koje nije navršilo 14 godina) učinilo prekršaj zbog propuštanja dužnog nadzora roditelja, usvojitelja, staratelja, odnosno hranitelja, a ova lica su bila u mogućnosti da takav nadzor vrše, roditelji, usvojitelj, staratelj odnosno hranitelj deteta kazniće se za prekršaj kao da su ga sami učinili. Kada je u pitanju maloletno lice koje je navršilo 14 godina (ili više), dakle – maloletnik - predviđeno je da

se zakonom može propisati da će za prekršaj koji je učinio maloletnik odgovarati i roditelji, usvojitelj, staratelj, odnosno hranitelj maloletnika, ako je učinjeni prekršaj posledica propuštanja dužnog nadzora nad maloletnikom, a bili su u mogućnosti da takav nadzor vrše.

Zakonom se može propisati i da će za prekršaj maloletnika odgovarati i druga lica za koja je propisana obaveza vršenja nadzora nad maloletnikom koji je učinio prekršaj. U vezi sa temom o odgovornosti drugog za prekršajno delanje maloletnika, postavlja se pitanje zašto nije predviđena i odgovornost drugog lica za koje je propisana obaveza vršenja nadzora nad detetom (npr. vaspitčice, nastavnika), dok takva mogućnost postoji kada su u pitanju stariji učinioci prekršaja – maloletnici (čl. 72, st. 3 ZP). Predviđanjem te mogućnosti bila bi i obuhvatnije potencirana obaveza vršenja nadzora nad maloletnim licima i brige o njima (Jovanović, Marinović, 2015, str. 183). Ovo je jedan od propusta ZP, a još jedna nedoumica jeste i ko će odgovarati u datom slučaju – da li oba roditelja, jedan roditelj, koji roditelj...(u slučaju razvoda braka i rešavanja o vršenju roditeljskog prava, moguće su različite situacije), zašto stoji usvojitelj u jednini, a ne usvojitelji (po analogiji sa roditeljima)... Međutim, ova pitanja nisu od značaja, jer ove odredbe u praksi nemaju naročitu primenu, a problem je i to što za razliku od npr. *Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima* (2009) (čl. 318), ZJRM ne predviđa odgovornost roditelja za prekršaj koji učini dete koje je i samo prekršajno odgovorno, te ne postoji mogućnost da se otvori pitanje njihove odogovornosti zbog propuštanja dužnog nadzora uopšte (Ristanović, Milić, 2024).

Međutim, odredbe koje uspostavljaju odgovornost roditelja (pored odgovornosti maloletnika) za saobraćajne prekršaje u praksi (bar Prekršajnog suda u Beogradu) nemaju primenu, odnosno nema zahteva za pokretanje prekršajnog postupka protiv roditelja, iako bi se na osnovu okolnosti slučaja dalo zaključiti da je posredi propuštanje dužnog nadzora (Jovanović, Ristanović, 2023). U svakoj situaciji kada maloletnik koristi vozilo u posedu roditelja trebalo bi situaciju tumačiti u tom smislu. Naročito kada su ključevi vozila bili lako dostupni. Trebalo bi postupati kao u odnosu na oružje koje se mora obezbediti i držati van domašaja drugih lica, a ako to ipak ne bude tako, pozvati na odgovornost onoga ko nije preduzeo mere predostrožnosti i na taj način doprineo činjenju prekršaja (ili krivičnog dela) (Ibid, str.).

Do nedavno, roditelji su odgovarali indirektno za prekršaje svoje dece, jer Zakon o prekršajima predviđa mogućnost novčanog kažnjavanja starijeg

maloletnika (što nije predviđeno ZM), s tim što ne postoji mogućnost zamene neplaćene novčane kazne kaznom zatvora, već u obzir dolazi samo prinudna naplata (na imovini maloletnika, *njegovog roditelja* ili drugog lica zaduženog da se o njemu stara (čl. 41. st. 7 ZP), čime se postiže, indirektno, prekoravanje/kažnjavanje roditelja za prekršaj maloletnika, što nije tako loše rešenje kada se ima u vidu preovlađujući odnos roditelja prema prekršajnom postupanju dece i neprimenjivanje drugih odredbi koje ustanovljavaju utvrđivanje odgovornosti roditelja za prekršaje dece/malololetnika. S druge strane, ne može se osporiti da (pre)vaspitni dometi u tom slučaju i nisu tako značajni, osim ako plaćanje kazne ne natera roditelje da se više angažuju u tom smislu, odnosno da poboljšaju svoje roditeljske kapacitete, jer u krajnjoj liniji oni bivaju kažnjeni. Iako prekršajni postupak, kakav je danas, ne predstavlja najdelotvorniji mehanizam za ostvarivanje navedenih ciljeva, određene normativne i praktične korekcije mogle bi doprineti njegovoj efikasnosti. U tom pogledu, poseban značaj imaju blagovremena i ažurna razmena podataka sa organima starateljstva, izmene ZP u delu koji se odnosi na maloletnike — naročito u pogledu sporne mogućnosti izricanja novčane kazne, koja nije predviđena ZM, kao i razmatranje uvođenja zavodskih vaspitnih mera u sferu prekršajnog prava.

Moglo bi se polemisati o tome da li je takvo rešenje u redu (plaćanje kazne od strane roditelja), ali to je već problem zakonodavca koji nije na vreme uskladio prekršajnopravnu i krivičnopravnu materiju (i to ne samo u oblasti maloletnih učinilaca (Jovanović, Marinović, 2016), ali zakonska rešenja su jasna. S druge strane, prema ZM i punoletnom licu (koje je delo izvršio kao maloletnik) ili licu koje je izvršilo delo kao mlađe punoletno lice čak – mogu se izreći neke od vaspitnih mera (čl. 40-41 ZM), pa ima osnova za stav da se maloletniku koji je u toku postupka postao punoletan ne može izreći novčana kazna, ali bi svakako bilo neophodno da se zakonodavnom intervencijom ovo pitanje reši.

Naime, u oblasti delikata (prekršaja i krivičnih dela) maloletnih učinilaca se posebno uviđa potreba za ispravljanjem grešaka koje proizlaze iz neusaglašenosti i/ili preklapanja dve kazneno-pravne sfere. Ako je najbolji interes maloletnika na prvom mestu, ako je u fokusu njegova ličnost, okolnosti u kojima živi i razvija se i njegovo (pre)vaspitanje i pravilan razvoj, jasno je da bi najbolje rešenje bilo uređenje obe pravne materije na istim principima, uz poštovanje osnovnih načela kada je u pitanju zaštita prava maloletnog učinioca i izbor najbolje sankcije.

ZAKLJUČAK

Stručna (obavezna) odbrana maloletnika je nesumnjivo važno pitanje i nesporno je da i u slučaju da je maloletnik postao punoletan u toku postupka mora imati odbranu (kao što moraju biti ispoštovana i druga pravila vezana za postupak koji se vodi prema ovoj specifičnoj kategoriji učinilaca prekršaja (a ne samo krivičnih dela). Upravo zbog te specifičnosti neophodan je jedinstven, sveobuhvatan pristup kažnjivim delima maloletnika, bez minimizovanja značaja njihove prekršajne aktivnosti. Odbrana maloletnika se mora sagledati obavezno i iz aspekta najboljeg interesa deteta (što svakako nije podržavanje/učenje deteta da govori neistinu, opstruisanje postupka i sl.), a mora se sagledati i u širem smislu (kroz akcije roditelja, centra za socijalni rad i drugih aktera, koje moraju takođe biti u najboljem interesu deteta). Kako stvari sada stoje, čini se da maloletnika „brane“ (svojim neadekvatnim postupanjima i propuštanjima) i drugi akteri, ali ne u smislu u kome bi to trebalo činiti, a svakako ne u njegovom najboljem interesu.

Analiza normativnog okvira i sudske prakse u oblasti odbrane maloletnika u prekršajnom postupku ukazuje na značajne neusklađenosti i nedorečenosti. Iako zakonska rešenja upućuju na primenu standarda krivičnopravne zaštite maloletnika, uključujući i obaveznu odbranu, praksa pokazuje odstupanja, naročito u situacijama kada maloletnik u toku postupka postane punoletan. Takva postupanja dovode do povreda prava na odbranu, što je prepoznato i u sudskoj praksi najviših sudskih instanci, te ukazuje na potrebu doslednije primene i jasnijeg normativnog uređenja.

Poseban aspekt predstavlja uloga branioca maloletnika, koja bi, u skladu sa principom najboljeg interesa deteta, morala biti usmerena ne samo na formalnu zaštitu prava, već i na doprinos vaspitnoj funkciji postupka. Međutim, uočena praksa u kojoj pojedini branioci, naročito izabrani, postupaju prevashodno u interesu izbegavanja sankcije po svaku cenu, uključujući i opstrukciju postupka ili podsticanje neistinitog iskazivanja, ukazuje na odstupanje od svrhe odbrane u ovim postupcima. Takvo postupanje ne samo da nije u najboljem interesu maloletnika, već može dodatno podstaći delikventno ponašanje.

Naročito se moraju istaći uloga i odgovornost roditelja, čiji stavovi i postupanja imaju neposredan uticaj kako na odbranu maloletnika, tako i na njegovo buduće ponašanje. Uočena praksa negiranja odgovornosti, prebacivanja krivice na druge i nedovoljnog prepoznavanja sopstvene uloge

u vaspitanju deteta ukazuje na ograničene preventivne efekte postojećih rešenja. Iako zakon predviđa mogućnost utvrđivanja odgovornosti roditelja, te odredbe se u praksi retko primenjuju, što dodatno smanjuje njihov uticaj na prevenciju maloletničke delinkvencije.

Istovremeno, normativni nedostaci u oblasti izvršenja vaspitnih mera, posebno u prekršajnom pravu, dodatno otežavaju postizanje svrhe sankcija. Odsustvo jasno razrađenih podzakonskih akata i neefikasna saradnja sa organima starateljstva u praksi dovode do situacije u kojoj izrečene mere ostaju bez stvarnog efekta. Ovakvo stanje ukazuje na postojanje pravnih praznina i neusklađenost sistema, što u krajnjem ishodu dovodi u pitanje delotvornost celokupnog mehanizma reakcije na prekršaje maloletnika.

Konačno, uočeni problemi ukazuju na neophodnost sveobuhvatne reforme u oblasti prekršajnopravnog tretmana maloletnika, zasnovane na usklađivanju sa krivičnopravnim sistemom i jačanju principa najboljeg interesa deteta. To podrazumeva preciznije normativno uređenje, jačanje uloge stručne odbrane, unapređenje saradnje sa organima starateljstva, kao i dosledniju primenu odredbi o odgovornosti roditelja. Samo integrisanim pristupom moguće je obezbediti da pravni sistem ne deluje isključivo represivno, već i preventivno i vaspitno, u skladu sa osnovnom svrhom maloletničkog kaznenog prava.

Visok broj maloletnih učinilaca prekršaja ukazuje ne samo na nedostatke u sistemu sankcionisanja, već i na propuste u funkcionisanju porodice i društva u celini. Stoga se s pravom postavlja pitanje daljeg razvoja ovih mladih lica i njihove buduće uloge u društvu, ukoliko izostane blagovremena i adekvatna reakcija.

LITERATURA

Analitički izveštaj o radu Prekršajnog suda u Beogradu u 2023. godini, SU III-21 1-24 od 23.02.2024. godine.

Jovanović, S. i Marinović, M. (2016) 'Odnos pojedinih sankcija i mera u prekršajnom i krivičnom pravu', u: Stevanović, I., Batrićević, A. (ur.) *Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje, izvršenje i uslovni otpust*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 179-191.

Jovanović, S. i Pašalić, Z. (2015) 'Maloletni učinioci prekršaja sa elementima nasilja', u: Stevanović, I. (ur.) *Maloletnici kao učinioci i žrtve*

krivičnih dela i prekršaja. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 217-226.

Jovanović, S. i Ristanović, O. (2023) Juvenile Perpetrators of Traffic Offenses: (Ir)Responsibility of the Parents? in: Batrićević, A., Obradović, D. (eds.) *Traffic, Criminality and Urban Safety*. Belgrade: Institute of Criminological and Sociological Research, 265-286.

Jovanović, S. i Sofrenović, V. (2016) 'Maloletni učinioci nasilja u porodici: žrtve disfunkcionalne porodice i nedovoljne brige društva', u: Gajin, S. (ur.) *Položaj deteta u krivično-pravnom sistemu: I Deca kao počinioci krivičnih dela; II Deca kao žrtve krivičnih dela*. Beograd: Centar za unapređivanje pravnih studija, 57-82.

Milić, M. (2023) 'Maloletnik kao subjekat prekršajnog postupka', u: Turanjanin, V., Čvorović, D. (ur.) *Dve decenije reforme kaznenog zakonodavstva: iskustva i pouke*. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 688-720.

Ristanović, O. i Milić, M. (2024), 'Maloletnici u prekršajnom postupku', *Bilten Vrhovnog suda*, (1), 309-339.

Simeunović-Patić, B. (2009) *Kriminalitet maloletnika u Srbiji i savremena društvena reakcija.* Doktorska disertacija. Univerzitet u Kragujevcu.

Stevanović, I. (2012) 'Pravac reforme sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji u 2012. godini – mere, sankcije i načini vođenja evidencija', u: Kron, L. (prir.) *Delikt, kazna i mogućnosti socijalne profilakse*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 245-255.

Škulić, M. (2013) 'Osnovi maloletničkog prekršajnog prava', u: Ignjatović Đ. (ur.) *Kaznena reakcija u Srbiji*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 41-64.

Pravni izvori

Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/05, 88/05 – ispravka, 107/05 – ispravka, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19 i 94/24.

Pravilnik o izvršenju vaspitnih mera posebnih obaveza, Službeni glasnik RS, br. 94/2006.

Zakon o bezbednosti saobraćaja na putevima, Službeni glasnik RS, br. 41/2009, 53/2010, 101/2011, 32/2013 - odluka US, 55/2014, 96/2015 - odluka US, 9/2016 - odluka US, 24/2018, 41/2018, 41/2018 – dr. zakon, 87/2018, 23/2019 i 128/2020 – dr. zakon, 76/2023 i 19/2025.

Zakon o javnom redu i miru, Službeni glasnik RS, br. 6/216 i 24/218.

Zakon o oružju i municiji, Službeni glasnik RS, br. 20/2015, 10/2019, 20/2020 i 14/2022.

Zakon o prekršajima, Službeni glasnik RS, br. 65/2013, 13/2016 i 98/2016 - odluka US, 91/2019, 91/2019-dr.zakon i 112/2022-odluka US.

Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta, Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, br. 15/90 i Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori, br. 4/96 i 2/97.

Sudska praksa

Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz Pr 34/2020 od 21. 1. 2021.

Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz Pr 7/21 od 9. 3. 2021.

Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz Pr 43/2021 od 23. 12. 2021.

Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz Pr 36/2021 od 21. 10. 2021.

Slađana JOVANOVIĆ*

Milica MILIĆ**

DEFENSE OF MINORS IN MISDEMEANOR PROCEEDINGS AND THE BEST INTEREST OF THE CHILD

The subject of this paper is the right to defense of minor in misdemeanor proceedings, viewed from the perspective of the best interest of the child. Professional legal defense is not mandatory in misdemeanor proceedings against adults, while in relation to minors the provisions of the Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Juveniles apply. However, the application of these provisions in practice has not been consistent, as in cases where a minor became an adult during the proceedings, his right to (mandatory) defense was violated by the fact that, in the absence of a chosen defense attorney, a court-appointed attorney was not assigned (as pointed out by the Supreme Court of Cassation). In addition to this error, which violates the principle of the best interest of the

* PhD, Full Professor at the Union University of Belgrade – School of Law, https://orcid.org/0000-0001-8300-2594. E-mail: sladjana.jovanovic@pravnifakultet.edu.rs

** Judge of the Misdemeanor Court in Belgrade. E-mail: milic.milica2022@gmail.com

child („in conflict with the law"), attention is also drawn to the problem of exercising the right to defense in practice (from the perspective of the best interest of the child). Thus, the identified problem of „family attorneys" is emphasized. They are attorneys who defend minors in both misdemeanor and criminal proceedings, and often their parents as well, with the main/sole aim of avoiding any kind of responsibility and sanctioning. The authors also address the defense of minors conducted by parents, taking into account their attitude toward their child's offense and their tendency to minimize the problem, as well as their own responsibility. The unavoidable topic is the inadequate conduct of guardianship authorities and the insufficient training of all actors in proceedings against minors, which, according to the authors, is also contrary to the best interest of the child.

Keywords: misdemeanor proceedings against minors, defense of minors, chosen defense attorney, parental responsibility, best interest of the child

© 2026 by authors

Ovaj rad se objavljuje pod licencom Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Pregledni rad
DOI: 10.47152/Palic2026.10

KONTINUIRANA EDUKACIJA BRANILACA MALOLJETNIH UČINILACA KRIVIČNIH DJELA – PRAKSA U REPUBLICI SRPSKOJ –

Ljubinko MITROVIĆ*
Sonja MALIĆ**

U odredbi stava 1 člana 113 Zakona o advokaturi Republike Srpske propisana je obaveza advokata da se stalno stručno usavršavaju i stiču nova znanja i vještine potrebne za stručno, nezavisno, samostalno, djelotvorno i etično obavljanje advokatske službe, u skladu sa programom stručnog usavršavanja koji donosi Advokatska komora Republike Srpske. Sličnu odredbu koja propisuje obavezu advokata, odnosno branilaca maloljetnih lica da se kontinuirano edukuju možemo pronaći i u odredbama člana 197 Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske. Naime, radi se o jednoj opštoj odredbi koja podrazumijeva posebne, odnosno specijalizovane, ali i obavezne edukacije svih onih lica (prije svega učesnika u postupcima, ali drugih, primjera radi zaposlenih u vaspitno-obrazovnim ustanovama) koja su u svakodnevnom radu u kontaktu sa maloljetnicima.

* Doktor nauka, redovni profesor na Fakultetu pravnih nauka Panevropskog univerziteta APEIRON u Banjoj Luci; naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu; https://orcid.org/0000-0002-3809-4183. E-mail: ljubinko58@gmail.com
** Advokat. E-mail: sonja_malic@yahoo.com

Postupak prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela, uz one neizostavne njegove učesnike poput policije, tužilaštva ili organa starateljstva, a veoma često, tu su i sudovi, odnosno ustanove za izvršenje zavodskih vaspitnih mjera, odnosno kazne maloljetničkog zatvora, mora imati i jednog važnog učesnika bez kojeg bilo kakvo postupanje prema maloljetnom licu, učiniocu krivičnog djela nije moguće. Naime, radi se o braniocu maloljetnika, odnosno njegovom advokatu čije je prisustvo u ovim posebnim postupcima, shodno odredbi člana 77 Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, neizostavno. Navedenom zakonskom odredbom predviđeno je da maloljetnik mora imati branioca kada ga prvi put ispituju tužilac za maloljetnike ili policijski službenik, odnosno tokom cijelog postupka (od njegovog pokretanja do konačnog završetka krivičnog postupka), i to bez obzira na vrstu i visinu krivične sankcije koja je za konkretno krivično djelo propisana. I ono što se na ovom mjestu, a zbog same teme ovog referata, posebno mora istaći, branilac kojeg postavlja sudija za maloljetnike, odnosno branilac maloljetnika po službenoj dužnosti mora imati posebna znanja propisana zakonom iz oblasti dječijih prava, prestupništva mladih i njihove krivičnopravne zaštite. Upravo o sticanju posebnih znanja, odnosno kontinuiranoj i svakako obaveznoj edukaciji branilaca maloljetnih učinilaca krivičnih djela u Republici Srpskoj biće riječi u ovom referatu.

Ključne riječi: maloljetnik, krivično djelo, krivični postupak, obavezna edukacija, branilac - advokat

UKRATKO O ORGANIMA MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA

Krivični postupak prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela spada u posebne krivične postupke. S obzirom na to, na ovaj postupak primjenjuju se posebna pravila sasvim drukčija u odnosu na pravila koja važe u opštem, odnosno redovnom krivičnom postupku.

U krivičnim postupcima koji se vode prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela (slično stanje je i sa prekršajnim postupcima koji se vode povodom počinjenih prekršaja) neizostavno je učešće niza organa

pravosuđa u širem smislu riječi, koji manje-više imaju značajna ovlašćenja koja se odnose na pokretanje, ali i vođenje i svakako okončanje ovih specifičnih, odnosno posebnih krivičnih postupaka.

Iz odredbe člana 1 Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske (u daljem tekstu: ZOM RS) sasvim je jasno da prema djeci koja se nalaze u sukobu sa zakonom, mlađim punoljetnim licima i djeci koja su žrtve ili su svjedoci počinjenog krivičnog djela postupaju, u pravilu, sljedeći organi, i to: sudovi, javna tužilaštva, advokati, policijski organi, odnosno, prije svega, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske i organi starateljstva, odnosno, u pravilu nadležni centri za socijalni rad.. Uz ove, posebno naznačene državne organe, u svakom slučaju ne treba zaboraviti, odnosno zanemariti ni porodicu maloljetnika, a zatim škole koje oni pohađaju, druge institucije u kojima borave na svim nivoima društvene zajednice, kao i druge učesnika uključene u krivičnu i svaku drugu proceduru prema maloljetniku u sukobu sa zakonom (Mitrović, 2015, str. 109-125).

Zbog svog značaja, treba posebno istaći dvije važne obaveze svih pobrojanih organa koji učestvuju u maloljetničkim krivičnim postupcima, i to: prva, prema principu hitnosti postupanja, svi učesnici u postupcima su dužni da najhitnije postupaju kako bi se postupak prema maloljetniku u sukobu sa zakonom što prije završio (hitnost postupanja je predviđena i odredbom člana 40 stav 2 tačka b) Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta iz 1989. godine), i druga koja je predviđena maloljetničkim zakonom, a odnosi se na posebnu obavezu tužioca, odnosno sudije za maloljetnike prema kojoj oni, u skladu sa principima i pravilima propisanim zakonom i odgovarajućim podzakonskim aktima, ne pribjegavaju vođenju formalnog krivičnog postupka, nego slučaj maloljetnog učinioca krivičnog djela kada god je to moguće, i u skladu je sa zakonom, rješavaju primjenom alternativnih mjera, odnosno vaspitnih preporuka (član 40 stav 3 tačka b) Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta iz 1989. godine) (Mitrović, 2015, str. 109-125).

BRANILAC U POSTUPKU PREMA MALOLJETNICIMA

Za razliku od krivičnih postupaka prema punoljetnim učiniocima krivičnih djela u kojima pravo na odbranu[1] ne podrazumijeva uvijek i

[1] U okviru prava na odbranu, svakom kome se stavlja na teret izvršenje krivičnog djela Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLJP), u odredbi

obavezno prisustvo branioca, kao i pravo na besplatnog branioca,[2] u krivičnim postupcima prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela prisustvo branioca, odnosno advokata je obavezno u svim fazama krivičnog postupka. Dakle, radi se o jednom od pitanja koje je izričito riješeno maloljetničkim zakonom i ono predstavlja važan aspekt maksimalno stručne odbrane maloljetnika (Soković, Bejatović, 2009, str. 135-136), s tim da je posebno važno istaći da branilac u postupcima prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela može biti isključivo advokat[3] pod uslovima koji su propisani zakonom[4] (Mitrović, 2014, str. 663-675). Nesporno je, branilac maloljetnika ima ključnu i obaveznu ulogu garantovanu ZOM RS, a njegova uloga je preventivno-zaštitna sa fokusom na najbolji interes maloljetnika, a ne samo na odbranu djeteta u sukobu sa zakonom od optužbe (Banić, 2012, str. 116-121).

Pravo maloljetnika na odbranu (kao posebno i izuzetno važno pravo koje se nacionalnim pravom ne može ukinuti već samo urediti, svakako pri tome poštujući međunarodne standarde), visoko je rangirano u okviru zajamčenih dječijih prava (Đurđić, 2010, str. 165-183). S druge strane, pravo maloljetnika da se brani uz pomoć branioca - advokata kao jedno od osnovnih njegovih prava koja maloljetniku u sukobu sa zakonom treba garantovati u svim stadijumima krivičnog postupka, predviđeno je i u nizu međunarodnih dokumenata. Tako, primjera radi, Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta iz 1989. godine, kroz odredbu člana 40 stav 2 tačka b) II obavezuje sve države potpisnice da svakom djetetu koje je

---

člana 6 stav 3 *eksplicite* jemči: zabranu diskriminacije (član 14 EKLJP), pravo na obaviještenost o optužbama (član 6 stav 3 tačka a) EKLJP), pravo na pripremu odbrane (član 6 stav 3 tačka b) EKLJP), pravo da se sam brani i pravo na branioca (član 6 stav 3 tačka c) EKLJP), pravo predlaganja i izvođenja dokaza (član 6 stav 2 tačka d) EKLJP). Ovo pravo je u tijesnoj vezi sa pravom na pravično suđenje jer obezbjeđuje ravnopravnost stranaka pred sudom ("jednakost oružja") i pretpostavka je za kontradiktornost izvođenja dokaza (vid. više: Đurđić, 2010, str. 165-183).

[2] Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske (2012) u odredbi člana 47 stav 1 predviđa: "Osumnjičeni, odnosno optuženi može imati branioca tokom cijelog postupka".

[3] Branilac, odnosno advokat maloljetnika može da bude isključivo lice koje je završilo pravni fakultet, položilo pravosudni ispit i koje je upisano u imenik Advokatske komore, s tim da to lice prema maloljetničkom zakonu mora imati posebna znanja propisana zakonom iz oblasti dječijih prava, prestupništva mladih i njihove krivičnopravne zaštite.

[4] Zakon o advokaturi Republike Srpske (2015) propisuje da je advokatura nezavisna i samostalna služba pružanja pravne pomoći fizičkim i pravnim licima i ona podrazumijeva obavljanje advokatske službe. Pružanje pravne pomoći obuhvata: …g) zastupanje i odbranu fizičkih i pravnih lica…Advokat je lice koje je upisano u imenik advokata Advokatske komore, koje je položilo advokatsku zakletvu i bavi se advokaturom.

osumnjičeno ili optuženo da je prekršilo krivični zakon garantuju najmanje "da bude odmah i neposredno obaviješteno o optužbama protiv njega/nje, a ako je primjereno preko njegovih/njenih roditelja ili zakonskih staratelja, i da ima pravnu ili drugu odgovarajuću pomoć u pripremi i iznošenju svoje odbrane", a u odredbi člana 40 stav 2 tačka b) III ove Konvencije "da nadležan, nezavisan i nepristrasan organ ili sudsko tijelo bez odugovlačenja donese odluku, u pravičnom postupku u skladu sa zakonom, uz prisustvo pravnog ili drugog odgovarajućeg zastupnika...". S druge strane, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda,[5] u odredbi člana 6 stav 3, nabrajajući minimalna jemstva optuženog, razlikuje pravo na branioca po vlastitom izboru i pravo na besplatnu pravnu pomoć (Simović *i sar.,* 2013, str. 234). U Pravilu III 18 a) Havanskih pravila takođe se navodi da "maloljetnici treba da imaju pravo na advokata i na besplatnu pravnu pomoć, gdje takva vrsta pomoći postoji". Nadalje, istim pravilom se uređuje da maloljetnici u sukobu sa zakonom imaju pravo da redovno komuniciraju sa svojim braniocem, odnosno advokatom, te da će privatnost i povjerljivost njihove komunikacije biti u potpunosti obezbijeđena. I na kraju, Pravilom 15.1 Pekinških pravila (1985) propisano je da će "maloljetnik tokom cijelog postupka imati pravo da ga predstavlja pravni savjetnik ili pravo na besplatnu pravnu pomoć kada je u dotičnoj zemlji takva mogućnost predviđena" (Simović *i sar.,* 2010, str. 176-177). Sa pravom na branioca usko je povezano i jedno novo pravo maloljetnika u sukobu sa zakonom koje se izričito navodi u Pravilu 7.1 Pekinških pravila (1986), a to je njegovo pravo na staranje roditelja ili staratelja (Mitrović, 2014, str. 663-675).

Pravo na branioca, kao segment prava na odbranu zagarantovano je i Ustavom Republike Srpske. Naime, odredbom člana 19 Ustava Republike Srpske "jamči se pravo na slobodan izbor branioca i nesmetano opštenje sa njim". Uz prednje, stavom 3 navedene ustavne odredbe predviđeno je i da "branilac ne može biti pozvan na odgovornost za radnje preduzete u postupku odbrane". Nadalje, pravo maloljetnika na stručnu odbranu, odnosno pravo djeteta u sukobu sa zakonom na branioca ili tzv. obavezna odbrana predviđeno je i maloljetničkim krivičnim zakonodavstvom u Bosni i

[5] Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda predstavlja pravni akt Savjeta Evrope koji je donesen 4. novembra 1950. godine u Rimu. Bosna i Hercegovina je ratifikovala ovu Konvenciju 12. jula 2002. godine i tom prilikom su ratifikovani i dodatni protokoli br. 1 i 4. Protokol broj 6 je ratifikovan 1. avgusta 2002. godine, dok je protokol broj 7 ratifikovan 1. oktobra 2002. godine, a protokol broj 13 je ratifikovan 1. novembra 2003. godine.

Hercegovini.[6] Primjera radi, odredbom stava 1 člana 77 ZOM RS propisano je da maloljetnik *mora* imati branioca prilikom prvog ispitivanja,[7] odnosno prvom prilikom kada ga ispituju tužilac za maloljetnike ili policijski službenik, odnosno tokom *cijelog postupka* (pokretanja i vođenja krivičnog postupka), bez obzira na vrstu i visinu krivične sankcije koja je za učinjeno krivično djelo propisana (vrsta krivičnog djela koje se stavlja na teret maloljetniku, kao i vrsta i iznos krivične sankcije propisane za to krivično djelo potpuno su beznačajni kada je riječ o stručnoj odbrani maloljetnog lica) (Mitrović, 2014, str. 663-675; Soković, Bejatović, 2009, str. 135-136). S obzirom na to, da krivični postupak prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela podrazumijeva tri njegove faze, zakonski izraz "*cijeli postupak*" svakako ima u vidu kako pripremni postupak, tako i prvostepeni postupak pred sudijom za maloljetnike i na kraju, postupak po pravnim lijekovima (Mitrović, 2014, str. 663-675). To podrazumijeva i dalje obaveze u pogledu branioca maloljetnika, pa tako maloljetni učinilac krivičnog djela mora imati branioca i u onim situacijama kada policijski službenik izriče policijsko upozorenje[8] (radi se o posebnoj alternativnoj ili neformalnoj mjeri koju van uobičajene sudske procedure, a shodno odredbi člana 22 ZOM RS izriče policijski službenik koji posjeduje posebna znanja, svakako uz odobrenje tužioca za maloljetnike), odnosno i u onim situacijama kada tužilac za maloljetnike

[6] Bosanskohercegovačko maloljetničko krivično zakonodavstvo danas čine, prije svega, tri maloljetnička krivična zakona. Naime, pored već pomenutog Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, skoro pa identične zakone donijeli su Brčko distrikt Bosne i Hercegovine (Zakon je donesen novembra 2011. godine i objavljen u Službenom glasniku Brčko distrikta BiH, broj 44/2011) i Federacija Bosne i Hercegovine (koja je svoj maloljetnički zakon donijela decembra 2013. godine, a objavljen je u Službenim novinama Federacije BiH, broj 7/2014).

[7] Ako je maloljetnik ispitan bez prisustva branioca, zapisnik i snimak maloljetnikovog ispitivanja ne mogu da se upotrijebe kao dokaz u postupku. Upravo je presuda Evropskog suda za ljudska prava *Salduz v. Tuεκey* važna za obim prava na branioca. U navedenom slučaju je riječ o sedamnaestogodišnjaku koji je zadržan zbog sumnje da je učestvovao u protivzakonitim demonstracijama. Za vrijeme ispitivanja pred istražnim sudijom i državnim advokatom priznao je djelo. Tek mu je kasnije omogućen pristup braniocu. Evropski sud je našao da je njegovo pravo na pravično suđenje povrijeđeno time što mu je uskraćena pravna pomoć (vid. više u: *Simović i sar.,* 2013, str. 235).

[8] U odredbama člana 88 Zakona o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske određuju se radnje postupanja policijskog službenika prilikom izricanja mjere policijskog upozorenja. Naime, u ovoj zakonskoj odredbi govori se o nizu pravila prema kojima postupaju policijski službenici prilikom izricanja policijskog upozorenja, a jedno od njih jeste svakako ono koje predviđa da policijski službenik ispituje maloljetnika u prisustvu njegovog branioca.

uslovljava nepokretanje postupka prema maloljetniku ispunjenjem odgovarajuće vaspitne preporuke iz člana 26 ZOM RS (Mitrović, 2014, str. 663-675). Ovakva zakonska rješenja su u skladu sa tendencijom posebne zaštite optuženih maloljetnih lica koja su na bilo koji način ugrožena, fizički ili psihički (Simović *i sar.,* 2013, str. 234). Na kraju, prednje zakonsko rješenje odgovara i međunarodnim standardima o zaštiti prava maloljetnika koji se izražavaju kroz načelo o zaštiti "najboljih interesa djeteta i maloljetnika" (*the best interests of the child*) (Simović *i sar.,* 2013, str. 234). Postupanje protivno zakonskoj odredbi o obaveznoj odbrani maloljetnika predstavlja bitnu povredu odredaba krivičnog postupka.

Imajući u vidu značaj stručne odbrane maloljetnog učinioca krivičnog djela, te neophodnost što većeg stepena povjerenja maloljetnika u "svog" branioca, zakonodavac je na adekvatan način riješio i pitanje izbora branioca (Soković, Bejatović, 2009, str. 135-136). Naime, izbor branioca, po pravilu vrši maloljetni učinilac krivičnog djela, odnosno to za njega čine lica koja su mu bliska (najčešće je to njegov zakonski zastupnik ili su to pojedini njegovi srodnici, bez obzira na stepen srodstva) (Mitrović, 2014, str. 663-675). Samo u slučaju da navedena lica ne iskoriste ovu mogućnost, odnosno da ne uzmu branioca maloljetniku, njega, na prijedlog tužioca za maloljetnike ili policijskog službenika, po službenoj dužnosti, postavlja postupajući sudija za maloljetnike (član 77 stav 3 ZOM RS) (Mitrović, 2014, str. 663-675). S ciljem obezbjeđenja kvalitetne stručne odbrane maloljetnika, zakonodavac je predvidio da branilac, odnosno advokat maloljetnika *mora imati* posebna znanja propisana zakonom iz oblasti dječijih prava, prestupništva mladih i njihove krivičnopravne zaštite.[9]

Branilac koji se stara o zaštiti dostojanstva maloljetnika, odnosno njegovoj privatnosti i pravu na odbranu, u postupku prema maloljetnom licu ima sva ona prava koja mu pripadaju i u svakom drugom krivičnom postupku, pa čak i značajan broj prava više od toga, jer on, primjera radi, može izjaviti žalbu protiv presude, odnosno rješenja donesenog u krivičnom postupku prema maloljetniku i protiv volje maloljetnika (Perović, 2008, str. 224).

[9] Pravo na branioca danas je prošireno u praksi, prije svega Evropskog suda za ljudska prava novim zahtjevom koji se odnosi na *pravo na kompetentnog branioca* (a to bi u svakom slučaju bio onaj branilac koji ima posebna znanja propisana zakonom iz oblasti dječijih prava, prestupništva mladih i njihove krivičnopravne zaštite).

EDUKACIJA I SPECIJALIZACIJA BRANILACA - ADVOKATA KOJI POSTUPAJU U POSTUPCIMA PREMA MALOLJETNICIMA

Jedno od najvažnijih načela kaznenih (krivičnih i prekršajnih) postupaka prema maloljetnicima predstavlja načelo edukacije koja vodi specijalizaciji svih službenih učesnika u kaznenim postupcima prema maloljetnicima.[10] Naime, odredbom člana 197 ZOM RS propisana je kontinuirana i obavezna edukacija svih onih lica, pa i branilaca, odnosno advokata, koja u svom svakodnevnom radu postupaju u kaznenim postupcima prema maloljetnicima. Ova, itekako važna edukacija vodi svojevrsnoj specijalizaciji svih učesnika, odnosno advokata, odnosno ostvarenju zahtjeva zakonodavca u pogledu uslova koje moraju ispunjavati svi učesnici (pa i advokati) u postupcima prema maloljetnicima datih u odredbama čl. 12, 17 i 18 ZOM RS koje se upravo odnose na posjedovanje afiniteta za rad sa djecom i specijalnih znanja o pravima djeteta i prestupništvu mladih, kao i drugih znanja i vještina koje svakog učesnika u postupku prema maloljetniku čine kompetentnim za rad na slučajevima maloljetničkog prestupništva. Obavezna specijalizacija advokata koji postupaju u ovim postupcima je važan korak u zaštiti prava maloljetnika u krivičnom postupku imajući u vidu da je odbrana u predmetima maloljetničkog pravosuđa odgovoran posao koji zahtijeva posebna znanja o pravima djeteta, maloljetničkom pravosuđu i restorativnoj pravdi, kao i posebne vještine u pristupanju maloljetniku, načinima komunikacije sa njim i omogućavanju njegove participacije u postupku kroz saradnju i jasno i potpuno informisanje maloljetnika o njegovim pravima i mogućnostima (Banić, 2012, str. 116-121). Sličnu normu, odnosno obavezu posjedovanja posebnih znanja sudija, socijalnih radnika, advokata i policijskih službenika koji rade u prekršajnim postupcima sa maloljetnicima, kao i rokove za sticanje propisanih certifikata, propisuje i odredba člana 241 Zakona o prekršajima Republike Srpske (2014). Treba naglasiti da se certifikat, odnosno uvjerenje o stručnoj osposobljenosti sudija, policijskih službenika, socijalnih radnika i advokata koje je stečeno prema odredbama ZOM RS,

[10] Da bi maloletnici aktivno učestvovali u postupku, te ispoljili svoje lične potrebe koje će bitno uticati na izbor sankcije, potrebno je da sa njima sarađuju specijalno obučeni stručnjaci. Zato je izuzetno bitno da se radi na edukaciji policajaca, tužilaca, sudija i socijalnih radnika. Osim što bi ova lica trebalo da poznaju dokumente koji uređuju pravni položaj deteta u sukobu sa zakonom, neophodno je da oni budu upućeni i u osnove pedagogije i psihologije. Iznad svega, bitno je da su u pitanju stručnjaci koji imaju afinitete za rad sa decom, kao i lične kvalitete za ovako odgovoran posao (Kovačević, 2014, str. 879-894).

priznaje i u postupanju po odredbama Zakona o prekršajima Republike Srpske.

Specijalizacija službenih lica koja postupaju prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela predviđena je nizom međunarodnih pravnih dokumenata. Prije svega, Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko pravosuđe (Pekinška pravila), u Pravilu 22.1 propisuju: "Profesionalno obrazovanje, obučavanje na radu, kursevi za obnavljanje znanja i drugi odgovarajući modaliteti učenja koristiće se kako bi se uspostavila i održavala neophodna profesionalna stručnost svih kadrova koji se bave maloljetničkim slučajevima". Isto tako, i Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mjere alternative insttucionalnom tretmanu (Tokijska pravila, 1990), u Pravilu 16.1 naglašavaju "obavezu obuke osoblja u smislu ukazivanja na njihovu odgovornost za prevaspitavanje prestupnika, odnosno za poštovanje prava prestupnika i zaštitu društva". Prema ovom pravilu, "osoblje se podvrgava obuci prije nego što stupi na posao, ali i poslije stupanja na posao, s ciljem održavanja svog znanja i stručnosti, odnosno usavršavanja". Kvalifikovanost i obučenost osoblja koje se bavi maloljetnicima lišenim slobode definisana je i u Pravilu V 81 Havanskih pravila (1990) prema kojem "osoblje treba da bude kvalifikovano i da obuhvati dovoljan broj stručnjaka kao što su nastavnici, instruktori, savjetnici, socijalni radnici, psihijatri i psiholozi", dok Rijadske smjernice (1990) u Pravilu VI 58 predviđaju kako "službenike organa za sprovođenje zakona i drugo odgovarajuće osoblje oba pola treba obučiti da odgovore posebnim potrebama mladih, treba ih upoznati, u najvećoj mogućoj mjeri, sa programima i mogućnostima za upućivanje maloljetnika na programe kojima se mladi izuzimaju iz pravosudnog sistema (tzv. diverzioni programi) i obezbijediti primjenu ovih programa i mogućnosti"(Mitrović, Lj., Mitrović, G., 2011, str. 279-290).

Kada je advokatska služba u pitanju, u Republici Srpskoj, prema odredbi člana 197 ZOM RS (odnosno stava 2 člana 241 Zakona o prekršajima Republike Srpske), o stručnom usavršavanju advokata koji postupaju, odnosno prije svega *brane* u krivičnim i prekršajnim postupcima maloljetne učinioce krivičnih i prekršajnih djela brine Advokatska komora Republike Srpske. Ona to radi realizujući saradnju, prije svega sa Centrom za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske, ali i naučnim ustanovama, profesionalnim udruženjima i nevladinim organizacijama. Oblici ove saradnje svode se na stručna savjetovanja, seminare, provjere znanja i druge oblike dodatnog osposobljavanja stručnih lica koja rade na poslovima maloljetničkog

prestupništva, odnosno delinkvencije, a sve prema Programu edukacije koji je 2010. godine donio ministar pravde. Shodno tome, prema zakonskoj odredbi, branilac kojeg postavlja sudija za maloljetnike, odnosno branilac po službenoj dužnosti *mora* imati posebna znanja propisana zakonom iz oblasti dječijih prava, prestupništva mladih i njihove krivičnopravne zaštite (jedinstven je takođe stav u Republici Srpskoj, odnosno Bosni i Hercegovini i da branilac kojeg samostalno bira maloljetno lice, odnosno njemu bliska lica, svakako iz razloga kompleksnosti, odnosno složenosti odbrane, ali i psihofizičkih svojstava njegovog branjenika, mora imati posebna znanja, mada ima i drukčijih mišljenja) (Lazin, 2008, str. 175).

Posebno imajući u vidu obavezu propisanu odredbom člana 197 ZOM RS, Program edukacije o sticanju posebnih znanja i kontinuiranom stručnom osposobljavanju i usavršavanju lica koja rade na poslovima prestupništva mladih i krivičnopravne zaštite djece i maloljetnika, odnosno "ostalih" učesnika u postupku prema maloljetnicima (u daljem tekstu: Program edukacije) donio je ministar pravde oktobra 2010. godine.

U odredbi člana 1 Programa edukacije utvrđeni su tematski ciklusi koji se odnose na stručno usavršavanje lica koja rade na poslovima prestupništva mladih i krivičnopravne zaštite djece (obavezna edukacija), odnosno policijskih službenika, socijalnih radnika, medijatora, advokata i radnika zaposlenih u kazneno-popravnim zavodima i zavodskim ustanovama u smislu njihove specijalizacije za postupanje sa maloljetnim učiniocima krivičnih djela, kao i za njihovo postupanje sa djecom i maloljetnim licima kada se pojavljuju kao oštećeni u krivičnom postupku (Mitrović, Lj., Mitrović, G., 2011, str. 279-290).

Programom edukacije predviđeno je da edukacija obuhvata, odnosno da se sprovodi organizovanjem tri tematska ciklusa kroz koja se stručno usavršavaju naprijed pobrojani službeni učesnici u postupcima prema maloljetnicima, i to:

a) prvi tematski ciklus tokom kojeg se obrađuju sljedeća pitanja, i to: etiologija i fenomenologija maloljetničke delinkvencije; maloljetničko materijalno krivično pravo (odnosno sistem zakonskih propisa kojima se određuje krivičnopravni status i položaj maloljetnih učinilaca krivičnih djela, zatim sistem krivičnih sankcija za maloljetnike, te alternativne mjere); maloljetničko procesno krivično pravo (odnosno sistem zakonskih propisa kojima se određuje pojam, organizacija i nadležnost organa maloljetničkog krivičnog pravosuđa, pokretanje i vođenje

krivičnog postupka prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela, tok i arhitektonika prvostepenog postupka prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela i postupak po pravnim lijekovima prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela) i maloljetničko izvršno krivično pravo (odnosno sistem zakonskih i podzakonskih propisa kojima se određuje organizacija, nadležnost i uloga državnih organa u oblasti maloljetničke delinkvencije, kao i postupak izvršenja izrečenih maloljetničkih krivičnih sankcija i drugih alternativnih mjera koje se primjenjuju prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela);

b) tokom drugog tematskog ciklusa sprovodi se stručno osposobljavanje i usavršavanje koje se odnosi na izučavanje, odnosno primjenu podzakonskih akata u oblasti maloljetničkog prestupništva, odnosno primjenu: Pravilnika o primjeni vaspitnih mjera posebnih obaveza prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela (2010) iz člana 35 stav 9 ZOM RS, Pravilnika o primjeni vaspitnih preporuka prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela (2010) iz člana 124 stav 2 ZOM RS, Pravilnika o disciplinskoj odgovornosti maloljetnika koji se nalaze na izvršenju zavodskih vaspitnih mjera i izdržavanju kazne maloljetničkog zatvora (2010) iz člana 153 stav 1 ZOM RS, Programa edukacije o sticanju posebnih znanja i kontinuiranom stručnom osposobljavanju i usavršavanju lica koja rade na poslovima prestupništva mladih i krivičnopravne zaštite djece i maloljetnika iz člana 197 stav 2 ZOM RS i Pravilnika o primjeni mjere policijskog upozorenja iz člana 124 stav 1 ZOM RS (Mitrović, Lj., Mitrović, G., 2011, str. 279-290).

Tokom ovog, drugog ciklusa razmjenjuju se iskustva učesnika edukacije u primjeni Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u praksi, odnosno zaštiti djece žrtava krivičnih djela i njihovoj resocijalizaciji – kroz praktične primjere (Mitrović, Lj., Mitrović, G., 2011, str. 279-290).

c) treći ciklus edukacije odnosi se na obradu, odnosno elaboraciju najvažnijih međunarodnopravnih standarda koje nalazimo u međunarodnopravnim dokumentima, i to onih koji se tiču standarda u zaštiti maloljetnika, kao i njihovu primjenu, te posebno obradu pitanja iz oblasti psihologije maloljetnika.

Polaznici specijalizacije, odnosno stručnog usavršavanja, prema odredbama člana 4 Programa edukacije, po završetku svakog tematskog ciklusa dobijaju potvrde o učešću na konkretno organizovanoj edukaciji koje su uslovnog karaktera. S druge strane, ove potvrde podrazumijevaju obavezu za sve polaznike stručnog usavršavanja prema kojoj oni moraju da

prođu (prisustvuju) sva tri ciklusa specijalizacije koja su opet uslov za sticanje konačnog sertifikata o završetku specijalizacije (Mitrović, Lj., Mitrović, G., 2011, str. 279-290).

Sertifikaciju polaznika specijalizacije vrše one organizacije i ustanove koje pribave odobrenje Ministarstva pravde Republike Srpske i sprovedu edukaciju navedenih lica prema Programu edukacije. S druge strane, Ministarstvo pravde Republike Srpske ima obavezu vođenja posebne evidencije sa podacima svih sertfikovanih polaznika specijalizacije.

Prema podacima Ministarstva pravde Republike Srpske od 2010. godine kada je u Republici Srpskoj sprovedena prva edukacija advokata prema Programu edukacije do danas, sertifikovana su 404 advokata u Republici Srpskoj. Svjesna potrebe za edukovanjem novih advokata iz ove oblasti, a u cilju kvalitetnog pružanja odbrane maloljetnika, Advokatska komora Republike Srpske je u 2025. godini sama finansirala i u saradnji sa Ministarstvom pravde Republike Srpske sprovela obuku 100 advokata (edukacije se nastavljaju i ove godine osnivanjem Advokatske akademije). Ovim edukacijama obuhvaćeni su advokati upisani u imenik advokata Advokatske komore Republike Srpske. Inače, od donošenja zakona do danas, sve dosadašnje edukacije advokata organizovalo je Ministarstvo pravde Republike Srpske, uz značajnu materijalnu pomoć međunarodnih organizacija, prije svega pojedinih ambasada, UNICEF-a i Save the children-a. Tako je prva edukacija organizovana kao zajednički projekat Ministarstva pravde Republike Srpske i Ambasade Italije,[11] na način da je prvi ciklus edukacije realizovan u drugoj polovini 2010. godine uz finansijsku pomoć i pokroviteljstvo Ambasade Italije, dok su drugi i treći ciklus organizovani tokom 2013. godine. Nakon toga, po zajedničkom projektu Ministarstva pravde Republike Srpske, UNICEF-a i Save the children-a, naredna edukacija je organizovana u jesen 2015. godine. Na kraju, edukacije za tzv. ostale učesnike u postupcima prema maloljetnicima u sukobu sa zakonom su

[11] Rješenjima ministra pravde Republike Srpske iz 2010, 2015, 2018, 2021 i 2024. godine autor ovog referata imenovan je u radnu grupu za provođenje edukacije svih učesnika u postupku prema maloljetnicima propisane ZOM RS. Inače, radna grupa je obrazovana s ciljem stručnog osposobljavanja policijskih službenika, socijalnih radnika, medijatora, advokata, zaposlenih u kazneno-popravnim ustanovama i zavodima, te drugih lica koja rade na poslovima prestupništva mladih i krivičnopravne zaštite djece i maloljetnika, u smislu njihove specijalizacije za postupanje sa maloljetnim učiniocima krivičnih djela i prekršaja, kao i za postupanje sa djecom i maloljetnim licima koja se pojavljuju kao oštećeni u krivičnom postupku.

organizovane i 2018, 2021 i 2024. godine kada se radilo o zajedničkim projektima Ministarstva pravde Republike Srpske i UNICEF-a.

Po zajedničkom projektu Pravosudne komisije Brčko distrikta BiH i UNICEF-a, rješenjem Pravosudne komisije broj: SuPK-02-1752/24-I od 9. avgusta 2024. godine sprovedena je edukacija svih učesnika u postupku prema maloljetnicima (izuzev sudija i tužilaca) propisana Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Brčko distrikta BiH, a za područje Brčko distrikta BiH.[12]

LITERATURA

Banić, M. (2012) 'Mesto i uloga branioca u krivičnom postupku prema maloletnim učiniocima krivičnih dela u Republici Srbiji' u: Stevanović, I. (ur.), *„Maloletničko pravosuđe u Republici Srbiji"*. *Zbornik radova sa druge godišnje konferencije Saveza za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima*. Beograd: Centar za prava deteta, 116-121.

Đurđić, V. (2010) 'Evropski standardi zaštite sloboda i prava osumnjičenih i okrivljenih lica', *„Krivično zakonodavstvo Srbije i standardi Evropske unije''. Zbornik radova sa XLVII redovnog godišnjeg savetovanja Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu*, Zlatibor, 24-26. septembar 2010.

Kovačević, M. (2014) 'Maloletničko pravosuđe u Evropi i maloletnici kao aktivni učesnici krivičnog postupka'. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 51, 879-894.

Lazin, Đ. (2008) 'Princip oportuniteta u pokretanju postupka prema maloletnicima', *Međunarodni naučni skup "Krivičnopravna pitanja maloletničke delinkvencije"*. *Zbornik radova*, Beograd, 21–22. mart 2008. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, str. 169-182.

Mitrović, Lj. i Mitrović, G. (2011) 'Specijalizacija svih službenih učesnika u postupku prema maloljetnicima'*, Međunarodni naučni skup „Aktuelna pitanja u primjeni krivičnog zakonodavstva". Zbornik radova,* Banja Luka, 4-5. februar 2011. godine. Banja Luka: Pravni fakultet u Banjoj Luci.

Mitrović, Lj. (2015) 'Stručnost procesnih učesnika u postupku prema maloljetnicima u Republici Srpskoj – dosadašnja iskustva i kako dalje'. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, *53*(2-3)109-124.

[12] Autor ovog referata bio je dio tima za sprovođenje i ove edukacije u Brčko distriktu BiH.

Mitrović, Lj. (2014) 'Branilac u postupku prema maloljetnicima', "*Optuženje i drugi krivičnopravni instrumenti državne reakcije na kriminalitet".* Zbornik radova sa LIV redovnog godišnjeg savetovanja Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor, 18-20. septembar 2014. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

Perović, Z. (2008) 'Branilac kod maloljetnih okrivljenih lica', *Međunarodni naučni skup „Krivičnopravna pitanja maloljetničke delinkvencije"*. *Zbornik radova*, Beograd, 21-22. mart 2008. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

Simović, M. *i sar.* (2010) *Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske*. Banja Luka: Međunarodno udruženje naučnih radnika – AIS, Banja Luka.

Simović, M. *i sar.* (2013) *Maloljetničko krivično pravo.* Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.

Soković, S. i Bejatović, S., (2009) *Maloletničko krivično pravo*. Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.

Pravni izvori

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Council of Europe, 4 November 1950.

Convention on the Rights of the Child, United Nations General Assembly Resolution 44/25, 20 November 1989.

Pravilnik o disciplinskoj odgovornosti maloljetnika koji se nalaze na izvršenju zavodskih vaspitnih mjera i izdržavanju kazne maloljetničkog zatvora, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 101/2010.

Pravilnik o primjeni vaspitnih mjera posebnih obaveza prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 101/2010.

Pravilnik o primjeni vaspitnih preporuka prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 101/2010.

United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency – The Riyadh Guidelines, United Nations General Assembly Resolution 45/112, 14 December 1990.

United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty – The Havana Rules, United Nations General Assembly Resolution 45/113, 14 December 1990.

United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures – The Tokyo Rules, United Nations General Assembly Resolution 45/110, 14 December 1990.

United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice – The Beijing Rules, United Nations General Assembly Resolution 40/33, 29 November 1985.

Ustav Republike Srpske sa Amandmanima od I do CXXII, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 21/1992 – prečišćeni tekst; 28/1994, 8/1996, 13/1996, 15/1996, 16/1996, 21/1996, 21/2002, 26/2002, 30/2002, 31/2002, 69/2002, 31/2003, 98/2003, 115/2005, 117/2005 i 48/2011 i Službeni glasnik BiH, broj 73/2019 – Odluka US BiH.

Zakon o advokaturi Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 80/2015.

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 53/2012, 91/2017, 66/2018 i 15/2021.

Zakon o prekršajima Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 63/2014, 36/2015 – odluka US, 110/2016, 100/2017, 19/2021 – odluka US i 90/2023.

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 13/2010, 61/2013 i 68/2020.

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, broj 44/2011.

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 7/2014 i 74/2020.

© 2026 by authors

Ovaj rad se objavljuje pod licencom Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Sesija 3:
Zloupotreba prava na odbranu

Pregledni rad
DOI: 10.47152/Palic2026.11

ZLOUPOTREBA PRAVA NA ODBRANU U SUDSKOJ PRAKSI

Ivana JOSIFOVIĆ*

UVOD

Najviše vrednosti države i društva čuvaju se i krivičnim zakonodavstvom, konkretnije Krivičnim zakonikom (KZ), kroz propisivanje krivičnopravne zaštite tih vrednosti. S druge strane, Zakonikom o krivičnom postupku (ZKP) čuvaju se društvene i ljudske vrednosti u vidu ličnih prava lica koja se nađu u krivičnom postupku. Taj zakonik utvrđuje pravila čiji je cilj da niko nevin ne bude osuđen, a da se učiniocu krivičnog dela izrekne krivična sankcija pod uslovima koje propisuje krivični zakon, na osnovu zakonito i pravično sprovedenog postupka. Pojednostavljeno rečeno, Krivični zakonik čuva društvo, a Zakonik o krivičnom postupku čuva pojedinca koji se našao pod udarom krivičnog zakonodavstva.

PRAVA OKRIVLJENOG U USTAVU RS I ZAKONIKU O KRIVIČNOM POSTUPKU

Sva ova prava zagarantovana su i najvišim pravnim aktom države, Ustavom, počev od odredbe čl.3 koji propisuje da je vladavina prava osnovna pretpostavka Ustava i počiva na neotuđivim ljudskim pravima, da se ista ostvaruje slobodnim i neposrednim izborima, ustavnim jemstvima ljudskih i manjinskih prava, podelom vlasti, nezavisnom sudskom vlašću i povinovanjem vlasti Ustavu i zakonu. U okviru ljudskih i manjinskih prava i sloboda, koja mogu biti ograničena samo ako to dopušta Ustav i u obimu neophodnom da se ustavna svrha ograničenja zadovolji u demokratskom

* Sudija Apelacionog suda u Novom Sadu. E-mail: ivana.josifovic@ns.ap.sud.rs

društvu, značajno za temu ovog rada koja se bavi pravima okrivljenog, svi državni organi, a naročito sudovi, dužni su da vode računa o suštini prava koje se ograničava, važnosti svrhe ograničenja, prirodi i obimu ograničenja, odnosu ograničenja sa svrhom ograničenja i o tome da li postoji način da se svrha ograničenja postigne manjim ograničenjem prava. U ovom pravcu kao značajna se naročito izdvajaju i sledeća prava. Pred Ustavom i zakonom svi su jednaki i svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu. Zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta. Jedno od osnovnih načela je i da svako ima pravo na sudsku zaštitu ako mu je povređeno ili uskraćeno neko ljudsko ili manjinsko pravo zajemčeno Ustavom, kao i pravo na uklanjanje posledica koje su povredom nastale. Među ljudskim pravima i slobodama su kao najviše vrednosti istaknuti pravo na život, jer je ljudski život neprikosnoven, pa u Republici Srbiji nema smrtne kazne. Ljudsko dostojanstvo je neprikosnoveno i svi su dužni da ga poštuju i štite. Svako ima pravo na slobodan razvoj ličnosti, ako time ne krši prava drugih zajemčena Ustavom. Fizički i psihički integritet je nepovrediv. Niko ne može biti izložen mučenju, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, niti podvrgnut medicinskim ili naučnim ogledima bez svog slobodno datog pristanka. Svako ima pravo na ličnu slobodu i bezbednost. Lišenje slobode dopušteno je samo iz razloga i u postupku koji su predviđeni zakonom. Lice koje je lišeno slobode od strane državnog organa odmah se, na jeziku koji razume, obaveštava o razlozima lišenja slobode, o optužbi koja mu se stavlja na teret kao i o svojim pravima i ima pravo da bez odlaganja o svom lišenju slobode obavesti lice po svom izboru. Svako ko je lišen slobode ima pravo žalbe sudu, koji je dužan da hitno odluči o zakonitosti lišenja slobode i da naredi puštanje na slobodu ako je lišenje slobode bilo nezakonito. Kaznu koja obuhvata lišenje slobode može izreći samo sud. Prema licu lišenom slobode mora se postupati čovečno i s uvažavanjem dostojanstva njegove ličnosti. Zabranjeno je svako nasilje prema licu lišenom slobode. Zabranjeno je iznuđivanje iskaza. Licu lišenom slobode bez odluke suda, odmah se saopštava da ima pravo da ništa ne izjavljuje i pravo da ne bude saslušano bez prisustva branioca koga samo izabere ili branioca koji će mu besplatno pružiti pravnu pomoć ako ne može da je plati. Lice lišeno slobode bez odluke suda mora bez odlaganja, a najkasnije u roku od 48 časova, biti predato nadležnom sudu, u protivnom

se pušta na slobodu. Lice za koje postoji osnovana sumnja da je učinilo krivično delo može biti pritvoreno samo na osnovu odluke suda, ako je pritvaranje neophodno radi vođenja krivičnog postupka. Ako nije saslušano prilikom donošenja odluke o pritvoru ili ako odluka o pritvoru nije izvršena neposredno po donošenju, pritvoreno lice mora u roku od 48 časova od lišenja slobode da bude izvedeno pred nadležni sud, koji potom ponovo odlučuje o pritvoru. Pismeno i obrazloženo rešenje suda o pritvoru uručuje se pritvoreniku najkasnije 12 časova od pritvaranja. Odluku o žalbi na pritvor sud donosi i dostavlja pritvoreniku u roku od 48 časova. Trajanje pritvora sud svodi na najkraće neophodno vreme, imajući u vidu razloge pritvora. Pritvor određen odlukom prvostepenog suda traje u istrazi najduže tri meseca, a viši sud ga može, u skladu sa zakonom, produžiti na još tri meseca. Ako do isteka ovog vremena ne bude podignuta optužnica, okrivljeni se pušta na slobodu. Posle podizanja optužnice trajanje pritvora sud svodi na najkraće neophodno vreme, u skladu sa zakonom. Pritvorenik se pušta da se brani sa slobode čim prestanu razlozi zbog kojih je pritvor bio određen. Prava vezana za pritvaranje lica pojačana su odredbama o pravu na rehabilitaciju i naknadu štete koja je garantovana onom ko je bez osnova ili nezakonito lišen slobode, pritvoren ili osuđen za kažnjivo delo, pa ima pravo na rehabilitaciju, naknadu štete od Republike Srbije i druga prava utvrđena zakonom. Svako ima pravo na naknadu materijalne ili nematerijalne štete koju mu nezakonitim ili nepravilnim radom prouzrokuje državni organ, imalac javnog ovlašćenja, organ autonomne pokrajine ili organ jedinice lokalne samouprave. Pored toga, svako ima pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom već ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i o optužbama protiv njega. Svakome se jemči pravo na besplatnog prevodioca, ako ne govori ili ne razume jezik koji je u službenoj upotrebi u sudu i pravo na besplatnog tumača, ako je slep, gluv ili nem. Javnost se može isključiti tokom čitavog postupka koji se vodi pred sudom ili u delu postupka, samo radi zaštite interesa nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala u demokratskom društvu, kao i radi zaštite interesa maloletnika ili privatnosti učesnika u postupku, u skladu sa zakonom.

U posebnoj odredbi čl.33 Ustava izdvojena su prava okrivljenog pa je svakom ko je okrivljen za krivično delo zagarantovano pravo da u najkraćem roku, u skladu sa zakonom, podrobno i na jeziku koji razume, bude obavešten o prirodi i razlozima dela za koje se tereti, kao i o

dokazima prikupljenim protiv njega. Svako ko je okrivljen za krivično delo ima pravo na odbranu i pravo da uzme branioca po svom izboru, da s njim nesmetano opšti i da dobije primereno vreme i odgovarajuće uslove za pripremu odbrane. Okrivljeni koji ne može da snosi troškove branioca, ima pravo na besplatnog branioca, ako to zahteva interes pravičnosti, u skladu sa zakonom. Svako ko je okrivljen za krivično delo, a dostupan je sudu, ima pravo da mu se sudi u njegovom prisustvu i ne može biti kažnjen, ako mu nije omogućeno da bude saslušan i da se brani. Svako kome se sudi za krivično delo ima pravo da sam ili preko branioca iznosi dokaze u svoju korist, ispituje svedoke optužbe i da zahteva da se, pod istim uslovima kao svedoci optužbe i u njegovom prisustvu, ispituju i svedoci odbrane.

Svako kome se sudi za krivično delo ima pravo da mu se sudi bez odugovlačenja. Lice koje je okrivljeno ili kome se sudi za krivično delo nije dužno da daje iskaze protiv sebe ili protiv lica bliskih sebi, niti da prizna krivicu. Sva prava koja ima okrivljeni za krivično delo ima, shodno zakonu i u skladu sa njim, i fizičko lice protiv koga se vodi postupak za neko drugo kažnjivo delo.

Pored toga, odredbom čl.34 Ustava jemči se pravna sigurnost u kaznenom pravu, pa se tako niko ne može oglasiti krivim za delo koje, pre nego što je učinjeno, zakonom ili drugim propisom zasnovanim na zakonu nije bilo predviđeno kao kažnjivo, niti mu se može izreći kazna koja za to delo nije bila predviđena. Kazne se određuju prema propisu koji je važio u vreme kad je delo učinjeno, izuzev kad je kasniji propis povoljniji za učinioca. Krivična dela i krivične sankcije određuju se zakonom. Svako se smatra nevinim za krivično delo dok se njegova krivica ne utvrdi pravnosnažnom odlukom suda (prezumpcija nevinosti). Niko ne može biti gonjen ni kažnjen za krivično delo za koje je pravnosnažnom presudom oslobođen ili osuđen ili za koje je optužba pravnosnažno odbijena ili postupak pravnosnažno obustavljen (ne bis in idem), niti sudska odluka može biti izmenjena na štetu okrivljenog u postupku po vanrednom pravnom leku (reformatio in peius). Istim zabranama podleže vođenje postupka za neko drugo kažnjivo delo. Izuzetno, ponavljanje postupka je dopušteno u skladu s kaznenim propisima, ako se otkriju dokazi o novim činjenicama koje su, da su bile poznate u vreme suđenja, mogle bitno da utiču na njegov ishod ili ako je u ranijem postupku došlo do bitne povrede koja je mogla uticati na njegov ishod. Krivično gonjenje i izvršenje kazne za ratni zločin, genocid i zločin protiv čovečnosti ne zastareva. Dalje se u čl.36

jemči jednaka zaštita prava pred sudovima i drugim državnim organima i svako ima pravo na žalbu ili drugo pravno sredstvo protiv odluke kojom se odlučuje o njegovom pravu, obavezi ili na zakonu zasnovanom interesu.

Sva ova Ustavom zagarantovana prava precizirana su i inkorporirana u pojedinačne i precizirane odredbe u okviru Zakonika o krivičnom postupku i Krivičnog zakonika. Nijedno od ovih prava nije sporno. Nijedno od ovih prava okrivljenom ne sme biti ugroženo ili povređeno.

Nijedno od ovih prava nije ustanovljeno da bi se zloupotrebilo.

Zbog toga, Zakonik o krivičnom postupku, pored brojnih prava okrivljenog, u čl.14 st.1 određuje i obavezu sudu da krivični postupak sprovede bez odugovlačenja i da onemogući svaku zloupotrebu prava usmerenu na odugovlačenje postupka. Takođe, propisana je i dužnost suda da svoj ugled i ugled stranaka i drugih učesnika u postupku zaštiti od uvrede, pretnje i svakog drugog napada. Dakle, sud je u krivičnom postupku ne samo zaštitinik prava okrivljenog nego i zaštitnik samog postupka i drugih učesnika. Zbog toga je uloga suda, konkretno postupajućeg sudije, izuzetno značajna, zahtevna i odgovorna kako u interesu funkcionalne zaštite samog okrivljenog koji je objektivno "slabija" stranka u postupku u odnosu na, po pravilu, javnog tužioca koji je visoko obučen profesionalac sa svim materijalnim i personalnim resursima državnog organa koja ima na raspolaganju, tako i u interesu efikasnog vođenja postupka.

ODABRANI PRIMERI IZ PRAKSE

Pravo na odbranu i izuzeće

Nepristrasnost i objektivnost postupajućeg sudije je svakako jedno od prava koje je od značaja za okrivljenog (i za druge učesnike u postupku, ali ipak najviše za okrivljenog), pa je tako u čl.37 ZKP-a propisano da *će* sudija ili sudija-porotnik biti izuzet od sudijske dužnosti u određenom predmetu (tzv. obavezno izuzeće ili kako se konkretnije u Zakonu o parničnom postupku označava „isključenje“): 1) ako je oštećen krivičnim delom; 2) ako mu je okrivljeni, njegov branilac, tužilac, oštećeni, njihov zakonski zastupnik ili punomoćnik, bračni drug ili lice sa kojim živi u vanbračnoj ili drugoj trajnoj zajednici života ili srodnik po krvi u pravoj liniji do bilo kog stepena, u pobočnoj liniji do četvrtog stepena, a po tazbini do drugog stepena; 3) ako je sa okrivljenim, njegovim braniocem, tužiocem ili oštećenim u odnosu

staratelja, štićenika, usvojitelja, usvojenika, hranitelja ili hranjenika; 4) ako je u istom predmetu postupao kao sudija za prethodni postupak ili je odlučivao o potvrđivanju optužnice ili je učestvovao u donošenju meritorne odluke o optužbi koja se pobija žalbom ili vanrednim pravnim lekom ili je učestvovao u postupku kao tužilac, branilac, zakonski zastupnik ili punomoćnik oštećenog, odnosno tužioca ili je saslušan kao svedok ili kao veštak, ako ovim zakonikom nije drugačije propisano. Ove odredbe najčešće nisu sporne, ali je u stavu 2 citirane odredbe propisano i da sudija ili sudija-porotnik *može* biti izuzet od sudijske dužnosti u određenom predmetu ako postoje okolnosti koje izazivaju sumnju u njegovu nepristrasnost (tzv. fakultativno izuzeće). Prva kategorija uslova za izuzeće je najčešće formalne prirode i utvrđivanje postojanja tih okolnosti uglavnom ne predstavlja problem, ali je pak ova druga kategorija značajno drugačija, naročito iz ugla onog koji želi da ovaj institut zloupotrebi radi ostvarivanja boljeg procesnog položaja, bilo time što će „izuzeti“sudiju koju smatra „nepovoljnijom, strožijom i slično“, ili time što će ishodovati odlaganje neke procesne radnje, npr. održavanja ročišta za glavni pretres.

- izvod iz presude Višeg suda u Novom Sadu br. K 57/21 od 30.10.2024. godine - „...Nakon toga, okrivljeni je stavio zahtev za izuzeće postupajućeg predsednika veća sudije I.J., zbog čega je sud odredio pauzu kako bi se proverilo da li postoje uslovi da se tog istog dana donese odluka o zahtevu za izuzeće predsednika veća. Tog dana, rešenjem Višeg suda u Novom Sadu posl.br. Su VII-39-282/24 od 04.10.2024. godine odbijen je zahtev za izuzeće predsednika veća sudije I.J. kao neosnovan. Okrivljeni je tada na istom ročištu za glavni pretres, nakon završetka dokaznog postupka, ponovo stavio zahtev za izuzeće predsednika veća sudije I.J. i predsednika Višeg suda u Novom Sadu sudije T.J., navodeći da sumnja da je predsednik veća unapred znala da će zahtev biti postavljen i to tako što je o tome obavestila njegov branilac po službenoj dužnosti, o čemu je potom obaveštena i predsednik suda, te da je zato toliko brzo odlučeno o zahtevu za izuzeće. Sud je odbacio zahtev za izuzeće predsednika veća, s obzirom da nisu nastupile nove okolnosti u odnosu na okolnosti koje su postojale u vreme donošenja rešenja Višeg suda u Novom Sadu posl.br. Su VII-39-282/24 tog istog dana kojim je odbijen zahtev za izuzeće predsednika veća, a razlozi koje okrivljeni navodi kao nove razloge nisu potkrepljeni nijednim dokazom, suprotno odredbi čl.39 st.5 ZKP-a kojom je propisano da su stranke i branilac dužni da u zahtevu za izuzeće navedu dokaze i okolnosti

zbog kojih smatraju da postoji neki od razloza za izuzeće. Takođe, sud je odbacio zahtev za izuzeće predsednika Višeg suda u Novom Sadu sudije T.J., imajući u vidu da se zahtev za izuzeće podnosi odmah nakon saznanja za okolnosti koje podnosilac smatra da postoje u pravcu izuzeća, a iz obrazloženja okrivljenog proizilazi da se razlozi odnose na pristrasnost predsednika suda u odlučivanju i zahtevu za izuzeće predsednika veća, to je okrivljeni ovakav zahtev morao izneti pre nego što je predsednik suda o tome odlučivala, te imajući u vidu da je odredbom čl.39 st.3 ZKP-a propisano da se može tražiti izuzeće samo poimenično određenog sudije koji u predmetu postupa, te da predsednik suda nakon što je već odlučeno o zahtevu za izuzeće predsednika veća dalje ne postupa u ovom predmetu. Sud ovde ukazuje da je okrivljeni i prethodno na glavnom pretresu 15.03.2023. godine stavio zahtev za izuzeće predsednika veća sudije I.J., kada je stavio i zahtev za izuzeće tada postupajućeg VJT B.S., koji zahtevi su tada odbijeni kao neosnovani. Imajući u vidu sve prethodno navedeno, sud nalazi da je ovakvo postupanje okrivljenog u pretežnoj meri bilo usmereno na zloupotrebu procesnih ovlašćenja, te opstrukciju i odugovlačenje krivičnog postupka...“

PRAVO NA OBAVEZNU ODBRANU U VIDU BRANIOCA

Svakako da je jedno od osnovnih prava okrivljenog u krivičnom postupku i pravo na stručnu pomoć u vidu branioca iz reda advokata, a to pravo je posebno naglašeno u odredbi čl.74 ZKP-a kojom je propisana tzv. obavezna odbrana, odnosno situacije u kojima okrivljeni mora imati branioca: 1) ako je nem, gluv, slep ili nesposoban da se sam uspešno brani – od prvog saslušanja, pa do pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka; 2) ako se postupak vodi zbog krivičnog dela za koje je propisana kazna zatvora od osam godina ili teža kazna – od prvog saslušanja, pa do pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka; 3) ako je zadržan ili mu je zabranjeno da napušta stan ili je pritvoren – od lišenja slobode, pa do pravnosnažnosti rešenja o ukidanju mere; 4) ako mu se sudi u odsustvu – od donošenja rešenja o suđenju u odsustvu, pa dok suđenje u odsustvu traje; 5) ako se glavni pretres održava u njegovoj odsutnosti zbog nesposobnosti koju je sam prouzrokovao – od donošenja rešenja da se glavni pretres održi u njegovoj odsutnosti, pa do pravnosnažnosti rešenja kojim sud utvrđuje prestanak nesposobnosti za učestvovanje na glavnom pretresu; 6) ako je zbog narušavanja reda udaljen iz sudnice do završetka

dokaznog postupka ili završetka glavnog pretresa – od donošenja naredbe o udaljenju, pa do povratka u sudnicu ili do saopštavanja presude; 7) ako se protiv njega vodi postupak za izricanje mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja – od podnošenja predloga za izricanje takve mere, pa do donošenja odluke iz člana 526. st. 2. i 3. ovog zakonika ili do pravnosnažnosti rešenja o izricanju mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja; 8) od početka pregovora sa javnim tužiocem o zaključenju sporazuma iz člana 313. stav 1, člana 320. stav 1. i člana 327. stav 1. ovog zakonika, pa do donošenja odluke suda o sporazumu; 9) ako se pretres održava u njegovoj odsutnosti (član 449. stav 3.) – od donošenja rešenja da se pretres održi u njegovoj odsutnosti, pa do donošenja odluke suda o žalbi na presudu.

Iako ustanovljeno u korist i u interesu okrivljenog, u praksi se nažalost sreću i primeri u kojima okrivljeni ovo pravo zloupotrebljava, a najeksplicitniji i najflagrantniji takav primer na koji sam naišla u praksi je svakako ovaj:

- *izvod iz presude Višeg suda u Novom Sadu br. K 57/21 od 30.10.2024. godine* (isti krivični postupak i okrivljeni kao u prethodnom primeru) - „...Nadalje, sud u ovom delu obrazloženja presude ukazuje na postupanje okrivljenog tokom krivičnog postupka koje je prema stavu suda bilo usmereno na zloupotrebu procesnih ovlašćenja i opstrukciju i odugovlačenje krivičnog postupka. Naime, u toku krivičnog postupka počev od 22.10.2020. godine okrivljenog je po punomoćju branio M.M, advokat u Novom Sadu, sve do 29.11.2023. godine kada je okrivljeni na glavnom pretresu, na zapisnik, otkazao punomoć angažovanom braniocu. Istog dana rešenjem od 29.11.2023. godine okrivljenom je postavljen branilac po službenoj dužnosti D.Ž., advokat u Novom Sadu. Nakon toga, u postupku je usledilo više sličnih situacija (detaljan hronološki pregled je dat u rešenju K 57/21 od 18.09.2024. godine na str. 556 K spisa), u kojima je od strane majke okrivljenog i samog okrivljenog bio angažovan branilac po punomoćju, a ubrzo nakon angažovanja usledilo bi otkazivanje punomoći od strane okrivljenog ili od strane branioca, uz različita obrazloženja...“ (izvod iz rešenja K 57/21 od 18.09.2024. godine - „...Na glavni pretres 28.02.2024. godine, pored branioca po službenoj dužnosti, pristupio je u sudnicu i V.B., advokat u Novom Sadu, koji je dostavio punomoć za odbranu okrivljenog od 27.02.2024. godine potpisanu od strane majke okrivljenog, S.J., a koga je na zapisnik opunomoćio i

okrivljeni, pa je novoangažovani branilac zatražio odlaganje glavnog pretresa jer nije imao vremena da se pripremi. Na istom zapisniku razrešena je odbrane po službenoj dužnosti advokat D.Ž.. Glavni pretres je zakazan za 19.04.2024. godine. Na glavnom pretresu 19.04.2024. godine okrivljeni je otkazao punomoć braniocu advokatu V.B. i izjavio da će angažovati novog branioca u ponedeljak ili utorak, dakle 22.04. ili 23.04.2024. godine. Rešenjem od istog dana, 19.04.2024. godine, postavljena je D.Ž. za branioca po službenoj dužnosti, a vodeći računa o ekonomičnosti i svrsishodnosti postupka jer je ista već upoznata sa predmetom. Glavni pretres je zakazan za 30.05.2024. godine. Na glavni pretres 30.05.2024. godine, pored branioca po službenoj dužnosti, pristupio je i B.Ž. advokat u Novom Sadu, koji je izjavio da ga je na današnji dan, 30.05.2024. godine, punomoćjem ovlastila majka okrivljenog, S.J., za odbranu okrivljenog u ovom postupku. Isti je zamolio da zbog okolnosti kratkog roka sud odloži glavni pretres. Na pitanje predsednika veća, okrivljeni S.D. je izjavio da nema konkretnih primedbi na rad i saradnju sa braniocem po službenoj dužnosti ali da mu je prijatnije i da oseća veću dozu poverenja prema braniocu koga mu majka angažuje u odnosu na onog koga mu je postavio sud. Glavni pretres je zakazan za 27.06.2024. godine, a branilac po službenoj dužnosti advokat D.Ž. i dalje ostaje kao postavljeni branilac okrivljenom. Podneskom od 10.06.2024. godine, advokat Ž.B. obavestio je sud da neće učestvovati u postupku u svojstvu branioca okrivljenog jer majka okrivljenog nije obezbedila finansijska sredstava za angažovanje branioca. Na glavni pretres 27.06.2024. godine, pored branioca po službenoj dužnosti, pristupila je i advokat K.M. iz Novog Sada, po zameničkoj punomoći za Ž.R., advokata u Novom Sadu, koga je punomoćjem od 26.06.2024. godine za odbranu okrivljenog angažovala majka S.J.. Advokat K.M. je navela da je tek jutros dobila zameničku punomoć od kolege Ž.R., i da nije u prilici da pruži kvalitetnu odbranu okrivljenog na glavnom pretresu, a u ime kolege Ž.R. zamolila odlaganje pretresa jer je isti zauzet zbog ranije preuzete obaveze kao punomoćnik u sporu male vrednosti pred Osnovnim sudom u B., sudska jedinica N.B., br. predmeta P 47/24, o čemu je dostavila poziv za ročište u sporu male vrednosti. Okrivljeni je izjavio da je majka angažovala ovog advokata i da je on sa tim saglasan, te da na zapisnik daje punomoć advokatu Ž.R. da ga brani u ovom postupku, i da i on predlaže da se glavni pretres odloži jer je advokat tek juče angažovan. Imajući u vidu prethodnih više sličnih situacija, sud nije

razrešio branioca po službenoj dužnosti, advokata D.Ž. S obzirom na predstojeće letnje godišnje odmore, glavni pretres je odložen za 12.09.2024. godine. Podneskom od 01.08.2024. godine, branilac advokat Ž.R. obavestio je sud da otkazuje punomoć za odbranu okrivljenog imajući u vidu da mu ni dosadašnji troškovi nisu isplaćeni...“) nastavak iz izvoda presude - „...Poslednji branilac koji je bio angažovan po punomoćju, advokat Ž.R., podneskom od 01.08.2024. godine obavestio je sud da otkazuje punomoć za odbranu okrivljenog, ali imajući u vidu ranije slične situacije, a u cilju svrsishodnosti postupka i obezbeđivanja kontinuirane odbrane za okrivljenog koji je sve vreme postupka u pritvoru, sud prethodno nije razrešio branioca po službenoj dužnosti advokata D.Ž., tako da je ona nastavila da brani okrivljenog u svojstvu branioca po službenoj dužnosti. Potom je na glavnom pretresu 12.09.2024. godine okrivljeni stavio predlog da sud razreši odbrane po službenoj dužnosti advokata D.Ž. navodeći da imaju razmimoilaženje u pogledu odbrane i zamolio da sud ostavi rok od 24 sata kako bi angažovao branioca i pismeno se detaljnije izjasnio o razlozima neslaganja sa braniocem po službenoj dužnosti, te je glavni pretres odložen kako bi se u roku od 24 sata okrivljeni i branilac izjasnili o razlozima za razrešenje. U ostavljenom roku, branilac po službenoj dužnosti se izjasnila da je u svemu postupala u skladu sa odredbama čl.72 st.1 tač.2 ZKP-a, odnosno da je okrivljenom pružila pomoć u odbrani stručno, savesno i blagovremeno, dok se okrivljeni u ostavljenom roku nije izjasnio, iako je on zamolio sud da ostavi rok za izjašnjenje. Sud je rešenjem K 57/21 od 18.09.2024. godine odbio predlog okrivljenog Stanković Dimitrija da se razreši branilac po službenoj dužnosti D.Ž. kao neosnovan, iz razloga koji su dati u obrazloženju citiranog rešenja na str.556-557 K spisa. Okrivljeni je potom na glavnom pretresu 04.10.2024. godine naveo da nije bio u prilici da dostavi izjašnjenje u roku od 24 časa zbog smrtnog slučaja u porodici, te da je primio predmetno rešenje i da je video pouku o pravnom leku, ali da je on pravno neuka stranka, te je zatražio da sud dozvoli vraćanje u pređašnje stanje u vreme kad je primio rešenje i da mu se ostavi 3 dana za žalbu protiv rešenja i da mu se postavi branilac koji bi ga zastupao u tom žalbenom postupku. Sud je odbio ove predloge okrivljenog kao neosnovane, s obzirom da je okrivljeni rešenje primio još 19.09.2024. godine i da sve do 04.10.2024. godine na glavnom pretresu nije tražio da mu se postavi branilac po službenoj dužnosti, niti povraćaj u pređašnje stanje, pa sud ove predloge ocenjuje kao neblagovremene i usmerene na

odugovlačenje krivičnog postupka, pri čemu su isti u svakom slučaju i neosnovani. Okrivljeni je na istom glavnom pretresu ponovo stavio predlog da se branilac po službenoj dužnosti advokat D.Ž. razreši ove funkcije, a sud je odbio ovaj predlog kao neosnovan imajući u vidu da je rešenjem K 57/21 od 18.09.2024. godine odbio isti takav predlog iz razloga koji su detaljnije dati u obrazloženju citiranog rešenja, a da okrivljeni nije naveo neke druge okolnosti koje je bi ukazivale na suprotno...“

PRAVO NA ODBRANU I DOKAZNI I PROCESNI PREDLOZI

Vezano za prava okrivljenog i postupanje njegovog branioca, a ne zadirući u pravo na izbor i način odbrane za koju su se opredelili u pojedinačnom postupku, u praksi se nailazi na situacije koje iako su procesno dozvoljene neretko služe kao način za odugovlačenje postupka. To su brojne situacije u kojima se postavljaju predlozi koji su, gotovo evidentno, neosnovani ali im je priroda takva da sud o njima mora meritorno da odluči, što samo za sebe nije sporno, ali je često povezano sa odlaganjem ročišta kako bi se izvršile dodatne provere i odlučilo o zahtevu. Primera radi, čl.85 st.3 i 5 ZKP-a, prilikom saslušanja u policiji, okrivljeni će se pozvati da se *izričito* izjasni o tome da li će uzeti branioca po svom izboru, uz upozorenje da će mu ako ne izabere branioca u slučaju obavezne odbrane, biti postavljen branilac po službenoj dužnosti, a ako izjava okrivljenog iz stava 3. tog člana o prisustvu branioca nije uneta u zapisnik, na iskazu okrivljenog ne može se zasnivati sudska odluka. S pozivom na ovu odredbu se zbog formalnog nedostatka dešavalo da se kao nezakonit dokaz izdvoji zapisnik o saslušanju osumnjičenog dat u policiji. Međutim, postoje i situacije u kojima sud na zakonit način prevaziđe ovaj pokušaj opstrukcije postupka od strane odbrane.

- izvod iz presude Višeg suda u Novom Sadu br. K 64/20 od 23.02.2021. godine- „...Iz napred utvrđene sadržine predmetnog zapisnika o saslušanju imenovane osimnjičene u policiji proizilazi da isti ne sadrži citat sintagme „*izričito se izjašnjavam*“ o tome da li će osumnjičena uzeti branioca po svom izboru, ali prema stavu ovog suda isto, suprotno navodima branilaca, ne znači da na zapisniku nije sadržana *izričita* odluka osumnjičene da ne želi da angažuje branioca i da je njena *izričita* volja i

odluka da je brani branilac po službenoj dužnosti Jovović Vukašin sa kojim je obavila i poverljiv razgovor u trajanju od 15 minuta. Naime, osumnjičena je nakon što je poučena o svim pravima eksplicitno izjavila da je *saglasna da je brani branilac koji joj je dodeljen po službenoj dužnosti* što ni na koji način ne dovodi u sumnju da je takva njena izjava izričita i u sebi po svakom (i jezičkom i ciljnom) tumačenju sadrži jasnu i izričitu odluku da ne želi da angažuje branioca. Pored toga, sud je imao u vidu i eksplicitnu odredbu stava 5 citiranog člana prema kojoj se isto zahteva i u formalnom smislu, odnosno da mora biti konstatovano na samom zapisniku, pa nalazi da na zapisniku jeste konstatovana izričita odluka osumnjičene, iako, opet se naglašava, ne u sintagmi „*izričito se izjašnjavam*“, ali svakako izričita odluka da je osumnjičena saglasna da je brani branilac po službenoj dužnosti, dakle izričita odluke da ne želi da angažuje branioca...“

U ovom delu se može pomenuti i zloupotreba prava na neposredno izvođenje dokaza na glavnom pretresu. Naime, ovo pravo je ustanovljeno kako bi, između ostalih i okrivljeni bio u mogućnosti da postavlja pitanja svedocima i veštacima, ali je u čl.406 iz razloga procesne ekomonije i efikasnosti krivičnog postupka, propisano da se upoznavanje sa sadržinom zapisnika o iskazima svedoka, saoptuženih ili već osuđenih saučesnika u krivičnom delu, kao i zapisnika o nalazu i mišljenju veštaka, može po odluci veća obaviti čitanjem odnosno uvidom u sadržinu, ako su stranke saglasne da se tako postupi umesto neposrednog ispitivanja svedoka ili veštaka koji nije prisutan, bez obzira da li je bio pozvan ili ne, pa okrivljeni, bez realnog osnova i potrebe, osim u cilju odugovlačenja postupka, uskrati ovu saglasnost. To praktično znači da će sud navedena lica morati da pozove i neposredno ispita u toku glavnog pretresa što bi moglo biti skopčano sa dugotrajnom potragom za svedocima i odlaganjem ročišta. Međutim, ako ne postoje neke druge okolnosti, bez saglasnosti stranaka sud ne može da čita njihove iskaze. Ovo, osim u situaciji propisanoj u čl.388 ZKP-a, ako se glavni pretres drži pred drugim predsednikom veća, kada glavni pretres mora početi iznova i svi dokazi moraju biti ponovo izvedeni, ali je tu propisan izuzetak da zbog proteka vremena, zaštite svedoka ili drugih važnih razloga veće može, nakon izjašnjenja stranaka (dakle, ne traži se njihova saglasnost), rešenjem odlučiti da se svedoci i veštaci ne ispituju ponovo, nego da se njihovi već dati iskazi pročitaju. Međutim, i u ovoj situaciji je moguća zloupotreba u pravcu odugovlačenja postupka jer zakon propisuje da je protiv takvog rešenja suda dozvoljena žalba o kojoj odlučuje

vanpretresno veće čime se faktički ročište za glavni pretres dlaže, a dok se sačeka sa izradom pisanog otpravka rešenja predsednika veća i odlukom KV veća o žalbi, proteći će izvesno vreme.

U kontekstu dileme da li se radi o branilačkoj visprenosti ili eventualno zloupotrebi procesnog prava, interesantna je situacija vezana za primenu čl.156 st.7 ZKP-a po kojoj pretresanju stana i drugih prostorija prisustvuju dva punoletna građanina kao svedoci koji će se pre početka pretresanja upozoriti da paze na tok pretresanja, kao i da imaju pravo da pre potpisivanja zapisnika o pretresanju stave svoje prigovore na verodostojnost sadržine zapisnika. Naime, u predmetnom primeru radilo se o pretresanju prostorija privrednog društva po adekvatnoj naredbi sudije za prethodni postupak, kom pretresanju su uredno bili prisutni okrivljeni, branilac, dva svedoka. Međutim, kako je pretresanje trajalo dugo i prostorije su bile bez grejanja, svedoci pretresa su pitali da li oni mogu da napuste pretres i da se vrate kasnije pred kraj, a postupajući inspektori su o ovome pitali i na sam zapsinik o pretresanju zabeležili da su se i okrivljeni i njegov prisutni branilac sa tim saglasili. Pretres je sproveden do kraja, svedoci su se u međuvremenu vratili i svi su potpisali zapisnik. Međutim, kada je otpočeo krivični postupak, branilac okrivljenog, isti onaj koji je prisustvovao pretresu, je stavio zahtev za izdvajanje predmetnog zapisnika kao nezakonito pribavljenog dokaza, koji zahtev je od strane vanraspravnog veća (koje je postupalo po žalbi na odluku sudije za prethodni postupak) ocenjen kao osnovan, s obzirom da pretresu nisu prisustvovala dva svedoka, a njihovo prisustvo je obavezno u toku celog trajanja pretresa, dakle bez obzira na datu saglasnost od strane okrivljenog i branioca jer se radi o imperativnoj odredbi ustanovljenoj u interesu okrivljenog. Izuzetak od ovog pravila je samo ako su ispunjeni uslovi iz stava 3 tog člana, odnosno ako se pretpostavlja oružani otpor ili druga vrsta nasilja ili ako se očigledno priprema ili je otpočelo uništavanje tragova krivičnog dela ili predmeta važnih za postupak ili je držalac stana i drugih prostorija nedostupan, pa se pretresanje može preduzeti i bez prisustva svedoka (i bez prethodne predaje naredbe, kao i bez prethodnog poziva za predaju lica ili predmeta i pouke o pravu na branioca, odnosno advokata).

PRAVO NA ODBRANU I UPOTREBU JEZIKA

Takođe je nesporno i Ustavom zagarantovano pravo propisano u čl.87 st.2 ZKP-a da će se okrivljenom koji ne razume jezik postupka, pitanja postavljati preko prevodioca, ali je i ovo pravo podložno zloupotrebi, pa tako na primer gde je okrivljeni N.D. čiji je maternji jezik mađarski, ali koji od rođenja živi u T. i koji se tokom celog postupka istrage, iako uredno upozoren na pravo upotrebe jezika, koristio srpskim jezikom koji odlično razume i govori, tražio da se odloži ročište za glavni pretres na kom je trebalo da bude saslušan kako bi mu se obezbedio prevodilac.

PRAVO NA ODBRANU I MERE ZA OBEZBEĐENJE PRISUSTVA I NESMETANO VOĐENJE POSTUPKA

Prava koja se možda najčešće krše od strane okrivljenog odnose se na mere koje se mogu preduzeti prema okrivljenom za obezbeđenje njegovog prisustva i za nesmetano vođenje krivičnog postupka, propisane u čl.188 ZKP-a. Naime, prema odredbi čl.189 ZKP-a prilikom određivanja mera, organ postupka će voditi računa da se ne primenjuje teža mera ako se ista svrha može postići blažom merom, pa tako okrivljeni pokušavaju ili opstruišu vođenje postupka kršenjem blažih mera sve dok ne dođe do primene težih, pa i najteže - pritvora. Međutim, dok dođe do uslova za određivanje pritvora, okrivljeni (a neretko i po savetu svog branioca) u dužem vremenskom periodu zloupotrebljava ova prava. Najblaža mera je poziv, pa ZKP u čl.246 propisuje posebna pravila za pozivanje okrivljenog kome, ako se dostavljanje pismena ne može izvršiti na adresu o kojoj je okrivljeni obavestio organ postupka, dostavljač će ostaviti obaveštenje da će se pismeno istaći na oglasnoj tabli i po mogućstvu, na internet stranici organa postupka. Po proteku roka od osam dana od dana isticanja pismena smatra se da je dostavljanje izvršeno. I kada je uredna dostava, okrivljeni ne dođe na glavni pretres. Pod pretpostavkom da izostanak ne opravda, sud nakon toga određuje težu meru - dovođenje, a prema čl.380 ZKP-a, ako se dovođenje ne bi moglo odmah izvršiti, veće će odlučiti da se glavni pretres ne održi i narediti da se optuženi dovede na idući glavni pretres. Dakle, cilj zloupotrebe je već (najmanje) dva puta postignut, odložena je procesna radnja, ali kako bi izbegao određivanje pritvora,

okrivljeni tada dostavlja „neko“ opravdanje i taj začarani krug može da traje dugo. Autor ovog rada je izraziti protivnik nedosledne primene hijerarhije mera ali istovremeno i zagovornik restriktivne ocene „opravdanosti“ razloga za izostanak, što pak nije ujednačeno postupanje u sudskoj praksi. Navešću primer u kom okrivljeni i pored brojnih nedoslednosti koje ću otvoreno nazvati procesnim zloupotrebama, do kraja ipak nije pritvoren odnosno lišen slobode. U postupku u kom je glavni pretres otvoren 02.06.2020. godine na kom je okrivljeni propisno upoznat sa svim pravima i obavezama u smislu čl.68 i 70 ZKP-a, koji u više navrata nije pristupao na zakazane glavne pretrese, više puta prema oceni suda neopravdano, zbog čega su prema njemu prethodno primenjene mere za obezbeđivanje prisustva okrivljenog u vidu naredbe za dovođenje, nije pristupio ni na zakazani glavni pretres dana 05.06.2025. godine u 12,00 časova, iako uredno pozvan, pri čemu je prisutni branilac okrivljenog navela da je okrivljeni obavestio da nije u mogućnosti da pristupi jer se oseća loše i povraća, ali o čemu nije dostavljena nikakva medicinska dokumentacija koja bi eventualno potvrdila ovakve navode, koje okolnosti prema stavu suda, u ukupnosti sa svim drugim okolnostima iz ovog postupka, ukazuju da okrivljeni očigledno izbegava da dođe na glavni pretres. U toku tih pet godina trajanja glavnog pretresa, okrivljeni je više puta izostajao uz “opravdanja” lekara kao na primer potvrda o nastupanju privremene sprečenosti za rad za okrivljenog, koji je u radnom odnosu u auto perionici, a što prema oceni suda ne predstavlja opravdani razlog da isti ne pristupi na glavni pretres jer sprečnost za rad u auto perionici ne znači da okrivljeni nije sposoban da pristupi u sud i učestvuje u sudskom postupku, pa je sud doneo naredbu za prinudno dovođenje okrivljenog, ali je isto bilo bez uspeha jer prema izveštaju policije, odlaskom na adresu u par navrata niko nije otvarao. Na sledeći takođe nije pristupio, a ni branilac (koje je u međuvremenu menjao pa i zbog toga tražio odlaganje) nije bio upoznat sa razlozima nedolaska, pa je ponovo odredio prinudno dovođenje okrivljenog na naredni glavni pretres. Okrivljeni takođe nije pristupio ni na glavni pretres 28.11.2024. godine, kada zbog protesta i okupljanja ispred suda nije bilo mogućnosti da se uđe u zgradu suda, međutim okrivljeni se nije javio sudu niti je opravdao izostanak. Zbog svega navedenog, a u vezi sa činjenicom da okrivljeni nije pristupio ni na glavni pretres 05.06.2025. godine zbog navodno lošeg zdravstvenog stanja, o čemu nije dostavljena medicinska dokumentacija, te celokupno držanje okrivljenog tokom trajanja ovog

krivičnog postupka, sud je ocenio da sve okolnosti ukazuju da okrivljeni očigledno izbegava da dođe na glavni pretres i odredio je pritvor. Istog dana, a nakon što je rešenje o određivanju pritvora već otpravljeno iz suda i to putem policije, zajedno sa nalogom za lišavanje slobode okrivljenog i uputom za Okružni zatvor, sudu je pred kraj radnog vremena, dostavljena potvrda privatnog doma zdravlja da se okrivljeni ne oseća dobro, što je bio razlog da drugostepeni sud ukine rešenje i vrati ga na ponovno odlučivanje, o čemu tada odlučuje vanraspravno veće jer postupajući sudija u tom momentu nije u veću u zasedanju. Iako je od donošenja rešenja o određivanju pritvora do (ponovnog) odlučivanja vanraspravnog veća proteklo više meseci u okviru kojih okrivljenom uopšte nije bilo moguće uručiti ni prvobitno doneto rešenje jer nije mogao biti pronađen ni od strane policije, veće je ipak odlučilo da odbije predlog tužilaštva za određivanje pritvora. Do dana pisanja ovog rada, konkretan krivični postupak još uvek nije ni prvostepeno okončan...

Druge mere za obezbeđenje prisustva okrivljenog i nesmetano vođenje postupka, su i zabrana prilaženja, sastajanja ili komuniciranja sa određenim licem i posećivanja određenih mesta; zabrana napuštanja boravišta; jemstvo; zabrana napuštanja stana i na kraju, kao najrestriktivnija mera, pritvor. Međutim, bilo je i primera da se okrivljenom koji se više meseci nalazio u pritvoru isti zameni blažom merom (u skladu sa napred navedenom odredbom čl.189 i čl.210 ZKP-a), pa mu je određen tzv. kućni pritvor uz primenu elektronskog nadzora, tzv. nanogice. Prema čl.17a Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, propisano je pravo lica kome je određena mera zabrane napuštanja stana da svakog dana napušta stan u vremenu od najviše jednog časa (kolokvijalno rečeno, da ide u dnevnu šetnju) za koje vreme poverenik za izvršenje alternativnih sankcija ne evidentira signal sa elektronske nanogice, pa je, u ovom primeru, okrivljeni u vreme boravka van stana “skinuo” nanogicu i zloupotrebivši period od jednog časa do povratka u stan u kom nije bio nadziran, pobegao a zatim i napustio državu, te je od tada nedostuapan državnim organima Republike Srbije. Protiv tog okrivljenog je ponovo određen pritvor i raspisana međunarodna poternica, ali do dana izrade ovog rada, isti još uvek nije isporučen Republici Srbiji, pa mu se sudi u odsustvu.

PRAVO NA ODBRANU, SUĐENJE U PRISUSTVU I SPOSOBNOST OKRIVLJENOG DA UČESTVUJE U POSTUPKU

Takođe je nesporno da se okrivljenom po pravilu sudi u prisustvu, a jedna od osnovnih pretpostavki je i da je okrivljeni sposoban da učestvuje u krivičnom postupku u tom svojstvu. To praktično znači i da okrivljeni ima zdravstavenih mogućnosti da sa pažnjom prati tok glavnog pretresa i da, po sopstenoj odluci ako to želi, aktivno učestvuje u izvođenju dokaza. Međutim, i ova okolnost je neretko zloupotrebljena, ili pak, s obzirom na aktivnu ulogu suda u sprečavanju procesnih zloupotreba, pokušana da bude zloupotrebljena. Interesantan je primer iz prakse u kome je okrivljeni, koji se nalazi u pritvoru i koji je doveden na glavni pretres koji je na tom ročištu trebao i biti dovršen, a okrivljeni je istovremeno znao da je postupajući predsednik veća odlukom Visokog saveta sudstva izabrana za Apelacioni sud u Novom Sadu i da se očekuje njeno uskoro stupanje na tu funkciju (čime bi svakako glavni pretres protiv okrivljenog bio vođen iznova pred novim predsednikom veća) izjavio da se oseća loše, da oseća slabost već nekoliko dana unazad, da se na ove tegobe požalio i u pritvorskoj jedinici, pa je sud odredio kratku pauzu kako bi se izvršile prethodne provere, te je sud kontaktirao upravu OZ u Novom Sadu i istoj se obratio dopisom poslatim putem mejla radi provere traženih podataka o zdravstvenom stanju okrivljenog, a sud je istovremeno i obavestio službu HMP DZ Novi Sad o tegobama na koje se požalio okrivljeni. U kratkom roku od petnaestak minuta, medicinska ekipa hitne pomoći je pristupila u sud, obavila pregled okrivljenog, pa je nakon toga a na osnovu izveštaja lekara koji ga je pregledao utvrđeno da se okrivljeni dobro oseća, da je sposoban da prati tok pretresa, a sud je u međuvremenu iz od zatvora obavešten da tegobe na koje je okrivljeni ranije tog jutra požalio nisu takve da dodvode u pitanje sposobnost okrivljenog da učestvuje u postupku. Sud je na tom ročipštu dovršio dokazni postupak, a glavni pretres je završen i presuda doneta i javno objavljena u roku od nekoliko dana. Prilikom odmeravanja kazne, sud je shodno čl.54 Krivičnog zakonika, pored ostalih okolnosti, cenio i držanje i ponašanje okrivljenog na glavnom pretesu, koje je u više navrata bilo usmereno na pokušaje zloupotrebe procesnih ovlašćenja, a u cilju odugovlačenja krivičnog postupka.

Kako je rečeno, pravilo je da se okrivljenom, a radi zaštite njegovih prava, sudi u prisustvu, međutim, Zakonik o krivičnom postupku je predvideo izuzetke kao posledične reakcije suda na zloupotrebe prava u smislu odredbe čl.370 kojom je propisano da ako blaže mere za održavanje reda u toku suđenja (na primer ako okrivljeni ne poštuje naređenja predsednika veća za održavanje reda ili vređa dostojanstvo suda, predsednik veća će ga opomenuti, a ako lice nastavi da narušava red, kazniće ga novčanom kaznom do 150.000 dinara) budu bezuspešne, veće može narediti da se okrivljeni udalji iz sudnice za vreme preduzimanja određene dokazne radnje, a ako po povratku u sudnicu optuženi nastavi da narušava red, veće ga može udaljiti do kraja dokaznog postupka i odrediti, ako postoji takva mogućnost, da optuženi iz posebne prostorije putem tehničkih sredstava za prenos zvuka i slike prati tok postupka. Na taj način se osujećuje zloupotreba prava na suđenje u prisustvu.

U vezi sa pravima okrivljenog da mu se sudi u prisustvu s jedne strane, kao i da se najteže mere ne primenjuju kada se ista svrha može postići blažom merom ili bez primene mera, pa u tom smislu i pravo da se okrivljeni nakon donošenja prvostepene presude a do njene pravosnažnosti brani sa slobode i u situacijama kada mu je izrečena zatvorska kazna, primeri zloupotrebe ovih prava su kada se okrivljenom (kome je nakon prvobitnog suđenja u odsustvu, dozvoljeno ponavljanje postupka) i nakon objave presude donete po sporazumu o priznanju krivičnog dela u odnosu na koju se žalba može izjaviti samo u pogledu restriktivno određenih razloga, dakle čija se pravosnažnost i izvršnost osnovano može očekivati u narednom vrlo kratkom vremenskom periodu, na izričitu molbu okrivljenog da mu se dozvoli da to vreme do upućivanja na izvršenje kazne zatvora provede sa detetom i suprugom, uz saglasnost tužilaštva, okrivljenom ukine pritvor, a on pobegne. Sledstveno je za njim bila raspisana poternica radi upućivanja u zavod za izvršenje krivičnih sankcija, ali u konkretnom slučaju, osuđeni nije sproveden u zatvor jer je sud obavešten da je isti u međuvremenu preminuo u bolnici u drugom gradu. Ostaje pitanje da li je ova zloupotreba prava okrivljenom išta dobrog donela (jer su sudu nepoznati zvanični uzroci i okolnosti nastupanja smrti ovog mladog čoveka) i da li bi te okolnosti nastupile da se okrivljeni, kako je to bilo predviđeno, u to vreme nalazio na izdržavanju zatvorske kazne.

PRAVO NA ODBRANU I SPORAZUM O PRIZNANJU KRIVIČNOG DELA

Nadovezujući se na temu sporazuma o priznanju krivičnog dela, čija je osnovna karakteristika dobrovoljnost okrivljenog da u celosti prizna izvršenje krivičnog dela i svoju krivicu, i to bez ikakvog pritiska, obmane ili zablude, uz obavezno učešće branioca od momenta samog započinjanja pregovora o zaključenju sporazuma, prisustva na ročipštu pred sudom, pa sve do objavljivanja presude, u kojoj situaciji se protiv presude kojom se sporazum prihvata u celosti, okrivljeni, tužilac i branilac odriču prava na žalbu osim u odnosu na razloge iz čl.319 st.3 ZKP-a (ako delo koje je predmet optužbe nije krivično delo, a nema uslova za primenu mere bezbednosti; ako je krivično gonjenje zastarelo, ili da je delo obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem, ili postoje druge okolnosti koje trajno isključuju krivično gonjenje; ako nema dovoljno dokaza za opravdanu sumnju da je okrivljeni učinio delo koje je predmet optužbe ili ako se presuda ne odnosi na predmet sporazuma). U poslednje vreme uočeni su primeri zloupotrebe čak i ovog instituta koji je ustanovljen ako ne isključivo, ono pretežno u interesu samog okrivljenog i to na taj način, da okrivljeni u svemu u skladu sa propisanom procedurom, uz učešće branioca, dobrovoljno sve prizna i zaključi sporazum, donese se presuda u skladu sa tim sporazumom, i kao i u prethodnom primeru, okrivljenom se ukine pritvor, a onda branilac izjavi žalbu zbog neke okolnosti (na koju je po stavu autora ovog rada upravo taj branilac bio dužan da pazi) koja se ispostavi osnovana u nekom formalističkom smislu i presuda se ukine. Okrivljenom će se u ponovljenom postupku suditi redovno, ali cilj koji je ovom zloupotrebom prava ostvaren je taj da je okrivljeni to vreme na slobodi a ne u pritvoru. Sasvim je drugo pitanje koji interes će se zaista ostvariti ovakvim postupanjem, s obzirom da je u svakom momentu trajanja postupka moguće ponovo odrediti pritvor protiv okrivljenog, a ni procesni položaj tog okrivljenog u sada redovnom postupku koji će se voditi teško da može biti bolji od onog po sporazumu o priznanju krivičnog dela. Ovde mogu da postavim i pitanje uticaja takvog postupanja pojedinih branilaca koji na navedeni način, u praksi, ugrožavaju prava drugih okrivljenih jer će ubuduće tužilaštvo daleko restriktivnije pristupati pregovorima i eventualnom zaključenju sporazuma, jer je okončavanje krivičnog postupka sporazumom između okrivljenog i tužioca, svakako samo pravo tužioca a ne i njegova obaveza.

Ako se to pravo pretvori u zloupotrebu i manipulaciju, ono se jednostavno u praksi neće primenjivati.

PRAVO NA ODBRANU I PODNESCI

Okrivljeni u okviru svoje odbrane ima pravo i da se sudu obraća pisanim podnescima, da stavlja predloge, izjavljuje žalbe. Međutim, to ne znači da okrivljeni bez ograničenja može da izrazi, usmeno ili pismeno, sve što misli o fazi postupka, učesniku postupka ili određenoj situaciji. Naime, pored održavanja reda u toku suđenja, shodno čl.231 ZKP-a sud je dužan da svoj ugled i ugled stranaka i drugih učesnika u postupku zaštiti od uvrede, pretnje i svakog drugog napada.

- *izvod iz rešenja Višeg suda u Novom Sadu br. K 99/17 od 02.02.2022. godine* - "... Okrivljena je dana 01.02.2022. godine sudu u tri primerka (za sud, VJT i veštaka) dostavila podnesak u kome je navela između ostalog: „Na ruku mi ide činjenica da u Srbiji jednodušno veruju da se iz Nemačke sve bolje vidi. Zato mi verujte: VJT, Sud i veštak su potpuno zalutali. POTREBNO JE POD HITNO VRAĆANJE NA PRAVI PUT! Velikodušno ću podeliti preimućstvo svog položaja i otkriti vam šifru za izlazak na pravu stazu: tajna je u definiciji krivičnog dela. Ili još preciznije: elementu bića krivičnog dela koji se zove posledica. Radi se, dakle, o elementarnim pojmovima krivičnog prava... Pošto je ovo prosto k'o pasulj, nije mi jasno šta toliko mrsite 13 godina?!... Želim da kažem još dve stvari: Prethodni sudija i veštak su završili u jednoj knjizi (koja zamalo da bude proglašena za knjigu godine iz oblasti sociologije), a sadašnji će pored knjige završiti i na televiziji..." ...Kako je okrivljena S.R. u podnesku od 01.02.2022.godine koji je lično potpisala, neprimerenim rečnikom, načinom obraćanja i omalovažavajućim tonom izraženim u sadržini podneska vređala sud, stranke i učesnike u postupku, odnosno Viši sud u Novom Sadu, postupajućeg predsednika veća sudiju I.J., Više javno tužilaštvo u Novom Sadu, postupajućeg zamenika VJT LJ.T. i veštaka ekonomske struke S.J.R., te uputila pretnje u vidu da će postupajuća sudija i veštak „ne samo završiti u knjizi nego i na televiziji", aludirajući na neke, ovom sudu nepoznate knjige ali sa evidentno nagativnom konotacijom i kontekstom u kome se pominju sudija i veštak koji su ranije učestvovali u ovom krivičnom postupku, to je sud dužan da zaštiti svoj ugled, ugled stranaka i drugih učesnika u postupku od uvrede, pretnje i svakog drugog napada.

Okrivljena ima pravo da u pismenom podnesku sudu ukaže na tok postupka, skrene pažnju na određene dokaze, izjasni se o relevantnim okolnostima i slično (konkretno da se izjasni na nalaz i dopune nalaza veštaka), ali je dužna da to čini na način koji je pristojan i primeren i da se uzdrži od upotrebe reči, fraza, komparacija i pretnji koje urušavaju ugled organa i učesnika u postupku, isto kao što se i sud svim učesnicima u postupku obraća i prema njima ophodi sa dužnim poštovanjem...“ Ovim rešenjem, okrivljena je zbog navedenog novčano kažnjena sa 80.000,00 dinara koja novačana kazna je nakon pravosnažnosti i izvršnosti rešenja, izvršena prinudnom naplatom.

Ovo je pregled i analiza samo nekih od prava okrivljenog koje u toku postupka ima i koja mu garantuju i Ustav i zakoni, a koja okrivljeni pokušavaju ili uspevaju da zloupotrebe. Na sudu je da se stara da zloupotrebe procesnih i drugih prava onemogući ili u što većoj meri suzbije, ali to nije uvek moguće. Svako lice, pa tako i okrivljeni pored prava ima i obaveze koje su usko i uzročno-posledično povazane na način da stepen i obim jednih neminovno utiče i odražava se na druge. Pravo je okrivljenog da bira da li će se i u kojoj meri u toku krivičnog postupka koristiti svojim pravima, počev od prava da iznese odbranu ili da se, kako se kolokvijalno kaže brani ćutanjem, da li će odgovarati na pitanja suda, tužilaštva, branioca i drugih učesnika, da li će predlagati dokaze, da li će se suočiti sa saokrivljenima ili svedocima, da li će priznati izvršenje krivičnog dela ili neće, da li će obeštetiti oštećenog i tako dalje. Sve su to prava okrivljenog. Ali pravo je i obaveza suda da sve odluke, postupke i ponašanja okrivljenog ceni prilikom donošenja presude. Kao i uvek u životu, tako i u krivičnom postupku, od samog okrivljenog u značajnoj meri zavisi kako će se isti po njega završiti i sa koliko posledica u vidu primene mera za obezbeđenje prisustva i nesmetano vođenje postupka, primene mera za održavanje procesne discipline, suđenja u razumnom roku, i na kraju najvažnije, odlukom o postojanju krivice i, za one krivično odgovorne, vrstom i merom krivične sankcije.

SUDSKA PRAKSA

presuda Višeg suda u Novom Sadu br. K 57/21 od 30.10.2024. godine.

presuda Višeg suda u Novom Sadu br. K 64/20 od 23.02.2021. godine.

rešenje Višeg suda u Novom Sadu br. K 99/17 od 02.02.2022. godine.

postupci koji se vode ili su vođeni pred Višim sudom u Novom Sadu br. K 23/22, br. K 26/20, br. K 38/24, br. K 135/24 i dr.

© 2026 by authors

Ovaj rad se objavljuje pod licencom Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Pregledni rad
DOI: 10.47152/Palic2026.12

ZLOUPOTREBA PRAVA NA ODBRANU, EFIKASNOST KRIVIČNOG POSTUPKA I PRAKSA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Milica KOLAKOVIĆ-BOJOVIĆ*

Procesna prava okrivljenog, uključujući tu i pravo na odbranu, osmišljena su sa idejom obezbeđivanja pravičnosti postupka, odnosno obezbeđivanja okruženja u kojem okrivljeni može biti aktivni subjekt, a ne objekt krivičnog postupka. Korišćenje ovih prava suprotno svrsi zbog koje su propisana, a najčešće sa ciljem odugovlačenja krivičnog postupka, pretvara zakonito ostvarivanje prava u njihovu zloupotrebu i zahteva efikasnu reakciju suda, čija je dužnost da spreči zloupotrebu prava i da omogući zakonito i efikasno vođenje krivičnog postupka. Evropski sud za ljudska prava (ESLJP, Sud) razvio je tokom decenija odlučivanja po predstavkama građana koji su smatrali da im je povređeno neko od prava garantovanih Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, bogatu praksu i jasne kriterijume razgraničenja zakonitog ostvarivanja prava na odbranu, od zloupotrebe tog prava. U ovom radu, analizirane su neke od ključnih odluka

* Doktor nauka, naučni savetnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu; Predsednik savetodavnog komiteta za nominacije sudija Međunarodnog krivičnog suda, https://orcid.org/0000-0002-3130-5128. E-mail: kolakius@gmail.com
Ovaj rad je nastao kao rezultat angažovanja autora u skladu sa Planom rada Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja za 2026. godinu (na osnovu ugovora br. 451-03-33/2026-03/200039 sa Ministarstvom nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije).

ESLJP u ovoj oblasti, rukovodeći se najzastupljenijim modalitetima zloupotrebe prava na odbranu, kao kriterijumom za njihov odabir.

Ključne reči: pravo na odbranu, branilac, krivični postupak, efikasnost, zloupotreba prava

ZLOUPOTREBA PRAVA, ULOGA PROCESNIH SUBJEKATA I EFIKASNOST KRIVIČNOG POSTUPKA

Efikasnost, ali i zakonitost postupka se, pre svega, postiže sprečavanjem zloupotrebe prava u postupku. U praksi, ipak, nije uvek jednostavno utvrditi da li se radi o zloupotrebi ili pak samo "upotrebi" odnosno ostvarivanju prava.

Do ispravnog odgovora na ovo pitanje može se doći primenom nekoliko kriterijuma:

- Postojanje prava: Da bi se uopšte govorilo o zloupotrebi prava, potrebno je da lice zaista ima određeno subjektivno pravo priznato zakonom.
- Namera: Pravo se vrši sa nesavesnom namerom, često da bi se drugom naškodilo, a ne da bi se ostvario legitiman interes koji stoji iza tog prava.
- Nesklad sa svrhom: Postoji jasan nesklad između načina na koji se pravo koristi i ekonomske ili društvene svrhe zbog koje je to pravo dodeljeno.
- Posledica: Kao rezultat takvog vršenja prava, nastaje šteta za drugo lice ili opšti interes.

Može se reći da na efikasnost postupka u kontekstu zloupotrebe prava zapravo zavisi od dve grupe faktora:

a) Prvo, to su normativni faktori sadržani u kvalitetu zakonske norme, a zatim su to i
b) subjektivni faktori koji se odnose na subjekte koji treba da realizuju te norme.

Kvalitet zakonske norme zapravo predstavlja refleksiju obaveze države da sopstveni pravni sistem uredi na način koji će omogućiti efikasno vođenje krivičnog postupka.

*Postojanje ovakve obaveze ESLJP je potvrdio odlučujući u predmetu **Tsilira protiv Grčke**, odbio argument da su odugovlačenja postupaka vrlo često uzrokovana ponašanjem advokata, navodeći da je zemlja ugovornica dužna da organizuje svoj pravni sistem na način koji osigurava svima pravo na pravnosnažnu sudsku odluku.*[1]

Ovo u praksi znači da država ima obavezu da obezbedi adekvatan:

1. Normativni okvir
2. Institucionalni okvir
3. Administrativne kapacitete
4. Infrastrukturni kapacitete[2]

Ovo ujedno čini okvir u kojem se kreću procesni subjekti koristeći se svojim pravima ili ih zloupotrebljavajući. U tom smislu, treba razlikovati:

b.1.) Individualne radnje procesnih subjekata
b.2.) Međusobne odnose procesnih subjekata

Oba vida ove grupe činilaca (i držanje subjekta krivičnog postupka kao pojedinca ali i međusobni odnosi procesnih subjekata) prožimaju sve faze krivičnog postupka i u neodvojivom su sadejstvu sa drugim tipovima determinanti koje su gore pomenute. U prilog tome govori i činjenica da je zabrana zloupotrebe prava od strane procesnih subjekata u Zakoniku o krivičnom postupku podignuta na rang procesnog načela, što samo po sebi ukazuje na njenu prirodu horizontalnog principa i važenja u svim fazama postupka, sa idejom da se onemogući korišćenje procesnih prava na način koji je suprotan njihovom duhu, odnosno na način koji podrazumeva ugrožavanje tuđih prava ili javnog interesa.[3]

---

[1] *Tsilira v. Greece*, No. 44035/05, presuda od 22. maja 2008. Godine.

[2] O individualnom značaju i međusobnim odnosima navedenih faktora koji utiču na efikasnost krivičnog postupka, vidi više u: Kolaković-Bojović, 2018; Kolaković-Bojović, 2014, str. 189-201; Kolaković-Bojović, 2015, str. 237-253; Kolaković-Bojović, 2013, str. 373-384.

[3] Garancije pravičnog postupka sadržane su i u Zakoniku o krivičnom postupku iz 2011. godine koji u članu 14. propisuje da je sud „dužan da krivični postupak sprovede bez odugovlačenja i da onemogući svaku zloupotrebu prava usmerenu na odugovlačenje postupka“, uz posebne garancije hitnosti postupka protiv okrivljenog koji je u pritvoru.

Kada je reč o međusobnim odnosima procesnih subjekata, Cvijović ispravno zapaža da „stručan i angažovan rad suda sa svoje strane utiče i na povećanu angažovanost ostalih učesnika u krivičnom postupku, posebno stranaka. Svaka ekscesna situacija pred sudom, posebno u fazi glavnog pretresa, kao i nesposobnost suda da je adekvatno reši vodi odugovlačenju krivičnog postupka i zakasnelom presuđenju. Ukupnost odnosa-sud-tužilac-odbrana, stoje u žiži krivične procedure i određuju u punoj meri kako trajanje krivičnog postupka tako i pravilnost i zakonitost presuđenja.“ (Cvijović, 1985) Navedenom zapažanju jedino bi se mogla zameriti tvrdnja da međusobni odnosi u punoj meri određuju trajanje postupka jer je nesporno da to čine u sadejstvu sa ostalim, ranije pomenutim determinantama. Na istoj liniji argumenata, o podeljenoj odgovornosti, doprinosu procesnih subjekata i odgovornosti suda koji vodi postupak, u svojoj odluci iz 2005. godine bio je i Vrhovni sud Srbije:

„Okrivljeni u krivičnom postupku ima pravo na suđenje u okviru razumnog vremenskog roka. Ovo pravo je okrivljenom posebno garantovano odredbama člana 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koju je ratifikovala i naša zemlja. Međutim, dužina razumnog roka relativna je i zavisi od brojnih činilaca koji je određuju. Složenost slučaja, ponašanje okrivljenog i ponašanje organa vlasti, konkretno suda koji vodi postupak, osnovni su faktori koji utiču na dužinu trajanja krivičnog postupka i opredeljuju da li je taj postupak završen u okviru razumnog roka ili ne.“[4]

Kada je reč o najčešćim modalitetima zloupotrebe prava u krivičnom postupku, bez svake sumnje, izdvaja se:

- Zloupotreba instituta izuzeća;
- Zloupotreba veštačenja;
- Zloupotreba prava na odbranu;
- Kršenje procesne discipline (posebno na glavnom pretresu);
- Zloupotreba prava na upotrebu jezika.

Možda i najbolje rešenje u ovoj oblasti, sadržao je Zakonik o krivičnom postupku iz 2006. godine, čija primena nikada nije započela a koji je, u članu 12, st. 1. i 2. princip suđenja u razumnom roku postavljao s jedne strane, kao pravo okrivljenog da u najkraćem roku bude izveden pred sud i da mu bude suđeno bez bilo kakvog neopravdanog odlaganja, ali i kao dužnost suda da postupak sprovede bez odugovlačenja i da onemogući svaku zloupotrebu prava koja pripadaju licima koja učestvuju u postupku. Vidi više u: Kolaković-Bojović, 2016.

[4] Presuda Vrhovnog suda Srbije Rev. 457/05.

Neretko, ovi se modaliteti međusobno prožimaju, gde se naročito ističe uticaj i značaj prožimanja prava na odbranu sa drugim navedenim oblicima zloupotrebe prava.

ZLOUPOTREBA PRAVA NA ODBRANU I EFIKASNOST KRIVIČNOG POSTUPKA

Nesporno je da odbrana, neretko, koristi sve mogućnosti koje im odredbe važećeg Zakonika o krivičnom postupku dozvoljavaju, ne bi li „kupila vreme“ u situacijama kada okrivljenom efikasno vođenje postupka ne ide u prilog. [5]

Ove, tzv. ometajuće taktike uključuju širok spektar aktivnosti, uključujući, ali se ne ograničavajući na:

- Višestruke zahteve za izuzeće u svim fazama postupka;
- Zahteve za povraćaj u pređašnje stanje;
- Izbegavanje prijema poziva;
- Neodazivanje pozivu za ročišta;
- Opozivanje punomoćja i imenovanjem novih branilaca;
- Nepoštovanje procesne discipline na glavnom pretresu;
- Predlaganje velikog broja (nepotrebnih) svedoka;
- Zahtevanjem prava na prevodioca/tumača kada za tim ne postoji stvarna potreba.

Pored toga, ometajuće taktike koje primenjuju okrivljeni i branioci, u bliskoj su vezi sa činjenicom (ne)postojanja određene mere pritvora, budući da su u pritvorskim predmetima zainteresovani da se postupak što pre okonča. Međutim, u ostalim slučajevima česta je pojava da branioci nastoje da postupak odugovlače. Neretko, kada se radi o okrivljenima protiv kojih je bio određen pritvor, branioci čekaju dok se pritvor ukine, pa odmah nakon toga započinju sa primenom taktika koje su usmerene na odugovlačenje postupka.

[5] O okvirima ostvarivanja prava na odbranu iz ugla efikasnosti krivičnog postupka zadatim Zakonikom o krivičnom postupku (2021). Vidi više u: Kolaković-Bojović, 2013, str. 131-148. Dostupno na: http://institutecsr.iksi.ac.rs/361/1/m%20kolakovic%20bojovic.pdf, (pristupljeno 25. april 2026).

U pogledu ovog pitanja, Evropski sud za ljudska prava je odlučujući u predmetu *Union Alimenaria Sanders S.A. protiv Španije*[6], zaključio da je podnosilac predstavke dužan da pokaže marljivost u poštovanju i izvršavanju proceduralnih koraka koji su njemu relevantni, da se uzdrži od korišćenja bilo kakvih taktika odlaganja, kao i da iskoristi mogućnosti koje su mu pružene domaćim pravom za skraćivanje postupka.

Ostvarivanje ili zloupotreba prava na odbranu: procesna disciplina

Interesantno je, međutim, da je ponekad teško napraviti granicu između zloupotrebe i zakonite upotrebe legitimnog prava branioca da preduzima sve radnje koje ne prevazilaze zakonske okvire a koje su u interesu njegovog klijenta, a da percepcija ovog pitanja zavisi i od procesne uloge posmatrača. (Kolaković-Bojović, 2016, str. 186)

Tako je u predmetu *Klamecki protiv Poljske*[7], odgovarajući na predstavku podnosioca, Vlada naglasila da je produženo trajanje pritvora podnosioca zahteva, posledica činjenice da je suđenje sporo napredovalo zbog njegovog sopstvenog ponašanja, što pokazuju njegovi brojni, očigledno neosnovani osporavanja nepristrasnosti suda prvog stepena, šest zahteva za imenovanje novog branioca i žalbe koje je podneo na odluke o pritvoru – uprkos činjenici da su te žalbe bile nedozvoljene po zakonu.

Sličan stav ESLjP zauzima i u predmetu *Puzović i Medarević protiv Srbije*,[8] gde ističe da, ukoliko se trajanje krivičnog postupka može pripisati ponašanju okrivljenog i procesnim zloupotrebama kojima pribegava odbrana, tada se okrivljeni, po pravilu, ne može sa uspehom pozivati na povredu člana 6, stav 1. EKLjP. Sud dalje pojašnjava da se u opstrukcije koje nisu izvinjavajuće ubrajaju bespredmetni podnesci i neopravdani izostanci okrivljenog i branioca sa suđenja.

U tom kontekstu, interesantan je i stav Suda u predmetu *Capuano protiv Italije*[9], da bi podnosioci predstavke trebalo da budu odgovorni za odugovlačenje postupka prouzrokovano od strane njihovih punomoćnika. I pored toga, ESLjP podseća da okrivljeni nije dužan da

[6] *Union Alimenaria Sanders S.A. v. Spain*, No. 11681/85, odluka od 11. decembra 1987.
[7] *Klamecki v. Poland*, No. 25415/94, presuda od 28. marta 2002. godine.
[8] *Puzović i Medarević v. Serbia*, No. 2545/05, presuda od 15. septembra 2009. godine.
[9] *Capuano v. Italy*, No. 7/1986/105/103, presuda od 25. juna 1987. godine.

sarađuje sa sudom, kao i da sudu stoji na raspolaganju čitav spektar procesnih sredstava namenjenih suzbijanju različitih vrsta opstrukcije postupka.

Sud je, dakle, dužan da vodi računa o procesnoj disciplini stranaka koje učestvuju u postupku te da sankcioniše procesnu nedisciplinu okrivljenog i njegovog branioca, pa ako to ne čini i zbog toga suđenje dugo traje, povređeno je pravo stranke na suđenje u razumnom roku, bez obzira na to što je predugom trajanju postupka doprineo i sam okrivljeni i/ili njegov branilac. Ovo, kao što je rani pojašnjeno, nedvosmisleno proizilazi i iz prakse ESLjP-a, ali i Vrhovnog (kasacinog) suda.

Naime, Vrhovni kasacioni sud odlučujući po predstavci zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku, i navodeći da je očigledno da je razlog neopravdano dugog trajanja prvostepenog postupka to što osnovni sud nije vodio dovoljno računa o procesnoj disciplini stranaka kod izostanka okrivljenog i njegovih branilaca sa zakazanih pretresa, a što je rezultiralo odlaganjem – neodržavanjem većeg broja glavnih pretresa i to 20 od ukupno zakazana 23 glavna pretresa, zbog čega je povređeno pravo podnosioca zahteva za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku.[10]

„Ključno oružje“ advokata u nastojanju da odugovlače postupak, leži upravo u obavezi odlaganja glavnog pretresa zbog nemogućnosti obezbeđivanja branioca okrivljenom koji nema branioca. Pri tome treba voditi računa da se ne može svaki nedolazak branioca a priori smatrati opstrukcijom postupka, te da treba praviti razliku između opravdanog i neopravdanog odsustva branioca.

Ovim pitanjem bavio se u svojoj praksi i Evropski sud za ljudska prava, u svetlu potrebe da prilikom donošenja odluke o odlaganju glavnog pretresa zbog izostanka branioca bude uzet u obzir značaj konkretnog ročišta, a povodom predstavke podnosioca koji je bio prinuđen da samostalno iznese završnu reč, budući da sud nije uvažio njegov zahtev za odlaganjem glavnog pretresa zbog nedolaska branioca. ESLjP je ovom prilikom zauzeo stav da iako je svestan zahteva za efikasnošću krivičnog postupka, taj zahtev ne može biti suprotan zaštiti prava na odbranu u meri nespojivoj sa garancijama pravičnog suđenja iz člana 6. EKLjP. Sud je potom ocenio da je značaj ročišta na kome se

[10] Rešenje Vrhovnog kasacionog suda Ržk 36/2014 od 24.11.2014. godine doneto na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku 19.03.2015. godine.

okončava glavni pretres takav da je odsustvo branioca bilo opravdan razlog za odlaganje.[11]

Zloupotreba prava na odbranu i ponovljeni zahtevi za izuzeće

Zloupotreba prava okrivljenog da zahteva izuzeće postupajućeg sudije ili javnog tužioca, kao i drugih učesnika u postupku, jedan od najčešćih vidova opstrukcije razumnog trajanja postupka. Jedan od osnovnih mehanizama zloupotrebe zahteva za izuzeće, jeste putem korišćenja hijerarhijske strukture u odlučivanju o zahtevu, pri čemu se svaki naredni zahtev odnosi na hijerarhijski višu instancu odlučivanja (predsednik veća, predsednik suda, predsednik neposredno višeg suda, itd). U tom smislu, nije retkost da okrivljeni ili njegov branilac zahtevaju izuzeće predsednika svake od navedenih instanci, ne bi li što više dobili na vremenu.

Ovaj problem prepoznao je Evropski sud za ljudska prava odlučujući po predstavci u slučaju *Eckle protiv Nemačke*.[12] Sud je potvrdio da su podnosioci predstavke, pravo da zahtevaju izuzeće koristili kao „ilustrativan primer politike namerne opstrukcije".

Predlaganje i obezbeđivanje prisustva svedoka

Predlaganje brojnih svedoka od strane odbrane stavlja pred sud dvostruki izazov u pogledu staranja o efikasnosti postupka. Najpre, ova taktika nameće potrebu precizne procene da li bi, svaki od predloženih svedoka mogao imati saznanja od značaja za donošenje odluke u krivičnom postupku ili je njihovo predlaganje usmereno na odugovlačenje krivičnog postupka. Potom, ukoliko sud prihvati predlog odbrane i pozove brojne svedoke, suočava se sa izazovom obezbeđivanja njihovog prisustva radi davanja iskaza.

U predmetu *Iłowiecki* protiv Poljske,[13] koji se odnosio na krivični postupak vođen zbog prevare međunarodnih razmera, Sud je kritikovao odlaganje pretresa i po godinu dana zbog nemogućnosti da se obezbedi prisustvo svedoka.

---

[11] *Hanževački v. Croatia*, No. 17182/07, presuda od 16. aprila 2009. godine, par. 23.
[12] *Eckle v. Germany*, No. 8130/78, presuda od 15. jula 1982. godine.
[13] *Iłowiecki v. Poland*, No. 27504/95, presuda od 4. oktobra 2001. godine.

Poteškoće sa obezbeđivanjem prisustva svedoka bile su predmet razmatranja i u predmetu Roubies protiv Grčke[14] gde je bilo potrebno 26 meseci da se obezbedi prisustvo svedoka u postupku koji je ukupno trajao 14 godina.

U predmetu Dachar protiv Francuske[15] Sud je zaključio da trajanje istrage od tri godine, predstavlja povredu prava na suđenje u razumnom roku i nije prihvatio opravdanje da je ovakvo trajanje postupka uzrokovano poteškoćama da se obezbedi prisustvo svedoka.

Kada je u pitanju predugo trajanje postupka zbog nepojavljivanja svedoka, Sud je u ranije pomenutom slučaju Salapa protiv Poljske[16] zauzeo stav da država nije odgovorna za predugo trajanje postupka u ovim slučajevima, ukoliko je domaći sud preduzeo sve mere koje mu stoje na raspolaganju u domaćem zakonodavstvu (na primer: uredno pozivanje, novčano kažnjavanje svedoka koji je uredno pozvan ali se nije odazvao pozivu da svedoči i sl.) u cilju obezbeđivanja prisustva svedoka.

Jezik postupka i zloupotreba prava na odbranu

Pitanje zloupotrebe prava na odbranu u kontekstu upotrebe jezika u krivičnom postupku najčešće vezuje na taktike koje podrazumevaju zahteve okrivljenog da mu se obezbedi prevođenje i tumačenje na jezik koji razume, iako zapravo razume jezik na kojem se vodi postupak.

ESLJP je razvio bogatu praksu po ovom pitanju, pa je tako u predmetu *Cuscani protiv Ujedinjenog Kraljevstva*[17] potvrdio da je pravo na prevodioca iz člana 6. stav 3. tačka (e) Konvencije primenljivo samo ako okrivljeni ne razume ili ne govori jezik koji se koristi u sudu. Ako sud utvrdi da okrivljeni ima dovoljno znanje jezika, zahtev za prevodiocem se može smatrati neosnovanim.

U predmetu *Kamasinski protiv Austrije*[18] „dovoljno poznavanje jezika“ vezano je za obavezu provere znanja, osim ako je evidentno da okrivljeni vlada jezikom (npr. školovao se na tom jeziku ili ga koristi u svakodnevnom životu), kada odbijanje prevodioca ne predstavlja povredu Konvencije.

---

[14] *Roubies v. Greece,* No. 22525/07. presuda od 30. aprila 2009. godine.
[15] *Dachar v. France*, No. 42338/98, presuda od 10. oktobra 2000. godine.
[16] *Salapa v. Poland*, No. 35489/97 presuda od 19. decembra 2002. godine.
[17] *Cuscani v. United Kingdom*, No. 32771/96, presuda od 24. septembra 2002. godine
[18] *Kamasinski v. Austria,* No. 9783/82, odluka od 5. maja 1988. godine

U predmetu *Brozicek protiv Italije*[19], Sud je istakao da država mora dokazati da okrivljeni razume jezik ako tvrdi da mu prevod nije potreban. Međutim, ako se dokaže da je tvrdnja okrivljenog o nerazumevanju jezika neistinita, sud može odbiti takav zahtev kako bi sprečio zloupotrebu prava i odugovlačenje.

Najzad, u predmetu *Diallo protiv Češke Republike*[20] Sud je primetio da, iako je pravo na prevodioca važno, ono ne sme biti korišćeno za blokiranje pravosudnog sistema. Ako okrivljeni tokom postupka pokaže da razume pitanja i odgovara na njih bez poteškoća, kasniji zahtevi za prevodiocem mogu biti ocenjeni kao pokušaj opstrukcije.

Pored gore opisane zloupotrebe prava na upotrebu jezika, koju obrana neretko koristi kao mehanizam odugovlačenja postupka, pred ESLJP našao se i jedan neobičan predmet koji predstavlja potpunu suprotnost ranije analiziranoj praksi, a u kom je branilac neosnovano optužen da se u krivičnom postupku ne koristi jezikom na kojem se vodi postupak. U predmetu *Paun Jovanović protiv Srbije*[21] braniocu u krivičnom postupku osporeno je pravo da se u postupku služi srpskim jezikom ijekavskog narečja, a od strane Osnovnog suda u Boru, uz obrazloženje da se branilac ne služi jezikom na kojem se vodi postupak. Nakon obraćanja Ustavnom sudu i Visokom savetu sudstva koji su o predstavkama podnosioca odlučili negativno, on se obratio Evropskom sudu za ljudska prava. Podnosilac predstavke se u predstavci ESLJP žalio da je bio diskriminisan i da mu je istražni sudija Osnovnog suda u Boru uskratio priliku da to govori dok je postupao u ime svog klijenta, koji je bio optuženi u krivičnom postupku. Istovremeno, advokatu koji je zastupao žrtvu u istom postupku bilo je dozvoljeno da nesmetano koristi ekavsko narečje srpskog jezika. ESLJP u odluci naglašava da je legitimno da država potpisnica Konvencije reguliše pitanja koja se tiču službene upotrebe jezika ili jezika u sudskim postupcima i da isto treba da se primenjuje na različite varijante istog jezika kao što je u ovom slučaju. Ovo se, međutim, mora razlikovati od „prava“ na upotrebu nezvaničnog jezika po sopstvenom izboru u komunikaciji sa državnim organima, koje pravo, kao takvo, nikada nije priznato od strane Suda u svojoj sudskoj praksi. Sud, dalje, primećuje da su i Matica srpska, kao najstariji lingvistički organ u Srbiji, i sama Vlada

[19] *Brozicek protiv Italije,* No. 10964/84, presuda od 19. decembra 1989. godine

[20] *Diallo v. Czech Republic,* No. 20493/07*,* presuda od 26. aprila 2012. godine

[21] *Jovanović vs. Serbia*, No. 41394/15, presuda od 7. maja 2023. Dostupno na: https://ecase.pars.rs/presuda/detalji/1307 (pristupljeno: 21. april 2026).

priznale da srpski jezik „ima dve ravnopravne varijante", odnosno ekavsku i ijekavsku, i da se obe mogu koristiti. zvanično.

U ovim okolnostima, i nakon što je već utvrdio da je podnosilac predstavke tretiran drugačije od drugog advokata u analognoj ili relevantno sličnoj situaciji, na osnovu njegove upotrebe ijekavskog narečja, Sud je zauzeo stav da nije moglo postojati objektivan i razumno opravdanje za takav tretman. Prema tome, došlo je do povrede člana 1. Protokola br.12.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Analizom prakse Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na uticaj zloupotrebe prava na odbranu u krivičnom postupku na njegovu efikasnost, nesumnjivo proizilazi da Sud zauzima sistemski pristup, odnosno da krivični postupak posmatra kao skup individualnih radnji i međusobnih odnosa procesnih subjekata. Uz to je nesporno da Sud pažljivo odmerava držanje i doprinos svakog od procesnih subjekata efikasnom vođenju postupka, ali i postavlja jasna i visoka očekivanja od suda u odnosu na obavezu upravljanja krivičnim postupkom, kao i usmeravanja, podsticanja i sankcionisanja ponašanja i radnji drugih procesnih subjekata. Upravo ova upravljačka, odnosno kontrolna uloga suda, po stanovištu ESLJP javlja se kao brana prerastanju zakonitog ostvarivanja prava na odbranu u njegovu suprotnost, odnosno zloupotrebu. Ujedno, držanje suda kada do zloupotrebe prava već dođe, ESLJP tretira kao filter kroz koji posmatra doprinos odbrane, ali i samog suda neefikasnom vođenju postupka, te kao osnov utvrđivanja odgovornosti za eventualno postojanje povrede prava na suđenje u razumnom roku.

LITERATURA

Cvijović, O. (1985) 'Uticaj međusobnih odnosa glavnih procesnih subjekata na efikasnost krivičnog postupka'. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, *23*(4), 69-79.

Kolaković-Bojović, M. (2013) 'Pojam efikasnosti krivičnog postupka: razumemo li ideal kome težimo?', u: *Kriminal, državna reakcija i harmonizacija sa evropskim standardima*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 373-384.

Kolaković-Bojović, M. (2013) '*Pravo na stručnu odbranu okrivljenog i efikasnost krivičnog postupka*'. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, *32*(1), 131-148.

Kolaković-Bojović, M. (2014) '*Efikasnost krivičnog postupka, reforma pravosuđa i pristupni pregovori sa EU*'. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, *33*(2), 189-201.

Kolaković-Bojović, M. (2015) 'Efikasnost krivičnog pravosuđa kao sredstvo suzbijanja kriminaliteta', u: *Kriminal i društvo Srbije: izazovi društvene dezintegracije, društvene regulacije i očuvanje životne sredine*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 237-253.

Kolaković-Bojović, M. (2016) *Okončanje krivičnog postupka u razumnom roku*. Doktorska disertacija. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Kolaković-Bojović, M. (2018) *Organizacija pravosuđa u Republici Srbiji: reformski okvir i EU standardi.* Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Vrhovni kasacioni sud (2015) *Zaštita prava na suđenje u razumnom roku u sudskom postupku*. Beograd: Vrhovni kasacioni sud i Savet Evrope.

Praksa Evropskog suda za ljudska prava

*Brozicek protiv Italije***,** No. 10964/84, presuda od 19. decembra 1989. godine.

Capuano v. Italy, No. 7/1986/105/103, presuda od 25. juna 1987. godine.

Cuscani v. United Kingdom, No. 32771/96, presuda od 24. septembra 2002. godine.

Dachar v. France, No. 42338/98, presuda od 10. oktobra 2000. godine.

Diallo v. Czech Republic, No. 20493/07*,* presuda od 26. aprila 2012. godine.

Eckle v. Germany, No. 8130/78, presuda od 15. jula 1982. godine.

Hanževački v. Croatia, No. 17182/07, presuda od 16. aprila 2009. godine.

Iłowiecki v. Poland, No. 27504/95, presuda od 4. oktobra 2001. godine.

Jovanović v. Serbia, No. 41394/15, presuda od 7. maja 2023. godine.

Kamasinski v. Austria, No. 9783/82, odluka od 5. maja 1988. godine.

Klamecki v. Poland, No. 25415/94, presuda od 28. marta 2002. godine.

Puzović i Medarević v. Serbia, No. 2545/05, presuda od 15. septembra 2009. godine.

Roubies v. Greece, No. 22525/07. presuda od 30. aprila 2009. godine.

Tsilira v. Greece, No. 44035/05, presuda od 22. maja 2008. godine.

Union Alimenaria Sanders S.A. v. Spain, No. 11681/85 odluka od 11. decembra 1987. godine.

© 2026 by authors

Ovaj rad se objavljuje pod licencom Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Pregledni rad
DOI: 10.47152/Palic2026.13

PRAVO OKRIVLJENOG NA ODBRANU U PREKRŠAJNOM POSTUPKU

Gorica SEKULIĆ*
Leonida POPOVIĆ**

Osnovna prava okrivljenog zagarantovana su članom 33 Ustava Republike Srbije, a mogućnost okrivljenom da iznese svoju odbranu, je jedno od osnovnih načela prekršajnog prava. Zakon o prekršajima sadrži niz odredbi kojima se ova prava okrivljenom garantuju. Okrivljeni u prekršajnom postupku ima mogućnost da se izjasni o činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist. Na to ukazuje princip neposredne primene Ustavom i Konvencijom o ljudskim pravima zajamčenih prava okrivljenog u postupku pred sudom. Ustav u okviru posebnih prava okrivljenog propisuje da sva prava koja ima okrivljeni za krivično delo ima, shodno zakonu i u skladu sa njim i fizičko lice protiv koga se vodi postupak za drugo kažnjivo delo. U referatu su opisana najznačajnija prava koja čine sastavni deo prava okrivljenog na odbranu u prekršajnom postupku a to su: 1) Pravo na obaveštenost o delu za koje se tereti i dokazima prikupljenim protiv njega; 2) pravo na odbranu i branioca; 3) pravo da mu se sudi u njegovom prisustvu i da se brani; 4) pravo u pogledu predlaganja dokaza i ispitivanja svedoka; i 5) pravo na prevođenje. U okviru analize prava na odbranu, autori su

* Sudija i predsednik Prekršajnog apelacionog suda. E-mail: goricasekulic66@gmail.com
** Sudija Prekršajnog apelacionog suda u penziji. E-mail: leonpop@mts.rs

prikazali i sudsku praksu u predmetima u kojima je ukazano na moguću zloupotrebu prava na odbranu.

Ključne reči: Ustav, Konvencija o ljudskim pravima, odbrana, branilac, prevođenje, zloupotreba prava

UVOD

U prekršajnom postupku pored suda, stranke su osnovni i obavezni procesni subjekti. Kao i u krivičnom postupku, tako i u prekršajnom postupku stranke su lica koja obavljaju funkciju optužbe ili odbrane. Funkciju optužbe mogu obavljati pod uslovima predviđenim u Zakonu o prekršajima (u daljem tekstu ZOP, 2022): javni tužilac (član 127 ZOP), drugi državni organi ovlašćeni za podnošenje zahteva za pokretanje prekršajnog postupka (član 128 ZOP) i oštećeni (član 126 ZOP). U situaciji kada je ovlašćeni tužilac državni organ, oštećeni ima položaj sporednog procesnog subjekta. Funkciju odbrane ostvaruje okrivljeni koji može biti fizičko ili pravno lice, samostalno ili uz stručnu pomoć branioca.

POJAM OKRIVLJENOG U PREKRŠAJNOM POSTUPKU

Po definiciji Zakona o prekršajima okrivljeni je lice protiv koga se vodi prekršajni postupak. Okrivljeni može biti fizičko lice, preduzetnik, pravno lice i odgovorno lice u pravnom licu.

Prekršajni postupak protiv preduzetnika vodi se po odredbama po kojima se postupak vodi protiv fizičkog lica. U prekršajnom postupku preduzetnik ima ista prava i obaveze kao fizičko lice, ali iz zahteva za pokretanje prekršajnog postupka i odluke (presude i rešenja) mora biti jasno vidljivo da on odgovara za prekršaj u svojstvu preduzetnika, a ne kao fizičko lice.

Okrivljeno pravno lice

Odgovornost okrivljenog pravnog lica proizilazi iz odgovornosti odgovornog lica ili drugog lica koje je u vreme izvršenja prekršaja bilo ovlašćeno da postupa u ime pravnog lica. Za okrivljeno pravno lice u

prekršajnom postupku učestvuje njegov predstavnik koji je ovlašćen da preduzima sve radnje koje može da preduzima sam okrivljeni.

Okrivljeno pravno lice može imati jednog predstavnika u prekršajnom postupku, a predstavnik može angažovati branioca. Dakle, predstavnik okrivljenog pravnog lica nije okrivljeni, već lice koje je ovlašćeno da zastupa okrivljeno pravno lice u prekršajnom postupku i koje je ovlašćeno da u korist okrivljenog pravnog lica preduzima sve radnje koje može preduzeti okrivljeni.

Predstavnik okrivljenog pravnog lica

Ovlašćenje predstavnika okrivljenog pravnog lica proizilazi iz Zakona, drugog akta ili pisanog ovlašćenja organa koji ga je odredio za predstavnika. Kako je pravno lice pravna tvorevina, ono ne može donositi odluke, davati izjave niti vršiti radnje svojstvene fizičkom licu, već te radnje umesto njega vrši njegov predstavnik. Predstavnik pravnog lica uvek mora da bude fizičko lice i ono ima sva prava koja pripadaju okrivljenom fizičkom licu u prekršajnom postupku (118 ZOP). Predstavnika pravnog lica treba razlikovati od zakonskog zastupnika. Zakonski zastupnik pravnog lica definisan je članom 31 Zakona o privrednim društvima (2025), pa tako, lice koje je upisano u registar (Zakon o postupku registracije u agenciji za privredne registre, 2021) kao zakonski zastupnik, može da zastupa okrivljeno pravno lice u prekršajnom postupku i tada mu ne treba posebno pisano ovlašćenje. U suprotnom, ako nadležni organ okrivljenog pravnog lica odredi drugo lice kao predstavnika u prekršajnom postupku, neophodno je posebno pismeno ovlašćenje koje se predaje sudu. Zakon više ne postavlja ograničenja da predstavnik mora biti iz kruga zaposlenih, te stoga više ne važi stav zauzet od strane tada Višeg prekršajnog suda u Beogradu, da predstavnk pravnog lica može biti samo lice iz redova zaposlenih (pravni stav zauzet na sednici Višeg prekršajnog suda 25. marta 2011. godine). Pravno lice može odrediti advokata kao svog predstavnika, ali taj advokat onda nema funkciju branioca u prekršajnom postupku već funkciju predstavnika okrivljenog pravno lica (član 125 stav 2 ZOP).

Lica koja ne mogu biti predstavnici pravnog lica

Predstavnik pravnog lica ne može biti lice koje je u istoj prekršajnoj stvari svedok. Okrivljeno pravno lice načelno može anagažovati svako

lice kao predstavnika u prekršajnom postupku, što iz kruga zaposlenih što van njega, sa izuzetkom predviđenim odredbom ovog člana

Nadalje, predstavnik pravnog lica u prekršajnom postupku između ostalog, kao i okrivljeni ima pravo da ne govori istinu ili da se brani ćutanjem, ali lica koja su pozvani kao svedoci dužni su da daju istinit iskaz pred sudom. Za razliku od predstavnika pravnog lica koje se određuje na osnovu pisanog ovlašćenja pravnog lica i po pravilu su zamenljivi, svedoci u postupku su nezamenljivi. Zbog toga će sud u slučaju da se jednom licu poklapaju uloge i predstavnika okrivljenog pravnog lica i svedoka, pozvati okrivljeno pravno lice da odredi drugog predstavnika. Isto će se postupati i u slučaju da pravno lice odredi svog predstavnika, a sud kasnije pozove to isto lice, određenog predstavnika, u svojstvu svedoka. Tada pravno lice mora da odredi drugog predstavnika. Na taj način se sprečavaju potencijalne zloupotrebe da pravno lice za svog predstavnika određuje svedoke prekršaja, kako bi ih izuzelo dužnosti svedočenja (npr. svedoci računovodstvenog poslovanja pravnog lica).

Prekršajna odgovornost pravnog lica i odgovornog lica u pravnom licu nezavisni su jedna od druge (član 27 stav 4 ZOP)[1] i ako se po pravilu vodi jedinstveni prekršajni postupak (član 108 ZOP), pa zbog toga odgovorno lice ne može biti predstavnik pravnog lica, jer su njihovi interesi u postupku nezavisni, a ponekad i suprotstavljeni. I ranija praksa stajala je na stranu da okrivljeno odgovorno lice u pravnom licu ne može istovremeno biti i predstavnik okrivljenog pravnog lica u prekršajnom postupku (presuda VKSS Przz 18/11 od 27. januara 2012. godine). Međutim ova zabrana je relativna jer zakon dozvoljava da odgovorno lice ujedno bude i predstavnik okrivljenog pravnog lica u situaciji kada je to lice jedino ovlašćeno za zastupanje tog pravnog lica (član 123 stav 2 ZOP), a imajući u vidu i da predstavnik pravnog lica ne mora biti njegov zakonski zastupnik, čak više ne mora ni da bude iz reda zaposlenih.

Pored toga, predstavnik okrivljenog pravnog lica ne može biti ni branilac, što proizilazi iz člana 125 ZOP. Branilac okrivljenog pravnog lica ne može učestvovati u privrednom kaznenom postupku niti biti saslušavan u svojstvu predstavnika okrivljenog pravnog lica (rešenje Višeg trgovinskog suda Pkž. 323/2007 od 27. septembra 2007. godine). Predstavnik okrivljenog pravnog lica ovlašćen je da to pravno lice

[1] Član 27 stav 4 ZOP „Odgovornost fizičkog ili odgovornog lica u pravnom licu za učinjeni prekršaj, krivično delo ili privredni prestup ne isključuje odgovornost pravnog lica za prekršaj“.

predstavlja ili zastupa na osnovu zakona ili drugog pravnog akta, a poslodavac može za predstavnika pravnog lica odrediti i drugo lice iz reda svojih članova ili drugog radnika u tom pravnom licu, iz čega proizilazi da advokat ne može istovremeno biti predstavnik okrivljenog pravnog lica, već samo njegov branilac. Osim toga, advokat koji je branilac okrivljenog odgovornog lica u okrivljenom pravnom licu ne može istovremeno biti i predstavnik tog pravnog lica.

Ako pravno lice ne odredi i drugog predstavnika u roku od 8 dana primenjuju se odredbe člana 124 ZOP koje govore o kažnjavanju za neodređivanje predstavnika pravnog lica. Razlog za uvođenje ove odredbe leži u nastojanjima da se spreče razne manipulacije i zloupotrebe od strane pravnih lica. Ističe se da je u praksi zapažena neposlušnost pravnih subjekata odgovornih lica u okviru pravnih lica i predstavnika pravnih lica koja treba da se pojave pred sudom radi davanja iskaza u vezi sa prekršajem za koji se terete, a posebno su se pojavile i manipulacije povodom činjenica ko je uopšte zadužen da primi sudski poziv u okviru firme i da li je poziv primljen ili nije, te da li je pravno lice primilo podneti zahtev i naredbu suda da odredi predstavnika pravnog lica (Šušnjara, 2014, str. 248). Zbog toga je predviđeno novčano kažnjavanje pravnog lica koje ne odredi svog predstavnika ili drugog predstavnika u roku od 8 dana, ako se određeni predstavnik mora izuzeti iz razloga navedenih u prethodnom članu. Predviđeno je i novčano kažnjavanje za svako dalje neodazivanje pozivu, nakon izricanja prvobitne kazne. To podrazumeva da se pravno lice može kazniti iako odredi predstavnika, a predstavnik se ne odazove sudskom pozivu. Kaznu određuje i izriče sudija koji vodi postupak, a na rešenje o kažnjavanju može se uložiti žalba drugostepenom prekršajnom sudu koja ne odlaže izvršenje rešenja.

Pravo pravnog lica na branioca

Pravno i odgovorno lice mogu imati zajedničnog branioca bez obzira na to da li se protiv njih vodi jedinstveni postupak ili odvojeni prekršajni postupci. Pravno i odgovorno lice faktički imaju status saokrivljenih, što znači da sud procenjuje da li je određivanje zajedničkog branioca štetno za interes njihove odbrane, odnosno da li to ometa njihovo stručno, savesno i blagovremeno pružanje pravne pomoći u odbrani (član 73 stav

3 tačka 4, član 78 stav 1 Zakonika o krivičnom postupku, (u daljem tekstu ZKP, 2021), a skladu sa članom 99 ZOP.[2]

Predstavnik pravnog lica čak iako je po profesiji advokat, ne može istovremeno biti branilac u tom prekršajnom postupku. Branilac i predstavnik su odvojeni i različiti procesni subjekti, sa različitim ovlašćenjima.

Kao što je napred rečeno, predstavniku okrivljenog pravnog lica u postupku pripadaju sva prava i dužnosti koje ima okrivljeni kao fizičko lice, dok je branilac advokat ili advokatski pripravnik koga angažuje pravno i odgovorno lice punomoćjem. Čak i ako pravno lice angažuje drugog predstavnika, lice, raniji predstavnik, nikada ne može imati svojstvo branioca u postupku koji se vodi protiv tog pravnog lica ili odgovornog lica u tom pravnom licu. Ovo, međutim ne znači, kao što je napred rečeno da advokat ne može biti predstavnik pravnog lica, već samo da u tom slučaju ne može ujedno imati i svojstvo branioca tog pravnog lica. Stoga je pogrešan stav izražen u sudskoj praksi, po mišljenju autora ovog rada, da advokat ne može biti predstavnik okrivljenog pravnog lica već samo njegov branilac (presuda Višeg prekršajnog suda, Odeljenje u Novom Sadu, 308 Prž.15810/11 od 19. septembra 2011. godine).

NORMATIVNI OKVIR

Evropska konvencija o ljudskim pravima je prvi međunarodni instrument o ljudskim pravima koji garantuje određena ljudska, građanska i politička prava i slobode, a između ostalih i pravo na pravično suđenje. To je pravni akt Saveta evrope donet 04.11.1950. godine, originalna verzija objavljena je pod nazivom Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koja je dopunjena sa naknadno usvojenih 15 protokola. Konvencija predviđa i postupak međunarodne pravne zaštite u slučaju kršenja tih prava i sloboda, s obzirom da je Protokolom ustanovljen Evropski sud za ljudska prava, koji je počeo sa radom 1959. godine, kao stalna pravosudna institucija pred kojom se vodi postupak u cilju zaštite garantovanih prava i sloboda. Mogućnost obraćanja sudu predviđena je i za pojedince kao aktivno legitimisane učesnike u postupku pred sudom. Konvencija u okviru prava na pravično suđenje u članu 6. stav 1 predviđa prava koja svako ima u postupku pred sudom, kao skup

[2] Član 99 ZOP „Na prekršajni postupak shodno se primenjuju odredbe Zakonika o krivičnom postupku, ako ovim ili drugim zakonom nije drukčije određeno“.

procesnih garancija: pravo na pravičnost i javnost postupka, pravo na suđenje u razumnom roku, pravo na nezavisan i nepristrasan sud, u stavu 2 predviđa pretpostavku nevinosti u vezi optžube za krivično delo i u stavu 3 predviđa minimalna prava koja ima optuženi za krivično delo (pravo na odbranu u širem smislu). Republika Srbija ratifikovala je Evropsku konvenciju za ljudska prava u martu 2004. godine i od tada je ovaj međunarodni ugovor sastavni deo našeg pravnog sistema.

U našoj zemlji, Ustav (2021) je pravni akt najviše pravne snage, pa tako prema članu 16 stav 2 Ustava „Opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni su deo pravnog poretka Republike Srbije i neposredno se primenjuju. Potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu s Ustavom“.

U skladu sa navedenim, možemo zaključiti da Ustav ne prihvata apsolutnu prednost međunarodnog prava, jer jasno propisuje da međunarodni ugovori a time i Evropska konvencija za ljudska prava, moraju biti u skladu sa Ustavom. Ustav propisuje sledeću hijerarhiju: Ustav, međunarodno pravo (što obuhvata i Evropsku konvenciju za ljudska prava), zakonski i podzakonski akt. Navedeno proizilazi iz člana 167 stav 1 tačka 1 i 2 Ustava gde je propisano da Ustavni sud odlučuje o saglasnosti zakona i drugih opštih akata sa Ustavom, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima i saglasnosti potvrđenih međunarodnih ugovora sa Ustavom, ali i iz člana 144 stav 1 Ustava kojim je navedeno da je sudija nezavisan i da sudi na osnovu Ustava, potvrđenih međunarodnih ugovora, zakona, opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava i drugih opštih akata, donetih u skladu sa zakonom.

Dakle, sva prava i slobode garantovane Konvencijom primenjuju se neposredno u skladu sa odredbama Ustava koji jemči ta prava, kao i u skladu sa Zakonom koji, pod uslovima predviđenim Ustavom, može samo bliže odrediti način ostvarivanja ovih prava, koji ni u kom slučaju ne sme narušiti osnovni smisao i sadržinu tih prava (član 18 stav 1 i 2 Ustava RS).

Ustav Republike Srbije predviđa niz ljudskih prava i sloboda, među kojima su i pravo na pravično suđenje, to su prava koje ima svako u postupku pred sudom (član 32 Ustava RS), zatim tu su posebna prava okrivljenog predviđena članom 33 Ustava RS, zatim pravo na pravnu sigurnost u kaznenom pravu ukazuje član 34.Ustava RS i pravo na jednaku zaštitu prava i na pravno sredstvo član 36. Ustava RS. U okviru prava na pravično suđenje član 32 stav 8 Ustav Republike Srbije

predviđa da sva prava koja ima okrivljeni za krivično delo ima, shodno zakonu i u skladu sa njim i fizičko lice protiv koga se vodi postupak za neko drugo kažnjivo delo. Ovom odredbom Ustav u pogledu zajamčenih prava izjednačava okrivljenog protiv koga se postupak vodi za krivično delo, sa fizičkim licem protiv koga se postupak vodi za neko drugo kažnjivo delo, u našem slučaju za prekršajno delo. Zakon o prekršajima sadrži niz odredbi kojima se ova prava okrivljenom garantuju. Jedno od osnovnih prava okrivljenog je pravo na odbranu.

Stoga, pravo na odbranu predviđeno je u Zakonu o prekršajima kao jedno od osnovnih načela prekršajnog postupka, a takođe i neka druga osnovna načela prekršajanog postupka koja se posebno odnose na pravo na odbranu – načelo zakonitosti, načelo pomoći neukoj stranci koje podrazumeva obavezu suda da se stara da neukost stranke ne bude na štetu njenih prava, te se ovo načelo primenjuje u pogledu prava na odbranu i u skladu sa njim. Zakon o prekršajima u nizu odredbi predviđa konkretne obaveze suda da okrivljenog pouči o određenim konkretnim pravima iz okvira prava na odbranu. Povreda prava odbrane kao opšteg prava, predstavlja relativno bitnu povredu odredaba prekršajnog postupka.

Pravo okrivljenog na odbranu u širem smislu treba shvatiti kao sveobuhvatno pravo koje u sebi obuhvata više konkretnih prava okrivljenog, koja zajedno i međusobno povezana stvaraju preduslov za pravičan sudski postupak i između ostalog određuju i položaj okrivljenog kao stranke u prekršajnom postupku, a koji se mogu svrstati u nekoliko najznačajnijih užih prava: 1) Pravo na obaveštenost o delu za koje se tereti i dokazima prikupljenim protiv njega, 2) pravo na odbranu i branioca, 3) pravo da mu se sudi u njegovom prisustvu i da se brani, 4) pravo u pogledu predlaganja dokaza i ispitivanja svedoka, 5) pravo na prevođenje. Zakon o prekršajima bliže određuje sadržinu, uslove i način ostvarivanja ovih prava okrivljenog, a Prekršajni sudovi u vođenju postupka prema osnovnim načelima sadržanim u glavi VIII Zakona o prekršajima, treba da počnu i neposredno da primenjuju međunarodne standarde o pravičnom suđenju.

U daljem tekstu objasnićemo kako se navedena prava ostvaruju u prekršajnom postupku i da li okrivljeni zloupotrebljava svoje pravo na odbranu.

PRAVO OKRIVLJENOG NA ODBRANU (ZLOUPOTREBA PRAVA)

1) Pravo na obaveštenost okrivljeni ima u toku celog postupka od njegovog otpočinjanja. Kada se okrivljeni prvi put poziva uz poziv mu se obavezno dostavlja primerak zahteva za pokretanje prekršajnog postupka (član 187 stav 4 ZOP), jer okrivljeni mora biti već na prvom ispitivanju obavešten o prekršaju za koji se tereti i osnovama optužbe, tako da posle uzimanja ličnih podataka okrivljenom će se saopštiti zašto se okrivljuje (član 200 stav 8 ZOP). Informacije o kojima se okrivljeni obaveštava odnose se i na činjenice prekršaja za koji se tereti i na dokaze kojima se prekršaj potkrepljuje. Pod prekršajem za koji se tereti podrazumevaju se radnje i činjenice koje se zahtevom stavljaju na teret okrivljenom, a pod osnovama optužbe dokazi kojima se potkrepljuju navodi optužbe iz zahteva za pokretanje prekršajnog postupka. Pravo na obaveštenost mora se razumeti u svetlu prava okrivljenog na pripremu odbrane, kao jedan od preduslova za ostvarenje tog prava, jer okrivljeni koji nije obavešten o prekršaju i dokazima protiv sebe, ne može ni da se brani. U vezi s tim predviđena je dužnost podnosioca zahteva da navede predlog dokaza kao obavezan deo sadržine zahteva. Ovim se postiže da okrivljeni već prilikom prijema poziva za saslušanje bude obavešten kako o prekršaju, tako i dokazima koji ga terete.

Okrivljeni ima pravo i na pristup dokazima i dokumentima koji su mu potrebni za pripremu odbrane. Na zahtev okrivljenog (usmeni ili pismeni), mora mu se omogućiti da se upozna sa ovim dokazima. U prilogu ostvarenja ovog prava ZOP predviđa pravo okrivljenog i branioca okrivljenog da razmatra i prepisuje spise predmeta, dakle okrivljeni ima pravo da razmatri i prepisuje sva pismena, predložene dokaze, nalaz i mišljenje veštaka, zapisnik o uviđaju i drugo.

a) Primer iz prakse Evropskog suda za ljudska prava[3]

U predmetu *Foucher protiv Francuske* (1997) broj predstavke 22209/93, tužilac nije dopustio optuženom koji je želeo sam sebe da zastupa u vidu sudske spise, niti mu je dopustio da pregleda kopije dokumenata koje su bile u njima. Stoga je sud zaključio da optuženi nije

[3] Praksa Evropskog suda za ljudska prava dostupna na: hudoc.echr.coe.int

mogao da pripremi adekvatnu odbranu, čime je došlo do povrede načela jednakosti stranaka u smislu člana 6 stav 3 Konvencije. U stavu suda pravo na pravično suđenje obuhvata i pravo na akuzatorni postupak što u načelu znači mogućnost da stranke u postupku budu upoznate sa svim dokazima ili napomenama koje su priložene u spisu i da mogu da ih komentarišu.

2) Okrivljeni može da se brani sam ili uz stručnu pomoć branioca.

Pravo na odbranu (član 93 ZOP) regulisano je u nizu procesnih načela i pravila kojima se okrivljenom daje pravo da preduzima sve vrste procesnih aktivnosti u cilju osporavanja podnetog zahteva za pokretanje prekršajnog postupka (optužbe) i dokazivanja svoje nevinosti. Okrivljeni je potpuno slobodan u izboru, sadržini i načinu svoje odbrane, slobodan u odluci da li će se i na koje činjenice izjašnjavati i u odabiru činjenica koje će izneti u prilog svoje odbrane i u tom pogledu niko nema prava da ga na bilo koji način ograničava. Ovo pravo podrazumeva mogućnost okrivljenom da se izjasni o činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist.

Međutim, sud je dužan da poštuje načelo ekonomičnosti postupka (član 91 ZOP).

Smisao ovog načela da se prekršajni postupak mora sprovesti brzo i bez odugovlačenja uz izbegavanje nepotrebnih radnji i troškova, a sve u cilju veće efikasnosti prekršajnog postupka, ali ne na štetu donošenja pravilne i zakonite odluke. Dužnost je sudova da od podnošenja optužbe i do izricanja prekršajno pravne sankcije prođe što manje vremena. Pri tome se pruža i mogućnost sudu da rešenjem uskrati okrivljenom pravo na određenu procesnu radnju, ako zaključi da se ta radnja preduzima samo radi odugovlačenja postupka ili se na drugi način zloupotrebljavaju prava. Svako ko je optužen ima pravo da mu se obezbedi odgovarajuće vreme i mogućnost za pripremu odbrane, a ključna uloga sudije je da uspostavi odgovarajuću ravnotežu među ovog zahteva i obeveze da osigura da suđenje bude završeno u razumnom roku. Koje vreme je odgovarajuće zavisi od okolnosti samog predmeta uključujući tu njegovu složenost i fazu u kojoj se postupak nalazi. Sud mora naći pravu meru odnosa između obaveze da se postupak sprovede bez odugovlačenja i zahteva za donošenje pravilne i zakonite odluke, što znači da sudija treba da ispituje samo one činjenice koje su od značaja za donošenje zakonite odluke i u tom cilju da se stara da odbrana okrivljenog ne bude

upravljana na nepotrebno odugovlačenje postupka. U skladu sa ovim načelom, sud će odbiti predloge stranaka za izvođenje nepotrebnih dokaza, na primer: činjenica koje nisu relevantne za donošenje odluke ili predloga usmerenih na dokazivanje okolnosti koje su već utvrđene.

Pretpostavka nevinosti je ustavno načelo i jedno od osnovnih načela Konvencije, prema kome je svako nevin i niko se ne može smatrati krivim za prekršaj dok mu se pravosnažnom odlukom nadležnog suda ne utvrdi krivica. Ustav u članu 33 stav 7 garantuje okrivljenom da nije dužan da daje iskaze protiv sebe ili protiv lica bliskih sebi, niti da prizna krivicu. Poštovanje ovog načela podrazumeva i pravo okrivljenog da ne iznese odbranu i ne odgovara na pitanja, odnosno pravo na ćutanje. To istovremeno znači da teret dokazivanja krivice okrivljenog u suštini nije na okrivljenom već na podnosiocu zahteva – optužbe. Okrivljeni je jedino dužan da učestvuje u postupku, od okrivljenog je zabranjeno i kažnjivo iznuđivati priznanje ili druge izjave. Takođe, u okviru ovog načela se smatra i sumnja o postojanju činjenice koje čine obeležja prekršaja i postojanju krivice, tako što se tumači u korist okrivljenog (in dubio pro reo).

Okrivljeni nije dužan da odgovora na postavljena pitanja, s tim što je u tom slučaju kao garancija prava okrivljenog na odbranu, obaveza suda da okrivljenog pouči da time može otežati prikupljanje dokaza za svoju odbranu. Ako se govori o shodnoj primeni Zakonika o krivičnom postupku treba imati u vidu odredbu člana 89 stav 2 istog Zakona koja obavezuje sud da okrivljenom saopšti da nije dužan da iznese svoju odbranu niti da odgovara na postavljena pitanja.

Branilac je pravno obrazovano lice (advokat) koji pruža stručnu pravnu odbranu okrivljenom u kaznenom postupku. Okrivljeni ima pravo da sam izabere branioca i sloboda izbora je time u potpunosti data okrivljenom. Član 119 stav 2 ZOP predviđa krug lica bliskih okrivljenom koji mogu angažovati branioca okrivljenom: njegov zakonski zastupnik, brančni drug, srodnik po krvi u pravoj liniji, usvojitelj, usvojenik, brat, sestra, hranitelj i lica sa kojim okrivljeni živi u vanbračnoj zajednici. Ovom odredbom zakon samo proširuje osnovno pravo okrivljenog na izbor branioca i na određena druga lica, bliska okrivljenom koja pored okrivljenog imaju pravo izbora branioca za okrivljenog. Time se ne dira i ne ograničava osnovno pravo okrivljenog da po svom izboru bira branioca koji to pravo u svakom slučaju ima. Ovo treba shvatiti kao dodatnu pogodnost za okrivljenog a ne kao

ograničenje njegovog prava da sam bira branioca, osim ako nije reč o okrivljenom iz člana 118 stav 3 ZOP koji mora prihvatiti branioca koga angažuje zakonski zastupnik.[4]

"Branilac postoji da bi okrivljenom pomogao u njegovoj odbrani, da iznađe, naloži i protumači one istinite činjenice i okolnosti koje mu idu u korist, ostavljajući sudu i javnom tužiocu da iznalaze i sa svoje strane tumače činjenice i okolnosti koje idu na štetu okrivljenog" (Vasiljević, Grubač, 2005, str. 144). Ovlašćenje-pravo i dužnost branioca da zastupa-brani okrivljenog zasniva se na punomoćju koje mu služi kao legitimacija u postupku, koje okrivljeni daje izabranom braniocu i traje sve dok okrivljeni ne opozove to punomoćje. Ovo punomoćje se može dati pismeno ili usmeno, na zapisniku pred sudom i ako je punomoćje dato pismeno, branilac je dužan da ga podnese sudu.

U pogledu dužnosti branioca neophodna je shodna primena člana 72 ZKP kojim se predviđa da je branilac dužan da: a) podnese organu postupka punomoćje bez odlaganja; b) pruži okrivljenom pomoć u odbrani stručno, savesno i blagovremeno; v) ne zloupotrebi pravo radi odugovlačenja postupka; i g) upozori okrivljenog na posledice odricanja ili odustajanja od prava da pruža pravnu pomoć okrivljenom u roku od 30 dana od kada je otkazao punomoćje, ako pre isteka tog roka okrivljeni ne angažuje drugog branioca.

Pravo okrivljenog na branioca podrazumeva da je branilac ovlašćen da u korist okrivljenog preduzima sve radnje koje po zakonu može preduzeti i sam okrivljeni (član 119 stav 3 ZOP), dakle branialc pomaže okrivljenom u realizaciji prava na odbranu, izlaže činjenice i okolnosti koje mu idu u korist, iznosi predloge i predlaže dokaze i preduzima sve što smatra da ide u korist okrivljenog, ali se branilac ne može saslušati umesto okrivljenog, odnosno ne može dati pisanu odbranu umesto njega. Članom 161 stav 1 ZOP propisano da ako okrivljeni ima branioca sve odluke od čijeg dostavljanja teče rok za žalbu dostaviće se samo braniocu, ako ih ima više samo jednom od njih, čime se dostavljanje okrivljenom smatra izvršenim.

Postoji obaveza suda da prilikom prvog saslušanja okrivljenog pouči o pravu na branioca, jer zakon daje mogućnost okrivljenom da se brani sam ili uz stručnu pomoć branioca koga sam izabere. To dalje znači obavezu suda da uz prvi poziv okrivljenom dostavi zahtev za pokretanje

[4] Član 118 stav 3 ZOP „Za okrivljenog koji nije poslovno sposoban radnje u postupku preduzima zakonski zastupnik".

prekršajnog postupka kako bi se okrivljeni obavestio za koji se prekršaj tereti i kako bi mogao da pripremi odbranu. Prilikom prvog saslušanja sud je u obavezi da pre davanja odbrane okrivljenog, istog pita da li će se braniti sam ili će angažovati branioca, kao i da postavljeno pitanje i odgovor okrivljenog unese u zapisnik o saslušanju. Ako to ne učini i donese odluku koja se zasniva na iskazu okrivljenog koji nije upozoren na pravo da uzme branioca, sud čini apsolutno bitnu povredu odredaba prekršajnog postupka iz člana 264 stav 1 tačka 12 ZOP, na koju drugostepeni sud pazi po službenoj dužnosti.

Od pravila da se okrivljenom mora dati mogućnost da se izjasni o činjenicama i dokazima za koje se tereti, postoji izuzetak predviđen zakonom kada se može doneti odluka o prekršajnoj odgovornosti okrivljenog i kažnjavanju bez ispitivanja okrivljenog. Taj izuzetak postoji u situaciji ako uredno pozvani okrivljeni ne dođe i ne opravda izostanak ili u određenom roku ne dostavi pisanu odbranu, a njegovo ispitivanje nije nužno za utvrđivanje činjenica koje su od važnosti za donošenje zakonite odluke (član 93 stav 3 ZOP).

U vezi razloga za izuzeće branioca, neophodna je shodna primena ZKP u prekršajnom postupku, koji članom 73 stav 3 predviđa da branilac ne može biti:

a) saokrivljeni, oštećeni, bračni drug ili lice koje sa okrivljenim, oštećenim ili tužiocem živi u vanbračnoj ili drugoj trajnoj zajednici života, njihov srodnik po krvi u pravoj liniji do bilo kog stepena, u pobočnoj liniji do četvrtog stepena ili po tazbini do drugog stepena;

b) lice koje je pozvano kao svedok, osim ako po svom zakonu ne može biti ispitano kao svedok ili oslobođeno dužnosti svedočenja izjavilo da neće da svedoči;

v) lice koje je u istom predmetu postupalo kao sudija, podnosilac zahteva za pokretanje prekršajnog postupka, zastupnik oštećenog, službenik policije ili drugo lice koje je preduzimalo određene radnje u postupku;

g) branilac saokrivljenog koji se u istom predmetu tereti za isti prekršaj, osim ako organ postupka zaključi da to ne bi štetilo interesima odbrane, odnosno ako ne bi smetalo stručnom, savesnom i blagovremenom pružanju pravne pomoći u odbrani.

Okrivljeni, odnosno lice iz stava 2 člana 119 ZOP u ime okrivljenog mogu angažovati branioca sve do pravnosnažnog okončanja prekršajnog postupka. U tom smislu branilac može biti angažovan i nakon donošenja

prvostepene presude u postupku po žalbi. Tada je sud dužan da sve odluke dostavlja braniocu okrivljenog, inače čini bitnu povredu odredaba postupka. Primera radi, branilac okrivljenog je dostavio podnesak sudu u kojem ga obaveštava da ga je okrivljeni ovlastio da ga brani i zastupa do pravnosnažosti i okončanja prekršajnog postupka, a tom prilikom je sudu dostavio i uredno punomoćje koje je izdao okrivljeni. Međutim, prvostepeni sud je iako na opisan način obavešten u okviru žalbenog roka okrivljenog, da je okrivljeni angažovao branioca, nije dostavio braniocu okrivljenog prvostepenu presudu čime je povređeno pravo odbrane okrivljenog u žalbenom postupku, što je uticalo na zakonito i pravilno donošenje drugostepene odluke i učinjena je bitna povreda odredaba prekršajnog postupka na štetu okrivljenog (presuda Vrhovnog kasacionog suda Kzz Pr.30/16 od 05.10.2016. godine).

Okrivljeni je ovlašćen da opozove branioca u svako doba. Prava i dužnosti branioca prestaju opozivom ili otkazom punomoćja ili razrešenjem od strane suda. Razlozi za razrešenje branioca predviđeni su članom 80 ZKP. Pri tome i zasnivanje i prestanak ovlašćenja braniocu zavisi od slobodne volje i izbora okrivljenog.

Međutim, u prekršajnom postuku veoma često dolazi do zloupotrebe prava na odbranu na taj način što okrivljeni otkazuju punomoćje braniocu neposredno pre okončanja postupka, a zatim nakon dostavljanja odluke suda, ponovo angažuju istog ili drugog branioca, koji od suda zahteva da mu se dostavi prvostepena odluka, kako bi se produžio rok za podnošenje žalbe. Ovde treba napomenuti da se odluka novoizabranom braniocu dostavlja samo u slučaju ako prethodnom braniocu nije dostavljena odluka u vreme kada ga je okrivljeni angažovao.

Primeri iz sudske prakse:

U predmetu PR 233/2023 Prekršajnog suda u Valjevu, na osnovu zahteva za sudsko odlučivanje okrivljenog pravnog lica A..A od dana...,a po prekršajnom nalogu PU...SPI... broj ...od ...pokrenut je prekršajni postupak protiv okrivljenog pravnog lica zbog prekršaja iz člana 55 st. 1 tač. 12 Zakona o radnom vremenu posade vozila u drumskom prevozu i tahografima. Okrivljeno pravno lice je angažovalo branioca B..B prilikom podnošenja zahteva za sudsko odlučivanje, dakle na početku postupka, dana 13.08.2024. godine doneta je presuda, ista je uručena braniocu

dana 26.08.2024. godine, koja je prethodno bila otpremljena iz sedišta prvostepenog suda dana 15.08.2024. godine. Predstavnik okrivljenog pravnog lica je dana 23.08.2024. godine dostavio prvostepenom sudu obaveštenje da je otkazao punomoćje advokatu-braniocu B..B i zatražio da se sva pismena dostavljaju na adresi sedišta okrivljenog pravnog lica A..A, po čemu je prvostepeni sud postupio i uručio presudu okrivljenom pravnom licu dana 26.08.2024. godine.

Nakon toga, dana 04.09.2024. godine advokat B..B (isti branilac) obaveštava prvostepeni sud da je ponovo angažovan kao branilac okrivljenog pravnog lica A..A, dostavlja punomoćje, njegov podnesak upućen je preporučenom pošiljkom dana 02.09.2024. godine i zahteva da mu se ponovo dostavi presuda, jer je istu primio kao neangažovani branilac i na kraju prvostepenom sudu dostavlja žalbu na prvostepenu presudu dana 15.10.2024. godine.

Napomena: apsolutna zastarelost za vođenje prekršajnog postupka nastupila je dana 19.10.2024. godine.

Epilog: Prvostepeni sud nije ponovo dostavio presudu istom braniocu, a žalbu je odbacio kao neblagovremenu. Prekršajni apelacioni sud je povodom žalbe branioca na rešenje prvostepenog suda o odbacivanju žalbe kao neblagovremene, rešenjem PRŽ 560/25 odbio žalbu kao neosnovanu i potvrdio navedeno rešenje, sa obrazloženjem da je braniocu prvostepena presuda uručena 26.08.2024. godine, kada nije odbio prijem iste, a žalbu je podneo nakon proteka roka od 8 dana od prijema presude.

Komentar: Žalba na prvostepenu presudu podneta je dana 15.10.2024. godine, 4 dana pre nastupanja apsolutne zastarelosti za vođenje prekršajnog postupka.

U predmetu PR 234/2023 Prekršajnog suda u Valjevu je sve identično kao u prethodno opisanom predmetu, iste su stranke, samo je u pitanju prekršaj iz člana 57 stav 1 tačka 5 Zakona o radnom vremenu posade vozila u drumskom prevozu i tahografima.

Ovde treba ukazati na član 80 stav 1 tačka 4 ZKP koji predviđa da branilac može biti razrešen ako mu je punomoćje ponovo dato nakon opoziva ili otkaza punomoćja, a do toga je očigledno došlo u cilju zloupotrbe prava.

U predmetu PR 3590/22 Prekršajnog suda u Novom Sadu prekršajni postupak je okončan presudom kojom je okrivljeni A..A oglašen odgovornim za prekršaj iz člana 9 stav 1 Zakona o javnom redu i miru. Okrivljeni je u toku postupka imao branioca kome je uručena prvostepena presuda dana 29.11.2023. godine, a zatim je okrivljeni dana 06.12.2023. godine prvostepenom sudu dostavio obaveštenje da je otkazao punomoćje advokatu-braniocu B..B. Nadalje, dana 09.01.2024. godine sudu je dostaljeno punomoćje za drugog advokata-branioca S..S, a sud je umeđuvremenu uručio prvostepenu presudu i okrivljenom. Preporučenom pošiljkom dana 19.02.2024. godine novi branilac S..S dostavlja sudu žalbu na prvostepenu presudu, ali tako što je upućuju greškom nenadležnom sudu, Prekršajnom sudu u Bečeju, odeljenje suda u Temerinu.

Napomena: apsolutna zastarelost za vođenje prekršajnog postupka nastupila je dana 28.02.2024. godine.

Epilog: Prekršajni apelacioni sud je povodom žalbe branioca na presudu prvostepenog suda, rešenjem PRŽ 5551/24 odbacio žalbu kao neblagovremenu, sa obrazloženjem da je prvom braniocu B...B prvostepena presuda uručena 29.11.2023. godine, a žalbu je podneo novi branilac nakon proteka roka od 8 dana od prijema presude, računajući od dana prijema presude prvom braniocu. Prvostepeni sud nije imao obavezu da uruči presudu novom braniocu, (iako je prvostepeni sud to nepotrebno učinio).

3) Sledeće pravo je pravo okrivljenog da mu se sudi u njegovom prisustvu i da se brani, koje je usko povezano sa prethodno opisanim pravom. Ova prava su usmerena upravo na pružanje mogućnosti okrivljenom da se koristi svojim pravom na odbranu, dok pravo izbora da li će tu mogućnost koristiti pripada okriljenom. Minimalan uslov koji obezbeđuje ostvarivanje prava na mogućnost odbrane, je pozivanje okrivljenog, pa zatim pravo okrivljenog, ali ne i obavezu da prilikom saslušanja iznese svoju odbranu i sa druge strane uslovi pod kojim se odluka u postupka može doneti bez saslušanja okrivljenog, a time ne bude povređeno njegovo pravo na mogućnost odbrane, o čemu je bilo reči.

4) Pravo okrivljenog da prisustvuje saslušanju svedoka i drugih lica i pravo da im postavlja pitanje je deo sadržine prava na odbranu. Ovo pravo odnosi se na svedoke koji se saslušavaju, bilo da su oni predloženi

od strane podnosioca zahteva za pokretanje prekršajnog postupka ili od strane okrivljenog, ali i na druga lica koja se saslušavaju, što dalje znači da okrivljeni ima pravo da bude obavešten odnosno pozvan da prisustvuje svim procesnim radnjama u toku postupka, kako na pretresu tako i kada se postupak vodi bez pretresa i da tokom celog postupka ima pravo procesne inicijative u pogledu podnošenja dokaza, stavljanja predloga i da koristi sva pravna sredstva predviđena članom 118 stav 2 ZOP. Ova prava su zadovoljena ukoliko je okrivljenom data mogućnost da ta prava i koristi, a što se postiže obavezom obaveštavanja odnosno pozivanja okrivljenog i njegovog branioca, pri čemu pozivanje mora biti uredno, pa prema tome kao uslov nepoštovanja ovog prava nije nužno da se okrivljeni tim pravom i koristi u toku postupka, već to predstavlja izbor okrivljenog.

Dakle, garancija za obezbeđivanje ostvarivanja ovog prava se sastoji u tome da branilac mora da bude uredno pozvan, odnosno obavešten o preduzimanju određene pocesne radnje u postupku, a na okrivljenom i braniocu je pravo izbora da se tim pravom i koristi, a kao još jednu garanciju zakon predviđa i obavezu da se u zapisnik o preduzimanju procesne radnje unese izjava okrivljenog o razlozima odsustva branioca.

5) Pravo na prevođenje

Upotreba jezika u prekršajnom postupku regulisana je članom 94 ZOP. Pre svega, prema članu 10 stav 1 Ustava u Republici Srbiji u službenoj upotrebi je srpski jezik i ćirilično pismo, a prema stavu 2 istog člana službena upotreba drugih jezika i pisama uređuje se zakonom na osnovu Ustava. Članom 6 Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisama (2018), svakome se garantuje pravo da, u postupku pred organom koji u vršenju javnih ovlašćenja odlučuje o njegovom pravu ili obavezi, upotrbljava svoj jezik i da se i da se u tom postupku upoznaje sa činjenicama na svom jeziku. Član 13 istog Zakona utvrđivanje jezika, na kome će se postupak voditi, tretira kao predhodno pitanje, u skladu sa odredbama ovog zakona, odlučuje lice koje vodi postupak. Ovaj član obavezuje službeno lice, odnosno ovde sudiju da predoči stranci koji su jezici u službenoj upotrebi na području suda i zatraži od stranke da se izjasni na kom će se jeziku postupak voditi, s tim da će se postupak voditi na srpskom jeziku dok se ne utvrdi jezik postupka, a u zapisniku se mora naznačiti način utvrđivanja jezika postupka i utvrđen jezik postupka. Rešavanje prethodnog pitanja je procesnog karaktera o čemu

sud vodi računa po službenoj dužnosti tokom celog posrupka. Prekršajni postupak se po pravilu vodi na srpskom jeziku i ćiriličnom pismu, dok se latinično pismo koristi samo u skladu sa zakonom. Prekršajni postupak se može voditi i na jeziku nacionalne manjine, na područjima na kojima je u skladu sa zakonom u službenoj upotrebi i jezik određene nacionalne manjine, pri čemu obim ostvarivanja ovog prava zavisi od lokalne samouprave na čijem se području nalazi sud koji vodi prekršajni postupak. Naime, vođenje postupka na jeziku i uz upotrebu pisma nacionalne manjine podrazumeva da se zapisnici vode na pismu pripadnika te nacionalne manjine i da se sudska odluka donese na njegovom jeziku. Međutim, ako prekršajni postupak protiv pripadnika nacionalne manjine, koji je državljanin Republike Srbije, vodi sud u kome jezik nacionalne manjine, kojoj okrivnjeni pripada, nije u službenoj upotrebi, on nema pravo da zahteva da se postupak vodi na njegovom jeziku, ali ima pravo da prati na svom jeziku preko prevodioca i da na tom jeziku da svoju odbranu. Ovde treba ukazati na obavezu suda iz člana 94 stav 5 ZOP a to je da prevođenje obavlja prevodilac koga odredi sud koji vodi prekršajni postupak sa liste sudskih prevodilaca, a ukoliko to nije moguće, prevođenje će izvršiti drugo lice uz pristanak stranke.

Ako se okrivljeni izjasni da ne razume srpski jezik i traži da se angažuje prevodilac kako bi mogao da prati tok postupka, ili tarži da se postupak vodi na jeziku i uz upotrebu pisma nacionalne manjine kojoj pripada (uz uslov da je je taj jezik u službenoj upotrebi u sudu uz srpski), nastaje zakonska obaveza suda da taj zahtev uvaži , kako ne bi učinio bitnu povredu odredaba prekršajnog postupka (član 264 stav 1 tačka 3 ZOP). Okrivljeni takođe ima pravo na besplatnog tumača, ako je gluv, slep ili nem. Pitanje jezika okrivljenog i odricanje prava na upotrebu svog jezika mora se rešiti pre prelaska na preduzimanje drugih procesnih radnji, pri čemu se sud mora osloniti na slobodno izjašnjenje okrivljenog, a ne na njegovu nacionalnost.

Ovo striktno pravilo izaziva velike probleme u praksi kada je maternji jezik stranke-okrivljenog takav da se vrlo malo razlikuje od srpskog (hrvatski, bošnjački, crnogorski i slično), a okrivljeni zahteva da mu se obezbedi prevođenje, jer navodno ne razume srpski jezik, a očigledno se na tom srpskom jeziku i školovao.

Sudija koji vodi prekršajni postupak može u situacijama u kojima proceni da se radi o očiglednoj zloupotrebi ovog prava, pozivajući se na član 9 Evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima koju je

Srbija ratifikovala 2005. godine, da odbije zahtev okrivljenog da se postupak vodi na njegovom jeziku. Navedeni međunarodni ugovor štiti manjinske jezike, ali takođe štiti i zemlje potpisnice od zloupotreba koje su usmerene na odugovlačenje prekršajnog postupka i da na taj način postupak „dovedu“ do apsolutne zastarelosti vođenja postupka, (zahtevajući prevod sudskih spisa i prisustvo sudskog tumača).

b)-Primer iz prakse Evropskog suda za ljudska prava:

U predmetu *K. V. protiv Francuske* (1983), predstavka broj 10210/82, podnosilac predstavke je tvrdio da mu sud nije dozvolio usluge tumača kako bi mogao da svoju odbranu iznosi na bretonskom jeziku. Međutim, podnosilac predstavke je rođen i školovao se u Francuskoj, pa je sud u svojoj odluci utvrdio da nije bilo nikakvih teškoća da razume i govori francuski jezik na kome se postupak vodi. Stoga sud nalazi da je pravo po Konvenciji na pomoć prevodioca primenjivo samo u slučaju kada okrivljeni nije u stanju da razume ili govori jezik koji sud koristi.

Na sledećem primeru iz sudske prakse autori ostvljaju izbor čitaocima da sami procene da li je tokom vođenja prekršajnog postupka došlo do zloupotrebe prava na odbranu:

U predmetu PR 1757/2922 Prekršajni sud u Prijepolju je dana 09.06.2022. godine rešenjem pokrenuo prekršajani postupak protiv okrivljenog S..S koji se izjasnio da je njegov maternji jezik bosanski i zahtevao da se spisi predmeta (zahtev za pokretanje prekršajnog postupka sa prilozima) prevedu na bosanski jezik i dostave njemu kako bi mogao da pripremi odbranu. Prvostepeni sud je dostavio spise predmeta ovlašćenom prevodiocu radi prevoda istih na bosanski jezik, sa napomenom da je od prvog pozivanja okrivljenog, od dana 04.07.2022. godine do dostavljanja prevedenih spisa sudu od strane prevodioca prošlo više od 6 meseci. Tokom 2023. godine sud je zakazao tri ročišta koja nisu održana jer se pozivu nije odazvao prevodilac za bosanski jezik, koji je po zahtevu okrivljenog trebao da prevodi tok njegovog saslušanja, u martu mesecu 2024. godine bilo je zakazano još jedno ročište koje nije održano jer se niko nije odazvao pozivu suda (okrivljeni i njegov branilac uredno pozvani na zapisniku sa prethodnog ročišta, a prevodilac „nije podigao pošiljku“-poziv).

Epilog: Prvostepeni sud je dana 23.05.2024. godine doneo rešenje o obustavi prekršajnog postupka jer je nastupila apsolutna zastarelost za vođenje prerkšajnog postupka.

Veliki broj predmeta je okončan na gore opisan način, sa napomenom da se u konkretnom slučaju radi o okrivljenom koji je osnovno obrazovanje stekao na srpskom jeziku, jer je nastava na bosanskom jeziku u školama uvedena 2013. godine, tako da okrivljeni razume i govori srpski jezik.

Takođe, član 32 stav 2 Ustava u okviru prava na pravično suđenje predviđa „Svakome se jemči pravo na besplatnog prevodioca, ako ne govori ili ne razume jezik koji je u službenoj upotrebi u sudu i pravo na besplatnog tumača, ako je slep, gluv ili nem".

Na kraju, u članu 33 Ustava jemči se pravo okrivljenom koji ne može da snosi troškove branioca, pravo na besplatnog branioca ako to zahteva interes pravičnosti, u skladu sa zakonom. Ovo pitanje nije izričito uređeno ZOP, te se u prekršajnom postupku ovo pravo okrivljenog neposredno primenjuje i dolazi u obzir shodna primena odredbe člana 4 stav 2 tačka 4 ZKP koje uređuje ovo pitanje i predviđa da će okrivljenom koji ne može da plati branioca, biti na njegov zahtev postavljen branilac na teret budžetskih sredstava u skladu sa zakonom.

ZAKLJUČAK

Osnovna načela prekršajnog postupka su načelo zakonitosti, pretpostavka nevinosti okrivljenog, pravo okrivljenog na odbranu, načelo slobodne ocene dokaza i dužnost utvrđivanja svih važnih činjenica, pomoć neukoj stranci, ekonomičost postupka, pravo na upotrebu svog jezika i pravo na prevođenje, dvostepenost prekršajnog postupka, zabrana preinačenja na gore, naknada štete neopravdano zadržanom ili kažnjenom licu. Sudije Prekršajnih sudova prilikom vođenja prekršajnog postupka dužne su da primenjuju ova načela i na taj način okrivljenom obezbede Ustavom zagarantovano pravo na pravično suđenje.

Okrivljenom i braniocu mora biti ostavljeno primereno vreme i odgovarajući uslovi koji mu omogućavaju pripremu odbrane i ovo pravo im pripada tokom celog postupka. Na ovaj način okrivljeni se stavlja u ravnopravan položaj sa podnosiocem zahteva za pokretanje prekršajnog postupka u pogledu mogućnosti da se pripremi za učešće u postupku.

Prekršaj je protivpravna skrivljeno izvršena radnja koja je propisom nadležnog organa određena kao prekršaj i zauzima važno mesto razvoju društvene zajednice, imajući u vidu da ne postoji oblast života koja nema dodira sa prekršajnim pravom. Prekršaji su propisani brojnim zakonskim i podzakonskim aktima, ali prekršajni sudovi direktno

primenjuju i Ustav i Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, što dalje znači da treba neposredno da primenjuju i međunarodne standarde o pravičnom suđenju.

Prema članu 46 Evorpske konvencije o ljudskim pravima, države ugovornice ove konvencije obavezne su da primenjuju pravnosnažnu presudu Evropskog suda za ljudska prava u svakom predmetu u kojem su stranke, jer mogu očekivati identične odluke ovog suda u svim sličnim slučajevima koji potpadaju pod nadležnost domaćeg pravosuđa.

Osim toga, sud je dužan da kazneni postupak (krivični i prekršajni) sprovede bez odugovlačenja i da onemogući svaku zloupotrebu prava, usmerenu na odugovlačenje postupka. (član 14 stav 1 ZKP). U postupcima gde je neophodno saslušanje prevodioca, potrebno je primeniti sva procesna ovlašćenja i sprečiti necelishodna odlaganja saslušanja prevodioca, pa tako shodno članu 255. ZOP u vezi sa članom 244 istog zakona novčano ga i kazniti. Takođe, shodno članu 10 Pravilnika o stalnim sudskim tumačima (2017), Viši sud područja za koje je prevodilac postavljen, može izvršiti nadzor nad radom odnosno eventualnim nesavesnim postupanjem prevodioca.

S druge strane, neznanje jezika na kome se postupak vodi ne sme biti smetnja za ostvarivanje i zaštitu ljudskih i manjinskih prava, o čemu sud mora voditi računa po službenoj dužnosti.

LITERATURA

Šušnjara, M. “Pitanja i odgovori u vezi sa primenom novog Zakona o prekršajima) u: N. Mrvić Petrović, Komentar novog Zakona o prekršajima Beograd 2014. strana 248

Vasiljević, T. i Grubač, M. (2005) *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*. Beograd: Justinijan.

Pravni izvori

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda izmenjena u skladu s protokolom 11, Sl. list SCG – Međunarodni ugovori, br. 9/2003, 5/2005 i 7/2005 - ispr. i "Sl. glasnik RS - međunarodni ugovori ", br. 12/2010 i 10/2015.

Pravilnik o stalnim sudskim tumačima, Sl. glasnik RS, br. 35/2010, 80/2016, 7/2017.

Ustav Republike Srbije, Sl. glasnik RS, br. 36/2016, 115/2021.

Zakon o postupku registracije u agenciji za privredne registre, Sl. glasnik RS, br. 99/2011, 83/2014, 31/2019 i 105/2021.

Zakon o prekršajima, Sl. glasnik RS, br. 65/2013, 13/2016, 98/2016 - odluka Ustavog suda RS, 91/2019, 91/2019 i dr. Zakon i 112/2022 odluka Ustavnog suda RS.

Zakon o privrednim društvima, Sl. glasnik RS, br. 36/2011, 99/2011, 83/2014 - dr. zakon, 5/2015, 44/2018, 95/2018, 91/2019, 109/2021 i 19/2025.

Zakon o ratifikaciji evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, Sl. list SCG-Međunarodni ugovori, br. 18/2005.

Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama, Sl. glasnik RS, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005-dr.zakon, 30/2010, 47/2018 i 48/2018-ispr.

Zakonik o krivičnom postupku, Sl. glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012,32/2013,45/2013,55/2014, 35/2019,27/21-odluka Ustavnog suda RS i 62/2021- odluka Ustavnog suda RS.

Sudska praksa

Presuda Višeg prekršajnog suda, Odeljenje u Novom Sadu, 308 Pržˇ.15810/11 od 19. septembra 2011. godine.

Rešenje Višeg trgovinskog suda, Pkž. 323/2007 od 27. septembra 2007. godine.

K. V. v. France, Application no. 10210/82, 2 April 1990.

Foucher v. France, Application no. 22209/93, 18 March 1997.

Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz pr. 30/16 od 05.10.2016. godine.

Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Przz 18/11 od 27. januara 2012. godine.

Gorica SEKULIĆ*
Leonida POPOVIĆ**

THE RIGHT OF THE ACUSED TO DEFENSE IN MISDEMEANOR PROCEEDINGS

The fundamental rights of the accused are guaranteed by Article 33 of the Constitution of the Republic of Serbia, and the opportunity for the accused to present their defense is one of the core principles of misdemeanor law. The Law on Misdemeanors contains a series of provisions ensuring these rights. In misdemeanor proceedings, the accused has the opportunity to declare themselves regarding the facts and evidence incriminating them, and to present all facts and evidence that are in their favor. This is highlighted by the principle of the direct application of the rights of the accused, as guaranteed by the Constitution and the Convention on Human Rights, in proceedings before a court. Within the framework of the specific rights of the accused, the Constitution stipulates that all rights held by a person accused of a criminal offense are also held—pursuant to and in accordance with the law—by a natural person against

* Judge and President of the Misdemeanour Appellate Court. E-mail: goricasekulic66@gmail.com

** Retired Judge of the Misdemeanour Appellate Court. E-mail: leonpop@mts.rs

whom proceedings are conducted for any other punishable act. The paper describes the most significant rights that constitute an integral part of the defendant's right to a defense in misdemeanor proceedings, namely: the right to be informed of the charges and the evidence collected against them; the right to a defense and a defense attorney; the right to be tried in their presence and to defend themselves; the right regarding the proposal of evidence and the examination of witnesses; the right to translation. As part of the analysis of the right to a defense, the authors also present judicial practice in cases where potential abuse of the right to a defense has been identified.

Keywords: Constitution, Convention on Human Rights, defense, defense attorney, translation, abuse of rights

© 2026 by authors

Ovaj rad se objavljuje pod licencom Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Pregledni rad
DOI: 10.47152/Palic2026.14

SUŠTINA I CILJEVI ODBRANE U KRIVIČNOM POSTUPKU RUSKE FEDERACIJE

Miodrag N. SIMOVIĆ*
Marina M. SIMOVIĆ**

Princip obezbjeđivanja prava na odbranu osumnjičenog, odnosno optuženog je jedan od osnovnih principa krivičnog postupka i u Ruskoj Federaciji, koji se realizuje u svim njegovim fazama. Pravo na odbranu nije ograničeno mogućnošću korišćenja usluga branioca, pa je zato važno razlikovati pravo na odbranu i pravo na branioca. U tom kontekstu, ruska krivična procedura ima ne samo kaznenu, već i zaštitnu pravnu orijentaciju koja se ogleda u tome da zakonom podjednako budu zaštićeni i interesi oštećenih i prava optuženih (član 6. Zakonika o krivičnom postupku Ruske Federacije). Iako se štite prava i oštećenog i osumnjičenog, odnosno optuženog, odbrana u krivičnom postupku priznaje se kao djelatnost usmjerena na zaštitu lica koje je predmet krivičnog gonjenja od proizvoljnosti vlasti.

* Doktor nauka, redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine; redovni član Evropske akademije nauka i umjernosti; inostrani član Ruske akademije prirodnih nauka; redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Bihaću, profesor emeritus; sudija Ustavnog suda Bosne i Hercegovine u penziji; https://orcid.org/0000-0001-5116-680X. E-mail: msimovic@anubih.ba

** Doktor nauka, redovni profesor Fakulteta pravnih nauka Panevropskog univerziteta "Apeiron" u Banjoj Luci; sekretar Ombudsmana za djecu Republike Srpske, https://orcid.org/0009-0008-3330-4023. E-mail: marina.simovic@gmail.com

U članku se razmatra pojam prava na na odbranu osumnjičenog, odnosno optuženog, otkriva suština i sadržaj, kao i subjekti ovog prava i njegove garancije. Uz to, analizira se i uticaj ovog prava i obaveze drugih učesnika u krivičnom postupku. Istovremeno, daje se klasifikacija naučnih pristupa definisanju ciljeva i imanentnih karakteristika odbrane. Na osnovu analize važećeg zakonodavstva, kao i naučne literature, izdvajaju se pet osnovnih svojstava odbrane u krivičnom postupku (nezavisnost, aleatornost, kvalifikovanost, zakonitost i efikasnost). Autori primećuju da krivičnoprocesna odbrana, uprkos svojoj specifičnosti, ima niz osobina, ali je njena presudna karakteristika, prije svega, nezavisnost. Članak je takođe posvećen problemima naučne i zakonodavne refleksije odbrane u krivičnom postupku.

Ključne riječi: pravo na odbranu, zakon, optuženi, krivični postupak, Ruska Federacija

UVOD

U savremenom društvu zaštita ljudskih prava i sloboda predstavlja jedan od prioritetnih pravaca državne politike (Алексеев, Овчинский, Побегайло, 2006). Jedan od najvažnijih aspekata zaštite prava je garancija ostvarivanja prava na odbranu u okviru krivičnog postupka. Pravo na odbranu (*право на защиту*) predstavlja skup procesnih prava koja omogućavaju optuženom (*обвиняемому*) ili osumnjičenom (*подозреваемому*) da efikasno štiti svoje interese i osporava optužbu, kako samostalno, tako i uz pomoć branioca (*защитника*) ili zakonskog zastupnika (*законного представителя*) (Манова, Сибирцев, 2020, стр. 79-86; Баев, 2006).

Pravo na odbranu obuhvata skup prava predviđenih i garantovanih krivičnoprocesnim zakonodavstvom za lica koja učestvuju u krivičnom postupku kao optuženi ili osumnjičeni, njihove zakonske zastupnike, kao i ovlašćenja koja su dodijeljena braniocu (Горбачева, 2003). U naučnoj zajednici postoje različiti pristupi definisanju sadržaja ovog prava (Парфенова, 2004). Prilikom proučavanja pitanja o zakonodavstvu koje reguliše obezbeđivanje prava na odbranu u krivičnom sudskom postupku, treba obratiti pažnju na norme Ustava Ruske Federacije (*Конституция*

Российской Федерации[1]) o pravu svakog lica na dobijanje kvalifikovane pravne pomoći, sudske zaštite, lične nepovredivosti, presumpcije nevinosti i drugih garancija zaštite prava i sloboda, zakonitih interesa pojedinca koji je postao subjekt protiv koga je pokrenuto i vodi se krivično gonjenje (Сибирцев, 2018). Pri tome, ove ustavne vrijednosti treba analizirati u odnosu na norme krivičnoprocesnog zakonodavstva (Абакарова, 2025, стр. 225-227) u cilju savladavanja normativno-pravne regulative zaštite u krivičnim predmetima, uključujući i uzevši u obzir blanketna, prije svega, zakonodavstva o advokaturi i advokatskoj delatnosti.

Prilikom razmatranja pitanja o aktima koje su donijeli viši organi advokatske zajednice treba imati u vidu da krivičnoprocesni zakon u odredbama koje regulišu postupak imenovanja i pristupa braniocu upućuje na akte koje je donijela Federalna komora advokata (*Federalьnая palata advokatov - FPA*), čime se ta organizacija priznaje kao učesnik zakonodavne prakse u procesu i garant obezbjeđenja kvaliteta pružene kvalifikovane pravne pomoći.

Prema članu 16. Zakonika o krivičnom postupku Ruske Federacije[2] (ZKP RF), osobi protiv koje se vodi krivični postupak, mora biti obezbijeđeno pravo na odbranu. Odgovarajuće obaveze su povjerene svim učesnicima u procesu koji imaju vlast – istražiteljima, tužiocima, sudijama.

Odbrana se može sprovoditi lično ili preko branioca (advokata ili druge osobe) i zakonitog zastupnika. Pri tome, zakon posebno određuje slučajeve obaveznog učešća branioca i obezbeđivanja njegovih usluga iz budžetskih sredstava.

OSTVARENJE PRAVA NA ODBRANU

Ostvarenje prava na odbranu je jedan od obaveznih uslova pravednog sudskog postupka i odnosi se na sve faze krivičnog postupka, uključujući fazu izvršenja presude. Branilac se obezbjeđuje od trenutka:

[1] Usvojena narodnim glasanjem 12. decembra 1993. godine sa izmjenama koje je odobrilo sveopšte rusko glasanje 1. jula 2020. godine. U skladu s Uredbom predsednika Ruske Federacije od 3. jula 2020. godine „O zvaničnom objavljivanju Ustava Ruske Federacije sa unijetim izmenama“, tekst je objavljen na „Zvaničnom internet-portalu pravnih informacija“ - *Официальном интернет-портале правовой информации* (*pravo.gov.ru*).

[2] Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 года, N 174-ФЗ (ред. от 15.12.2025, с изм. от 20.02.2026).

donošenja rješenja o uključivanju u postupak lica kao osumnjičenog; stvarnog zadržavanja osumnjičenog za učinjenje krivičnog dela ili njegovog pritvaranja; uručenja obavještenja o sumnji (*podozrenii*) za učinjenje krivičnog djela, saopštavanja osumnjičenom rješenja o određivanju sudsko-psihijatrijskog vještačenja; početka primjene mjera procesne prinude (*мер процессуального принуждения*) ili procesnih radnji koje se tiču prava i sloboda.

Prema odluci Ustavnog suda Ruske Federacije (*Конституционного Суда Российской Федерации*), pravo na odbranu takođe imaju lica čija su prava i slobode ograničena, bez obzira na njihov formalni procesni status u krivičnom postupku. Vrhovni sud Ruske Federacije skreće pažnju na to da pravo na odbranu nije samo pravo da se koristi pomoć branioца (pravo na dobijanje kvalifikovane pravne pomoći), već i sva prava oптуженog, uključujući: podnošenje molbi, prikupljanje i predstavljanje dokaza, lično učešće u sudskom postupku itd.

Prema članu 46. ZKP RF, osumnjičeni ima pravo: znati o čemu je osumnjičen; davati objašnjenja i svjedočenja na maternjem jeziku ili jeziku koji poznaje; iznositi dokaze; podnositi molbe i izjave o izuzeću; besplatno koristiti pomoć prevodioca; upoznavati se sa zapisnicima istražnih radnji u kojima je učestvovao i podnositi primedbe na njih; učestvovati u istražnim radnjama koje se sprovode na zahtev odbrane i žaliti se na radnje (propuštanja) tužilaštva.

U skladu sa članom 47. ZKP RF, pored ovih prava, osumnjičeni može: koristiti pomoć branioca (uključujući besplatno); imati privatne i povjerljive sastanke sa braniocem, bez ograničenja u broju i trajanju; upoznavati se sa rješenjem o određivanju sudske ekspertize; postavljati pitanja ekspertu i upoznavati se sa ekspertiznim mišljenjem; upoznavati se po završetku preliminarnog istraživanja sa svim materijalima krivičnog predmeta i izuzeti iz krivičnog predmeta bilo koje podatke i u bilo kom obimu; praviti kopije iz materijala krivičnog predmeta o svom trošku; učestvovati u razmatranju njegovih žalbi pred sudom u krivičnom postupku, kao i pitanju o izboru mjere pritvora (*меры пресечения*) protiv njega; upoznavati se sa zapisnikom sa sudskog ročišta i podnositi primedbe na njega i žaliti se na presudu i učestvovati u razmatranju pitanja povezanih sa izvršenjem presude.

Pravo osumnjičenog da lično ostvaruje svoju odbranu realizuje se njegovim učešćem u sudskom postupku (Korякina, 2015, str. 20-24). Takvo učešće je moguće u dva oblika: neposredno ili korišćenjem

sredstava video-konferencijske veze. Osumnjičeni treba da bude na vrijeme obaviješten o datumu i vremenu sudskog zasjedanja kako bi imao dovoljno vremena za pripremu odbrane. Takođe, osumnjičeni ima pravo da se upozna sa materijalima predmeta po završetku preliminarne istrage i u svim fazama sudskog postupka.

U skladu sa članom 247. ZKP RF, sudski postupak u odsustvu (*в отсутствие*) optuženog može biti dopušten u slučaju da optužen u krivičnom postupku za krivično djelo najmanjeg ili srednjeg stepena težine. U izuzetnim slučajevima, sudski postupak za teška i posebno teška krivična dela može se voditi u odsustvu optuženog koji se nalazi izvan teritorije Ruske Federacije i/ili izbjegava dolazak u sud, ako ta lica nisu odgovarala po ovom krivičnom predmetu na teritoriji strane države.

Optuženi može biti udaljen iz sudnice zbog narušavanja reda ili nepostupanja po nalozima predsjedavajućeg ili sudskog izvršitelja (*судебного пристава*). Sudija mora objasniti optuženom odredbe zakona o mogućnosti njegovog udaljavanja, kao i posljedice takvog udaljavanja, pri čemu to treba učiniti prije nego što do narušavanja reda zapravo dođe.

Po povratku u sudnicu, optuženi može da sazna od svog branioca o sudskim radnjama izvršenim u njegovom odsustvu i izvedenim dokazima. Sud treba da obezbijedi pravo na dobijanje takvih informacija (Касаткина, 2006). U slučaju izvođenja optuženog iz sudnice, učešće branioca na suđenju je obavezno.

Izjava optuženog da odustaje od branioca zbog nedostatka sredstava za njegovu naknadu, odsustva advokata koga je pozvao ili mu je dodijeljen, kao i odustajanje od usluga konkretnog advokata, ne znači da u potpunosti odustaje od branioca. Takav otkaz može biti prihvaćen od strane suda samo ako je učešće branioca na sudskom zasjedanju faktički obezbijeđeno od strane suda.

U slučaju ako optuženi zbog svojih fizičkih ili psihičkih nedostataka ne može samostalno da ostvaruje svoju odbranu, učešće branioca je obavezno (*обязательно*). Pri tome se sudovima preporučuje da uključe u postupak odgovarajuće stručnjake (*соответствующие специалисты*) kako bi se obezbijedilo njihovo učešće na sudskom zasjedanju, tako da komunikacija sa sudom bude nesmetana i punopravna. U slučaju korišćenja video-konferencijske veze, optuženom mora biti objašnjeno i obezbijeđeno pravo

da komunicira sa braniocem koji se nalazi u sudnici u odsustvu drugih učesnika postupka.

SUBJEKTNI SASTAV ODNOSA U VEZI SA ODBRANOM

Pravo na odbranu se tumači prilično široko i nije povezano sa formalnim procesnim statusom lica osumnjičenog za krivično djelo (Петрухин, 1999, стр. 8). Zbog toga pravo na odbranu koriste ne samo osumnjičeni, odnosno optuženi, već I lice u odnosu na koje se razmatra pitanje o pokretanju krivičnog postupka; osuđeni i oslobođeni; lice u odnosu na koje je razmatrano pitanje o primjeni prinudnih medicinskih mjera; lice podložno prinudnim vaspitnim mjerama; lice u vezi sa kojim je krivični postupak ili gonjenje obustavljeno (bez obzira na razloge obustave); lice u vezi sa kojim se razmatra pitanje izručenja i svako lice čija prava mogu biti pogođena optužujućim aktivnostima (Насонова, 2014).

Interese optuženog mogu takođe da štite: njegov zakonski zastupnik (roditelj, staratelj i staralac); branilac – bliski rođak ili drugo lice, koje optuženi izabere, dopuštenom u procesu odlukom suda o branilac – advokat (profesionalni zastupnik).

PROCESNI POLOŽAJ ADVOKATA KAO BRANIOCA

Prilikom proučavanja pitanja o procesnom položaju advokata kao branioca potrebno je uzeti u obzir klasifikaciju njegovih prava, koja se diferenciraju u zavisnosti od univerzalnih, profesionalnih i krivičnoprocesnih prava, kao i uslove njihove upotrebe i obezbjeđenja. Prava takođe mogu biti proširena putem drugih sredstava i načina zaštite koja nisu zabranjena zakonom.

Granice prava advokata izražene su u njegovim obavezama. Odgovornost advokata razmatra se ne samo pred klijentom, već i pred sudskim i istražnim organima, prije svega u pitanjima obezbjeđivanja prisustva i poštovanja zakonodavstva. Takođe, treba obratiti pažnju na vrste odgovornosti advokata, kako etičke, tako i pravne prirode.

Pitanje o povredama prava na odbranu koje čine organi krivičnog gonjenja prema advokatu -braniocu treba razmatrati sa stanovišta posljedica koje izazivaju napadi na advokata u vezi sa obavljanjem njegove profesionalne dužnosti. Poseban značaj imaju kršenja prava advokata, koja mogu biti učinjena s ciljem da se on ukloni kao

nepoželjan, spriječi njegovo učešće, ilegalno i neopravdano ograničenje njegovih prava i sloboda. Takođe, treba razlikovati nelegitimne i neopravdane osnove za ograničenje profesionalnih prava advokata, njegove nezavisnosti i samostalnosti.

LIČNA ODBRANA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Optuženi, čak i ako ima branioca, ima pravo da sopstvenim postupcima štiti i brani svoja prava. Pri tome, optuženi nije ograničen u izboru načina odbrane, za koje postoji samo jedan uslov – da ne budu suprotni zakonu. Optuženi može ostvariti svoje pravo na odbranu putem: davanje objašnjenja (svjedočenja) ili njihovog odbijanja (uključujući i odbijanje na sudu svjedočenja datih prije sudskog postupka); primjedbi protiv iznesene optužbe; podnošenja zahtjeva, izuzeća, žalbi; lično učešće na sudskim zasjedanjima o suštini predmeta ili prilikom rješavanja ličnih pitanja ili učešće putem video-konferencijske veze; učešće u raspravama i izlaganja sa završnom riječju (*последним словом*) i upoznavanje sa materijalima krivičnog predmeta.

PRAVNA POMOĆ

Pojam pravne pomoći (*юридической помощи*) u ZKP RF nije razjašnjen. Zato se on može pronaći u Fedepalnom zakonu od 31. maja 2002. godine № 63-FZ „O advokatskoj delatnosti i advokaturi u Ruskoj Federaciji“,[3] u kojem se pod pravnom pomoći advokata podrazumijeva: usmeno i pismeno savjetovanje optuženog*;* sastavljanje procesnih dokumenata; prisustvo istražnim radnjama, kratke konsultacije tokom sudskog ročišta (Manova, 2018).

PROCESNI AKTI BRANIOCA

Poznavanje procesnih akata advokata podrazumijeva postupak i razloge za njihovo podnošenje; zahtjeve koji se postavljaju pred procesne akte advokata; vrste procesnih akata (dokumenata) koje sastavlja i podnosi advokat u krivičnom predmetu. Za razumijevanje pojma i suštine procesnih akata advokata - branioca i razloga za njihovo

[3] Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации.

podnošenje u pravima učesnika na strani odbrane – primjenjuju se odredbe glava V ZKP RF, posvećene podnošenju i razmatranju podnesaka.

Prema zodredbama ZKP RF, svaka radnja ili neaktivnost i izjava volje učesnika postupka podliježu tzv. dokumentovanju (*документированию*). U tom smislu, mjere reagovanja preduzete od strane branioca takođe su vezane za sastavljanje i podnošenje pisanih dokumenata (akata), čija efikasnost zavisi od pravilnog određivanja njihovog tipa, okolnosti povodom kojih se podnosi određeni akt, obrazloženja i opisa, uz poštovanje zahtjeva (Раджабова, 2021, стр. 270-272).

Da bi se razjasnilo pitanje o zahtjevima za sastavljanje krivičnoprocesnih akata od strane advokata-branioca i njihovih vrsta, potrebno je poznavati klasifikaciju akata odbrane u zavisnosti od pravne prirode [akti poštovanja *(акты соблюдения*), izvršenja (*исполнения*) i korišćenja prava (*ispolьzovanія prava*)]; sadržaja (usmjereni na obezbjeđenje prava učesnika postupka), povraćaj ugroženih prava, obezbjeđenje zakonitosti postupka istražnih i drugih procesnih radnji na prikupljanje dokaza.

PRIRODA ODBRANE U KRIVIČNOM POSTUPKU

Ustav Ruske Federacije u članu 48 garantuje svakom dobijanje kvalifikovane pravne pomoći, pri čemu ignoriše navođenje njenih ciljeva. Savezni zakon „O advokaturi i advokatskoj delatnosti u Ruskoj Federaciji“, iako navodi u članu 3. principe rada advokature, koji u kombinaciji sa odredbama ZKP RF mogu odrediti ciljeve krivične odbrane, ne daje jasnu definiciju ovih ciljeva. Bilo bi pravilno tvrditi da pravo na odbranu trenutno prolazi kroz novu (međunarodnu) fazu svog razvoja. Međutim, čak i kada je odraženo u velikom broju međunarodnopravnih akata, institut krivične odbrane, ipak, nema jasno definisana svojstva (Володина, 2018).

Teorija odbrambene aktivnosti u krivičnom postupku uvijek je izazivala duboko interesovanje kod istraživača u Ruskoj Federaciji (Корякина, Шаталов, 2021: 27-35). Ipak, treba istaći da, uprkos velikom broju naučnih radova posvećenih problemima odbrane u krivičnom postupku, mnoge njene fundamentalne odlike i dalje ostaju sporne, što aktuelizuje potrebu za naučnom refleksijom o razvijenim metodikama njenog istraživanja (kao i njihovim osnovnim rezultatima) (Корякина, 2020: 9-13).

S tim samim, suština ovakvog poimanja odbrane svodi se na to da u krivičnom postupku odbrana ima svojevrstan kompenzacijski karakter (*компенсационный характер*), da je ona logički suprotna optužbi, a pravo na odbranu znači pravo na odgovor na optužbu (*право ответа на обвинение*). Istovremeno, u teoriji ruskog krivičnog postupka predložen je i drugačiji pogled na suštinu krivičnoprocesne odbrane: ne kao na djelatnost koja se suprotstavlja optužbi, već koja se protivi nepravednim radnjama prema bilo kom učesniku postupka (Выдря, 1978: 23). Međutim, u ovom slučaju prikladnije je govoriti ne o zaštiti, već o očuvanju prava učesnika u postupku, jer zaštita kao vid djelatnosti u krivičnom postupku može se ostvarivati isključivo od strane subjekata koji ne raspolažu izvršnim ovlašćenjima (Парфенова 2004, 184). Ishodeći iz ovoga, funkcija odbrane od optužbe (član 15. ZKP RF) može se definisati kao djelatnost usmjerena na osporavanje učešća lica u izvršenom krivičnom djelu, na demantovanje optužbe, na prigovor protiv građanske tužbe, kao i na iznošenje argumenata koji potkrjepljuju neproporcionalnost ograničenja prava i sloboda lica koje je podvrgnuto krivičnom gonjenju (Дмитриева 2006, 5).

Govoreći o obilježjima krivičnoprocesne odbrane, prije svega treba istaći njenu nezavisnost, obezbijeđenu normama važećeg zakonodavstva i mogućnost da branilac samostalno formira stav o predmetu, određuje opšti model ponašanja i konkretna sredstva i načine ostvarivanja odbrane, isključujući direktan ili indirektan, skriven ili jasan uticaj bilo kojih lica na njegovo ponašanje u postupku u krivičnom predmetu“ (Сибирцев 2018, 9). Sljedeći znak krivičnoprocesne odbrane je njena kvalifikovanost (Корякина, 2019: 163–165). U skladu sa ZKP RF (član 42.), branioci u krivičnim stvarima su advokati. Po odluci suda, kao branilac zajedno sa advokatom može učestvovati jedan od bliskih rođaka optuženog ili drugo lice čije učešće zahtijeva optuženi. Lica koja nemaju status advokata, mogu učestvovati u krivičnom postupku samo zajedno sa advokatom (izuzetak je postupak kod mirovnog sudije).

Još jedna osobina odbrambene delatnosti je njen rizičan (aleatorni) karakter. Rizičan karakter odbrane proizilazi iz konfliktnosti onih pravnih odnosa u kojima se ona ostvaruje, kao i iz nezavisnosti i samostalnosti subjekata odbrambenih radnji. Pri sprovođenju krivičnog postupka rizičnost odbrane proizilazi iz njene kolizijske prirode – konfliktnog međudejstva interesa strane tužilaštva i odbrane (Корякина, Малыгина, 2020, 312–315).

Karakterišući osobenosti odbrane u krivičnim stvarima, mnogi autori govore o njenoj efikasnosti, koja, međutim, ne može biti svedena isključivo na rezultat. Efikasnost krivičnoprocesne aktivnosti u cjelini, obično se određuje kao postizanje istine u predmetu, uz poštovanje prava i zakonskih interesa lica koja učestvuju u postupku. Pri tome se takođe naglašava potreba uzimanja u obzir kojim sredstvima i metodama su postignuti navedeni ciljevi (Астафьев, 2013, 27, 45).

Na sličan način može se suditi i o efikasnosti odbrambene djelatnosti. Ako odbrambena delatnost, iako je omogućila postizanje postavljenih ciljeva, sprovođena nedopustivim sredstvima, uz kršenje zakona, teško da može biti priznata kao efikasna. Takva odbrana može se opisati kao devijantna (odstupajuća) koja nanosi direktnu štetu društvenim odnosima u vezi sa ostvarivanjem pravde i iskrivljuje pravosvijest građana koji su se obratili za kvalifikovanu pravnu pomoć (Рагулин, 2011).

Važno svojstvo odbrambene delatnosti, koje utiče na njenu efikasnost, jeste i njena povjerljivost koja podrazumijeva postojanje u zakonu jasnih garancija zaštite advokatske tajne. Još jedno značajno svojstvo odbrane u krivičnom postupku jeste to što je ona prilično jasno regulisana normama zakona, koji utvrđuje trenutak i način uključivanja branioca u predmet, njegova prava, slučajeve njegovog obaveznog učešća, razloge za njegovo isključenje. Za karakterisanje suštine odbrane značajni su i ciljevi kojima odbrambena djelatnost u krivičnom predmetu treba da bude usmjerena (Лазарева, 2000).

Često se kao cilj odbrane u krivičnim predmetima navodi pobijanje optužbe putem otkrivanja okolnosti koje opravdavaju osumnjičenog (optuženog) ili ublažavaju njegovu odgovornost (Селина, 2022). Pri takvom definisanju ciljeva, pod zaštitom se podrazumijeva aktivnost ne samo o pitanju opovrgavanja optužbe, već i zastupanja drugih prava, sloboda i zakonitih interesa osumnjičenog, odnosno optuženog (Мельниченко, 2010).

ZAKLJUČAK

Pojam „odbrana optuženog“ ima široko značenje. On obuhvata učešće branioca u svim procesnim radnjama, u svim stadijumima krivičnog postupka. To znači da može prisustvovati pretresu, oduzimanju predmeta, identifikaciji, a ne samo tokom ispitivanja ili

predstavljanja optužbe. Ovo obezbjeđuje mogućnost da pruži svom branjeniku potrebnu pomoć u različitim situacijama.

Advokat treba obratiti posebnu pažnju na kršenje prava osumnjičenog, odnosno optuženog, koje njegov branjenik sam ne bi primijetio zbog neznanja zakona. Mnoge od ovih povreda kasnije mogu uticati na izbor jedne ili druge mjere procesne prinude, te dati osnov za žalbu.

Učešćem u predmetu i braneći prava osumnjičenog, odnosno optuženog, advokat može blagovremeno objasniti branjenom posljedice određenih radnji. Savjetovati ga da li u ovim okolnostima davati izjavu protiv sebe ili zaključiti predistražni sporazum o saradnji. Veoma važnu ulogu ima advokat kada se rješava pitanje izbore mjere procesne prinude.

LITERATURA

Абакарова, П. Б. (2025) 'Уголовно-процессуальные гарантии реализации права на защиту'. *Молодой ученый*, *14*(565), 225-227.

Алексеев, А. И., Овчинский, В. С. и Побегайло, Э. Ф. (2006) *Российская уголовная политика: преодоление кризиса*. Москва.

Астафьев, А. Ю. (2013) *Процессуальные гарантии эффективности осуществления правосудия по уголовным делам судом первой инстанции.* Дис. ... канд. юрид. наук., Воронеж.

Баев, М. О. (2006) *Теория профессиональной защиты: тактико-этические аспекты*. Юрлитинформ, Москва.

Володина, Л. М. (2018) 'Назначение и принципы уголовного судопроизводства — ос нова нравственных начал уголовно-процессуальной деятельности'. *Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА), 2*, 16-23. https://doi.org/10.17803/2311-5998.2018.42.2.016-023

Выдря, М. М. (1978) 'Функция защиты в советском уголовном процессе'. *Советское государство и право*, 1.

Горбачева, Е. В. (2003) 'Функция защиты как необходимый элемент состязательного процесса'. *Право и правосудие*, 4, 55-60.

Григорян, В. Л. (2012) *Защита как системообразующий фактор уголовного судопроизводства и принципы ее осуществления*. Саратов

Дмитриева, Н. А. (2006) *Функция защиты в российском уголовном процессе и роль в ней института адвокатуры*. Автореф. дис. ... канд. юрид. Наук, Москва.

Касаткина С. А. (2006) *Публичность и диспозитивность в российском уголовном процессе*. Ставрополь.

Корякина, З.И. (2015) 'Теоретическая и нормативная основа права на защиту в уголовном судопроизводстве Российской Федерации'. *Евразийская адвокатура*, *3*(16), 20-24.

Корякина, З.И. (2020) 'Обеспечение права на консультирование подозреваемого и обвиняемого в досудебном производстве по уголовному делу'. *Российский судья*, 9, 9-13. *DOI 10.18572/1812–3791–2020–9-9–13*.

Корякина, З.И. и Малыгина, В. И. (2020) 'Понятие непрофессиональной защиты в российском уголовном судо производстве'. *Бизнес. Образование. Право, 4*(53), 312-315. *DOI 10.25683/VOLBI.2020.53.405. — EDN OYGWFL*.

Корякина, З.И., Шаталов, А. С. (2021) 'О лицах, обладающих правом на защиту в уголовном судопроизводстве', *Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М. К. Аммосова*, № 4(24), 27–35.

Лазарева В. А. (2000) *Теория и практика судебной защиты в уголовном процессе*. Самара.

Манова Н. С. (2018) 'Адвокатская тайна в уголовном судопроизводстве'. *Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА),*2, 203-210. https://doi.org/10.17803/2311-5998.2018.42.2.203-210

Манова, Н.С., Сибирцев, Г.И. (2020). 'Сущность и цели уголовно-процессуальной защиты'. *Вестник Университета имена О.Е. Кутафина*, (МПОА), 1, 79-86. DOI: 10.17803/2311-5998.2020.75.11.078-087

Мельниченко, Р. Г. (2010) *Правовое регулирование института профессиональной ответственности адвокатов в РФ: монография*. Юрлитинформ, Москва

Москаленко, А. В. (2011) 'Об обеспечении конфиденциальности данных о личности защищаемых лиц в судебном разбирательстве'. *Уголовно-процессуальное законодательство в современных условиях: проблемы теории и практики*, материалы междунар. научн.-практ. конф. Москва, 155-160.

Насонова, И. А. (2014) 'Основные характеристики субъекта уголовно-процессуальной защиты'. *Вестник Воронежского института МВД России*, 3.

Парфенова, М. В. (2004) *Охрана конституционных прав подозреваемого и обвиняе мого в досудебных стадиях уголовного процесса России*. Москва.

Петрухин И. Л. (1999) ‘Человек как социально-правовая ценность’, *Государство и право*, 10, 83-90.

Рагулин А. В. (2011) *Процессуальные и тактические аспекты деятельности адвоката защитника в уголовном судопроизводстве: монография*. Юрлитинформ, Москва.

Раджабова, Э.М. (2021) ‘Принцип обеспечения права на защиту в уголовном процессе’. *Государственная служба и кадры,* 4, 270-272. https://doi.org/ 10.24411/ 2312-0444-2021-4-270-272

Селина, Е. А. (2022) *Участие адвоката в доказывании на досудебных стадиях уголовного процесса*. Монография. Проспект, Москва.

Сибирцев Г. И. (2018) ‘Антиномия реализации независимости адвокатской деятель ности и обеспечения права на квалифицированную юридическую помощь в проекте федерального закона О внесении изменений в Федеральный Закон `Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации’. *Евразийская адвокатура*, *5*(36), 47-51.

Сибирцев, Г. И. (2018) *Обеспечение и реализация независимости адвоката-защитника в уголов ном процессе*. автореф. дис. ... канд. юрид. наук., Саратов.

Сибирцев, Г. И. (2019) ‘Границы и природа адвокатской тайны согласно решениям Конституционного Трибунала Республики Польша’. *Адвокатская практика*, 5.

Miodrag N. SIMOVIĆ*
Marina M. SIMOVIĆ**

ESSENCE AND OBJECTIVES OF THE DEFENSE IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS OF THE RUSSIAN FEDERATION

The principle of securing the right to defense of the suspect, that is, the accused, is one of the basic principles of the criminal proceedings in the Russian Federation, which is implemented in all its stages. The right to defense is not limited by the possibility of using the services of a defense attorney, so it is important to distinguish between the right to defense and the right to a defense attorney. In this context, the Russian criminal procedure has not only a criminal, but also a protective legal orientation, which is reflected in the fact that the interests of the injured parties and the rights of the accused persons are equally protected by the law (Article 6 of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation). Although the rights of both the injured party and the suspect, that is, the accused, are protected, defense in criminal proceedings is recognized as an activity aimed at protecting the person who is the subject of criminal prosecution against the arbitrariness of the authorities.

The paper examines the concept of the right to defense of the suspect, that is, the accused, reveals its essence and content, as well as the subjects of this right and its guarantees. In addition, the influence of this right and the obligations of other participants in the criminal proceedings are analyzed. At the same time, a classification of scientific approaches to defining the goals and immanent characteristics of defense is given. Based on the analysis of the current legislation, as well as the scientific literature, five basic characteristics of defense in criminal proceedings are distinguished (independence, randomness, qualification, legality and efficiency). The authors note that criminal

* Full member of the Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina; full member of the European Academy of Sciences and Arts; foreign member of the Russian Academy of Natural Sciences; full professor at the Faculty of Law of the University of Bihać, emeritus professor; judge of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina in retirement; https://orcid.org/0000-0001-5116-680X. E-mail: msimovic@anubih.ba

** Full professor at the Faculty of Law of the Pan-European University "Apeiron" in Banja Luka; secretary of the Ombudsman for Children of the Republic of Srpska; https://orcid.org/0009-0008-3330-4023. E-mail: marina.simovic@gmail.com

procedure defense, despite its specificity, has a number of characteristics, but its crucial characteristic is, above all, independence. The paper is also devoted to the problems of scientific and legislative reflection of defense in the criminal proceedings.

Keywords: right to defense, law, accused, criminal proceedings, Russian Federation

© 2026 by authors

Ovaj rad se objavljuje pod licencom Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.131.5(082)
340.134:343.1(497.11)(082)
341.231.14:343.121(082)

НАЦИОНАЛНИ научни скуп са међународним учешћем Право на одбрану (2026 ; Палић)
Nacionalni naučni skup sa međunarodnim učešćem Pravo na odbranu, Palić, 11–12. jun, 2026. / [urednice Milica Kolaković - Bojović, Ivana Stevanović]. - Beograd : Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2026 (Beograd : Pekograf). - 287 str. ; 25 cm

Tiraž 200. - Str. 7: Predgovor / Milica Kolaković - Bojović, Ivana Stevanović. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-86-80756-90-5

1. Колаковић-Бојовић, Милица, 1984- [уредник] [аутор додатног текста]
а) Право на одбрану -- Зборници б) Кривични поступак -- Законодавство -- Реформа -- Србија -- Зборници в) Окривљени -- Међународноправна заштита -- Зборници

COBISS.SR-ID 194751497